

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

◎

THE
DĀŚA KUMĀRA CHARITA,

OR

ADVENTURES OF TEN PRINCES.

A SERIES OF TALES,

IN THE ORIGINAL SANSKRIT,

BY

SRÍ DANDÍ.

Horace Gayman EDITED BY
H. H. WILSON, M.A. F.R.S.

MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY, AND OF THE ASIATIC SOCIETIES OF CALCUTTA AND PARIS; OF THE IMPERIAL ACADEMY OF ST. PETERSBURGH, AND OF THE ROYAL ACADEMIES OF BERLIN AND MUNICH; PH. D. IN THE UNIVERSITY OF BRESLAU, AND BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF OXFORD; &c. &c. &c.

3⁴
LONDON:

PRINTED FOR THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION
OF ORIENTAL TEXTS.

SOLD BY
ASHER AND CO., BERLIN.

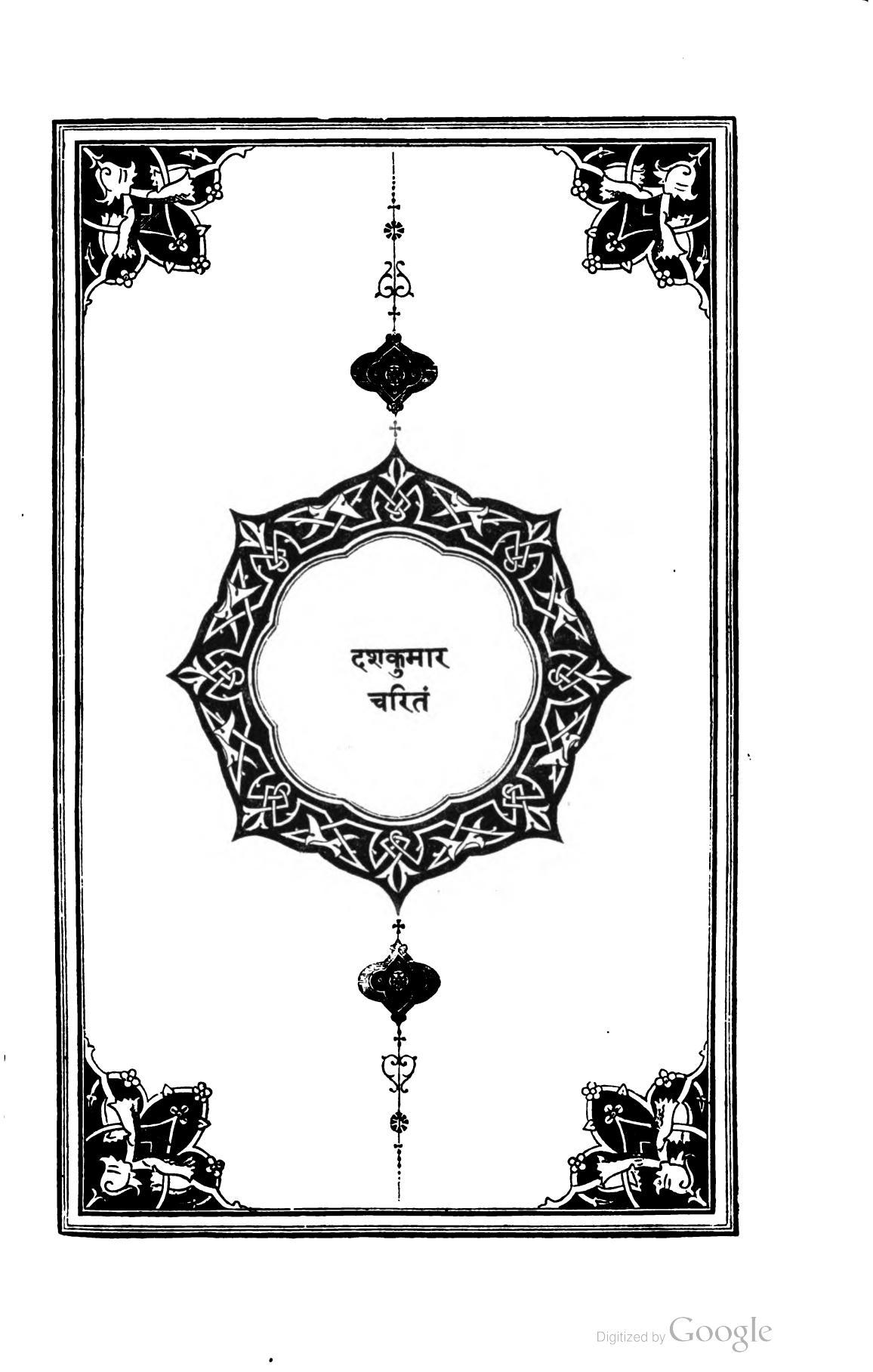

M DCCC XLVI.

Ind. h 901.2

1856 Oct. 22

Field Visit

दशकुमार
चरितं

DAŚA KUMÁRA CHARITA.

INTRODUCTION.

THE *Daśa Kumára Charita*, or “Adventures of the Ten Princes,” has been selected for publication on account of its manifold claims on the attention of the cultivators of Sanscrit literature.

It is scarcely necessary to remind Sanscrit students, that the works hitherto published, conformably to the general character of Sanscrit composition, have been almost exclusively written in metre ; and that the only specimens of prose which have been placed within their reach are the narratives of the *Hitopadesa*, the occasional dialogue of the dramas, technical works on law or grammar, or Scholia on metrical texts. A continuous and standard prose composition is still wanting in printed Sanscrit literature, and the want is now supplied by a work written in a highly cultivated style, but entirely in prose ; a work of deservedly high reputation among the learned of India, and one presenting various objects of interest to the scholars of Europe.

The style of the *Daśa Kumára Charita* is of that elaborate description which has induced native scholars to ascribe to the work the denomination of a *Kávya*, or Poem. It is not uniformly, however, of a poetical elevation ; and although passages occur in which, from the use of compound words of more than ordinary length, from a complicated grammatical structure, and from a protracted suspension of the governing term, it may be somewhat difficult to discover the precise meaning ; yet in general the language is intelligible as well as elegant, and can occasion no great embarrassment to a

practised scholar, while it affords him a useful example of classical prose composition.

While the language of the *Daśa Kumāra Charita* is recommended by its general character, it furnishes also, in some of its peculiarities, an advantageous opportunity for the study of a portion of Sanscrit Grammar, of which examples are not often multiplied, particularly in metrical works. Although not written, like the *Bhātti' Kāvya*, purposely to illustrate grammatical forms, yet the writer particularly affects the use of derivative verbs, and presents a greater number of causal and desiderative inflexions than can be found in any other composition. Whether he, at the same time, purposely omitted the different tenses and persons of the intensive or frequentative verb, tradition has not recorded; but it is very remarkable that, amidst the copiousness of the forms specified, the inflexions of the frequentative verb do not appear. Such fancies as the exclusion of certain words or grammatical forms are not unknown in Sanscrit literature, especially at the period at which this work was probably written; a period at which, although not yet wholly corrupted, an elaborate and artificial style of writing had begun to supplant the simple and more elegant models that had been furnished by the writers of the school of Kálidás.

Tradition affirms the contemporary existence of Dāṇḍī, the author of the *Daśa Kumāra Charita*, and Bhoja Deva, Raja of Dhár, the celebrated patron of men of letters at the end of the tenth century. The internal evidence of the work is not at variance with the traditional date, for it describes both the political and social condition of India at a period anterior to the Mohammedan conquest, and no mention is made of the Mohammedans, except as merchants or as navigators, or rather, perhaps, pirates, in which capacities the Arabs are likely to have been known to the Hindus before the establishment of the slaves of Mohammed Sám at

Delhi, and the desolation of Ujayin, in the immediate vicinity of Dhár, by the second of the dynasty, Altmash. In truth, the perfect preservation of the political divisions of Central India, and the consistent delineation of manners unmixedly Hindu, might warrant the attribution of a still earlier date, but that this is opposed by tradition. The style would not be incompatible with an earlier æra, as it is not more elaborate than that of Bhavabhúti, who wrote in the eighth century, although it bears, perhaps, a closer affinity to that of parts of the *Mahánátaka*, a drama ascribed to Bhoja himself.

In contradiction, however, to the date usually assigned to the work, or to any earlier æra, we have one internal proof that it is later even than the reign of Bhoja, for the last of the stories relates to a prince who is said to be a member of his race—the Bhoja *vanśa*—implying, necessarily, the prior existence of that prince. This would be fatal to the evidence of the tradition, as well as of the general tenor of the composition, if there were not a possibility that the story in which the Bhoja *vanśa* is alluded to is not a part of the original work. It is universally admitted that the *Daśa Kumára Charita* was left unfinished by the author, and no specification is to be found of the point at which it terminated. The story in question ends abruptly, and would so far confirm the general admission, being in that case Dañdi's own composition: but the style undergoes a change, and the language is less elevated, and the incidents are more diffusely narrated. These considerations suggest some doubt of the genuineness of this portion of the work, although they are not sufficient to justify a conclusive opinion. If the work be, as it stands, the composition of Dañdi, he must have flourished some time after Bhoja—not long, however—and in the time of some of his immediate descendants, as the mention of the Bhoja *vanśa* is clearly intended to be complimentary. This would not be incongruous with the priority of the author to the Mohammedan

conquest ; and we shall perhaps be not far wide of the truth in placing his composition late in the eleventh or early in the twelfth century.

A work on *Alankára*, or Rhetoric, the *Kávyádarśa*, is also attributed to Dañdi. It is not often met with, but there is a copy in the Bodleian Library. It is not of great extent, but the rules are illustrated by examples, taken, it is affirmed, from different authors : unluckily the authors are not named, and it would be a work of time and labour to identify the passages cited : apparently there are some from the *Mahábhárata* and *Rámáyaña*, and from the writings of Kálidása, but there is nothing sufficiently ascertained to warrant any inference of the date of the composition.

The date of the *Daśa Kumára Charita* is not the only circumstance connected with it of a questionable character. The very name of the author suggests an uncertainty. Dañdi properly designates a “ staff bearer,” but is commonly applied to a sect of religious mendicants, who profess to be the spiritual descendants of Sankara Achárya, a reformer of the eighth century, and who are so termed because they carry a slender dañd, or wand. Many of the order have been literary characters ; and it is not impossible that one of them may have amused his leisure with inventing the stories in question, however inconsistent with his religious meditations. The work would thus be that of a dañdi, not of Dañdi ; but it is not generally so considered, Dañdi being ordinarily regarded, in this instance at least, as a proper name, and associated with the usual honorary prefix, or Sri Dañdi.

The *Daśa Kumára Charita*, as universally recognised, not only ends abruptly, but begins in an equally abrupt manner, introducing the reader at once to persons and events with whom he has no previous acquaintance. This defect is supplied by an Introductory Section, the *Púrva Píthiká*,

or Preliminary Chapter. This Introduction is commonly ascribed to Dañdi himself; but as it is somewhat less ambitiously written, and as the incidents related are, in one or two cases, briefly repeated in the body of the work, and with some contradictions, doubts have been started as to the accuracy of the attribution. If not the composition of the same hand, it must be one of nearly the same time and the same school, and may be regarded as the work of one of the author's disciples. Its general congruity, however, with the acknowledged composition of Dañdi renders it not improbably his work.

The same is not pretended of the Sesha, or Supplement to the Charita, a continuation and conclusion of the stories. This is the avowed composition of Chakrapáni Díkshita, a Mahratta Brahman, and is written in a style which aspires to surpass that of the original. While, however, more laboriously constructed, and, in consequence, more difficult of interpretation, it falls very far short of its model in purity and vigour; and, as the narrative is puerile and meagre, it offers nothing to repay the trouble of its perusal. It is of considerable length, and on that account, as well as of its want of interest, it has not been thought desirable to perpetuate it by the press.

The introductory portion of the Daśa Kumára Charita has been twice remodelled and arranged, in an abbreviated form and in verse. One of these versions was made by a celebrated Dakhini writer, Appa or Apyaya Díkshita, the author of a standard work on rhetoric, the Kuvaláyánanda. He was patronised by Krishña Raya, Raja of Vijayanagar, in the beginning of the sixteenth century. This abridgment was printed at Serampore in 1804, along with the Hitopadéśa and the Satakas of Bhartri Hari. A similar metrical abridgment of the introduction bears the name of Vináyaka, but nothing more is known of the author. Both these abridgments are exceedingly inferior to the original in style

and in interest. Neither contains more than two hundred slokas, and they are both too much compressed to allow of any detailed description of the incidents narrated in the original: the narration is consequently scanty and dull, and not seldom obscure.

A writer who calls himself *Mahárájádhira* Gopinátha has undertaken the bolder task of correcting or ameliorating (*Sansodhanam*) the text. Like the two preceding, his introduction is in metre, and in three sections, but they contain six hundred and seventy-nine slokas, and are therefore much more diffuse. In the body of the work the author reverts to prose, where his so-called improvement—really a disfigurement—consists in the occasional amplification or explanation of the incidents of the original, the text of which, with such occasional interpolations or substitutions, is given without any alteration. The story is also carried on to completion.

There is also a Commentary on the text of the *Daśa Kumára* by *Siva Ráma Tiwári*, a Brahman of Benares. It is not without utility, as explaining a few unusual terms, but it is less comprehensive than could be desired.

The subjects of the stories of the *Daśa Kumára* are those taken from domestic life, and are interesting as pictures of Hindu society for centuries probably anterior to the Mohammedan conquest. The portrait is not flattering: profligacy and superstition seem to be the characteristic features;—not, in general, the profligacy that invades private happiness, nor the superstition that bows down before imaginary divinities, but loose principles and lax morals, and implicit faith in the power of occult rites and magical incantations. The picture does not want some redeeming traits, and the heroes are described as endowed with enterprise and hardihood, with inviolable devotedness to their friends and kindred, and with tender and constant attachment to the objects of their affection. The opportunities which are afforded to the youth of

both sexes of forming connexions are of remarkable facility ; and the absence of any intimation that the bonds which are so easily contracted are to be considered of brief duration, gives a character of respectability to the very informal unions which take place. The parties however, it must be remembered, are of those classes—the regal and military—among whom marriage by mutual consent, the *Gandharba viváha*, is a recognised legal compact.

The work presents a great number of names of cities and principalities, of which few vestiges remain. They are to be found, however, in the *Puráñas*, in the travels of the Chinese in the fourth and sixth centuries, and in the records of the Rajput states ; and no doubt define the political divisions of the country which subsisted from a remote period until the subversion of the whole by the tide of Mohammedan invasion. In this respect the work may be considered of historical value, as adding contemporary testimony to the correctness of the political position of a considerable part of India, as derived from other sources of information. A brief sketch of the substance of the stories will best illustrate the light which they are calculated to reflect upon the social and political condition of India during probably the first ten centuries of our æra.

The introduction to the *Daśa Kumára* brings us acquainted with Rájahansa, king of Magadhá, or South Behar, the capital of which is Pushpapura, another name for Pataliputra, the ancient Palibothra and modern Patna, the identity of which, generally admitted, has been recently confirmed by the discovery of the course of the old bed of the Són river, which united with the Ganges in the immediate vicinity of the city, conformably to the statement of Arrian, that Palibothra was situated near the confluence of the Erranoboaas (the Hiranyabáhu, a synonym of the Són) and the Ganges. For this conclusive evidence we are indebted to Mr. Raven-

shaw, of the Bengal Civil Service (Memorandum on the ancient bed of the Són, J. As. Soc. B. No. 158). The term Pushpa-pura, the Flower-city, is synonymous with Kusumapura, and is essentially the same with what should probably be the correct reading, Pátali-pura, the Trumpet-flower city. A legend as old as the eleventh century, being narrated in the *Kathá-sarit Ságara*, published and translated by Mr. Brockhaus, has been invented, to account for the name Pátali-putra; but this has evidently been suggested by the corruption of the name, and does not account for it. That Patna was called Kusumapura, the Flower-city, at a late period, we know from the Chinese-Buddhist travellers, through whom the name Ku-su-mo-pu-lo became familiar to their countrymen.

Rájahansa, having engaged in warfare with Mánasára, the Raja of Málava (Malwa), was, in the first instance, victorious, but was finally defeated, and obliged to take shelter in the Vindhya forests, where his wife gave birth to a son, Rájaváhana. The Raja had three hereditary ministers (Kulámátyas)—a peculiarity in the tenure of office under Government, of which the modern history of Hindu princes affords examples—named Dharmapála, Padmodbhava, and Sita-varmá. Of these, the first had three sons, Sumantra, Sumitra, and Kámapála; Padmodbhava, the second, had two, Susruta and Ratnodbhava; and the third, Sitavarmá, two, Sumati and Satyavarmá. Of these, Kámapála, whose habits were dissolute, Ratnodbhava, who was curious of foreign travel, and Satyavarmá, who was of an ascetic temperament, withdrew from court, and wandered about the world; the other four remained with the king, and, upon the death of their fathers, succeeded to their stations. They partook of their master's fortune, and attended him in his retreat; and when the prince Rájaváhana was born, they also had each a son: Sumantra had Mitragupta; Sumitra, Man-

tragupta ; Susruta had Visruta ; and Sumati, Pramati. During Rájahansa's forest abode, also, there were brought to him or to his queen, on different occasions, five other youths, making, with the sons of the four ministers and Rájaváhana, the Ten Kumáras. Three of these were Arthapála, Pushpodbhava, and Somadatta, the sons, respectively, of the absent ministers, Kámapála, Ratnodbhava, and Satyavarmá ; and the other two were Apahárvarmá and Upahárvarmá, who were the sons of Prahárvarmá, the king of Mithilá or North Behar, and friend of Rájahansa. Coming to the succour of his friend, he had been involved in his misfortune, and, attempting to regain his country with the reliques of his force, he had been attacked by the foresters, the Savaras, and lost his baggage and attendants. His two children also fell into the hands of the barbarous tribes, and one of them was about to be offered as a victim to Chándí, when he was saved by the timely interposition of a Brahman. The sacrifice of human victims by the tribes inhabiting the hills and forests of South Behar is often alluded to in the fictions of this date ; and the practice, we know, still prevails among some of them, although it seems to have been driven farther to the South, being most prevalent among the Khunds of Gumsir. It is not long since, however, that proofs of its existence on the frontiers of the Jungal Mahals were brought to the knowledge of the British functionaries.

The nine boys thus assembled were educated along with the prince, and became his constant associates. The particulars of their education present a curious detail of what were considered, no doubt, essentially princely acquirements. The use of various tongues, skill in arms, and the management of horses and elephants, acquaintance with tradition, with the rules of polity, with rhetoric and logic, and with

music, are qualifications sufficiently appropriate; but we should scarcely have expected to find the list extended to metaphysics, law, and the Vedas, and still less to astrology, medicine, magic, to proficiency in games of skill or chance, and dexterity in thieving; yet such is the author's *beau ideal* of princely training, and his narratives exhibit the practical application of those accomplishments. It is worthy of observation, as part of the internal evidence of the date of the work, that, besides the specification of the Vedas, *Itithása*, and *Puráñas*, the writings of *Kautilya*, more commonly called *Cháñakya*, and the *Kámandaki*, are specified as the authorities for the science of *Níti*, or polity.

As soon as *Rájaváhana* and his associates had attained a sufficient age, *Rájahansa*, in obedience to the injunctions of a pious Brahman, allowed them to set off to see the world. They departed together; but, in the course of a few days, *Rájaváhana* was induced by a stranger Brahman to leave his companions privately, and assist him in obtaining the sovereignty of the subterranean regions, or *Pátála*. The enterprise succeeds; but when the prince returns to the spot where he had left his friends, they are all gone. Alarmed by his disappearance, the youths had taken different directions in quest of the missing prince, and hence they severally met with separate adventures, the relation of which, when they at last find *Rájaváhana*, constitutes the matter of the *Dasá Kumára Charita*.

The first whom prince *Rájaváhana*, roaming in search of his friends, encounters, is *Somadatta*. This youth has been instrumental in releasing the daughter of the *Raja* of *Ujayin* from the hands of the *Raja* of *Láta*, to whom she had been reluctantly conceded as a bride by her father; and has defeated the forces of *Láta*, and killed the king in single combat; in requital of which exploits the *Raja* of *Ujayin* gives

his daughter to Somadatta, and adopts him as Yuva raja, his colleague and successor. He is on his way with his bride to the temple of Mahákála, when he falls in with his prince. Mahákála was one of the twelve Siva Lingas, which were in high repute about the time of the Mohammedan invasion. The country of Láta was better known, apparently, to ancient than to modern geography, being the Lár or Larike of Ptolemy, and applied to the country south of the Nerbudda, and along the Tapti, corresponding with Nimaur and Kandesh.

While yet in company with Somadatta, Rájaváhana is joined by another of his companions, Pushpodbhava. This adventurer, in the course of his peregrinations, was surprised by the fall of a man from a precipice upon his head, who proved to be his father, the merchant Ratnodbhava, the son of the minister, the elder Pushpodbhava, who had been wrecked on his voyage from the island of Kálayavana sixteen years before; and having, on that occasion, lost his wife, had been miserable ever since; until at last, unable to support his affliction longer, he casts himself from a rock, and is picked up by his son. Presently afterwards Pushpodbhava prevents a woman from burning herself, who proves to be his mother, and having brought his parents together he conveys them to Ujayin. Here he falls in love with a merchant's daughter, whom he meets at the house of a friend, and she returns his affection. She is wooed, however, by the Prince of Ujayin, Dáruvarmá, and is apprehensive of his violence. By Pushpodbhava's advice, she gives out that her chamber is haunted by a Yaksha, an evil spirit, and that she will wed the person who shall free her from his presence. Dáruvarmá defies the goblin, and is visited by the damsels, when Pushpodbhava, disguised as a female attendant, beats him to death. The catastrophe is ascribed to the wrath of the spirit, and no further

inquiry is made: the ceremony of exorcism is performed, and Pushpodbhava marries the damsel. This story turns upon a superstition common in the East, and familiar to us in the adventures of Tobias, although in this case it is employed very coolly as the pretext of murder. Dáruvarmá is represented, however, as odious for his profligacy and tyranny, and the infliction of deserved punishment is considered as justificatory of the crime.

Rájaváhana resides for some time with his friends at Ujayin, when he beholds, at the festival of Kámadeva, Avantisundarí, the daughter of Mánasára, the conqueror of his paternal kingdom, but who had resigned his sovereignty to his son Darpasára. He again had gone to Rajgiri to perform austere penance, and had appointed his cousins Dáruvarmá and Chandravarmá in his place during his absence. The former of these, as has been just mentioned, has been killed, and Chandravarmá reigns alone. The princess and Rájaváhana are mutually smitten, and, through the contrivance of a friendly magician, are legally married in the actual presence of Chandravarmá, the viceroy being made to believe that the scene is a mere delusion. With this incident terminates the Purvá Píthiká, or Introductory Section.

The first section of the body of the work represents Rájaváhana as domesticated in the interior apartments of the palace as the husband of Avantisundarí. During their repose the prince and his bride are disturbed by a dream, and, on awaking, find the feet of the Prince firmly bound by silver fetters. The princess is imprudently vociferous in the expression of her terror, and the attendants echo her clamour so loudly as to alarm the guard, who enter and discover Rájaváhana. Chandravarmá commands Rájaváhana to be put to death, but the execution is prohibited by the interposition of Mánasára, who, although abdicated, exercises some influence

over his son's deputy, and has no objection to Rájaváhana as a son-in-law. Chandravarmá confines Rájaváhana in a wooden cage, and refers his sentence to Darpasára, who is engaged in austerities at Rajgiri, and in the meantime marches against Sinhavarmá, the king of Anga, and besieges his capital, Champá, a name still preserved by a village in the neighbourhood of Bhagalpur. Rájaváhana in his cage accompanies the march. Sinhavarmá, sallying from Champá, is taken prisoner, and the city falls into the hands of the victor; so does the Princess Ambáliká, of whom Chandravarmá is enamoured, and whom he determines to wed.

After the action, a messenger arrives from Darpasára, commanding that Rájaváhana shall be put to death without delay. Chandravarmá accordingly orders that while he goes to solemnize his nuptials Rájaváhana shall be brought forth to be thrown under the feet of a fierce elephant. While expecting the execution of the sentence, the chain falls from the feet of Rájaváhana, and becomes a nymph of air—an Apsaras—condemned to that form by the anger of a Muni whom she had offended, and picked up by Mánasára, a genius of the air, one of the Vidyádhara, to whom Avantisundarí had been promised by her brother. Finding, in one of his nocturnal peregrinations, that the lady had chosen another lord, Mánasára imposed the fetters on Rájaváhana, and caused his detection. The time of the nymph's transformation has now expired, and she takes her departure, leaving Rájaváhana at liberty, having been previously removed from his cage.

A clamour now arises that Chandravarmá has been killed. Rájaváhana, in the confusion, mounts the elephant appointed to crush him, strikes down the driver, turns the animal towards the palace, and invites aloud the brave man who has slain the tyrant to come to him for protection. The murderer accepts the summons, rushes through the crowd, springs

upon the elephant, and proves to be one of the Prince's friends, Apahárvarmá. They defend themselves valiantly against the followers of Chandravarmá, until intelligence is brought of the arrival of Sinhavarmá's allies, with a host before which the troops of Ujayin have fled. Their safety, and that of the king of Champá, is now ensured. Among the allies of the latter, Rájaváhana finds all the rest of his old companions, and by his desire they severally relate to him their adventures.

Apahárvarmá's story forms the subject of the second book, and is perhaps the best in the collection, being more rich than the others in varied incidents. Searching for the prince, he repairs to a celebrated hermit, Maríchi, to consult him where Rájaváhana is to be found. Maríchi desires him to remain at Champá, and he will hear of his friend, and entertains him with his own adventures, having been beguiled into the love of a courtesan named Kámamanjarí, who had wagered her liberty with another of her class that she would lead the holy man into folly. She succeeds, persuades him to accompany her to the city, wins her wager, laughs at her lover, and sends him back to his hermitage overwhelmed with shame and self-reproach. The story presents a curious picture of the pains taken with the education of public women. Not only were their health, their physical development, and personal beauty attended to ; not only were the graces of deportment and elegance of attire and ornament sedulously studied, but their intellectual training was an equal object of vigilance ; and they were taught a variety of subjects calculated to heighten their fascination and strengthen their understanding. Dancing, music, and acting formed their profession, and they were also taught to paint, to dress delicate dishes, to compound fragrant perfumes, and to dispose tastily of flowers ; to play various games ; to read, to write,

and to speak different languages ; and they were instructed superficially, it is said, in grammar, logic, and metaphysics. A remarkable picture is also drawn of the devices resorted to, to bring them into public consideration, many of which may find a parallel in the contrivances by which public performers in European countries are sometimes forced into popularity. Apahárvarmá, piqued by her cleverness, determines to humble the conceit of Kámamanjarí, and sets off to Champá.

On arriving near Champá, Apahárvarmá finds a man by the road-side apparently in great distress. He proves to be another victim of Kámamanjarí's arts, formerly an opulent merchant, but ruined by his attachment to her, and he is now an inmate of a Buddhist convent. He is called, from his ugliness, Virúpaka. He repents his abandonment of the faith of his ancestors, and is desirous of returning to it. Apahárvarmá recommends him to remain as he is for a short time, until he shall be replaced in possession of his property, which he undertakes to recover. The incident is worthy of notice, as indicating the cotemporary existence of the Buddhists at the date of the work, and an additional confirmation, therefore, of its not being later than the tenth or eleventh century ; as after that period notices of Buddhists by Hindu writers are rare and inaccurate.

Having proceeded into the city, Apahárvarmá enters into a gambling-house, such places being licensed under Hindu rule. Here he wins a considerable sum of money, and establishes his credit both for skill in play and for liberality, distributing half his winnings among the assistants. He then sallies forth well armed to perpetrate house-breaking, another of the accomplishments of princely education, but falls in with a young and beautiful woman, Kulapáliká, the daughter of Kuveradatta, who has run away from home to avoid a marriage with Arthapati, a rich merchant, to whom her

father has promised her, having previously betrothed her to Dhanamitra, also a merchant, but who has become impoverished by his munificence. He is still the object of Kulapáliká's affection, and she is on her way to her lover when encountered by Apahárvarmá. He sympathizes with her distress, and conducts her to Dhanamitra, with whom he becomes united in most intimate friendship, and to whose union with Kulapáliká he engages to obtain her father's consent. In furtherance of this scheme they take Kulapáliká home, and with her aid plunder her father's house of every thing of value. They leave the damsels at home, and return to the house of Dhanamitra, plundering the residence of Arthapati on their way, and concealing their booty in a thicket.

The loss of property has the effect of suspending Kulapáliká's marriage, and in the meantime Dhanamitra, by desire of his friend, takes an old leather purse to the Raja of Anga, and tells him that, having repaired to a forest to put an end to his life, in consequence of her father's refusing to grant Kulapáliká to him, he was met by a holy man, who withheld him from self destruction, and presented him with a purse, which, he said, in the hands of a merchant or a courtesan who should not have wrongfully appropriated the property of others, would prove a source of inexhaustible wealth—the purse, in fact, of Fortunatus. This he offers to the King, who not only declines to accept it, but promises to protect him in its safe possession. The story spreads, and its truth is confirmed by the return of Dhanamitra to his former profuse liberality, the funds of which are derived from the stolen property. Among others, Kuveradatta, hearing of Dhanamitra's recovered affluence, grows cold to Arthapati, and gives his daughter to her former affianced husband.

Shortly afterwards, Rágamanjári, the younger sister of

Kámamanjarí, makes her appearance as a public performer, with great success and with unsullied reputation. She and Apahárvarmá become mutually enamoured, but their union is prevented by her mother and sister, who look upon Apahárvarmá as a pauper. The objection is overcome by his undertaking to steal the "inexhaustible purse," and give it to Kámamanjarí, provided she fulfil the condition of restoring their property to those whom she had reduced to poverty. Accordingly the Buddhist Virúpaka recovers his wealth.

Dhanamitra, acting in concert with Apahárvarmá, complains to the Raja of the loss of his purse, and after a time Kámamanjarí is called before the Raja and accused of the theft. At the suggestion of Apahárvarmá the crime is imputed to Arthapati, who is consequently banished, and whose property is confiscated.

Apahárvarmá, in a fit of extravagant bravado, attacks the patrol, and is taken prisoner. The charge of the gaol has lately devolved on Kántaka, a vain young man, who threatens the prisoner with eighteen kinds of torture and final death, unless he restores all the wealth he has stolen, and particularly the inexhaustible purse, which he is said to have carried off. The Raja, at Dhanamitra's request, promises him liberty if he will restore it. In the meantime Rágamanjari and the Raja's daughter Ambáliká have become intimate friends, and the latter is prepared to share the affections of Apahárvarmá. The latter has a rival in Kántaka, who flatters himself that the Princess loves him. He is encouraged in this belief by Srigáliká, the nurse of Rágamanjari, and emissary of Apahárvarmá, who also persuades him that the lines in his hand announce his elevation to the kingdom, and that if he could make his way into the interior of the palace, which adjoins the gaol, Ambáliká would wed him. Kántaka applies to Apahárvarmá, as a skilful house-

breaker, to help him, promising to set him free, but secretly purposing, as he informs Srigáliká, to confine him again and put him to death. Apahárvarmá consents, and makes an excavation under the prison walls, by which he and Kántaka might pass into the palace ; but he takes an opportunity of killing Kántaka, in anticipation of the deadly project entertained by the latter, and proceeds alone into the apartments of the Princess. He finds her asleep, delineates his portrait on the wall, with a verse imparting a hope that she may not suffer the pangs of love by which he is afflicted, and returns to the prison. He then liberates the former governor, who was also in detention there, and, with his consent, makes his escape.

Ambáliká, on waking, beholds the drawing, and reads the verse, and is enamoured of the author. Her union with him is accomplished, when Chandravarmá besieges Champá, and, after the capture of the Raja, seizes the person of the Princess, and compels her submission to a public celebration of their nuptials. Apahárvarmá, having directed his friend Dhánamitra privately to assemble a party of citizens round the palace, passes into it in the garb of one of the attendants, and, as Chandravarmá attempts to take the shrinking hand of Ambáliká, approaches and stabs him. In the confusion he snatches up Ambáliká, and carries her to his friends, under whose protection he gains the innermost chambers, and prepares to defend himself, when he hears of the arrival of Rajáváhana, whom he joins in the manner above described. This closes the second section, constituting a large proportion of the whole.

In the third chapter the other son of the king of Mithilá, Upahárvarmá, narrates his adventures. He had repaired to his own country, Mithilá, in search of the Prince, and thus met with a female ascetic, who proved to have been his nurse

who lost him in the woods in the manner related in the Introduction. His father, Prahárvarmá, on returning, found his kingdom occupied by the sons of his elder brother, with Vikatávarmá at their head, and has been defeated by them and thrown into prison, together with his queen. Upahárvarmá determines to effect their rescue, and, through the agency of his nurse's daughter, contrives to win the affections of Vikatávarmá's queen, offended by the dissolute manners of her husband. At the suggestion of Upahárvarmá she persuades the Raja, who is remarkable for his ugliness and deformity, that a mystical rite has been communicated to her, by which he may be transformed into perfect symmetry and beauty. He falls into the snare, and is murdered by Upahárvarmá, who then openly assumes his throne as the metamorphosed Raja. The intended change had been made the subject of previous report, and its possibility, through the power of magic, was not doubted—a probable illustration of the credulous superstition of the author's times. The belief of the ministers is confirmed, also, by Upahárvarmá's acquaintance with certain secret projects of his predecessors, which he had revealed to the Ráni as a preliminary condition of his transformation. They are all of an iniquitous tenor, and are reversed by Upahárvarmá, with the applause of his counsellors. Among these was the intention of defrauding a Yavana merchant of the fair price of a very valuable diamond which he has for sale—a notice which is interesting as a proof of the intercourse of foreign traders, Arabs or Persians, with India before the Mohammedan conquest. Another was, the purpose of taking off the Raja Prahárvarmá by poison—a crime which justifies Upahárvarmá's proceedings. He sets his parents at liberty, and places his father on the throne, receiving from him the office of Yuva raja, in which capacity he commands the army sent by the Raja of Mithilá to

the aid of the Raja of Anga, and, consequently, meets with Rájaváhana.

The fourth chapter contains the story of Arthapála's adventures, comprising those also of his father, Kámapála, the son of one of Rájahansa's ministers, who had early disappeared from court, and who is now King of Kási, or Benares, which city Arthapála visits. We find the celebrated ghát Mañikarñiká named; but instead of Visveswaru, the form of Siva now worshipped there, we have an older appellation, one found in several of the Puráñas, or Avimukteswara. Arthapála encounters a man in deep affliction, and, inquiring the cause, learns that he is in despair on account of the danger of Kámapála, late minister of the King of Kási, who had been his benefactor. Having been struck by the strength and resolution of this man, named Púrnabhadra, in baffling and putting to flight an elephant by whom he was to be put to death for thieving, Kámapála pardoned him, took him into his confidence, and told him his adventures. Having quitted Pushpapura he came to Benares, where he beheld the Princess Kántimati, the daughter of Chañdasinha. A love match takes place between them, the result of which is the birth of Arthapála, who is secretly removed and exposed in a cemetery, where he is found by Tárávali, a Yakshini, who carries him to the Queen of Rájahansa, as mentioned in the Introduction. The intrigue is discovered by the Raja, and Kámapála is seized, and is to be put to death. He makes his escape, and hides in the forests, where Tárávali, who had been his wife in two preceding births, when he bore the names of Saunaka and Sudraka, comes to his succour, and again becomes his bride. With her aid he gains unperceived admission into the sleeping apartments of Chañdasinha, wakes him from his sleep, and intimidates him into acknowledging him as his son-in-law, and as Yuva raja.

On his death his son Chañdaghosha becomes Raja, with Kámapála's assent, and on his dying early the latter inaugurates Sinhaghosha, the son of Chañdaghosha, as king. A faction is formed against the minister, and the prince is persuaded that he has caused the death of his predecessors, and will attempt his life if not anticipated. Kámapála is therefore seized, and ordered for execution. Púrnabhádra, in despair, is about to put an end to himself.

While Arthapála considers how he may rescue his father, a poisonous snake shews itself, which he, safe in his knowledge of mantras or charms, secures. With this he departs to where his father is led to his fate, and in the crowd throws the snake upon him, which bites him, and he falls apparently lifeless, the fatal operation of the venom being counteracted by Arthapála's magical powers. He is supposed to be dead, and is carried to his dwelling. His wife Kántimati, privily apprised, through Púrnabhádra, of her son's device, obtains permission to burn herself with the body, and a pile is constructed in the court-yard of Kámapála's house within an enclosure, into which Kántimati enters alone—peculiarities in the performance of the Sati unknown to the practice of later years. Kámapála, resuscitated and reunited to his wife and son, collects his friends, and puts his dwelling into an attitude of defence. The Raja, hearing of his recovery, besieges him. Arthapála constructs a tunnel leading to the royal palace, with the intention of carrying off Chañdaghosha: when half way through he comes upon a spacious subterranean chamber, where Manikarniká, the daughter of Chañdaghosha, had been secreted by her grandfather, who destined her to be the bride of Darpasára, the son of Mánasára, king of Malava, and had shut her up that she might not make a different election for herself. Chañdasinha had died, however, without accomplishing his object, and Manikarniká, with

her nurse and attendants, had continued in their hiding-place, well supplied with all necessaries, but in other respects unnoticed, until she had attained a marriageable age. Arthapála, although he admires the princess, pursues his purpose, and, by the communication with the subterranean chambers, enters into the Raja's sleeping apartment, and carries him a prisoner back to the dwelling of Kámapála, who then administers the kingdom. The Princess is married to Arthapála, who becomes Yuva raja, and leads an army to the assistance of the King of Anga.

The fifth section relates the adventures of Pramati, who is here represented as the son of Kámapála by the Yakshini Tárávali, and not, as in the Introduction, the son of Sumati. Arthapála is there also called the son of Tárávali, while, as we have seen in the preceding narrative, he is described as the son of Kántimati. Either the author has been nodding, or the Introduction is the work of a different writer, who has been heedless or forgetful of the narrative of his predecessor. While on his journey Pramati is benighted in a forest on the Vindhya mountains, and, recommending himself to the protection of the local divinities, goes to sleep beneath a tree. While asleep he fancies himself transported to the interior of a palace, where a princess is sleeping among her attendant damsels ; that he reclines beside her ; that she awakes, and they exchange looks, but fall asleep again : when he wakes he finds himself still in the forest. There presently appears to him a nymph, who declares herself to be Tárávali, the bride of Kámapála, who had left his house in anger, and had consequently become an evil spirit for a twelvemonth. The term of her penance had expired on the preceding evening, and she was on her way to the neighbouring city of Srávasti, when she was arrested by Pramati's invocation, and conveyed him to the chamber of Navamáliká, daughter of Dhama-

varddhana, Raja of Srávastí. In the morning, before dawn, she brings him back to the forest, and then recognises him as her own son by Kámapála. She leaves him to seek his fortune, and he repairs to Srávastí to endeavour to obtain the hand of the princess. On the way he stops at a cock-fight, and there contracts a friendship with an old Brahman. He then proceeds to Srávastí, where, in a garden in the suburbs, he is noticed by one of the attendants of the princess, who has a portrait in her hand, which proves to be his own. It is the work of Navamáliká, who has delineated it in the hope of discovering the original, whom she has seen, as she supposes, in a dream. A plan is devised to effect their union. The old Brahman takes Pramati, in the dress of a female, to the Raja, and introduces him as his daughter, who has been betrothed some time, but whose bridegroom is absent. The pretended father therefore professes to go in search of him, and asks to leave his daughter in the care of the Raja, to which the latter consents. Pramati thus obtains access to his mistress. After a short time he contrives to make his escape and assume his own semblance, and returns with the Brahman as his son-in-law to claim his bride. The bride, however, is not forthcoming, and the Raja, to divert the dreaded imprecation of the Brahman, consents to give his own daughter as a substitute for the missing damsel. Pramati thus becomes the son-in-law of the Raja, and leads his troops to Anga, where he finds his prince.

Mitragupta next narrates his proceedings, in the sixth section, at Dámalipta, in the Suhma country, the king of which is Tungadhanwá. By propitiating Vindhavásiní he obtains two children, a son and a daughter, on condition that the former shall be subordinate to the husband of the latter, and that the daughter shall annually exhibit her skill in playing at ball, in honour of the goddess, until she meets with her

destined husband, of whom she is to be allowed the free choice. She is called Kandukavatí, her brother, Bhímadhanwá. Mitragupta beholds the pastime of the princess, which is described with singular minuteness of detail, and they become mutually enamoured, carrying on a communication through Chandrasená, the foster-sister of the princess, who is the object of the young prince's affection, but who is attached to a different person, one Koshadása. Mitragupta forms an intimate friendship with him, and devises schemes for their joint success, when he is seized by order of Bhímadhanwá, and thrown, fettered, into the sea. With the aid of a strong plank he floats until he is picked up by a Yavana vessel, apparently intimating an Arab ship. He has not changed his lot to advantage, and is about to be maltreated, when the vessel is attacked by another ship from the shore. Mitragupta encourages the crew to resist, and, being let loose, animates them to board and capture their assailant, the captain of which proves to be Bhímadhanwá. He is taken on board the Yavana vessel and confined, when a contrary wind rises, and carries the ship out of her course to a distant island, abounding with fruit and fresh water. They anchor, and Mitragupta goes on shore. He meets with a Rákshas, who threatens to kill him unless he answers correctly to the questions, What is that which is naturally cruel? What is the great wish of a householder? What is love? What overcomes difficulties? To which he replies severally, The heart of a woman; A virtuous wife; Determination to possess; Intelligence; and illustrates his replies by four narratives, of each of which a woman is the heroine. These narratives present some curious pictures of manners, and several incidents which are to be found in other compilations, particularly the third story, in which the wife of a merchant is made to appear, in the estimation of her husband and the Panchayat, or Council of the city, a

Dákini, or woman who obtains supernatural powers by an impure intercourse with the spirits of ill, who haunt the ground where the dead are buried. The point of the story is found in the first narrative of the Baitál Pachísí.

The Rákshas is pleased by the stories he hears, and promises Mitragupta his friendship. He is presently called upon to prove it. A brother Rákshas is seen in the sky, carrying off a female, evidently against her will. Mitragupta's friend ascends to the rescue, and the ravisher drops the damsel, who proves to be Kandukavatí. Mitragupta sets sail with her, and arrives at Dámalipta in time to save the lives of the King and Queen and all the chief citizens, who had vowed to starve themselves to death on the banks of the Ganges. He restores the Princess and her brother to their parents, and is gladly accepted by them as their son-in-law. Tungadhanwá is one of the allies of Anga, and Mitragupta has come to Champá in command of his troops.

The adventures of Mantragupta form the subject of the seventh chapter. He arrives at Kalinga, and goes to sleep on the edge of a lake bordered by a thicket contiguous to the burning-ground of the dead. He is wakened by a conversation between two goblins relating to a Siddha, an ascetic, who has acquired magical powers; and, curious to know what it means, follows them privily to where their master is seated, decorated with ornaments of human bones, smeared with ashes, wearing braided hair, and feeding a fire by dropping into it, with his left hand, seeds of mustard and sesamum. At his command the Princess of Kalinga, Karnalekhá, is brought by one of his ministering demons before him. The ascetic seizes her by the hair, and is about to cut off her head, when Mantragupta rushes upon him, and decapitates him with his own sword. He hides the head and hair in the hollow of a tree. The spirits present, wearied of the tyranny

and cruelty of the magician, praise the youth for his courage, and declare themselves his servants. He desires them to convey the Princess to her apartments, but she implores him to accompany her, and they are both carried into the palace, where Mantragupta remains undiscovered.

The King of Kalinga, Karddana, moves in the hot season with his family and suite to the sea-shore, to spend a few days encamped upon the sand. While amusing himself with songs and music and merry-making he is suddenly attacked by the flotilla of the King of Andhra, and, with his wife and daughter, carried prisoner to Andhra, leaving Mantragupta overwhelmed with despair. He hears, after a short time, that Jayasinha, the King of Andhra, wooes Karnalekhá to become his queen. A report, however, prevails that a Yaksha loves the Princess, and that unless he can be put to flight by a powerful sorcerer, the Raja's suit cannot be safely prosecuted. Mantragupta avails himself of the hint, and sets off for Andhra in the character of a magician, dressed in the tangled hair of the Siddha whom he had decapitated, and accompanied by disciples who spread his reputation through the country. The King soon hears of his fame, and applies to him for aid. After some pretended hesitation, he desires the Raja to plunge at midnight into a neighbouring pond, having previously had it dragged to remove all its living creatures, and surrounded it at some little distance by guards to prevent any one's approach. By doing this, and in consequence of the magic rites which he, the pretended sorcerer, has practised, he will issue forth with a person entirely metamorphosed, and such as the Yaksha will be unable to resist. With these instructions the pretended ascetic takes his leave of the Raja, professing that he has tarried longer than was consistent with his religious observances in the same place. He accordingly sends off his followers, but secretes himself in a hollow which

he has previously dug in the bank of the pond. The King conforms to the directions he has received, but, when he is under water, is seized by Mantragupta, and stifled. His body is concealed in the hollow, and his enemy comes forth from the water as representing the Raja. The guards, deeming it impossible that any other person could have issued from the pond, acquiesce quietly in the substitution, and escort Mantragupta to the palace, where he privately communicates the truth to the princess and her parents, and, with their concurrence, marries Karnalekhá according to the ritual. Her father, Karddana, becomes King of both Andhra and Kalinga, and sends his son-in-law to succour his ally the Raja of Anga.

One incident of this story, the transformation of the person, is repeated from the story of Upahárvarmá; but the narrative is peculiar in the locality of the incidents, the sea-coast of Kalinga, and in making Andhra, the ancient Telingana, a maritime power. There is also an allusion to the predominance of heretical opinions, either Buddhist or Jain, in Andhra; as Mantragupta, when Raja, orders the temples of Siva, Yama, Vishnu, and other gods, to be reverenced, to the discomfiture and shame of the infidels or Nástikas.

The last of the narratives is attributed to Visíruta, who, while wandering in the Vindhya forest, meets with the young Prince of Vidarbha, or Berar, and extricates his solitary attendant from a well into which he had fallen while seeking to procure water for the boy, who is exhausted with hunger and thirst. The Prince is of the family of Bhoja: his grandfather, Punyavarmá, is described as a Prince of superior merit; but his father, Anantavarmá, is led by vicious companions into habits of dissipation, which end in the loss of his kingdom and life. The arguments which are urged by one of his favourites in behalf of idle pleasures, and in detraction of grave advisers and ministers, while they speak

the language of the profligate in all ages, afford some curious insight into the abuses of official authority which prevailed in Indian Governments at the time of the composition. There is also, in the account of the feudatories of Anantavarmá, whose disaffection is the cause of his death, an interesting enumeration of the principalities bordering on Berar, to the north and west. Some of them must be identical in topographical situation with the provinces of the Mahratta principality, but the name Mahratta does not occur. It is found in older writings as *Maháráshtra*; but the kingdom appears to have been broken up in the middle ages into a number of petty states, among whom the ancient name was forgotten, or it was applied to the people, not to the territory; a circumstance which is equally applicable to modern times, in which we have “the Marhattas,” the people of Kandesh, Poona, and the Konkan, not of *Maháráshtra*.

After the death of Anantavarmá, his Queen, Vasundhará, with her daughter, Manjuvádiní, and her son, Bháskaravarmá, take refuge with the half-brother of her husband, Mitravarmá, Prince of *Máhishmati*. He plots against his nephew's life, and the Rani sends her son into the thickets with one of her attendants. They are suffering greatly from hunger and thirst, when Visruta encounters them, and relieves their necessities. He proves to be a kinsman of the Prince's mother, and engages to replace him in his father's kingdom. He therefore sends her servant back to Vasundhará, to inform her of what has chanced, and desires her to spread a report that the Prince has been devoured by a tiger. He sends her also a poisoned chaplet, with which he directs her to strike Mitravarmá on the heart, exclaiming that it will prove fatal only if she has been a faithful wife; and then, washing the garland, she is to apply it to her daughter's person, when it will prove innocuous. The death of Mitravarmá

is accordingly considered by the people to be the consequence of his guilt, not of any treacherous practice. The principality is taken possession of by Prachañdavarmá, who demands Manjuvádiní in marriage; a demand with which the Queen, by Visruta's advice, feigns to comply. Visruta and his charge, in the disguise of Saiva ascetics, then repair to Vidarbha, where the former attires himself as a juggler, and mixing with a crowd of dancers and posture-masters, by whom Prachañdavarmá is surrounded, exhibits various feats of sleight of hand and activity: among other things, he plays with knives, and tossing one of them in the direction of Prachañdavarmá, it penetrates his breast and kills him. In the confusion Visruta escapes, resumes his garb, and hides himself with the young Prince in an old temple of Durgá, where he contrives the means of entering it unobserved, and concealing himself underneath the pedestal of the image. The Rani, in obedience to a pretended vision, repairs to the temple, attended by all the chief people of Máhismatí, in whose presence she has the interior examined and the doors closed. After an interval the doors are opened from within, and Visruta and the Prince appear. The former tells the people that he is the minister of the goddess, and is commanded by her to announce to them that she was pleased, in the form of a tigress, to carry off the Prince, in order more effectually to save him from his enemies; but as they are now removed, she restores him to their homage. He is accordingly recognised as Raja; and Visruta marrying Manjuvádiní, he becomes the chief manager of the principality. The last incident may be regarded as evidence of the profane uses to which the divinities of the Hindus were sometimes made subservient. The new Minister proceeds to take measures for recovering Vidarbha, which has been seized by the King of the Aśmakas, and we may conclude

that he is victorious ; but the work terminates abruptly, and leaves the *denouement* to the imagination. The deficiency is supplied by Gopinátha, who not only carries on the story of Visruta to the end, but takes the united Princes to Pataliputra, and re-establishes Rajahansa in his kingdom. We might have annexed his supplement, but the narrative is not of great interest, and the only copy of the work available is far from accurate. It has been thought better, therefore, to close with Dañdi's own composition.

In editing the text of the *Dasa Kumára Charita* various copies belonging to myself and to the Library of the East-India Company have been consulted. I have had but two manuscripts of the *Púrva Píthiká*, one from each source. In the body of the work I have had the use of five : two, my own, A. and E. ; the former including the Commentary transcribed from the copy of a Marhatta Brahman ; the other, the text only, from a very good copy procured at Benares. B. C. D. are manuscripts in the Company's Library. The first and best is from the Collection of Colonel Mackenzie, and is accompanied, for the first few pages, by a marginal comment. C. is a MS of the Colebrooke Collection, written A. D. 1789 : it is not very correct. D. is the "improved" version of the original, but, as observed above, retaining nearly the whole of the original unaltered. It is one of the MSS bequeathed by Dr. Taylor to the East-India Company, and is valuable as affording a specimen of the copies current in Western India. The copies collated have thus the advantage of being written in different and distant parts of Hindustan, and their general concurrence shews that the Work has not been tampered with, except in the instances which are avowed. The separate copy of the Commentary of Siva Ráma is one of Mr Colebrooke's MSS.

In revising the text I have taken pains to make it correct,

and I have had, for the most part, the benefit of the revision of Professor Johnson. In those passages which were not seen by him some errors have occurred, but many of them are of obvious correction, arising from confounding similar letters. I have given a list of such typographical mistakes as I have detected. I have added a few notes, chiefly grammatical, in order to assist the student who may not be accustomed to meet with the forms of verbal inflexion for which the text is remarkable. To have made the explanations more frequent or extensive would have been to anticipate the work of translation, which is intentionally left to younger and more enterprising study.

June 18, 1846.

दशकुमारचरिते पूर्वपीटिकायां
कुमारोत्पत्तिर्नाम प्रथम उच्चासः

श्री गणेशाय नमः ॥ ब्रह्माराङ्गदराङ्गः शतधृतिभवनाभ्यो-
रुहो नालदराङ्गः । श्वैर्णीनौकूपदराङ्गः श्वरदमरसर्तिपटिकाकेतु-
दराङ्गः । ज्योतिश्चक्राक्षदराङ्गस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदराङ्गोऽङ्गदराङ्गः ।
श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदराङ्गः ॥

अस्ति समस्तनगरीनिकषायमाणां शशवदगण्यपण्यविस्ता-
रितमण्िगणादिवस्तुजातव्याख्यातरन्नाकरमाहात्म्या मगधदे
शशेषरीभूता पुष्पपुरी नामं नगरी ॥ तत्र वीर्खटपटलोत्तरङ्ग-
तुरङ्गकुञ्जरमकर्खीषणसकलरिपुगणकटकजलनिधिमथनम-
न्द्रायमानसमुहराङ्गभुजदराङ्गमराङ्गः पुरन्दरपुराङ्गणवनविहरण-
परायणतरुणगणिकाजनगीयमानया तिमानया शरदिन्दुकु-

SECTION I.

¹ “ May the staff of the foot of him of the three steps (Vishnú) convey you to eternal felicity ! that limb which is the stick of the umbrella of the universe, the stalk of the lotus in which Brahmá resides, the mast of the vessel of the earth, the flag-staff of the banner of the ambrosia-shedding river, the pole-staff of the planetary sphere, the column of victory over the three worlds, the death-dealing club to the enemies of the gods.” The author apparently alludes to the name of the original writer, Dañdi, by including in his initiatory benediction the word Dañdi, “ a stick or staff,” in a variety of applications.

² Participle of a nominal verb, from निकष, “ a touch-stone,” serving as a test or standard for all cities.

³ B. reads गणिगणिगणादि; but गणिन्, “ having a heap or quantity,” seems to be superfluous, except for the alliteration.

न्दघनसारनीहारहारमृणालमरालसुरगजनीरक्षीरगिरिशाह-
हासकैलासकाशवीकाशमूर्त्या रचितदिग्नन्तरालपूर्त्या कीर्त्या
भितः सुरभितः स्वल्लोकशिखरोरुरुचिरल्लाकरवेलामेल-
लावलयितधरणीरमणीसौभाग्यभोगभाग्यवान् अनवरत-
यागदक्षिणारक्षितशिष्टविशिष्टविद्यासभारभासुरभूसुरनिकरो
विरचितारातिसन्नापेन प्रतापेन सतततुलितवियन्मध्यहंसो
राजहंसो नाम घनदर्पकन्दर्पसौन्दर्यसोदर्यद्वयनिरवद्वरूपो भूपो
बभूव ॥ तस्य वसुमती नाम सुमती लीलावती कुलशेखरमणी
रमणी बभूव ॥ रोषद्वक्षेणं निटिलाक्षेणं भस्मीकृतचेतने मक-
रकेतने तदा भंयेनानवद्या वनितेति मत्वा तस्य रोलद्वावर्ली
केशजालं प्रेमाकरो रजनीकरो विजितारविन्दं वदनं जयधजा-
यमानो मीनो जायायुतो क्षियुगलं सकलसैनिकाङ्गवीरो
मलयसमीरो निश्चासः पथिकद्वलनः करबालः प्रबालशा-
धरविम्बं विजयशङ्को बन्धुरा लावण्यधरा कन्धरा पूर्णकुभौ
चक्रवाकानुकारौ पयोधरौ ज्यायमाने मार्दवासमाने विसलते
बाहू ईषदुन्मुक्तलीलावतंसकाहारकोरको गङ्गावर्त्तसनाभिर्ना-

¹ Fame is always compared to objects of a white colour, as the autumnal moon, and the rest enumerated in the compound श्वरद्वन्द्व, &c.

² This is said to signify here “renowned,” स्मात्; and refers, like the preceding epithet भुजददरमहनः, and the following भोगभाग्यवान्, भूसुरनिकर, to king Rājahansa.

³ रोषणे न छणे, B.

⁴ Both copies have निटिलाङ्ग; the dictionary, on the authority of the Sabdārtha Kalpa Taru, has निठलाङ्ग, a name of Siva. There is a radical for ठ्ठ, but not for ट्टिल.

⁵ This is to be connected with अस्त्रभृतानि प्रसूनानि समभूवन्. See below.

⁶ The line of bees, the bowstring of Kandarpa.

⁷ Being, as it were, two bowstrings, from ज्या, “a bowstring,” used as a nominal verb.

भिः दूरीकृतयोगिमनोरथो चैषरण्यो तिघनं जघनं जयत्तम्भ-
भूते सौन्दर्यभूते विभितयतिजनारम्भे रम्भे चोरुयुगं आतपच-
सहस्रपर्वं पादद्वयमस्त्रभृतानि प्रसूनानि तानीतराण्यङ्गानि
च समभूवन्निव । विजितामरपुरे पुष्टपुरे निवसता सा नन्नाभो-
गलालिता वसुमतीव वसुमतीव मगधराजेन यथासुखमन्व-
भावि ॥ तस्य राज्ञः परमविधेया धर्मपालपद्मोङ्गवसितवर्म्म
नामधेया धीरधिषणावधीरितविबुधाचार्यविचार्यकार्यसा-
हित्याः कुलामात्यास्त्रयो भूवन् । तेषां सितवर्मणः सुमतिसत्य-
वर्मणाणौ धर्मपालस्य सुमन्त्रसुमिचकामपालाः पद्मोङ्गवस्य
सुश्रुतरन्नोङ्गवावितितनयाः समभूवन् ॥ तेषु धर्मशीलः सत्य-
वर्मा संसारसारतां बुद्धा तीर्थयाचाभिलाषी देशनारमग-
मत् । विटनटवारनारीपरायणो दुर्विनीतः कामपालो जनका-
यजन्मनोः शासनमतिक्रम्य भुवं बधाम । रन्नोङ्गवो पि बाणि-
ज्यनिपुणतया पारावारतरणमकरेत् । इतरेमन्त्रिसूनवः पुरुद्द-
रपुरातिथिषु पितृषु यथापूर्वमन्वतिष्ठन् ॥ ततः कदाचिन्ना-
नाविधमहदायुधनैः पुण्यरचितागण्यजन्यराजन्यमौलिपालि-
निहितनिशितसायको मगधनायको मालवेश्वरं प्रत्ययसंया-
मघस्मरं समुक्तमानसारं मानसारं प्रति सहेलं न्यकृतजल-

¹ The garden of Kuvera. B. has रण only.

² The two Rambhás: the nymph Rambhá, and any other Apsaras.

³ Third pers. sing. indef. pret. passive voice of भू, with अनु prefixed.

⁴ Charged with great offices, परमविधेयं कार्यं येषां — ते परमविधेयाः.

⁵ Their fathers being dead, or having been received as guests in the city of Indra.

⁶ ज्ञान्य here, and in a passage shortly subsequent, means, "war," "battle."

निधिघोषाहङ्कारेण भेरीभाङ्गारेण हठिकाकर्णिनाङ्गान्नभयच-
रिङ्गमानं दिग्दन्तावलवलयं विघूर्णयन् निजभरनमन्मेदिनी
भरणायस्तभुजगराजमस्तकावलेन चतुरङ्गवलेन संयुतः सङ्गा-
माभिलाषेण रोषेण महताविष्टो निर्ययो ॥ मालवनाथोऽप-
नेकानेकपयूथसनाथो वियहः सवियहं इव सायंहोऽभिमु-
ख्यभूय भूयो निर्जगाम ॥ तयोरथ रथतुरग्नुरक्षुलक्ष्मोणी-
समुद्भूते करिघटाकटसवन्मदधाराधौतमूले नववस्त्रभवरणाग-
तदिष्यकन्याजनजवनिकापटमण्डल इव वियत्तलव्याकुले
धूलीपटले दिविषदध्वनि धिङ्गृतान्यध्वनिपटहध्वानविरिता-
शेषदिग्नारालं शस्त्राशस्त्रि हस्ताहस्ति परस्पराभिहतसैन्य-
जन्यमजनि ॥ मगधराजः प्रक्षीणसकलसैन्यमण्डलं मालवराजं
जीवयाहमभिगृह्य दयालुतया पुनरपि स्वराज्यं प्रतिष्ठाप-
यामास । ततः स रनाकरमेष्वलामनन्यशासनां शासननपत्य-
तया नारायणं सकललोककारणम् निरन्तरमर्मचयामास ॥ अथ
कदाचित् तद्यमहिषी देवी देवेन कल्पवस्त्रीफलमाधेहीति
प्रभातसमये सुस्वभमबलालोकितवती सा तदा दयितमनोर-
थपुष्पभूतं गर्भमधत् । राजा सम्पत्यकृताखण्डलः सुहन्त्रप-
मण्डलं समाहूय निजसम्पन्मनोरथानुरूपं देव्याः सीमन्तोत्सवं

¹ हठिकाकर्णिन is explained in a marginal note of A. to signify that noise which is heard unwillingly; शुश्रूषामननारायदाकर्णिनं सा हठिकाकर्णिने, “a loud clashing or clamour,” महान् नादशुश्रूषायसङ्गातः.

² “Like war embodied,” सवियहः, सज्जरीयः.

³ “With promptitude or courage,” स, आयहः.

⁴ This reading is doubtful. A. has सम्पत्यदृताखण्डलः, B. सम्पत्यकृताखण्डलः, both evidently faulty. Apparently it means, “being equal to Indra आखण्डलः in his fortune.”

अथतः ॥ एकदा हितैः सुहृन्मन्त्रपुरोहितैः सभायां सिंहासनासीनो गुणैरहीनो ललाटतटन्यत्ताङ्गलिना द्वारपालेन अङ्गापि देव देवसंन्दर्शनलालसमानसः कोऽपि देवेन विरच्चार्चनार्हो यतिर्बारदेशमध्यात्मं इति । तदनुज्ञातेन तेन स संयमी नृपसमीपमनायि । भूपतिरायान्तं तं विलोक्य सम्यज्ञातत्तदीयगूढचारभावो निखिलमनुचरनिकरं विसृज्य मन्त्रजनसमेतः प्रणतमेनं मन्दहासमभाषत । ननु तापस देशसापदेशं भ्रमन् भवान्त्तत्र तच्चभवदभिज्ञातं कथयत्विति । तेनाभाषि भूधमण्णवलिना प्राङ्गलिना देव शिरसि देवस्याज्ञामादयैनं निर्दीषं वेशं स्वीकृत्य मालवेद्वन्नगरं प्रविश्य तच्चगूढतरं वर्तमानस्तस्य राङ्गः समस्तमुदन्नजातं विदित्वा प्रत्यागमं । मानी मानसारः स्वसैनिकायुष्मस्तानराये सम्पराये भवतः पराभवमनुभूय वैलक्ष्यलक्ष्यहृदयो वीतदयो महाकालनिवासिनं कालीविलासिनमनश्चरं महेश्वरं समाराथ्य तपःप्रभावसन्तुष्टादस्मादेकवीरप्रतिमीं भयदां गदां लब्धात्मानमप्रतिभटं मन्यमानो महाभिमानो भवन्नमभियोगुमुद्युक्तः । ततः परं देव एव प्रमाणमिति । तदालोच्य

¹ Third pers. sing. indef. preter. of the passive of the causal verb of ज्ञात्, “to know,” ज्ञात्, “to inform,” with दि prefixed, to represent, “he was respectfully apprized.”

² Third pers. sing. 1st preter. atm. pada of जात्, “to sit,” verb of the 2d conj. with चापि prefixed, “to sit at or upon.”

³ A. has स्वसैनिकायुष्मस्तानराये, and B. apparently the same, although indistinct; but स्वायुष्मस्तान is a form that can scarcely be admitted in such a place. It has been conjecturally changed to the abstract noun.

⁴ Mahákála is the form of Siva, worshipped before the Mohammedan conquest at Ougein.

निश्चितकृत्यैरमात्मै राजा विज्ञापितोऽभूत् । देव निरूपायेन दैवसहायेन योद्धुमरातिरायाति तस्मादस्माकं युद्धं साम्यतम्-साम्यतं सहसा दुर्गंसंश्रयः क्रियतामिति । तैर्बहुधा विज्ञापितोऽप्यखर्षेण गर्वेण विराजमानो राजा तदाक्यमकृत्यमित्यनाहत्य प्रतियोद्धुमना बभूव । शितिंकरुददत्तशक्तिसारो मानसारो योद्धुमनसामयीभूय सामयीसमेतोऽक्षेण मगधेन्द्रं प्रविवेश । तदा तदाकर्ण्य मन्त्रिणो भूमहेन्द्रं मगधेन्द्रं कथञ्चिदनुनीय रिपुभिरसाये विन्याटवीमये वरोधान्मूलबलरक्षितान् निवेशयामासुः । राजहंसस्तु प्रशस्तवीतदैन्यसैन्यसमेतस्तीवगत्या निर्गत्याधिकरूपं द्विषं रूपोध । परस्परबद्धवैरयोरेतयोः शूरयो-स्तदालोकनकुतूहलागतगगनचराश्चर्म्यकारणे रणे वर्तमाने जयाकांक्षी मालवदेशरक्षी विविधायुधस्थैर्यचर्म्याच्चितसम-रतुलितामरेश्वरस्य मगधेश्वरस्य तस्योपरि चिपुरारातिदसां गदां प्राहिंणोत् । निश्चितशरनिकरशकलीकृता-पि सा पशु-पतिशासनस्यावन्यतया सूतं निहत्य रथस्यं राजानं मूर्च्छित-मकारीत् । ततो दीतप्रयहा अक्षतवियहा वाहा रथमादाय दैवगत्यातःपुरशरण्यं महारण्यं प्राविशन् । मालवनाथो जयलक्ष्मीसनाथो मगधराज्यं प्राज्यं समाक्रम्य पुष्पपुरमध्य-तिष्ठत् । तच हेतिततिहतिश्रान्ता अमात्या दैवगत्या-प्रत्युक्ता-

^१ War is now साम्यतं unfit or inexpedient चसाम्यतः.

^२ The black-throated; Siva.

^३ Becoming the first (or most ardent) of those whose minds were resolved to fight.

^४ Equal to the king of the immortals in battle, marked by steady skill in the use of various weapons.

^५ Third pers. sing. 1st preter. of हि, “to send,” verb 5th conj. with अ prefix.

नजीविता निशानवातलब्धसज्जाः कथच्चिदाश्वस्य राजानं
 समनादन्वीक्ष्यानवलोकिवनो दैन्यवलो देवीमवापुः ॥
 वसुमती तु तेभ्यो निखिलसैन्यक्षतिं राज्ञोऽहश्वतं चाकर्णीयो-
 द्विग्ना शोकसागरमना रमणानुगमने मतिं अधत् । कस्याणि
 भूरमण्मरणमनिश्चितं किञ्च दैवज्ञकथितं मधितोऽतारातिः
 सार्वभौमाभिरामो भविता सुकुमारः कुमारस्त्वदुदरे वसति
 तस्माद्य तव मरणमनुचितमिति भूषितभाषितैरमात्यपुणे-
 हितैरनुनीयमानया तया क्षणं क्षणहीनया तूष्णीमस्थायि ।
 अथार्द्वाचे निद्रानिलीढनेचे परिजने विजने शोकपारावार-
 मपारसुत्सुमशक्तुवती सेनानिवेशदेशं निःशब्दलेशं शनैरति-
 क्रम्य यस्मिन् रथस्य संसक्ततया तदानयनपलायनश्राना
 गन्तुमक्षमा क्षमापतिरथ्याः पश्चाकुलाः पूर्वमतिष्ठन् तस्य
 निकटवटतरोः शासायां मृतिरेखायामिव क्षचिद्दुर्सरीयार्देन
 बन्धनं मृतिसाधनं विरच्य मर्तुकामा वाङ्माधुरी विस्तीकृत-
 कलकरणा साश्रुकरणा अलपत् । लावण्यौपमितपुष्पसांक
 भूनायक भवानेको भाविन्यपि जन्मनि वस्त्रभा भवत्विति ।
 तदाकर्णे नीहारकरकिरणनिकरसम्पर्कलब्धावबोधो माग-
 धोऽगाधरुधिरचिरक्षरणनष्टचेष्टो देवीवाक्यमिव निश्चिन्वा-
 नस्तन्वानः प्रियवचनानि शनैस्तामाहयत् । सा सप्तममा-

¹ मृतिरेखा a row or mark of death.

² पुष्पसायक Cupid: having flower-shafts पुष्पनिर्मिताः शराः.

³ नीहारक the cold-rayed, the moon.

⁴ Part. pres. atm. pada of तन, “to spread;” here meaning, “to repeat or utter,” verb, 8th conj. uttering kind words तन्वानःप्रियवचनानि.

गत्यामन्ददृदयानन्दसंफुल्लवदनारविन्दा तमुपोषिताभ्यामि-
वानिभिषिताभ्यां लोचनाभ्यां सम्प्राप्य विकस्त्वरेण स्वरेण
पुरोहितामात्यजनमुच्चैराहूय तेभ्यस्तमदर्शयत् । राजा निटिल-
तटे चुचितनिजचरणाच्चुजैः प्रशंसितदैवमहात्मैरमात्मैभास्ति ।
देव रथ्याचयः सारथ्यपगमे रथं रभसादरथ्यमनयदिति । तत्प-
निहतसैनिक्यामे सङ्कुमामे मालवपतिनाराधितपुरागतिना
प्रहितया गदया दयाहीनेन ताडितो मूर्ढ्यामागत्याच नि-
शन्तपवनेन बोधितोऽभवमिति महीपतिरकथयत् । ततो
विरचितवहेन मन्त्रिनिवहेन विरचितदैवानुकुल्येन कालेन
शिविरमानीयापनीताशेषशल्यो विकसितनिजाननारविन्दो
राजा सहसा विरोपितव्रणोऽकारि । विरोधिदैवधिकृतपुरुष-
कारो दैन्यव्याप्ताकारो मगधाधिपतिरधिकाधिरमात्यसम्मत्या
मूदुभाषितया तया वसुमत्या मत्या च कलितया समबोधिं ।
देव सकलस्य भूपालकुलस्य मध्ये तेजो वा वरिष्ठो गरिष्ठो
भवानय वनमध्यं निवसतीति । जलबुद्धुदसमाना विराजमा-
ना सम्पत् तडिल्लतेव सहस्रोदयति नश्यति च । तन्निखिलं
दैवायत्तमेवावधार्ये कार्ये । किञ्च पुरु हरिष्चन्द्रगमचन्द्रमुख्या

¹ With eyes intent, or eager ; literally, as it were, “ fasting or hungry.”

² Commonly “ expanding,” as a flower ; here, “ bursting forth,” “ loud screaming.”

³ “ Was addressed,” 3d pers. sing. indef. preter. passive verb, from भेष, “ to speak.”

⁴ A pair or a team of horses, the horses collectively, from रथ, “ a carriage horse,” and रथ, “ an assemblage.”

⁵ This closes the remark or inquiry of the ministers : the following is the Rājā’s reply.

⁶ Was instructed (indef. pret. of the causal of ज्ञात “ to know”) by Vasumatī, and by acquired or improved knowledge.

⁷ Harischandra was a prince of the solar dynasty, who, after being elevated to heaven for his merit, was ejected from it for his self-esteem.

महीन्द्रा ऐश्वर्योपमितमहेन्द्रा दैवतन्वं दुःखयन्वं सम्यग्नुभूय
पश्चादनेककालं निजराज्यमकुर्वन् । तद्वदेव भवान् भविष्यति
कञ्चनकालं विरचितदैवसमाधिर्गलिताधिस्तिष्ठतु तावदिति ।
ततः सकलसैन्यसमन्वितो राजहंसतपोविभाजमानं वाम-
देवनामानं तपोधनं निजाभिलाषावाभिसाधनं जगाम । तं
प्रणम्य तेन कृतातिथ्यस्तस्मै कथितकथ्यस्तदाश्रमे दूरीकृतश्रमे
कञ्चन कालमुषित्वा निजराज्याभिलाषी मितभाषी सोमकु-
लावतंसो राजहंसो मुनिमभाषत । भगवन् मानसाः प्रबलेन
दैवबलेन मां निर्जित्य मङ्गोज्यं राज्यमनुभवति । तदहमण्युयं
तपो विरच्य तमरातिमुन्मूलयिथाभि लोकशरणेन भवत्का-
र्याणेनेति नियमवन्तं भवन्तं प्राप्नवमिति । ततस्त्रिकालङ्गस्त-
पोधनो राजानमवोचत् । सखे शरीरकार्शयेकारिणा तपसाःलं ।
वसुमतीगर्भस्यः सकलरिपुकुलमर्हनो राजनन्दनो नूनं
सम्भविष्यति । कञ्चन कालं तूष्णीमास्त्वेति । गगनचारिण्या
-पि वारण्या सत्यमेतदिति तदैवावोचि । स राजा-पि मुनि-
वाक्यमङ्गीकृत्यातिष्ठत् । ततः सम्पूर्णगर्भदिवसा वसुमती
सुमहूर्त्ते सकललक्षणलक्षितं सुतमसूत । व्रह्मवर्जसेन तुलित-
वेधसं पुरोधसं पुरस्त्वयं कृत्यविन्महीपतिः कुमारं सुकुमारं जा-
तसंस्कारेण बालालङ्गारेण च विराजमानं राजवाहनं नामानं
व्यधत्त । तस्मिन्ब्रेव काले सुमतिसुमन्वसुमिषसुश्रुतानां
मन्त्रिणां प्रमतिमिषगुप्तमन्वगुप्तविश्रुताख्या महदभिख्याः
सूनवो नवोद्यदिन्दुरुचयश्चिरायुषः समाजायन्ता । राजवाहनो
मन्त्रिपुचैरात्ममित्यैः सह बालकेलीरनुभवन्वर्षेत ॥

अथ कदाचिदेकेन तापसेन रसेन राजलक्षणविराजितं
 कंचिन्नयनानन्दकरं सुकुमारं कुमारं राजे समर्थावोचि ।
 भूवस्थभ कुशशमिधानयनाय वनगतेन मया काचिदशरण्या
 व्यक्तकार्पण्या^१ श्रु मुञ्चती युवती विलोकिता । निर्जने वने
 किं निमित्तं रुद्यते त्वयेति पृष्ठा सा करत्त्वैरश्वृणि प्रमृज्य सगङ्गदं
 मामवोचत । मुने लावण्यजितपुष्पसायके मिथिलानायके
 कीर्तिव्यापृतसुधर्मिणि निजसुहदो मगधराजस्य सीमन्तिनी-
 सीमलामहोत्सवाय पुच्छारसमन्विते पुष्पपुरसुपेत्य कञ्चन
 कालमधिवसति समाराधितगिरीशो मालवाधीशो मगधराजं
 योद्युमन्धगात । तत्र प्रख्यातयोरेतयोरसंख्ये संख्ये वर्त्तमाने
 सुहृत्साहान्यकं कुर्वाणो निजबले-सति विधेये विदेहेश्वरो
 प्रहारवर्मा जयवता रिपुनाभिगृह्य कारुण्येन पुण्येन विसृष्टो
 हतावशेषेन शून्येन सैन्येन सह स्वपुरगमनमकारोत । ततो
 वनमार्गेण दुर्गेण गच्छन्नधिकबलेन शवरबलेन भसादभि-
 हन्यमानो मूलबलाभिरक्षितावरोधः पलायिष्ट ॥ तदीयार्भक-
 योर्यमलयोर्धाचीभावेन परिकल्पिताहं महुहिताः पि तीव्र-
 गतिं भूपतिमनुगन्तुमक्षमे अभूतं । तत्र विवृत्सवदनः कोः पि
 रूपी कोप इव व्याघ्रो मामाग्रातुमागतवान् भीता हमुदय-
 पाणिः स्वलन्ती पर्यपतम् । मदीयपाणिभृष्टो बालकः कस्य

^१ Third pers. sing. ind. pret. passive verb, from चक्. The radical vowel follows the same change as in the active verb, being changed to उ, convertible to the Guna औ.

^२ Third pers. sing. indef. pret. of चक्, with परा prefixed, and the त changed to ण. That परा is considered as the preposition, not the verb, is evident from the augment not being prefixed, the reading of both MSS. being पलायिष्ट.

^३ First pers. dual. indef. pret. of भू-

कपिलोशावस्य क्रोडमध्यलीयंत तच्छवाकर्षिणो-मर्षिणो अ-
ग्रस्य प्राणान् वाणो वाणासनयन्वामुक्तो-पाहरत । विलोला-
लको वालको-पि शवरैरादाय कुचचिदुपानीयत । कुमारमप-
रमुद्वहनी मद्दुहिता कुच गता न जाने साहं मोहं गता केनापि
दयालुना गोपालेन स्वकुटीरमावेश्य विरोपितव्रणाभवं ।
ततः स्वस्थीभूय भूयः स्वामर्भसुरनिकमुपतिष्ठासुरसाहाय्यतया
दुहितुरनभिज्ञाततया च अकुली भवामीत्यभिदधाना एका-
किन्यपि स्वामिनं गमिष्यामीति सा तदैव निरणात् । अहमपि
भवन्मिष्यस्य विदेहनाथस्य विपन्निमित्तं विषादमनुभवन्
तदान्वयाङ्गुरं कुमारमन्विष्यन् तदैकं चण्डिकामन्दिरं सुन्दरं
प्रागांम् । तच सनातमेवं विधविजयसिङ्गये कुमारं देवतोपहारं
करिष्यन्तः किराताः महीरुहशास्त्रावलच्छितमेनमसिलतया
वा सैकततले स्वनननिक्षिप्तचरणं लक्षीकृत्य शितशरनिकरेण
वानेकचरणैः पलायमानं कुञ्जुरबालकैर्वा दंदशयित्वा संह-
निष्याम इति भाषमाणा मया समभ्यभाषन्त । ननु किराता-
स्तमोधोरप्रचारे कानारे स्वलितपथः स्थविरभूसुरो-हं मम
पुचकं क्षचिच्छायायां निक्षिष्य मार्गान्वेषणाय किञ्चिदन्तरम-
गच्छम् । स कुच गतः केन वा गृहीतः परीक्ष्यापि न वीक्ष्यते ।
तन्मुखालोकनेन विना नैकान्यहान्यतीतानि किं करोमि क्ष

¹ The carcase of a cow.

² “ Fell into or alighted on,” “ came in contact with ”; from ल्ली verb, 4th conj. with अभि prefixed, 3d pers. sing. 1st pret. atmane-pada.

³ ए before गा, from the indef. pret. of इङ्, “ to go.”

⁴ Causal of the intensitive form of दंड, “ to bite,” dropping the nasal in the radical syllable, and retaining it in the reduplicate; indeclin. past part.

यामि भवद्विनं किमदशीति । द्विजोत्तमः कञ्चिदेष्ट तिष्ठति
किमेष तव नन्दनः सत्यमेतदेनं गृहाणेत्युक्ता दैवानुकूल्येन
मत्यं तं अतरत् । तेभ्यो दक्षाशीरहं बालकमङ्गीकृत्य । शशिरो-
दकादिनोपचारेणाश्वास्य निःशङ्कं भवदङ्गमानीतवानस्मि ।
एनमायुष्मनं पितृहृषो भवानभिरक्षतादिति । राजा सुद्धदा-
पचिमित्रं शोकं तनन्दनविलोकनसुखेन किञ्चिदधरीकृत्य
तमुपहारवर्मनामाहूय राजवाहनमिव पुषोष । जनपतिरेक-
स्मिन्दिवसे तीर्थत्रानामय पुञ्चनिकटमार्गेण गच्छबबलया
कथाचिदुपलालितमनुपमशरीरं कुमारं कञ्चिदवलोक्य कुतू-
हाकुलस्तामपृच्छत् । भामिनि रुचिरमूर्त्तिः सराजगुणस-
म्पूर्णिरासावर्भको भवदन्वयसम्भवो न भवति कस्य नयना-
नन्दो निमित्तेन केन भवदधीनो जातः कथ्यतां याथातथ्येन
त्वयेति । प्रणतया शवर्या सलीलमलापि । राजन्नामपल्ली-
समीपे पदव्यां वर्षमानस्य मिथिलेश्वरस्य सर्वस्वमपहरति
शवरसैन्ये महयितेनापहत्य कुमार एष मत्यमर्पितो व्यवर्ज्यत ।
तदवधार्यकार्यज्ञो राजा मुनिकथितं द्वितीयराजकुमारमेव
निश्चित्य सामदानाभ्यां तामनुनीयापहारवर्मेत्याख्याय देवै
वर्जयेति समर्पितवान् ॥

कदाचिद्वामदेवशिष्यः सोमशर्मनामा कञ्चिदेकबालकं

¹ The benedictive imperative, formed with तात्.

² "Having suppressed." अधर, "down," "inferior," with है inserted before कृत, "having made."

³ A. has पुञ्चाय, B. पञ्चाय, words not elsewhere met with. It appears from the story that the woman is a Savari, "a forester or one of low caste," and the term may be therefore पुञ्चाय "a Chañdala."

राज्ञः पुरो निदिष्याभाषत । देव रामतीर्थे ज्ञात्वा प्रत्यागच्छता
 मया काननावनौ वनितया कगामि धार्यमानमेनमुद्भवला-
 कारं कुमारं विलोक्य सादरमभाणि स्थविरे का त्वमेतस्मिन्नट-
 वीमध्ये बालकमुद्भवन्ती किमर्थमायासेन भमसीति । वृद्धया-
 यभांषि । मुनिवर कालयवननामि द्वीपे कालगुप्तो नाम
 धनाद्यो वैश्यवरः कश्चिदस्ति तत्त्वन्दिनीं नयनानन्दकारिणीं
 सुवृत्तां नामैतस्मादागतो मगधनाथमन्त्विसम्भवो रत्नोद्भवो
 नाम रमणीयगुणालयो धान्तभूवलयो मनोहारी अवहारी
 उपयम्य सुवस्तुसम्पदा शशुरेण सम्मानितोऽभूत । कालङ्गमेण
 नताङ्गी गर्भिणी जाता । ततः सोदरविलोकनकुतूहलेन
 रत्नोद्भवः कथचिच्छृशुरमनुनीय चपललोचनया सह
 प्रवहणमारुत्य पुष्पपुरमभिप्रतस्ये । कल्पोलमालिकाभिहतः
 पोतः सामुद्राभस्यमज्जत् । गर्भेभरालसां तां ललनां धाचीभा-
 वेन कल्पिताः हं कराभ्यामुद्भवन्ती फलकमेकमधिरुत्य दैवगत्या
 तीरभूमिमगमं । सुद्भजनपरिवृत्तो रत्नोद्भवस्तुष्टु निमग्नो
 वा केनोपायेन तीरमगमद्वा न जानामि । क्लेशस्य परां
 कष्टामधिगता सुवृत्तां स्मिन्नटवीमध्ये सुतमसूत । प्रसववेद-
 नया विचेतना सा प्रच्छायशीतले तरुतले निवसति । विजने
 वने स्थातुमशक्यतया जनपदगामिनं मार्गमन्वेषु मुद्युक्तया
 मया विवशायास्तस्याः समीपे बालकं निदिष्य गन्तुमनुचितमिति कुमारोऽयनायीति । एतस्मिन्नेव छणे वन्यो वारणः

^{1, 2.} Third pers. indef. pret. passive verb, used impersonally, "it was said."

कश्चिद्दृश्यत । तं विलोक्य भीता सा बालकं निपात्य प्राद्रवत् ।
 अहं समीपलतागुल्मे प्रविश्य परीक्षमाणोऽतिष्ठम् । निपतितं
 बालकं पक्षवक्षवलमिवाददति गजपतौ करहीरवो महायहेण
 न्यपतत् । भयाकुलेन दन्ताक्षलेन झटिति वियति पात्यमानो
 बालको न्यपतत् । चिरायुष्मतयासन्नोन्नततस्तासमासी-
 नेन वानरेण केनचित् पक्षफलमनीषया परिगृह्य फलेतरतया
 विततस्तन्धमूले निक्षिप्तोऽभूत् । सोऽपि मर्केटः क्वचिदगात् ।
 बालकेन सत्वसम्पन्नतया सकलक्षेशसहेनाभावि । केसरिणा
 करिणं निहत्य कुचचिदगामि । लतागृहान्निर्गतोऽहमपि
 तेजःपुञ्जं बालकं शनैरवनिरहादवतार्थं वनान्तरे वनिताम-
 न्विष्याविलोक्यैनमानीय गुरुवे निवेद्य तन्निर्देशेन भवन्निक-
 ठमानीतवानस्मीति । सर्वेषां सुहृदामेकदैवानुकूलदैवाभावेन
 महदार्थर्थं विभाणो राजा रन्नोऽवः कथमभवदिति चिनायन्
 पुष्पोऽवनामधेयं विधाय तदुदनं आख्याय सुश्रुताय विषा-
 दसन्नोषावनुभवन् तदनुजतनर्यं समर्पितवान् ॥

अन्येद्युः कञ्जन बालकमुरसि दधती वसुमती वस्त्रभमभि-
 गता तेन कुचतोऽसाविति पृष्ठा समभाषत । राजन्नतीतायां
 राजौ काचन दिव्यवनिता मन्त्युरतः कुमारकमेकं संस्याप्य
 निद्रामुद्रितां मां विबोध्य विनीताऽब्रवीत् । देवि त्वन्मन्त्रिणो
 धर्मपालनन्दनस्य कामपालस्य वस्त्रभा यक्षकाना-हं तारा-
 वली नाम नन्दिनी माणिभद्रस्य यक्षेश्वरानुमत्या मदात्मजमेनं
 भवत्तनुजस्याभोनिधिवलयवेष्टितक्षोणीमरडलेश्वरस्य भा-
 विनो विशुद्धयशेनिधेः राजवाहनस्य परिचर्याकरणायानी-

वत्यस्मि । त्वमेनं मनोजसच्चिभमभिवर्जयेति । विस्मयविकसितनयनया मया सविनयं सकृता स्वक्षी यक्षी सांख्यादृश्यामयासीदिति । कामपालस्य यक्षकन्या सङ्गमे विस्मयमानमानसो राजहंसो रञ्जितमित्रं सुमित्रमाहूय तदीयभातृपुष्मर्थपालं विधाय तस्मै सर्ववार्षादिकं व्याख्यायादात् ।

ततः परस्मन्दिवसे वामदेवानेवासी तदाश्रमवासी समाराधितदेवकीर्तिं निर्भर्तिर्तमारमूर्तिं कुसुमसुकुमारं कुमारमेकमवगमय नरपतिमवादीत् । देव तीर्थयाचाप्रसङ्गेन कावेरीतीरमागतोऽहं विलोलालकं बालकं निजोत्सङ्गतले निधाय रुदन्तीं स्थविरामेकां विलोक्यावोचिष्ठं । स्थविरे कात्मयमर्भकः कस्य नयनानन्दकरः कान्तारं किमर्थमागता शोककारणं किमिति । सा करयुगेन वाष्पजलमुसृज्य निजशोकशङ्कून्पाटनक्षममिव मामवलोक्य शोकहेतुमवोचत् । द्विजात्मज राजहंसमन्विणः शितवर्मणः कनीयानात्मजः सत्यवर्मा तीर्थयाचाभिलाषेण देशमेनमागच्छत् । स कस्मिंशिद्यपहारे कालीं नामैकस्य भूसुरस्य नन्दिनीं विवाह्य तस्या अनपत्यतया गौरीं नाम तद्विगिनीं काञ्चनकानिं परिणीय तस्यामेकं तनयमलभत् । काली सासूयमेकदा धाच्या मया सह बालमेनमेकेन मिषेणानीय तटिन्यामेतस्यामक्षिपत् । करणैकेन बालकमुद्धृत्यापरेण म्भवमाना नदीवेगागतस्य कस्य-

^१ व्याख्याय “having explained”; चदात् “gave.”

^२ First pers. sing. indef. pret.; but this is not the usual form, as च त्र takes the terminations of the first pret. in the third, Gr. p. 205; here it takes its own, with इ inserted. In the next sentence occurs the regular form चयोचत्.

चित्तरोः शाखामवलंघ्य तच शिशुं निधाय नदीवेगेनोद्यमाना
केनचित्तरुलग्नेन कालभोगिना व्यहर्दशि । मदवलंवीभूतो
भूरुहो यमस्मिन्देशे तीरमगमत् । गरलस्योदीपनतया मयि
मृतायामरण्ये कश्चन शरण्यो नास्तीति मया शोच्यत इति ।
ततो विषमविषज्जालावलीढावयवा सा धरणीतले न्यपतत् ।
दयाविष्टो हं मन्त्रबलेन विषव्यवस्थामपनेतुमक्षमः समीप-
कुञ्जेष्वौषधविशेषमन्विष्य प्रत्यागतो अुक्तानाजीवितां तां
व्यलोकयम् । तदनु तस्याः पावकसंस्कारं विरच्य शोकाकुल-
चेताः बालमेनमगतिमादाय सत्यवर्मवृत्तानश्चवणवेलायां
तच्चिवासायहारनामधेयस्याश्रुततया तदन्वेषणमशक्यमित्या-
लोच्य भवदमात्यतनयस्य भवानेव रक्षितेति भवन्तमेनमनय-
मिति तच्चिशम्य सत्यवर्मस्थितेः सम्यग्निश्चिततया खिलमा-
नसो नरपतिः सुमतये मन्त्रिणे सोमदत्तं नाम तदनुजतनय-
मर्पितवान् । सोऽपि सोदरमागतमिव मन्यमानो विशेषेण
पुषोष ॥

एवं मिलितेन कुमारमण्डलेन बालकेलीरत्नभवन्नधिरूढाने-
कवाहनो राजवाहनो नुक्रमेण चौडोपनयनादिसंस्कारजात-
मलभत् । ततः सकललिपिज्ञानं निखिलदेशीयभाषापारिइत्यं
षडङ्गसहितवेदसमुदायकोविदितं काव्यनाटकाख्यानकाख्या-
यिकेतिहासचित्कथासहितपुराणगणनैपुराणं धर्मशश्द्रज्यो-
तिस्तर्कमीमांसादिसमस्तशास्त्रचातुर्थ्यं कामन्दकीयादिनीति-
पटलकौशलं वीणाद्यशेषवाद्यदास्यं सङ्गीतसाहित्यहारित्यं
मणिमन्त्रौषधादिमायाप्रपञ्चचाटवं मातङ्गतुरङ्गादिवाह-

नारोहणपाटवं विविधायुधप्रयोगचरणतं चौर्यदुरोदरादि-
कपटकलाप्रौढत्वज्ज तत्तदाचार्येभ्यः सम्यग् लब्धा यौवनेन
विलसन्तं कृत्येष्वनलसं कुमारनिकरं निरीक्ष्य महीवल्लभः
सोऽहं शशुजनदर्शनम् इति परमानन्दमविन्दत ॥

द्वितीय उच्चासः

अथैकदा वामदेवः सकलकलाकुशलेन कुसुमसायकसंश-
मितसौन्दर्येण कल्पितसौदर्येण साहसापहसितकुमारेण सुकु-
मारेण जयध्वजातपवारणकलशाङ्कितकरेण कुमारनिकरेण
परिवेष्टितं राजानमानतश्चिरसं समभिगम्य तेन तां कृतां
परिचर्यामङ्गीकृत्य निजचरणकमलयुगलमिलन्मधुकरायमा-
नकाकपक्षं विदलिष्यमानविपक्षं कुमारचर्यं गाढमालिङ्गं
मितसत्यवाक्येन विहिताशीरभ्यभाषत । भूवल्लभ भवदीयं
मनोरथफलमिव समृद्धलावण्यं तारुण्यं नुतंमिचो भवत्पुचो
नुभवति । सहचरसमेतस्य नूनमेतस्य दिग्विजयारम्भसमय
एषः तदस्य सकलङ्गेशसहस्र्य राजवाहनस्य दिग्विजयप्रमाणं

SECTION II.

¹ “The hair on whose temples became the bees that alighted on the two lotuses of his feet:” शशुज्जर “a bee,” being used as a nominal verb.

² “By whom their foes will be rent in pieces”; from दूर, “to tear,” with दि pre-fixed, part. fut. atm. pada.

³ This is rather a singular compound, meaning, “one who has praised or worthy friends.”

क्रियतामिति । कुमारा मारभिरामा रामाद्यपौरुषा रूषा भस्मी-
 कृतारयो रयापहसितसमीरणा रणभियानेन यानेन तेनाभ्यु-
 द्याशंसं राजानमकार्षुः । तत् साच्चिद्यमितरेषां विद्याय
 समुचितां बुद्धिमुपदिश्य शुभे मुहूर्ते सपरिवारं कुमारं
 विसर्जे । राजवाहनो मङ्गलसूचकं शुभशकुनं विलोकयन्
 देशं कच्चिदतिक्रम्य विन्ध्याटवीमध्यमविशत् तत्र हेतिहति-
 किणाङ्कं कालायसकर्केशकायं यज्ञोपवीतेनानुमेयविग्रभावं
 अक्षकिरातप्रभावं लोचनपूर्वं कमपि पुरुषं ददर्श । तेन
 विहितपूजनो राजवाहनो भ्यभाषत । ननु मानव जनसङ्ग-
 रहिते मृगहिते घोरप्रचारे कान्तारे विन्ध्याटवीमध्ये भवाने-
 काकी किमिति निवसति । भवदंसोपनीतं यज्ञोपवीतं भूसुर-
 भावं द्योतयति हेतिहतिभिः किरातरीतिरनुमीयते कथम
 किमेतदिति । तेजोमयोऽयं मानुषमारपौरुषो नूनं भवतीति
 मत्वा स पुरुषस्तत्त्वयस्यमुखान्नामजनने विज्ञाय तस्मै निज-
 वृत्तान्तमकथयत् । राजनन्दन केच्चिदस्यामटव्यां वेदादिविद्या-
 भ्यासमपहाय निजकुलाचारं दूरीकृत्य सत्यशौचादि धर्मव्रतं
 परित्यज्य किल्विषमन्विष्टन्तः पुलिन्दपुरोगमास्तदन्नमुपभुजा-
 ना बहवो ब्राह्मणब्रुवा निवसन्ति । तेषु कस्यचित् पुचो
 निन्दापाचचारिणो मातङ्गो नामाहं । स च किरातजालेन
 जनपदं प्रविश्य यामेषु धनिनः स्त्रीबालसहितानानीय

¹ This passage is not without difficulty, but it may, perhaps, be rendered, "the princes beautiful as Cupid, but having the valour of those of whom Ráma is the first, reducing by their wrath their foes to ashes, and deriding the winds in speed, have made the king expectant of glory by a career tending to battle."

बन्धने निधाय तेषां सकलधनमपहरन्तु द्वृत्य वीतदयो व्यचरम् ।
 कदाचिदेकस्मिन् कान्तारे मदीयसहचराणेन जिधांस्यमानं
 भूमुरमेकमवलोक्य दयायस्तचित्तोऽवोचं ननु पापा नहन्तव्यो
 ब्राह्मण इति । ते रोषारुणनयना मां बहुधा निरभासयन् ।
 तेषां भाषणपारुष्यमसहिष्णुरहमवनिसुरक्षणाय चिरं प्रयुष्य
 तैरभिहतो गतजीवितोऽभवम् । ततः प्रेतपुरीमुपेत्य तच देहधा-
 रिभिः पुरुषैः परिवेष्टिं सभामध्ये रानखचितसिंहासनासीनं
 शमनं विलोक्य तस्मै दण्डप्रणाममकरवम् । सोऽपि मामवेष्य
 चित्तगुप्तं नाम निजामात्यमाहूय तमवोचत् । सचिव नैषो
 मुष्य मृत्युसमयो निन्दितचरितोऽप्य यं महीसुरनिमित्तं गत-
 जीवितोऽभूत् । इतः प्रभृति विगलितकल्मषस्यास्य पुण्य-
 कर्मकरणे रुचिरुदेष्यति पापिष्ठैरनुभूयमानमत्त यातना-
 विशेषं विलोक्य पुनरपि पूर्वशरीरमनेन गम्यतामिति ।
 चित्तगुप्तोऽपि तच तच सन्तप्तेष्वायस्तम्भेषु बध्यमानान्
 अत्युष्णीकृते विततशरावतैले क्षिष्यमानान् लगुडैर्जर्जरी-
 कृतावयवान् निश्चिटटक्कैः परितक्ष्यमाणानपि दर्शयित्वा
 पुण्यवुद्धिमुपदिश्य माममुच्चत् । तदेव पूर्वशरीरमहं प्राप्तो
 महाटवीमध्ये शीतलोपचारं रचयित्वा महीसुरेण परीक्ष्यमाणः
 शिलायां शयितः क्षणमतिष्ठम् । तदनु विदितोदन्तो मदीय

¹ Part. pres. pass. verb of the desiderative form of हन्, “to kill,” “being sought to be killed.”

² A name of Yama.

³ दण्डप्रणामः, “prostration,” “obeisance to the ground,” “lying on it like a stick.”

बन्धुगणः सहसा समागत्य मन्दिरमानीय मामपक्वान्तव्रणम्
 अकारोत् द्विजन्मा कृतज्ञो महमक्षरशिक्षां विधाय विविधा-
 गमतन्त्रमाख्याय कल्मषक्षयकारणं सदाचारमुपदिश्य ज्ञाने-
 क्षणगम्यमानस्य शशिलगडशेस्तरस्य पूजाविधानमभिधाय
 पूजां मकृतामङ्गीकृत्य निरगात् । तदारभ्याहं किरातकृतसं-
 सर्गबन्धुकुलमुत्सृज्य सकाललोकैकागुरुमिन्दुकलावतंसं चेतसि
 स्मरन्बस्मिन् कानने दूरीकृतकलङ्को वसामि । देव भवते
 विज्ञापनीयं रहस्यं किञ्चिदस्त्यागम्यतामिति । स च वयस्य-
 गणादपनीयं रहसि पुनरेनमभाषत । राजन्नतीते निशाने
 गौरीपतिः स्वप्रसन्निहितो निन्द्रामुद्रितलोचनं विबोध्य
 प्रसन्नवदनकान्तिः प्रश्नयाननं मामबोचत् । मातङ्ग दण्ड-
 कारण्यान्तरालगामिन्यास्तटिन्यास्तीर्भूमौ सिञ्चिसाद्याराथ-
 मानस्य स्फटिकलिङ्गस्य पश्चाद्द्रिपतिकन्यापदपंक्तिचिह्नि-
 तस्याम्ननः सन्निधौ विधेराननमिव विलं विद्यते । तच
 निश्चिप्तं तामशासनं विधातुरिव शासनं समादाय विधि
 तदुपरिष्ठं दिष्टविजयमिव विधाय पाताललोकाधीश्वरेण
 भवता भवितव्यं । भवत्साहाम्यकरो राजकुमारोऽद्य श्वो वा
 समागमिष्यतीति । तदादेशानुगुणमेव भवदागमनमभूत् ।
 साधनाभिलाषिणो मम तोषिणो रचय साहाम्यमिति ।
 तथेत्युक्ता राजवाहनो साकं मातङ्गेन नमितोत्तमाङ्गेन विहा-
 यार्द्धरात्रे निद्रापरतन्त्रं मिचगणं वनान्तरमवाप । तदनु

¹ “An inscription,” “an edict or deed शासनं on a copper plate.”

तदनुचराः साकल्येन राजकुमारमनवलोकयन्तो विषण्ठृद-
यास्तेषु वनेषु सम्यगन्विष्टानवेक्षमाणा एतदन्वेषणमनीषया
देशान्तरं चरिष्णवो निष्क्रितपुनः सङ्गमसङ्केतस्थानाः परस्परं
वियुज्य ययुः ॥

लोकैकर्विरण कुमारेण रक्षमाणः सनुष्टानाख्यो मा-
तङ्गोऽपि विलं शशिशेखरकथिताभिज्ञानपरिज्ञानं निः शङ्कं
प्रविश्य गृहीततामशासनो रक्षातलं पथा तेनैवोपेत्य तच कस्य-
चित् पटृनस्य निकटे केलीकाननकासारस्य विगतसारसस्य
समीपे नानाविधेन शासनविधानोपपादितेन हविषा होमं
विरच्य प्रत्यूंपरिहारिणि सविस्मयं विलोकयति राजवाहने
समिधाज्यसमुज्ज्वलिते ज्वलने पुण्यगेहं देहं मन्त्रपूर्वकमाहु-
तीकृत्य तडित्समानकान्ति दिव्यां तनुमलभत । तदनु मणि-
मयमण्डनमण्डलमण्डिता सकललोकललनाकुलललमभूता
कन्यका काचन विनीतानेकसखीजनानुगम्यमाना कलहंस-
गत्या शनैरागत्यावनिसुरोक्तमाय मणिमेकमुज्ज्वलाकारमुपा-
यनीकृत्य तेन का लभिति पृष्ठा सोलकरणा कलकरणस्वनेन
मन्दं मन्दमुद्भ्वलिरभाषत । भूसुरोक्तमाहमसुरोक्तमनन्दिनी
कालिन्दी नाम मम पिता-स्य लोकस्य शासिता महानुभावो
निजपराक्रमासहिष्णुना विष्णुना दूरीकृतामरे समरे यमनग-
रातिथिकारि । तद्वियोगशोकसागरमग्नां मामवेष्य को-पि
कारुणिकः सिष्टतापसो भाषत । बाले कम्भिद्विष्टदेहधारी

¹ “A pond,” “a piece of water.”

² “Guarding against interruption.”

³ The present part. locative case.

मानवो नवो वल्लभस्तव भूत्वा सकलरसातलं पालयिष्यतीति । तदादेशं निशम्य घनोन्मुखी चातकी वर्षागमनमिव तवालोकनकाङ्क्षणी चिरमतिष्ठम् । मन्मनोरथफलायमानं भवदागमनमवगम्य मद्राज्यावलस्तनभूतामात्यानुमत्या मदनुकृतसारथ्येन मनसा भवन्तमागच्छम् । लोकस्यास्य राज्यलक्ष्मीमङ्गीकृत्य मां तत्सप्त्नीं करोतु भवानिति । मातङ्गोऽपि राजवाहनानुमत्या तां तरुणीं परिणीय दिव्याङ्गनालाभेन हृष्टतरो रसातलराज्यमुररीकृत्य परमानन्दमाससाद् ॥

वज्चयित्वा वयस्यगणं समागतो राजवाहनः तदवलोकनकौतूहलेन भुवं गमिष्णुः कालिन्दीदत्तं क्षुन्तिपासादिक्षेशनाशनं मणिं साहाय्यकरणसनुष्टान्मातङ्गालक्ष्म्बू कज्जनाधानमनुवर्त्तमानं तं विसृज्य विलपथेन निर्यमौ । तत्र मित्रगणमनवलोक्य भुवं बधाम । भ्रमंश विशालोपशल्ये कमप्याक्रीडमासाद्य विश्वर्मिषुरान्दोलिकारुदं रमणीसहितमाप्नजनपरिवृतमुद्याने समागतमेकं पुरुषमपश्यत् । सोऽपि परमानन्देन पश्चवितचेता विकसितवदनारविन्दो मम स्वामी सोमकुलावतंसो विशुद्धयशेनिधी^१ राजवाहन एष महाभाग्यतया कारांड एवास्य पादमूलं गतवानस्मि सम्प्रति महान् नयनोत्सवो जात इति सप्तममान्दोलिकाया

^१ उपशस्त्रं, "an open space near a village or town."

^२ आङ्गडः, "a royal or public garden."

^३ "Desirous of stopping or resting," desiderative form of अथ with वि prefixed.

^४ Visarga rejected before ई, and the final of निर्णि made long.

^५ अक्षरस्ते, "on a sudden," "unexpectedly."

अवतीर्ण सरभसपदविन्यासविलासिहर्षोक्तर्षचरितः चिचतुः पदान्युप्रतस्य चरणकमलयुगलं गलदुखसन्मस्तिकावलयेन मौलिना पस्यर्ण । प्रमोदाश्रुपूर्णे राजा पुलकिताङ्गे तं गाढमालिङ्गे अये सौम्य सोमदत्त इति व्याजहार ॥ ततः कस्यापि पुनागभूरुहस्य प्रच्छायशीतले तले संविष्टेन मनुजनाथेन सप्रणयमभाणि । सखे कालमेतावनां देशे कस्मिन् प्रकारेण केनास्थायि भवता । सम्प्रति कुच गम्यते तस्यी केयमेषः परिजनः सम्पादितः कर्थं कर्थयेति ॥ सोऽपि मिथसन्दर्शनव्यतिकरापगतचिन्नाज्वरातिशयो मुकुलितकरकमलः सविनयमान्मीयप्रचारमकारमवोचत् ॥

तृतीय उच्छ्वासः सोमदत्तचरितं

देव भवश्चरणकमलसेवाभिलाषी भूतोऽहं भमनेकस्यां वनावनौ पिपासाकुलो लतापरिवृतशीतलनदसलिलं पि-वनुज्ज्वलाकारं रन्नं तचैकमद्राक्षम् । तदादाय गत्वा च कञ्चनाधानमतिक्रम्यावरमणेत्युष्णतया गन्तुमक्षमो वने-स्मनेव किमपि देवायतनं प्रविष्टो दीनाननं बहुतनयसमेतं स्थविरं महीसुरमेकमवलोक्य कुशलमुदितदयोऽहमपृच्छम् । कार्पण्यविवर्णवदनो महदाशापूर्णमानसोऽवोचदपजन्मा । महाभाग

SECTION III.

¹ First person singular indefinite preterite of दृश्, "to see."

सुतानेतान्मातृहीनाननेकैरूपायै रक्षन्निदानीमस्मिन् कुदेशे
 भैशं सम्पाद्य दद्देतेभ्य वसामि शिवालये-स्मन्निति । भूदेव
 एतत्कटकाधिपती राजा कस्य देशस्य किञ्चामधेयः किमचा-
 गमनकारणमस्येति पृष्ठो-भाषत महीसुरः । सौम्य मत्तकालो
 नाम लांटेश्वरो देशस्यास्य पालयितुवीरकेतोस्तनयां वाम-
 लोचनां नाम तरुणीरनमसमानलावण्यं आवं आवम-
 वधूतद्वितृप्रार्थनस्य तस्य पाटलीं नामा नगरीमरौस्तीतं ।
 वीरकेतुरपि भीतो महदुपायनमिव तनयां मत्तकालायादात् ।
 तरुणीलाभद्रृचेता लाटपतिः परिणेया निजपुर एवेति
 निश्चित्य गच्छन् निजदेशं प्रति मृगयादरेणाश वने सैन्यवास-
 मकारयत् । कन्यासारेण नियुक्तो मानपालो नाम वीरकेतुमन्त्वी
 मानधनश्चतुरङ्गबलसमन्वितो-न्यच रचितश्चिविरस्तन्निजना-
 शावमानस्त्रिमानसो-नार्विभेदेति । विप्रो-सौ बहुतनयो
 विद्वान् निर्जनः स्थविरस्थ दानयोग्य इति तस्मै करुणापूर्ण-
 मना रनमदाम् । परमाह्नादविकसिताननो-भिहितानेकाशीः
 कुचचिद्यजन्मा जगाम । अध्वश्रमस्त्रिक्षेप मया तत्र निर्वेशि

¹ The part. pres. of दा does not take न् in the nominative masculine, Gr. p. 57.

² The country of Lāta is often mentioned by writers of this period though not found in the Pauranic lists. It corresponds apparently with the Larike of classical geographers.

³ Third pers. sing. indef. pret. of रुण्, "to obstruct;" here meaning, "to besiege."

⁴ Third pers. sing. redup. pret. of भिण्, "to break;" but it is used here in the passive voice, implying, with the preposition अन्तर्, "was internally afflicted or grieved," "was heart-broken."

⁵ "Was entered into or enjoyed," 3d pers. sing. indef. pret. passive verb of विष्ण्, "to enter," with निर् prefixed.

निद्रासुखं । तदनु पञ्चान्निगलितवाहुयुगलः स भूमुरः कश-
घातचिह्नितगावोऽनेकनैस्तिंशिकैरनुयातोऽभ्येत्य मामसौ
दस्युरित्यदर्शयत् । परित्यक्तभूमुरा राजभटा रत्नावास्त्रिप्रकारं
मदुक्तमनाकर्णे भयरहितं मां गाढं नियम्य रज्जुभिरानाय
कारागारमेते तव सखाय इति निगडितान् कांश्चिन्निर्द्दिष्टवलो
मामपि निगडितचरणयुगलमकार्षुः । किंकर्तव्यतामूढेन
निराशङ्केशानुभवेनावोचि मया । ननु पुरुषा वीर्यपरुषा
निमित्तेन केन निर्विश्वथ कारावासदुःखं दुस्तरं । यूयं वयस्या
इति निर्दिष्टमेतैः किमिदिमिति । तथाविधं मामवेष्य भूमुरान्
मया श्रुतं लाटपतिवृत्तान्तं व्याख्याय चौरवीराः पुनरत्वोचन्
महाभाग वीरकेतुमन्त्रिणो मानपालस्य किंकरा वयं तदाज्ञया
लाटेश्वरमारणाय रात्रौ सुरङ्गवारेण तदगारं प्रविश्य तचरा-
जाभावेन विषेण बहुधनमपहत्य महाटवीं प्राविशाम ।
अपरेद्युश्चान्वेषिणो राजानुचरा बहवोऽभ्येत्य धृतधनान्विता-
नस्मान् परितः परिवृत्य हृष्टतरं बधा निकटमानीय समस्त-
वसुशोधनवेलायामेकस्यानर्थरत्नस्याभावेनास्मद्धाय मा-
णिक्यादानायास्मान् किलाशृङ्गलयन्निति । श्रुतरत्नरत्ना-
लोकनस्थानोऽहंमिदं तदेवं माणिक्यमिति निश्चित्य भूदेव-
दानमिति तान् दुःखस्थानात्मनो जन्म नामधेयं युष्मदन्वेष-
णपर्यटनप्रकारं चाभाष्य समयोचितैः संलग्नैर्मैथीमकार्षम् ।
ततोऽर्द्धरात्रे तेषां मम च शृङ्गलावन्धनं निभिद्य तैरनुगम्य-

¹ Nominal verb, from शृङ्गला, "a chain," 3d pers. plur. 1st pret.

मानो निद्रितस्य द्वाः स्थगणस्यायुधजालमादाय पुरक्षान्
 पुरतोऽभिमुखागतान् पटुपराक्रमलीलयाभिद्राव्य मानपा-
 लशिविरं प्राविशम् । मानपालो निजकिङ्गरेभ्यो मम कुला-
 भिमानवृत्तान्तं तत्कालीनविक्रमज्ज्व निशम्य मामार्षयत् ॥
 परेष्युर्मैत्रकालेन प्रेषिताः केचन पुरुषाः मानपालमुपैत्य मन्त्रि-
 मदीयराजमन्दिरे सुरुद्धया बहुधनमपहत्य चौरवीरा भवदी-
 यकटकं प्राविशन् । तानर्पय नोचेन्महाननर्धः सम्भविष्यती
 ति ग्रूतरं वाक्यमब्रुवन् । तदाकण्ये रोषास्त्वितनेनो मन्त्री
 लाटपतिः कस्तेन मैची का पुनरस्य वराकस्य सेवया किं
 लभ्यमिति तान् निर्भर्त्ययत् । ते च मानपालेनोरुं
 विप्रलापं महकालाय तथैवाकथयन् । कुपितोऽपि लाटप-
 ति दर्दीवीर्यगद्वेषणात्पसैनिकसमेतो योद्धुमध्यगात् । पूर्वमेव
 कृतरणनिश्चयो मानपालः सबद्धयोधी योद्धुकामो भूत्वा निः
 सङ्कं निरगात् । अहमपि सबहुमानं मन्त्रिदत्तानि बहुलतु-
 रङ्गमोपेतं चतुरसारथिरथं च दृढतरं कवचं मदनुरूपं चापं
 च विविधवाणपूर्णं तूणीरुद्धयं समुचितान्यायुधानि गृहीत्वा
 युधसबद्धो मदीयबलविश्वासेन रिपूद्धरणोद्युक्तं मन्त्रिण-
 मन्वगाम् । परस्परमस्तरेण तुमुलसङ्करकरमुभयसैन्यमतिक्रम्य
 समुख्यसङ्कुजाटोपेन वाणवर्षं तदङ्गे विमुच्यन्नरातीन् प्राहरम् ।
 ततोऽतिरथतुरङ्गमं मद्रथं तच्चिकटं नीत्वा शीघ्रलङ्घनोपेतत-
 दीयरथोऽहमरातेः शिरः कर्त्तनमकार्षम् । तस्मन्त्रिपतिते तद-
 वशिष्टसैनिकेषु पलायितेषु नानाविधं हयगजादिवस्तुजाल-
 मादाय परमानन्दसमृतो मन्त्री ममानेकविधां सम्भावनाम्

कावीत् ॥ मानपालप्रेषितात्तदनुचरादेनमस्तिलमुदत्तमाकर्ण्ये
सन्तुष्टमना राजा भ्युक्तो मदीयपराक्रमे विस्मयमानः सम-
होत्सवममात्यबान्धवानुमत्या शुभदिने निजतनयां मत्यम-
दात् । ततो यौवराज्याभिषिक्तो हमनुदिनमाराधितमहीपा-
लचित्तो वामलोचनयानया सह नानाविधसौख्यमनुभवन्
भवद्विरहवेदनाशस्त्यवैकस्त्यहदयः सिष्ठादेशेन सुहज्जनावलो-
कनफलप्रदेशं महाकालनिवासिनः परमेश्वरस्याराधनायाद्य
पत्नीसमेतः समागतोऽस्मि । भक्तवत्सलस्य गौरीपतेः का-
स्त्रयेन भवत्पदारविन्दसन्दर्शनानन्दसन्दोहो मया लब्ध
इति ॥

तं निशम्य नन्दितपराक्रमो राजवाहनस्तन्निरपराधदण्डै-
वमुपलभ्य तस्मै क्रमेणात्मचरितं कथयामास । तस्मिन्बवसरे
पुरतः पुष्पोद्भवं विलोक्य सप्तम्यमं निजनिटिलतटस्यृष्टच-
रणाङ्गुलिमुदञ्जलिमत्युक्ताढमालिङ्गानन्दवाष्पसङ्कुलसमुक्त-
लोचनः सौम्य सोमदत्तोयं स पुष्पोद्भव इति तस्मै तं दर्श-
यामास । तौ च चिरविरहदुःखमुत्सृज्यान्योन्यालिङ्गनसुख-
मन्वभूताम् । ततस्तस्यैव महीरुहस्य छायायामुपविश्य राजा
समभाषत । वयस्य भूमुरकार्यकरिष्युरहं मिषगणो विदितार्थः
सर्वथान्तरायं करिष्यतीर्ति¹ निद्रितान् भवतः परित्यज्य निस-
गाम् । तदनुप्रबुद्धो वयस्यवर्गो किमिति निश्चित्य मदन्वेषणाय

¹ सन्दोहः occurs in the Amara Kosha among the synonimes of “a flock,” “a multitude.” Most of the terms, however, denote quantity as well as number, or heap, plenty, aggregate, abundance, which latter sense is most appropriate in the text.

कुरु गतवान् भवानेकाकी क्व गन्तेति । सोऽपि ललाटतट
चुच्चदञ्जलिपुटः सविनयं समलपत् ॥

१ चतुर्थं उच्छ्वासः पुष्पोङ्गवचरितं

देव महीसुरोपकारायैव देवो गतवानिति निश्चित्यापि
देवेन गलाथं देशं निर्णेतुमशक्तुवानो मिचगणः परस्यरं
वियुज्य दिक्षु देवप्रनेष्टुमगच्छत् । अहमपि देवस्यान्वेषणाय
महीमटन् कादाचिद्ब्रह्मधगतस्याब्रह्मणेः किरणमसहिष्णुरे-
कस्य गिरितटमहीरुहस्य प्रच्छायशीतले तले क्षणमुपाविशम् ।
मम पुरोभागे दिनमध्यसमये सङ्कुचितसर्वावयवां शूर्पाकृतिं
कूर्माकृतिं मानुषछायां निरीक्ष्योन्मुखो गगनतलान्महारयेण
पतनं पुरुषं कञ्चिदनाराल एव द्योपनतहृदयोऽहमवलंथ्य
शनैरवनितले निश्चिय दूरापातवीतसङ्गं तं शिशिरोपचारेण
विबोध्य शोकातिरेकेणोन्नतवाष्पलोचनं तं भृगुपतनकारण-
मपृच्छम् । सोऽपि करस्त्वैरश्रुकणानपनयन्नभाषत । सौम्य
मगधाधिनाथामात्यस्य पद्मोङ्गवस्यात्मसभवो रज्ञोङ्गवो
नामाहं बाणिज्यरूपेण कालयवननदीपमुपेत्य कामपि

¹ Inf. of the desiderative of शो, “to bring,” with अ prefixed.

² This is an unusual phrase; but one of the meanings of भृगु is, “a precipice,” and भृगुपतनं therefore means, “falling from a height,” being synonymous, in fact, with the expression गिरिपतनं, which occurs a few lines below.

बणिक्षन्यकां परिणीय तया सह प्रत्यागच्छन्नबुतीरस्यान-
तिदूर एव प्रवहणस्य भग्नतया सर्वेषु निमग्नेषु कर्थं कथमपि
दैवानुकूल्येन तीरभूमिमभिगम्य निजाङ्गनावियोगदुःखार्णवे
ष्वमानोऽहं कस्यांपि सिद्धतापसस्यादेशादरेण षोडशहाय-
नानि कथच्चिकीत्वा दुरवस्थापारमनवेक्षमाणो गिरिपतन-
मकार्षमिति ॥

तस्मिन्बेवावसरे किमपि नारीकूजितमश्चावि । न रुलु
समुचितमिदं यस्मिङ्गादिष्टे पतितनयमिलने विरहमस-
हिष्णुर्वैश्चानरं विशसीति । तच्चिशम्य मनोविदितजनकभावं
तमवादिष्वं । तात भवते विज्ञापनीयानि बहूनि सन्ति ।
भवतु पश्चादसिलमाख्यातर्थं । अधुना नारीकूजितमनुपेक्ष-
णीयं मया । क्षणमाचमच भवता स्थीयतामिति । तदनु
सोऽहं त्वरया किञ्चिदनारमगमम् । तच्च पुरतो भयङ्गरज्वाला-
कुलहुतभुगवगाहनसाहसिकां मुकुलिताङ्गलिपुटां वनितां
काञ्चिदवलोक्य सप्तममनलादपनीय कूजन्या वृद्धया
सह मत्पितुरर्थर्णमभिगम्य स्थविरामवोचं । वृद्धे भवत्यौ
कुचत्ये कान्तारे निमित्तेन केन दुरवस्थानुभूयते कथ्यतामिति ।
सा सगङ्गदमवादीत् पुच्च कालयवनवीपे कालगुप्तनामो
बणिजः कस्यचिदेषा सुता सुवृत्ता नाम रनोङ्गवेन निजकान्ते-
नागच्छन्ती जलधौ मग्ने प्रवहणे निजधात्रा मया सह फल-
कमेकमवलंब्य दैवयोगेन कूलमुपेता आसन्नप्रसवसमया
कस्याञ्चिदटव्यामात्मजमसूत । मम तु मन्दभाग्यतया बाले
वनमातङ्गेन गृहीते महितीया परिभ्वमन्ती षोडशवर्षानन्तरं

भर्तृपुषसङ्गमो भविष्यतीति सिद्धवाक्यविश्वासादेकस्मिन्
पुण्याश्रमे तावन्तं समयं नीत्वा शोकमपारं सोदुमक्षमा
समुज्ज्वलिते वैश्वानरे शरीरमाहुतीकर्तुमुद्युक्तासीदिति ।
तदाकर्ण्य निजजनिनीं इत्वा तामहं दण्डवत्प्रणाम्य तस्यै
मदुदन्तमखिलमात्माय धाचीभाषणफुल्लवदनं विस्मयविक-
सिताक्षं जनकमदर्शयम् । पितरौ तौ साभिज्ञानमन्योन्यं इत्वा
मुदितानारात्मानौ विनीतं माममन्दाश्रुवर्षेणाभिषिद्य गा-
ढमाश्चित्य शिरस्युपाग्राय कस्याच्चिन्महीरुद्धायायामुपादि-
शताम् । कर्णं निवसति महीवल्लभो राजहंस इति जनकेन
पृष्ठे १ हं तस्य राज्यच्युतिं लदीयजननं सकलकुमारावाप्ति-
तव दिग्विजयारम्भं भवतो मातङ्गानुयानमस्माकं युष्म-
द्व्येषणकारणं सकलमध्यधाम् । ततस्तौ कस्यचिदाश्रमे मुने-
रस्यापपम् । ततो देवस्यान्वेषणपरायणोऽहमखिलकार्यनि-
भित्तचित्तं निश्चित्य भवदनुयहाल्लवस्य साधकस्य साहाय्यक-
रणदक्षं शिष्यगणं निष्पाद्य विन्द्यवनमध्ये पुरातनपटृनस्था-
नान्युपेत्य विविधनिधिसूचकानां महीरुद्धाणामधो निक्षिप्तान्
वसुपूर्णान् कलशान् सिद्धांजनेन इत्वा रक्षिषु परितः स्थितेषु
खननसाधनैरूपाद्य दीनारानसङ्घान् राशीकृत्य तत्काला-
गतमनतिटूरे निवेशितं बणिक्कंटकं कञ्जिदभ्येत्य तच बलिनो
बलीवर्षान् गोर्खीश्च क्रीत्वा न्यद्रव्यमिषेण वसु तप्तोर्णीसमितं
तैरुद्धमानं शनैः कटकमनयम् । तदधिकारिणा चन्द्रपालेन

¹ By magic collyrium, enabling the eyes to see through opaque substances.

² "An encampment or caravan of traders."

³ गोर्खी, "a sack."

केनचिद्दणिकपुणे विरचितसौहदोऽहममुनैव साकमुज्जयि-
नीमुपाविशम् । मत्पितरावपि तां पुरीमभिगमय्य सकलगुण-
निलयेन बन्धुपालनाम्ना चन्द्रपालजनकेन नीयमानो माल-
वनाथदर्शनं विधाय तदनुमत्यारुदवासतिमकरवम् । ततः
काननभूमिषु भवनामन्वेष्टमुद्युक्तं मां परममित्रं बन्धुपालो
निशम्यावदत् । सकलं धरणीतलमपारमन्वेष्टमक्षमो भवान्
मनोगूणिनिं विहाय तूष्णीं तिष्ठतु । भवन्नायकालोकनकारणं
शुभशकुनं निरीक्ष्य कथयिष्यामीति । तत्पितामृताश्वसि-
तहृदयोऽहमनुदिनं तदुपकरणवर्तीं कदाचिदिन्दुमुखीं नवयौ-
वनावलीढावयवां नयनचन्द्रिकां बालचन्द्रिकां नाम तस्मै-
रीरनं बणिगमन्दिरलक्ष्मीमूर्त्तीमवलोक्य तदीयलावण्या-
वधूतधीरभावो लतानवाणलक्ष्यतामयासिषम् । चकितवा-
लकुरङ्गलोचना सापि कुसुमसायकसायकायमानेन कटा-
क्षवीक्षणेन मामसकृचिरीक्ष्य मन्दमारुतान्दोलितलतेवा
कम्पत् । मनसाभिमुखैः समाकुचितैरागलज्जानारालवर्त्तिभिः
साङ्गवर्त्तिभिरीक्षणविशेषैर्निर्जमनोवृत्तिमकथयत् । चतुरगूढ-
चेष्टाभिरस्या मनोनुरागं सम्यग् ज्ञात्वा सुखसङ्गमोपायम-
चिन्नायम् । अन्यदा बन्धुपालः शकुनैर्भवन्नतिं प्रेक्षिष्यमाणः
पुरप्रानविहारवनं मया सहोपेत्य कस्मिंश्चिन्महीरुहे शकु-
नवचनानि शृण्वतिष्ठत् । अहमुक्तलिकाविनोदपरा-
यणो वनाने परिभमन् सरोवरतर्तीरि चिन्नाक्नानचित्तां

¹ मित्रं, "a friend," is properly a neuter noun as here employed.

दीनवदनां मन्मनोरथैकभूमिं बालचन्द्रिकां व्यलोकयम् ।
तस्याः सप्तमप्रेमलज्जाकौतुकमनोरमं लीलाविलोकनसु-
खमनुभवन् सुदत्या वदनारविन्दे विषणुभावं मदनकदनखे-
दानुभूतं ज्ञात्वा तन्निमित्तं ज्ञात्यन् लीलया तदुपकरणमुपेत्या-
वोचिष्यम् । सुमुखि तव मुखारविन्दस्य दैन्यकारणं कथयेति ।
सा रहस्यसज्जातविश्वभूतया विहाय लज्जाभये शनैरभाषत ॥

सौम्य मानसारो मालवाधीशो वार्षकस्य प्रवलतया
निजनन्दनं दर्पसारमुज्जयिन्यामभ्यसिञ्चत । स कुमारः सप्तसा-
गरपर्यन्तं महीमरणलं पालयिथन् निजपैतृष्वस्त्रीयावुद्धरण-
कर्माणौ चण्डवर्मदारुवर्माणौ धरणीभरणे नियुज्य तपश्च-
रणाय राजगिरिमभ्यगात् । राज्यं सर्वमसपलं शासति
चर्मवर्मणि दारुवर्मी मातुलायजन्मनो शासनमतिक्रम्य
पारदार्थपरद्रव्यापहरणादिदुःकर्मकुर्वाणो मन्मथसमानस्य
भवतो लावण्यायस्तचित्तां मामेकदा विलोक्य कन्यादूषणदोर्षं
दूरीकृत्य बलात्कारेण रनुमुद्युक्ते तच्चिनाया दैन्यमगच्छमिति ।
तस्या मनोगतं मयि रागोद्रेकं मन्मनोरथसिद्ध्यन्तरायच्च
निशम्य वाष्पपूर्णलोचनां तामाशवास्य दारुवर्मणो मारणो-
पायच्च विचार्ये वस्त्रभासवोचम् । तरुणि भवदभिलाषिणं
दुष्टहृदयमेनं निहन्तुं मृदुरूपायः कश्चिच्चिन्त्यते । यक्षः कश्चिद-
धिष्ठाय बालचन्द्रिकां निवसति तदाकारसम्पदाशशृङ्खलि-
तदृदयो यः सम्बन्धयोग्यः साहसिको रतिमन्दिरे तं यक्षं

¹ गुज, 7th conj., takes the atm. pada after उह, Gr. p. 265.

निर्जित्य तयैकसखीसमेतया मृगाक्ष्या संलापामृतसुखमनुभूय
 कुशली निर्गमिष्यति तेन चक्रवाकसंशयाकारपयोधरा विवा-
 हनीयेति सिद्धेनैकेनावादीति पुरजनस्य पुरतो भवदीयैः
 सत्यवाच्यैरसकृत् कथनीयं । तदनु दारुवर्मा वाक्यानीत्य-
 विधानि आवं आवं तूष्णी यदि भिया स्थास्यति तर्हि वरं
 यदि वा दौर्जन्येन त्या सङ्गममङ्गीकरिष्यति तदा स भव-
 दीयैरित्यं वाच्यः सौम्य दर्पेसारवसुधाधिपामात्यस्य भवतो
 स्मिन्निवासे साहसकरणमनुचितं पौरजनसाक्षिकं भवन्म-
 न्द्रिमानीतया तया तोयजाक्ष्या सह क्रीडन्नायुष्मान् यदि
 भविष्यति तदा परिणीय तरुणीं मनोरथान्विषेति । सो
 येतदङ्गीकरिष्यति त्वं सखीवेषधारिणा मया सह तस्य मन्दिरं
 गच्छ अहमेकान्ननिकेतने मुष्टिजानुपदाधतैस्तं रभसान्विहत्य
 पुनरपि वयस्यामिषेण भवतीमनु निः शङ्क निर्गमिष्यामी-
 ति । तदेनमुपायमङ्गीकृत्य विगतसाध्वसलज्जाभवत् । जन-
 कजननीसहोदराणां पुरत आवयोः प्रेमातिशयमाख्याय
 सर्वथास्मत् परिणयकारणे ताननुनयेः ते पि वंशसम्पत्ता-
 वरण्याद्याय यूने महां त्वां दास्यन्येव दारुवर्मणो मरणोपायं
 तेष्यः कथयित्वा तेषामुहरमाख्येयं मस्यमिति । सा पि
 किञ्चिद्दुन्फुल्लसरसिजानना मामव्रवीत् । सुभग कूरकर्म्माणं
 दारुवर्माणं भवान् हनुमर्हति । तस्मिन् हते सर्वथा
 युष्मन्मनोरणः फलिष्यति । एवं क्रियतां । भवदुक्तं सर्वमह-
 मपि तथा करिष्य इति मामसकृद्विवृत्तवदना विलोकयन्ती
 मन्दमगारमगात् । अहमपि बन्धुपालमुपेत्य शकुनज्ञातसमा-

न्निंशहिवसानन्नरमेव भवत्सङ्गः सम्भविष्यतीत्यशृणुवम् ।
 तदनु मदनुगम्यमानो बन्धुपालो निजावासम् प्रविश्य मा-
 मपि निलयाय विसर्ज्जे । मन्मायोपायवागुरापाश्लग्नेन
 दारुवर्मणा समाहूता बालचन्द्रिका तं गमिष्यतीति द्रूतिकां
 मन्त्रिकटमभिप्रेषितवती । अहमपि मणिनुपूरमेखलाकङ्गण-
 कटकताडङ्गहारक्षीमकज्जलं वनितायोग्यं मरणन्नजातं निपु-
 णतया तत्तत् स्थानेषु निक्षिष्य सम्यगङ्गीकृतमनोङ्गवेषो
 वस्त्रभया तया सह तदागारद्वारोपान्नमगच्छम् । द्वाः स्थकथि-
 तास्मदागमनेन सादरं विहिताभ्युप्रतिना तेन द्वारोपान्न-
 निवारिताशेषपरिवरेण मदन्विता बालचन्द्रिका सङ्गेता-
 गारमनीयत । नगरब्याकुलां यक्षकथां परीक्षन् नागरिकज-
 नोःपि कुतूहलेन दारुवर्मणः प्रतीहारभूमिमगमत् । विवे-
 कशून्यमतिरसौ रागातिरेकेण रन्धचितहेमपर्यङ्गे हंसतूल-
 गर्भशयनमानीय तरुणीं तस्यै मर्द्दं तमिष्णासम्यगनवलो-
 कितपुंभावाय मनोरमस्त्रीवेषाय च चामीकरमणिमयमरण-
 नानि सूक्ष्माणि चिचवस्त्राणि कस्तुरिकामिलितहरिचन्दनं
 कर्पूरसहितं ताष्ठूलं सुरभीनि कुसुमानि ललितं वस्तुजातं
 समर्थं मुहूर्संवयमार्चं हासवचनैः संलपन्नतिष्ठत् । ततो
 रागान्धतया सुमुख्यालिङ्गाने मतिं व्यधत् । रोषारुणितोःहमेनं
 पर्यङ्गतलाच्चिःशङ्को निपात्य मुष्टिजानुपदाघातैः प्राहरम् ।
 नियुद्धरभसविकलमलङ्गारं पूर्ववन्मिलयित्वा भयकम्पितां
 नताङ्गीमुपलालपन् मन्दिराङ्गणमुपेतः साध्वसकम्पित इवो-
 हैरकूजम् । हा बालचन्द्रिकाधिष्ठितेन घोराकारेण यक्षेण

दार्हवर्मा निहन्यते । सहसा समागच्छत पश्यतेति ॥ तदाकरण्य
मिलिता जनाः समुद्यावाष्या हाहानिनादेन दिशो वधित्यनो
बालचन्द्रिकामधिष्ठितं यक्षं बलवन्तं शृण्वन्नपि दार्हवर्मा
मदान्वस्तामेवायाचत तदसौ स्वकीयेन कर्मणा निहतः किं
तस्य विलपिनेति मिषो लपन्तः प्राविशन् । कोलाहले
तस्मिंश्चदुल्लोचनया सह नैपुण्येन सहसा निर्गतो नि-
जावासमगाम् । ततो गतेषु कृतिपयदिनेषु पौरजनसमक्षं
सिद्धादेशप्रकारेण विवाद्य तामिन्दुमुखीं पूर्वसङ्कल्पितं सुखं
यथेष्टमनुभवम् । बन्धुपालशकुननिर्दिष्टदिवसे-स्मन्त्रिगात्य
पुरावृह्मानो नेत्रोत्सव-कारि भवदनुलोकनसुखमप्यनुभ-
वामीति ॥

एवं मिषवृक्षान्तं निशम्यामूर्नमानसो राजवाहनः स्वस्य
च सोमदत्सस्य च वृक्षान्तमस्मै निवेद्य सोमदत्त महाकालेश्वरा-
राधनानन्तरं भवद्वस्त्रभां सपरिकरां निजकटं प्रापय्यागच्छे-
तिनियुज्य पुष्पोद्भवेन सेष्यमानो भूस्वर्गायमानमवंनिकापुरं
विवेश । तथाय मम स्वामिकुमार इति बन्धुपालादये बन्धु-
जनाय कथयित्वा तेन राजवाहनाय बहुविधां सपर्मां कारयन्
सकलकुशलो महीसुर इति पुरि प्रकटयन् पुष्पोद्भवो-मुष्ट
राज्ञो-ज्ञनभोजनादिकमनुदिनं स्वमन्दिरे कारयामास ॥

¹ Nominal verb, from चक्षित्, “deaf,” “were deafening,” the aikīs.

² “Avanti or Ujayan making heaven of earth.”

पञ्चम उच्छ्वासोऽवनीसुन्दरीपरिणयः

अथ मीनकेतनसेनानायकेन मलयगिरिमहीरुहनिरजारावासिभुजङ्गममुक्तावशिष्टेनेव सूक्ष्मतरेण धूतहरिचन्दनपरिमलभेरेण एव मन्दगतिना दक्षिणानिलेन वियोगिहृदयस्यं मन्मथानलमुज्जूलयन् सहकारकिसलयमकारन्दास्तादनरक्तकरणानां मधुकरकालकरणानां काकालीकलकलेन दिक् चक्रं वाचालयन् मानिनीमानसोक्तलिकामुपनयन् माकन्दसिन्दुवाररक्ताशेककिंशुकतिलकेषु कलिकामुपपादयन् मदनमहोत्सवाय रसिकमनांसि समुख्यासयन् वसन्तसमयः समाजगाम । तस्मिन्ब्रतिरमणीये कालेऽवनीसुन्दरी नाम मानसारनन्दिनी प्रियवयस्यया बालचन्द्रिकाया सह नगरोपान्तरम्योद्याने विहारोत्करण्या पौरसुन्दरीसमवायसमान्विता कस्यचिच्छूतपोतकस्य छायाशीतले सैकततले गन्धकुसुमहरिद्राक्षतचीनाष्टरादिनानाविधेन परिमलद्रव्यनिकरेण मनोभवमर्द्यन्तीरेमे । तच रतिप्रतिकृतिं अवनीसुन्दरीं द्रष्टुकामः काम इव वसन्तसहायः पुष्पोद्भवसमान्वितो राजवाहनस्तदुपवनं प्रविश्य तच तच मलयमास्तान्दोलितशाखानिरक्तरसमुद्भिन्नकिसलयकुमुमफलसमुख्यसितेषु रसालतरूपु कोकिलकीरालिकुलमधुकरणामालापान् आवं आवं विकसदिन्दीवरकहारकैवराजीवराजिकेलिलोलकलहंससारसकारणवचक्रवाकचक्रबालकलरवव्याकुलविमलशीतलसलिलललि-

¹ Rasāla is a name of various trees, but may be understood here of the Mango, which blossoms in spring.

तानि सरांसि दर्शे दर्शेममन्दलीलया ललनासमीपमवाप ।
 बालचन्द्रिकया निःशङ्कमित आगम्यतामिति हस्तसङ्गया
 समाहूतो निजतेजोजितपुरुहूतो राजवाहनो वन्निसुन्दर्यो
 अन्तिकं जगाम । या वसन्तसहायेन समुत्सुकतया रतेः केली-
 शालभञ्जिकाविधिसया कञ्चननारीविशेषं विरच्यामनः
 कीडाकासारशंगरविन्दसौन्दर्येण पादव्यमुद्यानवनदीर्घिका-
 मस्तमरलिकागमनरीत्या लोलालसगतिविलासं तूणीरला-
 वायेन जक्षे कन्दलीलालित्येन मनोङ्गमूरुयुगं जैचरंथचक्र-
 चातुर्येण घनं जघनं किञ्चिद्विकसस्तीलावतंसकहारकोरक-
 कोटरानुवृत्या गङ्गावर्त्तसनाभिनाभिं सौधारोहणपरिपाद्या-
 वलिचंयमौद्रीकं मधुकरपंक्तिनीलिमलीलया योमावलिं पूर्ण-
 सुवर्णकलशशोभया कुचबन्धं लतामरणपसौकुमार्येण बाहू

¹ The following passage presents some perplexity from peculiarities of construction—the long suspension of the connection between the governing pronoun and the verb, and between the participle and the agent, and by the use of the indefinite past participles. The sense will be rendered clear by taking as the leading phrases या यत्त वसन्तसहायेन निर्मितेष, “Who shone as if created by the friend of spring,” i.e. Love: “He in his distress (for her absence), through a wish to possess an effigy of his bride Rati, having framed (विरच्य) (in Avanti Sundari) a certain female form.” Then follows an enumeration of the objects of which he made the several members of the body, comprising those to which the female limbs are commonly compared when it is intended to describe their beauty: thus, (having made विशाय) “with the loveliness of the variegated lotus of the pleasure pond her feet; with the gait of the inebriate swan having formed her sportive motion;” and so on.

² B. has शारदारपिण्ड, “autumnal lotus;” A. has शारदपिण्डः but it should probably be शारदपिण्ड, “the variegated lotus;” or, कासारदारारपिण्ड, “the lotus the essence or pride of the pool.”

³ जैचरण्, “the victorious car;” here means, “the car of Káma.”

⁴ “With the series of the steps of a palace (he formed) the three lines above the thigh;” or, perhaps, a better reading would be, जयलिप्यमौद्रीदरिकं; for the जयली, which is considered a beauty, is usually applied to lines on the abdomen.

जयशंखाभिख्यया करुं कामिकर्णपूर्णसहकारपञ्चवरागेण
 प्रतिविद्वीकृतविवरदनद्विदं वाणायमानपुष्पलावरयेन शु-
 चिस्मितं अयदूतिकाकलकरिदिकाकलालापमाधुर्येण वचन-
 जातं सकलसैनिकानायकमलयमारुतसौख्येण निश्चासपवनं
 जयधजमीनदर्पेण लोचनयुगलं चापयद्विश्रिया भूलते प्रथ-
 मसुहृदः सुधाकरस्यापनीतकलङ्कया कान्या वदनं लीला-
 मयूरवर्हिभंग्या केशपाशं च विधाय समत्तमकरन्दकस्तूरि-
 कसमितेन मलयजरसेन प्रक्षात्य कर्पूरपरागेण सम्मृज्य
 निर्मितेव राज । मूर्त्तिमतीव लक्ष्मीर्मालवेशंकन्यकास्ते ।
 सैवाराथ्यमानं सङ्कल्पितवरप्रदानायाविभूतं मूर्त्तिमत्तां मन्म-
 थमिव तमालोक्य मन्दमारुतान्दोलितलतेव मदनावेशवती
 चकम्ये । तदनु क्रीडाविश्रम्भान्निवृत्ता लज्जया कानि कान्यपि
 भावान्ताणि व्यथत । ललनाजनं सृजता विधाचा नूनमेषा
 धुणाक्षरन्यायेन निर्मिता नो चेद्यभूरेवंविधनिर्मीणनि-
 पुणो यदि स्यात्तसमानलावरयामन्यां तरुणीं किं नकरेतीति
 सविस्मयानुरागं विलोकयतस्तस्य समक्षं स्थातुं लज्जिता सा
 किञ्चित्सस्तीजनानारितगाचा तत्त्वयनाभिमुखैः किञ्चिदाकुञ्चि-

¹ कलकल्लो, "the Indian cuckoo," called in the Vikrama and Urvasi "Love's messenger."

² A. has भालुवराजकन्यका स्वनैवाराथ्यमानं; B. कन्यकास्तेनैवाराथ्यमानं. Neither can be correct. The sentence requires, apparently, the verb in आस्ते, by which it is closed; and then another begins with आ, एव, or सैव.

³ An explanation of the term चुवाश्वर has not been met with: the sense is evidently "by singular accident or good luck," as the experiment had never again succeeded. चुवा, the root, means, "to revolve," "a revolving letter," a sort of lottery perhaps.

तैरच्चित्भूलतैरपाङ्गवीक्षितैरात्मनः कुरङ्गस्यानायमानला-
वण्यं राजवाहनं विलोकयन्यतिष्ठत । सोऽपि तस्यात्
दोत्पादितभावरसानां सामग्या लब्धबलस्येव विषमशरस्य
शरंव्यायमाणमानसो बभूव । सा मनसीत्यमचिन्नायत् अनन्य-
साधारणसौन्दर्येणानेन कस्यां पुरि भाग्यवतीनां तरुणीनां
लोचनोत्सवः क्रियते । पुचरनेनामुना पुरन्धीणां पुचवतीनां
सीमन्निनीनां का नाम सीमन्नमौक्तिकी क्रियते । कास्य देवी
किमचागमनकारणमस्य । मन्मथो मामपहसितनिजलावण्य-
मेनं विलोकयन्तीमसूयेवातिमाचं मधुचिजनामसान्वयं
करोति । किं करोमिः कथमयं झातव्य इति । ततो बालच-
न्द्रिका तयोरितररागवृत्तिं भावविवेकैर्ज्ञात्वा कान्तासमा-
जसन्निधी राजनन्दनोदन्तस्य सम्यगाख्यानमनुचितमिति
लोकसाधारणैर्वाक्यैरभाषत । भर्हृदारिकेयं सकलकला-
प्रवीणो देवतासान्निध्यकरणं आहवनिपुणो भूसुरकुमारो
मणिमन्त्रोषधजः परिचर्याहर्वे भवत्या पूज्यतामिति । तदा-
करण्यं निजमनोरथमनुवदन्त्या बालचन्द्रिकया सनुष्टाना-
रङ्गातरङ्गावली मन्दानिलेनेव सङ्गल्पजेनाकुलीकृता राज-
कन्या जितमारं कुमारं समुचितासनासीनं विधाय सखीहस्तेन
गन्धकुसुमाक्षतघनसारताचूलादिनानावस्तुनिचयेन पूजां
तस्मै कारयामास ॥

¹ आनायमान, “acting as a net,” nom. verb, from आनाय, “a net.”

² Another nom. verb, from शरण्य, “a butt or mark,” “having his heart a mark for the god with the unequal number (five) of arrows.”

राजवाहनोः प्रेवमचिन्तयन् नूनमेषा पूर्वजन्मनि मे जाया
 यद्भवती नो चेदेतस्यामेवंविधोः नुरागो मन्मनसि न जायेत।
 शापावसानसमये तपोनिधेर्जातिस्मरत्वमावयोः समानमेव
 तथापि कालजनितविशेषसूचकैर्वाचैरस्याः ज्ञानमुत्यादपि-
 षामि । तस्मिन् समये कोःपि मनोरमो राजहंसः केली-
 विधित्स्या तदुपकरणमगमत् । समुत्सुकया राजकन्यया मरा-
 लयहणे नियुक्तां बालचन्द्रिकामवलोक्य समुचितो वाक्या-
 वसर एष इति सम्भाषणनिपुणो राजवाहनः सलीलमलपत् ।
 सखि पुरा शाको नाम कश्चिन्महीवस्त्रभो मनोवस्त्रभया सह
 विहारवाञ्छया कमलाकरमाय तथ कोकनदक्षसमीपनि-
 द्राधीनमानसं राजहंसं गृहीत्वा विसगुणेन तस्य चरणयुगलं
 निगडिथित्वा कान्तामुखं सानुरागं विलोक्यन् मन्दस्मित-
 विकसितैककपोलमण्डलस्तामभाषत । इन्द्रुमुखि मया बद्धो
 मरालः शान्तो मुनिवदात्ते स्वेच्छयानेन गम्यतामिति ।
 सोःपि राजहंसः शम्बुमशपत् । महीपाल यदस्मिन्मुजसरे
 -नुष्ठानपरायणतया परमानन्देन तिष्ठन्तं नैष्ठिकं मामकारणं
 राज्यगर्वेणावमानितवानसि तदेतत्पाप्मना रमणीविरहस-
 क्नापमनुभवेति विषयवद्नो शाको जीवितेश्वरीविरहमस-
 हिष्णुर्भूमौ दण्डवत् प्रणम्य सविनयमभाषत । महाभाग
 यदङ्गानेनाकरवन् तत् क्षमस्वेति । स तापसः करुणाकृष्णचे-
 तास्तमवदत् । राजन्निहजन्मनि भवतः शापफलभावो भवतु ।
 मद्बचनस्यामोघतयाभाविनि जनने शरीरान्तरगताया अस्याः
 सरसिजाक्ष्याः रसेन रमणो भूत्वा मुहूर्तं द्वयं मद्बरणयुगलबन्ध-

नकारितया मासव्यर्थं शृङ्खलनिगलितचरणे रमणीवियोग-
विषादमनुभूय पञ्चादनेककालं वस्त्रभया सह राज्यसुरं
लभस्वेति । तदनु जातिस्मरत्वमपि तयोरन्वगृह्णात् ।
तस्मान्मरालवन्धनं न करणीयं त्वयेति । सा-पि भर्तृदारि-
का तद्वचनाकर्णनाभिज्ञातस्वपुरातनजननवृत्तान्ना नूनमयं
मन्त्राण वस्त्रम इति मनसि जानती रागपञ्चवितमानसी
समन्दहासमवोचत् । सौम्य पुरा शब्दो यज्ञवतीसन्देशपरि-
पालनाय तथाविधं हंसवन्धनमकार्षीत् तथा हि लोके
परिणिता अपि दाक्षिण्येन कार्ये कुर्वन्तीति ॥

कन्याकुमारावेवमन्योन्यपुरातनजननामधेये परिचिते
परस्परज्ञानाय साभिज्ञमुक्ता मनोजरागपूर्णमानसौ बभूवतुः ।
तस्मिन्वसाने मालवेन्द्रमहिषी परिजनपरिवृता दुहितृके-
लीविलोकनाय तद्वेशमवाप । बालचन्द्रिका तु तां दूरतो
विलोक्य सप्तभ्रमं रहस्यनिर्भेदभिया हस्तसज्जया पुष्पोद्धव-
सेष्यमानं राजवाहनं वृक्षवाटिकान्तरितगाचमकरोत् । सा
मानसारमहिषी सखीसमेताया दुहितुर्नानाविधां विहार-
लीलामनुभवन्ती क्षणं स्थिता दुहितासमन्विता निजागार-
गमनायोद्युक्ता बभूव । मातरमनुगच्छन्त्यवनिसुन्दरी राजहं-
सकुलतिलकवाञ्छया केलीवने मदनिकमागतं भवनाम-
कारड एव विसृज्य न मया समुचितमिति जनन्यनुगमनं
क्रियते तदनेन भवन्मनोनुरागोन्यथा मा भूदिति मरालमिव

¹ यह, with उनु prefixed, implies, “to favour,” “to bestow as a favour;” as in the text, “he conferred upon them both the faculty of remembering their former existence.”

कुमारमुहिष्य समुचितालापकलापं वदती पुनः पुनः परिवृत्त्य दीननयना वदनं विलोकयन्ती निजमन्दिरमगात् । तत् हृदयवस्त्रभक्षणप्रसङ्गे बालचन्द्रिकाकथितदन्वयनामधेया मन्मथवाणपतनव्याकुलमानसा विहवेदनया बहुलप्रक्षशिकलेव क्षामक्षामा^१ हारादिसकलव्यापारं परिदृश्य रहस्यमन्दिरे मलयजरसक्षालितपस्त्रवकुसमकल्पिततत्पतलायतनुलता बभूव । तत् तथाविधावस्थामनुभवन्तीं मन्मथानलसनामां सुकुमारीं कुमारीं निरीक्ष्य खिचो वयस्यागणः काञ्चनकलशसचितानि हरिचन्दनोशीरघनसारमिलितानि तदभिषेककल्पितानि सलिलान विसतनुभगानि वासांसि च नलिनीदलमयानि तालवृक्षानि च सन्तापहरणानि बहूनि सम्पाद्य तस्याः शरीरमशिंशिरयत् । तदपि शीतलोपचरणं सलिलमिव तप्तैले तदङ्गे दहनमेव समन्तादाविष्वकार । किंकर्तव्यतामूढां विषणां बालचन्द्रिकामीषदुन्मीलितेन कटाक्षवीक्षितेन वाष्पकणाकुलेन विलोक्य विरहानलोषणनिःश्वासग्लपिताधरस्या नताङ्ग्या शनैः सगङ्गदं व्यालापि । प्रियसखि कामः कुसुमायुधः पञ्चवाण इति नूनमसत्यमुच्यते । इयमहमसहौरिषुभिरनेन हन्ये । सखि चन्द्रमसं वडवानलादतितापकारं मन्ये । यदस्मिन्नतः प्रविशति शुष्टिपारावारं सति निर्गते तदैववर्जते । दोषाकरस्य दुष्कर्म्मे किं वर्ण्यते मया यदनेन निजसहोदर्याः पश्चालयाया

^१ Nominal verb, from शिशिर, "cool," "cold," 3d pers. sing. 1st pret.

^२ First pers. sing. pres. of हन, "to kill," in the passive voice.

गेहभूतमपि कमलं हन्यते । विरहानलसनाप्रहृदयस्पर्शेन
 नूनमुण्णीकृतः स्वल्पीभवति भलयानिलः नवपङ्गवकल्पि-
 ततत्प्रमिदमनङ्गाग्निशिखापटलमिव सन्नापं तनोस्तनोति ।
 हरिचन्दनमपि पुरा निजयस्त्वेषवदुरगरदनलिप्तोल्पण-
 रलसङ्गलितमिव तापयति शरीरं । तस्मादलमलमायासेन
 शीतलोपचारे लावण्यजितमारो राजकुमार एवागदङ्गारो
 मन्मथज्वरापहरणे सोःपि लब्धुमशक्तो मया किं करोमीति ।
 बालचन्द्रिका मनोजज्वरावस्थापरमकटाङ्गतां कोमलाङ्गीं
 तां राजवाहनलावण्याधीनमानसामनन्यशरणामवेष्यात्मन्य-
 चिनायत् । कुमारः सत्त्वरमानेतत्थो मया नो चेदेनां स्मर-
 णीयां गतिं नयिष्यति मीनकेतनः । तचोद्याने कुमारयोर-
 न्योन्यावलोकनवेलायामसमसायकः समं मुक्तसायकोऽभूत
 तस्मात् कुमारानयनं सुकरं । ततोऽवन्निसुन्दरीरक्षणाय
 समयोचितकरणीयचतुरं सखीगणं नियुज्य राजकुमारमन्दि-
 रमवाप । पुष्पवाणवाणतूणीरायमाणमानसोऽनङ्गतप्राय-
 यवसम्पर्कपरिमूनपङ्गवशयनमधिष्ठितो राजवाहनः प्राणे-
 श्रीमुहिश्य सह पुष्पोऽवेन संलपनागतां प्रियवयस्थामा-
 लोक्य पादपमूलमन्वेषणीया लतेव बालचन्द्रिकागतेति
 सनुष्मनाः निटिलतटमरिङ्गनीभवद्वुजकोरकाकृतिलसदङ्ग-
 लिपुटामितो निषीदेति निर्दिष्टसमुचितासनासीनामवन्नि-
 सुन्दरीप्रेषितं सकर्प्पूरं ताष्ठूलं विनयेन ददतीं तां क्रान्त-
 वृक्षानामपृच्छत् । तया सविनयमभाणि । देव झीडाभवने
 भवदलोकनकालमारभ्य मन्मथमध्यमाना पुष्पतत्पादिषु

तापशमनमलब्धवती वामनेवोक्ततरुफलमलभ्य तदुरः-
स्प्लालिङ्गनसौख्यं स्मरन्वतया लिप्सुः सा स्वयमेव पचि-
कामालिख्य वस्त्रभायैनामर्पयेति मां नियुक्तवती । राजकु-
मारः पचिकां तामादाय पपाठ । सुभग कुसुमसुकुमारं
जगदनवद्यं विलोक्य ते रूपं मम मानसमभिलषति त्वं चिरं
कुरु तथामूदुलं । इति पठित्वा सादरमभाषत । सखि छाया-
वन्मामनुवर्त्तमानस्य पुष्पोङ्गवस्य वस्त्रभा त्वमेव तसा मृगी-
टृशो बहिष्वराः प्राणा इव वर्त्तसे त्वद्वातुर्मयमस्या क्रियाया-
मालवालमभूत् । तदस्तिलं करिष्यामि नताङ्ग्न्या मन्मनः
काठिन्यमारख्यातं यदा केलीवने कुरुङ्गनयनालोचनपथम-
वर्त्तन् तदैवापद्धतमदीयमानसा सा स्वं मन्दिरमगात् ।

सा स्वचेतसो माधुर्षीकाठिन्ये स्वयमेव जानाति । दुःकरः
कन्यान्तः पुरप्रवेशः तदनुरूपमुपायमुपपाद्य श्वः परशो वा
नताङ्गीं सङ्गमिष्यामि । मदुदनमेवमारख्याय शिरीषकुसुम-
सुकुमारयाः यथा शरीरवाधा न जायेत तथाविधमुपायमा-
चरेति । बालचन्द्रिका तस्य ग्रेमगर्भितवचनमाकर्ण्य सनुष्टा
कन्यापुरमगच्छत् ॥

राजवाहनोऽपि यच वस्त्रभावलोकनसुखमलभत तदुद्यार्न
विरहविनोदाय पुष्पोङ्गवस्मन्वितो जगाम । तच चकोरलो-
चनावचितपल्लवकुसुमनिकुरुचमहीरुहसमूहं शरदिन्दुमुख्या
मन्मथाराधनस्थानं च नताङ्गीपदपङ्गिचिह्नितं श्रीतलसैक-

¹ निकुरुक्ष, “a quantity or abundance.”

ततलं च सुदतीभुक्तमुर्तं च माधवीलतामरहपानारपल्लवतत्यं
च विलोकयन् ललनातिलकविलोकनवेलाजनितशेषाणि
स्मारं स्मारं मन्दमास्तकस्थितानि वननूतनपल्लवानि मद-
नागिनशिख इव चकितो दर्शं दर्शं मनोजकर्णेजपानामिव
कोकिलकीरमधुकराणां क्षणितानि आवं आवं मारविकारेण
क्षचिदप्यवस्थातुमसहिष्णुः परिवधाम । तस्मिन्नवसरे धरणीसुर
एक सूक्ष्मचित्तनिवसनः स्फुरन्मणिकुण्डलमणितो मुण्डित-
मस्तकमानवसमेतच्छतुरवेषमनोरमो यदच्छया समागतः
समन्नातोऽभ्युक्तससेजोमण्डलं राजवाहनमाशीर्वादपूर्वकं ददर्श ।
राजा सादरं को भवान् कस्यां विद्यायां निपुण इति तं पप्रच्छ ।
स च विद्येश्वरनामधेयोहमैन्द्रजालिकविद्याकोविदो विदि-
धदेशेषु राजमनोरज्जनाय भमच्छज्जयनीमद्यागतोऽस्मीति
शशंस । पुनरपि राजवाहनं सम्यगालोक्यस्यां लीलावनौ
पाण्डुरतानिमित्तं किमिति साभिप्रायं विहस्यापृच्छत् । पुष्पो-
द्भवशैन्द्रजालिके निजकार्यकरणं तर्कयनेवमादेरेण बभाषे ।
ननु सतां सख्यस्याभाषणपूर्वतयाचिरं हृचिभाषणे भवान्म-
स्माकं प्रियवयस्यो जातः सुहदामकर्यं किमस्ति । केलीवने-
स्मिन् वसन्नमहोस्तवायागताया मालवैन्द्रसुताया राजन-
दनस्यास्य चाकस्मिकसन्दर्शने-न्योन्यानुपागातिरेकः समा-
जायत । सततसभोगसिद्ध्युपायाभावेनासावीहशीमवस्था-
मनुभवतीति । विद्येश्वरो लज्जाभिरामं राजकुमारमुखमभि-
वीक्ष्य विरचितमन्दहासो आजहार । देव भवदनुचरे मयि
तिष्ठति तव कार्यमसाध्यं किमस्ति । अहमिन्द्रजालविद्यया

मालवेन्द्रं मोहयन् पौरजनसमक्षमेव तस्नयापरिणायं
रचयिता कन्यान्तःपुरप्रवेशं करिष्यामीति । वृत्तान्त एष
राजकन्यायै सखीमुखेन पूर्वमेव कथयितव्य इति । सन्तुष्टमना
महीपतिरनिमित्तं मिष्ठं प्रकटीकृतकृचिमक्षियापाटवं विप्र-
लभ्मकृचिमप्रेमसहजसौहार्दवेदिनं तं विद्येष्वरं सवहुमानं
विसर्जे ॥

अथ राजवाहनो विद्येष्वरस्य क्रियापाटवेन फलितमिव
मनोरथं मन्यमानः पुष्पोद्भवेन सह स्वमन्दिरमुपेत्य सादरं
बालचन्द्रिकामुखेन निजवस्त्रभायै महीसुरक्रियमाणं सङ्गमो-
पायं वेदयिता कौतुकाकृद्दद्यः कथमिमां क्षपां क्षपया-
मीति चिनतयत्तिष्ठत् । पेरश्चुः प्रभाते विद्येष्वरो रसभावगी-
तिरीतिगतिचतुरत्ताहशेन महता निजपरिजनेन सह राज-
भवनवारान्तिकमुपेत्य दौवारिकनिवेदितनिजवृत्तान्तः सह-
सोपगम्य सप्रमाणमैन्द्रजालिकः समागत इति द्वास्थैर्विज्ञा-
पितेन तदर्शनकुतूहलाविष्टेन समुत्सुकावरोधसहितेन माल-
वेन्द्रेण समाहूयमानो विद्येष्वरः कक्षान्तारं प्रविश्य सविनय-
माशिषं दत्वा तदनुज्ञातः परिजनताऽमानेषु वाद्येषु नदसु
गायकीषु मदकलकोकिलामञ्जुलधनिषु समधिकरागरञ्जित-
समाजिकमनोवृत्तिषु पिञ्चिकाभ्यमणेषु सपरिवारः परिवृद्धं

¹ Jugglers and conjurors, especially if religious mendicants also, commonly carry a brush made of the tail feathers of the peacock, पिञ्चिका.

² परिवृद्धं may mean “violently.” Going round rapidly is a common practice with Indian conjurors.

भामयन्मुकुलितनयनः क्षणमतिष्ठत । तदनु विषमं विष-
मुल्यणं वमनः फणालङ्करणा रमराजिनीराजितराजमन्दि-
राभोगा भोगिनो भयं जनयनो निष्ठेहः । गृध्राश्च बहवस्तुरहै-
रहिपतीनादाय दिवि समाचरन् । ततो यजन्मा नरसिंहस्य
हिरण्यकशिरोर्द्देश्वरस्य विदारणमभिनीय महदाश्चर्यान्वितं
राजानमभाषत । राजन्वसानसमये भवता शुभसूचकं द्रष्टुमु-
चितं । ततः कल्याणं परम्परावाप्नये भवदात्मजाकारायात्त-
स्याया निखिललक्षणोपेतस्य राजनन्दनस्य विवाहः कार्यं
इति तदवलोकनकुतूहलेन महीपालेनानुज्ञातः स सङ्कल्पि-
तार्थसिद्धिसम्भावनसम्मुख्यवदनः सकलमोहजनकमञ्जनं लो-
चनयोर्निक्षिप्य परितो व्यलोकयत् । सर्वेषु तदैन्द्रजालिक-
मेवकर्मेति तदमुतं पश्यत्सु रागपक्षवितद्येन राजवाहनेन
पूर्वसङ्केतसमागतामनेकभूषणं भूषिताङ्गीमवनिसुन्दरीं वैवा-
हिकमन्वतन्वनैपुरायेनाग्निं साक्षीकृत्य संयोजयामास । क्रिया-
वसाने सतीन्द्रजालपुरुषाः सर्वे गच्छन्तु भवन्ता इति द्विजन्म-
नोच्चैरुच्यमाने सर्वे मायामानवा यथायथमन्तर्भावं गताः ।
राजवाहनोऽपि पूर्वसङ्कल्पितेन गूढोपायचातुर्येणैन्द्रजालि-
कपुरुषवक्तन्यापुरं प्रविवेश । मालवेन्द्रोऽपि तदमुतं मन्य-
मानस्तस्मै वाङ्वाय प्रचुरतरं धनं दत्ता विद्येश्वर त्वमिदानीं
साधयेति तं विसृज्य स्वयमन्तर्भावं निर्दिरं जगाम । ततो वन्नि-
सुन्दरी प्रियसहचरीपरिवारवस्थभोपेता सुन्दरीमन्दिरं ययौ ।
एवं दैवमानुषबलेन मनोरथसाफल्यमुपेतो राजवाहनः

सरसमधुरचेष्टाभिः शनैः शनैः हरिण्लोचनाया लज्जामप-
नयन् रहो विश्रम्भमुपजनयन् संलापे तदनुलापपीयूषपा-
नलोलुभश्चिच्चिर्णं चित्तहारिणं चतुर्दशभुवनवृत्तान्तं आव-
यामास ॥

इति श्रीमदाचार्यमहाकविदग्निः कृतौ दशकुमारचरिते
-वन्निसुन्दरीपरिणयो नाम पञ्चम उच्छ्वासः ॥
॥ पूर्वपीठिकेण समाप्ता ॥

दशकुमारचरिते राजवाहनचरितं नाम प्रथम उच्छ्वासः ॥

श्रीः ॥ श्रुता तु भुवनवृत्तानामुत्तमाङ्गना विस्मयविक-
सिताक्षी सस्मितमिदमभाषत । दयित तत्प्रसादादद्य मे
चरितार्थी श्रोतवृत्तिरद्य मे मनसि तमोपहस्तया दत्तो
ज्ञानप्रदीपः । पक्षमिदानीं तत्पादपद्मपरिचर्याफलं । आस्य
च तत्प्रसादस्य किमुपकृत्य प्रत्युपकृतवती भवेयं । अभवदीयं
हि नैव किञ्चिन्भासच्छब्दं । अथ वास्त्वेवास्यापि जनस्य
क्षचित्प्रभुत्वं । अशक्यं हि मदिच्छया विना सरस्वतीमुख्य-
हणोच्छेषणीकृतो दशनछद एष चुक्षयितुमधुजासनास्तनत-
टोपभुक्तमुरःस्थलं चैतदालिङ्गयितुमितिं ॥ ततः प्रियोरसि
प्रावृद्दिव नभस्युपास्तीर्णगुरुपयोधरमण्डला प्रौढकन्दलीमुकु
लमिव रुद्धरागरूपितं चक्षुरुत्त्वासयन्ती बर्हिवर्हावलीविं-
विना कूसुमचन्द्रकशरेण मधुकरकुलव्याकुलेन केशकलापेन

¹ “There is nothing belonging to me मत्सरम् which is not yours” अभवदीयः.

² दशमक्षद् इष. "This lip," इष, being in the nominative, rejecting य् substituted for Visarga, Gr. r. 41. उत्तरस्यलक्ष्मेन्द्र, "that breast:" the infinitives चुक्षयितुं and आलिङ्गयितुं, under the influence of चुक्षय, have the sense of the passive. The whole passage, which is somewhat obscure, has this purport: "Without my consent, this lip, which is the relique of the salute of the mouth of Saraswati (the goddess of eloquence), can not be kissed, nor can that breast to which Lakshmi has been pressed, be embraced by any other." The commentator says this identifies Rájavahana with Vishnu, agreeably to the verse चागीक्षा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वस्ति, "on whose countenance dwells Vágisá (Saraswati), and on whose bosom Lakshmi."

³ "Decorated with crescents of flowers;" her hair: forming an additional analogy to the peacock's tail शशिकृ, which it surpassed in beauty.

स्फुरदरुणकिरणकेसरकरालं कदम्बमुकुलमिवं कान्तस्याधरम-
 लिमधीरमाचुचुष्म । तदारभस्फुरितया च रागवृत्त्या भूयो
 भूयो प्रावर्त्ततातिमाषचिचोपचारशीफरो रतिप्रबन्धः । प्रसुप्त-
 योत्तु तयोः स्वप्ने विसगुणनिगदितपादो जरुः कश्चिज्जाल-
 पांदः प्रत्यहश्यत प्रत्यवुद्धेतां चोभौ । अथ तस्य राजकुमारस्य
 कमलमूढशशिकिरणरज्जुदामभिर्गृहीतमिव रजतशृङ्खलोप-
 गूढं चरणयुगलमासीत । उपलभ्यैव च किमेतदित्यतिपरिचा-
 सविहूला मुक्तकर्णमाचक्रन्द राजकन्या । येन तस्मालभेद
 राजकन्यानाः पुरमग्निपरीतमिव पिशाचोपहतमिव वेपमा-
 नमनिरूपमाणतदात्मायतिविभागं मगरण्यमानरहस्यरक्षास-
 मयमवनितलविप्रविद्यमानगाचमाक्रन्द विदीर्घमाणकरण्ड-
 मश्वस्रोतोऽवगुणितकपोलतलमाकुलीषभूव । तु मुले चास्मि-
 ननियन्ति प्रवेशाः किङ्किमिति सहसोपसृत्य विविशुरन्तर्वं-
 शिकाः पुरुषा दृशुष्म तदवस्थं राजकुमारं । तदनुभावनिरूप-
 नियहेच्छात्तु ते सद्य एव तर्मर्थं चराङ्गर्मणे निवेदयाच्चकुः ॥

^१ The reddish अरुणकिरण filaments of the kadamba blossom (nauclea kadamba) denote the colour of the lip. C. substitutes चन्द्रूक, "pentapetes," which bears a red flower.

^२ शीष्मः स्फीतरम्ययोः, "Ajayapála."

^३ "A swan." A. and C. have जटजालपादः; the other two as in the text.

^४ "As if seized by chains of the beams of the moon, mistaking him (Rájaváhana) for the white lotus," कमलमूढशशिन्.

^५ "With loosened throat," "aloud."

^६ अनिरूपमाणतदात्मायतिविभागः. The distinction of present (तदात्म) and future (आयति) being disregarded (by them).

^७ Throwing themselves upon the ground.

^८ The attendants on the inner apartments.

सोऽपि कोपादागत्य निर्देहनिव दहनगर्भया हशा निश-
म्योत्पन्नप्रत्यभिङ्गः कर्थं स एवैष मदनुजमरणनिमित्तभूता-
याः पापाया बालचन्द्रिकायाः पत्युत्त्यभिनिविष्टविष्टदर्पस्य
वैदेशिकवणिकपुचस्य पुष्पोद्धवस्य मित्रं । रूपमत्तः कलाभि-
मानी नैकविधविप्रलभ्मोपायपाटवावर्जितमूढपौरजना-
आरोपितवितथदेवतानुभावः कपटधर्मकञ्जुको निगूढपा-
पशीलश्वपलो व्रासणञ्जुवः । कथमिवैनमनुरक्ता माहशेष्वपि
पुरुषसिंहेषु सावमाना पापेयमवन्निसुन्दरी । पश्यतु पति-
मद्यैव शूलावतंसितमियमनार्थशीला कुलपांसनी । इति
निर्भर्त्यन् भीषणञ्जुकुटिदूषितललाटः काल इव काललो-
हदरडकञ्जशेन बाहुदण्डेनावलंब्य हस्ताञ्जुजे रेखाञ्जुजरथाङ्ग-
लांञ्जुने राजपुर्वं सखसमाचर्कर्ष । स तु स्वभावधीरः सर्वपौरू-
षातिभूमिः सहिष्णुतैकप्रतिक्रियां दैवीमेव तामापदमवधार्य
स्मरं तस्या हंसगामिनि हंसकथायाः सहस्र वांसु मासवृय-
मिति प्राणपरित्यागरागिणीं प्राणसमां समाशास्य रिपुवश्य-
तामयासीत् ॥

अथ विदितवार्तावार्तां महादेवीमालवेन्द्रौ जामातर-

^१ उत्पन्नप्रत्यभिङ्गः “recollection was produced in him:” he recognised Rajavahana as the friend of Pushpadbhava.

^२ चारचिंत is said to mean चशीकृतः; the whole compound implies, “One whose divine (or superior) nature is falsely ascribed to him by the foolish people of the city, overcome by his dexterity in contriving various kinds of deception.”

^३ “Bearing the marks or lines of the swan and the lotus (his hands), fanciful lines indicative of good fortune.”

^४ वासु, vocative of वासू, “a girl,” “a young woman.”

^५ विदितवार्तां, “having heard the news, were चारै गrieved.”

माकारपक्षपातिनावात्मत्यागोपन्यासेनारिणा जिघांस्यमानं
रक्षतुः । न शेकतुस्तु तमप्रभुत्वादुत्तारमितुमापदः । स
किल चरणशीलशरणवर्मा सर्वमिदमुदन्नजातं राजराजगिरौ
तपस्यते दर्पसाराय सन्दिश्य सर्वमेव पुष्पोद्भवकुटुष्कं सर्वस्व-
हरणपूर्वकं सद्य एव बन्धने क्षिप्ता कृत्वा च राजवाहनं राज-
केसरिकिशोरकमिव दाह्यपञ्चरनिवद्धंमूर्द्धजजाललीनचूडा-
मणिप्रभावविक्षिप्तक्षुन्तिपासादिखेत्तज्ज तमवधूतदुहितूप्रार्थ-
नस्याङ्गराजस्योदरणायाङ्गानभियास्यनन्यविश्वासाच्चिनाय
रुरोध च बलभरदस्तकम्पश्चम्पां । चम्पेश्वरोऽपि सिंहवर्मा
सिंह इवासत्यविक्षमः प्राकारं भेदयित्वा महता बलसमुदायेन
निर्गत्य स्वप्रहितदूतव्राताहूतानां साहाय्यदानायामतिसत्वरं
प्रापततां धरापतीनामचिरकालभाविन्यपि सच्चिधावदसा-
पेक्षः साक्षादिवावलेपो वपुष्मानक्षमापरीतः प्रतिष्वलं प्रतिज-
याह । जंगृहे च महति सम्पराये क्षीणसकलसैन्यमराङ्गः प्रचरण
प्रहरणशतभिक्षमर्मा सिंहवर्मा करिणः करिणमवस्तुत्याति
मानुषप्राणवलेन चरणवर्मेण । स च तदुहितर्यकालिका-
यामवलारन्समाख्यातायामतिमाचाभिलाषः प्राणैरेत न

¹ “Becoming his partisans through his beauty.”

² Part. of the passive of the desiderative form of हन्, “to kill.”

³ “Protected from hunger and thirst by the power of the jewel of his crest hidden among his hair.” See p. 22.

⁴ This is variously read: A. B. चलभद्रकम्पः, C. चलभद्रैकम्पः, and D. E. चलभद्रदस्तकम्पः. The last is perhaps the best, “by whom the trembling (of the earth) was occasioned by the multitude of his army.”

⁵ Third pers. sing. redup. pret. pass. v. “he was taken.”

व्ययूयुजत् । अपि त्वनीनयदपनीताशेषशस्यमकल्पसंन्यो वन्ध-
नगृहं । अजीगर्णन्न गणकसङ्कैरयैव क्षपावसाने विवाहनीया
राजदुहितेति । कृतकौतुकमङ्गले च तस्मिन्नेकपिङ्गाचलात्
प्रतिनिवृत्यैणजङ्गो नाम जङ्गाकरिकः प्रभवतो दर्पसारस्य
प्रतिसन्देशमावेदयत् । अयि मूढ किमस्ति कन्यापुरदूषके-पि
कच्छित् कृपावसरः । स्यविरः स राजा जरावलुभ्मानावमा-
नचिङ्गो दुश्चितदुहितृपक्षपाती यदेव किञ्चित् प्रलपति
त्वयापि किं तदनुभव्या स्यातर्थं । अविलंवितमेव तस्य
कामोन्महस्य चित्पवधवार्ताप्रेषणेन अवणोत्तरोऽस्माकं
विधेयः सा च दुष्टकन्या सहानुजेन कीर्तिसारेण निगडितच-
रणचारंके निरेष्वयेति । तस्माकर्णे प्रातरेव राजभवनद्वारे
स दुरात्मा कन्यापुरदूषकः सञ्चिधापयितव्यः चराङपोतकस्य
मातङ्गपतिरुचितकल्पनोपपक्षत्पैव समुपस्थापनीयः ।
कृतविाहकृत्यशोन्यायाहमेव तमनार्थं तस्य हस्तिनः कृता
कीडनकं तदधिरूढ एव गता शशुसाहाय्यकाय प्रत्यासीदतो

¹ The pret. indef. of the causal of युज्, “to join,” with वि prefixed, “he did not cause him to be disjoined (from life) to be put to death;” so also शृ, “to lead,” is in the same tense, “he caused him to be taken,” “he sent him.”

² This is explained अचिन्तयप्रतिक्षः. It implies, apparently, “disregarding the will” either of the princess or her father.

³ “He caused to be announced”—3d pers. sing. indef. pret. causal form of गण, to count; to compute the proper hour for any rite—to be proclaimed “by the Gāñakas,” astrologers.

⁴ Kailāsa, the mountain of Ekapinga (Kuvera).

⁵ “A runner,” “a messenger.”

⁶ चार्तुं चन्दनारुपः.

⁷ कल्पना is here used in the sense of “elephant-trappings.”

राजन्यकस्य सकोशवाहनस्यावयप्रहणं करिष्यामीति पार्श्चरा-
नवेक्षाच्चके ॥

निन्ये चासावहन्यन्यस्मिन्बुन्मिष्यत्येवोषोरागे राजपुतो रा-
जाङ्गणं रक्षिभिरूपतस्यौ च क्षुरितगंडच्छण्डपोतः । क्षणे
च तस्मिन् मुमुक्षे तदद्विष्युगलं रजतशृङ्खलया । सा चैनं
चन्द्रलेखाद्यविः काचिदप्सरोरूपिणी भूत्वा प्रदक्षणीकृत्य प्रा-
ञ्जलिर्वज्जिङ्गपत् । देव दीयतामनुयहार्देच्चित्तमहमस्मि सोम-
रश्मिसम्भवा सुरतमज्जरी नाम सुरसुन्दरी । तस्या मे नभसि
नलिनलुब्धमुग्धकलहंसानुवद्वक्त्रायात्तिवारणक्षोभवि-
द्विविग्निता हारयिष्येद्यत्या जातु हैमवते सरसि
मन्दोदके मग्नोन्मग्नस्य महर्षेमर्मार्केऽयस्य मस्तके मणिकृ-
रणविगुणितपलितमपतत् । पातितश्च कोपितेन तेन मयि
शापः । पापे भजस्व लोहजातिमजातचैतन्या सतीति ।
स पुनः प्रसाद्यमानस्त्वत्पादपद्मद्वयस्य मासद्वयमार्च सन्दान-
तामेत्य निस्तरणीयामिमामापदमपरिक्षीणशक्तिर्वं च पञ्चे-
न्द्रियाणामकल्पयत् । अनल्पेन च पाप्मना रजतशृङ्खलीभूतां
मामैक्ष्वाकस्य राज्ञो वेगवतः पौचः पुतो मानसवेगस्य
वीरशेखरे नाम विद्याधरः शङ्करगिरौ समधगमत् । आत्म-
सात्कृता च तेनाहमासम् । अथासौ पितृप्रयुक्ते वैरे वर्त-
माने विद्याधरचक्रवर्त्तिनि वासराजवंशवर्जने नरवाहनदसे

¹ Third pers. sing. redup. pret. passive v. शी, “to lead,” “he, the prince, was led.”

² “Having the ichor (indicative of his being savage or morose) dropping (शुक्ति) from his temples,” गङ्ग.

विरसांश्यस्तदपकारक्षमोऽयमिति तपस्यता दर्प्षसारेण सह
समसृज्यत । प्रतिश्रुतं च तेनास्मै स्वस्वसुरवनिसुन्दर्याः
प्रदानं । अन्यदा तु वियति व्यवदायमानंचन्द्रिके मनोरथ-
प्रियतमामवनिसुन्दरीं दिव्यक्षुरवशेन्द्रियस्तदिन्द्रमन्दिरध्युति-
कुमारीपुरमुपासरत् । अन्तरितश्च तिरस्करिण्या विद्या-
तां तदा तदङ्गोपाश्रयां सुप्रगाचीं चिभुवनसर्गयाचासंहा-
रसंश्रिताभिः कथाभिरमृतस्यन्दनीभिः प्रत्यानीयमानरागपूरा-
न्यरूपयत् । स प्रकुपितोऽपि तदनुभावप्रतिबद्धनियहान्तराध्य-
वसायः समालिङ्गेतरेतरमत्यनामुखप्रसुभयोर्युवयो रैवदत्तो-
स्ताहः पाराङ्गुलोहशृङ्गलामना भया पादपद्मयोर्युगलं तव
निगडयित्वा सरोषरभसमपासरत् । अवसितश्च ममाद्य
शापस्तस्य मासद्वयं तव पारतन्यं । प्रसीदेदानीं किं करवा-
णीति प्रणिपतन्नीं वार्त्यानया मत्प्राणसमानां समाश्वा-
सयेति व्यादिश्य विसर्जे ॥

तस्मिन्नेव क्षणानारे हतोहतश्चराङ्गवर्मा सिंहवर्मदुहितु-

¹ “Cherishing hatred विरसाश्चयः against Naraváhanadatta, the son of Vatsa.” Both those princes are the chief persons in the collection of tales called the Kathá Sarit-ságara, of which the first part has been published by Professor Brockhaus, and must have been the heroes of popular narrative long before, if the Megha Dúta be a work of the age of Vikramáditya, as the story of Vatsa and the princess Vásavadattá is there alluded to.

² “In the sky bright with clear moonlight.” अवदायमान is the pres. part. of the passive of दै, “to cleanse,” with वि and अव prefixed.

³ B. has मत्त, which is allowable, but the others agree in तत्त.

⁴ The sentence seems to require one or two words to complete the sense; as, प्रणिपतन्नी उवाच, or प्रणिपतन्नी तां राजपुत्रो विसर्जे: most of the copies agree in leaving प्रणिपतन्नी in the nominative without a verb, and all in omitting any specification of the speaker in the last clause. Such elliptical construction is not uncommon in Sanscrit composition.

रखालिकायाः पाणिस्पर्शरागप्रसारिते बाहुदराढ एव बलव-
द्वलंघ्य सखसमाकृथ केनापि दुष्करकर्मकारिणा तस्मै-
शेकेनैव नखरप्रहरेण राजमन्दिरोहेण च शवशतमयमापा-
दयन्नचकितगतिरसौ विहरतीति वाचः समभवन् ॥ श्रुता
चैतत् तमेव महास्तिनमुदत्तांधोरणे राजपुत्रो धिस्य
रहसोहमेन राजभवनमध्यवर्तत । स्तुवेरमरत्यसावधूतपत्रिद-
स्वार्मा च प्रविश्य वेशमाभ्यन्नारमद्भाँधनिधीषगम्भीरेण स्वे-
णाभ्यधात् । कः स महापुरुषो येनैतन्मानुषमापदुष्करं महत्क-
र्मानुष्ठितं । आगच्छतु स मया सहेमं महास्तिनमारोहतु ।
आभयमेव तस्य मदुपकरणवर्तिनो देवदानवैरपि विगृह्णा-
नेस्थेत्यवदत् । निशम्यैवं स पुमानुपोढहषी निर्गत्य कृताञ्ज-
लिराक्षम्य संज्ञाकुञ्जितं कुञ्जरगाचमसक्तमध्यरुक्षत् । आयो
हनामेवैनं निर्वृण्य हर्षोन्मुखदृष्टिरेपि प्रियसखो यमपहारद-
मैवेति पञ्चान्तिसीदतोऽस्य बाहुदराढयुगलमुभयभुजमूलप्र-
वेशितमये वलंघ्य स्वमङ्गमालिङ्ग्यामास स्वयं च पृष्ठतो
वलिताभ्यां भुजाभ्यां पर्यवेष्यत् । तत्क्षणोपसंहतालिङ्गन-
व्यतिकरस्यापहारवर्म्मा चापचक्रकर्णपकर्णप्रासपट्टिशमुश-

¹ The Nakhara is said to be denominated Bânk in the vernacular dialect, नखरः वांक् इति भाषायाः. *Bânk*, in Hindi and Mahratta, signifies “a crooked dagger.”

² उदत्ताषोरणः, “by whom the elephant driver was displaced.”

³ अदग्धाभः महानेषः.

⁴ विगृह्णान, “warring or contending with” यह, with वि prefixed.

⁵ लोहस्तम्भलु कण्ठः, “Vaijayanti Kosha.” A. has कण्ठः.

⁶ कर्ण्याः is said to be a lance or dart with a curved point कुटिलायः, and पट्टिशः one with a broad blade, विशालायः.

लतोमरादिप्रहरणजालमूपयुज्ञानो बलावलिप्तान् प्रतिब-
लवीरन् बहुप्रकारयोधिनः परिद्धिपतः क्षितौ विचिक्षेप ।
क्षणेन चाद्राक्षीत् तदपि सैन्यमन्येन समनातो भिमुखमभि-
धावता बलनिकायेन परिद्धिप्तं ॥

अनन्तरञ्च कश्चित् कर्णिकारगौरः कुरुविन्दसर्णकुन्तलः
कमलकोमलपाणिपादः कर्णचुचिदुग्धधवलक्षिग्धनीललो-
चनः कटितटनिविष्टरमनसरः पट्टनिवसनः कृशाकृशोदरोर-
स्थलः कृतहस्ततया रिपुकुलभिषुवर्णेणाभिवर्णन् पादाङ्गुह-
निष्टुरावधृष्टकर्णमूलेन प्रजविना गजेन सचिकृष्ट पूर्वो-
पदेशप्रत्ययादयमेव स देवो राजवाहन इति कृताञ्जलिः
प्रणम्यापहारवर्मणि निविष्टहस्तिराचष्ट । तदादिष्टेन मार्गेण
सन्निपातितमेतदङ्गराजसाहाय्यदानायोपस्थितं राजन्यकं ।
आरिवलञ्च विहतविध्वंस्तं स्त्रीबालहार्यशस्त्रं वर्तते किमन्यत्
कृत्यमिति । हृष्टतु आजहारापहारवर्मा देव हस्तिदानेना-
नुगृह्णतामयमाज्ञाकरः सोऽयमप्यहमेवामुना रूपेण धनभि-
चार्यया चान्तरितो मन्त्रव्यः स एवाद्य निर्गमम्य बन्धना-
दङ्गराजमपवर्जितं कोशवाहनमेकीकृत्यास्मङ्गृह्णेण चामुना

¹ The commentator seems to be at a loss how to explain कुरुविन्द. A. has कुरुविन्दो
मेषनामेषवर । हृष्टदरसे सस्ये च कुरुविन्द इतनेकार्णेष्वनिमध्यरी । As the person Dhana-
mitra is of a fair complexion, with light blue eyes, he may be supposed to have light hair,
that which is of the colour of the cyperus grass, or of corn, a sort of straw colour. In
MSS. B. कुरुविन्द is explained नीलगृहः; “blue grass,” “Cyperus,” and नीलमणिः;
“a blue gem,” but no authority for the latter is cited.

² “Dispersed,” “scattered,” इतस्तो गतं.

³ “To be received by us (as friends the assembled kings),” राजन्यकं.

सह राजन्यकेनैकान्ते सुखोपविष्टमिह देवमपतिष्ठतु यदि न
दोष इति । देवोऽपि यथा ते रोचत इति तमाभाष्य गत्वा च
तच्चिर्दिष्टेन मार्गेण नगराद्विहितमहतो योहिण्ठुमस्य कस्य-
चिन्मूले छ्वामांवदातसैकते गङ्गातरङ्गपवनपातशीतले तले
द्विरदादवततार । प्रथमसमवतीर्णेनापहारवर्मणा च स्वह-
स्तसत्वरसमीकृते मातङ्ग इव स्फटिकमय इव भागीरथीपुलि-
नमण्डले सुखं निषसाद । तथा निषख्या तमुपहारवर्मार्थपा-
लप्रभतिमिच्छगुप्तमन्वगुप्तविश्रुतै मैथिलेन च प्रहारवर्मणा
काशीर्भवा च कामपालेन चम्पेश्वरेण सिंहवर्मणा सहोपा-
गत्य धनमिच्छः प्रणिपपात । देवोऽपि हर्षाविष्टमन्युन्मितः
कर्थं समस्तं एष मिच्छगणः समागतः को नामायमभ्युदय इति
कृतयथोचितोपचारानुत्पीडितरं परिरेखे । काशीपतिमैथि-
लाङ्गराजांश्च सुहन्त्रिवेदितान् पितृवदपश्यत् । तैश्च हर्षकम्पि-
तपंलितं सरससोपगूढः परमभिनन्द । ततः प्रवृत्तासु प्रतिक-
शासु प्रियवयस्यगणानुयुक्तः स्वस्य च सोमदत्तपुष्पोङ्गवयो-
श्चरितमनुवर्ण्य सुहदामपि वृत्तान्तं क्रमेण श्रोतुं कृतप्रस्ताव-
स्तांश्च तदुक्तावर्वयुक्तं तेषु प्रथमः प्राहस्म किलापहारवर्मा ॥

॥ इति दशकुमारचरिते प्रथम उच्छ्वासः ॥

¹ The Indian fig or banian-tree affording a characteristic and appropriate hall of audience among its many stems.

² "White or clear as silk."

³ B. C. E. have हर्षनिर्भृतातं, "with exceeding delight."

⁴ D. E. have ग्रीतिसङ्घासु.

⁵ Third pers. indef. pret. atm. pada of युज, "to join," with चन्तु prefixed, "to direct or appoint."

॥ द्वितीय उच्छ्वासोःपहारवर्मचरितं ॥

देव त्वयि तदावतीर्णे द्विजोपकारायासुरविवरं तद-
न्वेषणप्रसृते च मित्रगणे हमपि महीमटबङ्गेषु गङ्गातटे
वहिष्म्यायाः कश्चिदस्तितपः प्रभावोत्पन्नदिव्यचक्षुर्मरीचि-
नाम महर्षिरिति कुतश्चित् संलपतो जनसमाजादुपलभ्या-
-मुतो बुभुत्सुखन्नतिं तमुद्देशमगमम् । न्यशांमयज्व तस्मिन्ना-
-श्रमे कस्यचिच्छूतपोतकस्यायायां कमण्डुद्विग्नवर्णे तापसं ।
आमुना चातिथिवदुपचरितः श्लणं विश्रान्तः आसौ भगवा-
-न्मरीचिस्तस्मादहमुपलिंप्सुः प्रसङ्गप्रोषितस्य सुहृदो गतिमा-
-शर्मज्ञानविभवो हि स महर्षिर्मह्यां विश्रुत इत्यवादिष्म ।
आथासावुष्मायतज्ज निश्वस्याशशंसे । आसीत्ताहशो मुनि-
रस्मिन्नाश्रमे तमेकदा काममज्जरी नामाङ्गपुर्यवतंसस्या-
-नीया वारयुवतिरश्चुविन्दुतारकितपयोधरा सनिर्वेदमभ्येत्य
कीर्णशिखराङ्गास्तीर्णभूमिरभ्यवन्दिष्ट । तस्मिन्नेव च श्लणे
मातृप्रमुखस्त्तहासीर्वगेः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तचैवाविच्छि-
-चपातमपतत् । स किल कृपालुक्तज्ञनमार्देयागिरश्वास्या-

^१ “Desirous to know,” derivative of the desiderative of ज्ञात, “to know.”

^२ First pers. sing. 1st pret. of ज्ञात, verb, 10th conj., with नि prefixed, “to see.”

^३ Verbal derivative from the desiderative form of लृत, “to gain.” Gr. 296, “Desirous to obtain,” or, here, “to know.”

^४ Third pers. sing. indef. pret. atm. pada of विदि, with अभि prefixed, “to salute with reverence.”

^५ “Crowding, or coming in a confused heap or crowd.” अविद्यित, “indiscriminate,” and पातं, “going,” used adverbially.

स्तिकारणं तां गणिकामपृच्छत् । सा तु सवीडेव सविषादेव
 सगौरवेव चाब्रवीत् । भगवन्नैहिकस्य सुखस्य भाजनं जनो-
 यमामुष्मिकाय श्वोवसीयायार्ताभ्युपपत्तिविस्तयोर्भगवत्पा-
 दयोर्मूलं शरणमनिप्रपन्न इति । तस्यात्तु जनन्युद्भालिः
 पलितशारशिसराङ्गन्धस्यृष्टमुक्तभूमिरभाषत । भगवन्नस्यां
 मे दोष एषा वो दासी विज्ञापयति दोषस्य मम स्वाधिका-
 रानुष्ठापनं । एष हि गणिकामातुरधिकारो दुहितुर्जन्मनः
 प्रभृत्येवाङ्गक्रिया तेजोवलवर्णमेधासंवर्द्धनेन दोषाग्निधा-
 तुसाम्यकृता भिताहारेण शरीरपोषणमापञ्चमाद्वर्षात् पि-
 तुरप्यनतिदर्शनं जन्मदिनेषु पुण्यदिनेषु चोत्तरोमङ्गलवि-
 धिः अथापनमनङ्गविद्यानां साङ्गानां नृत्यगीतवाद्यनाद्य
 चिचास्वाद्यगन्धपुष्पकलासु लिपिज्ञानवचनकौशलेषु च
 सम्यग्विनयनं शक्ष्वेतुसंमयविद्यासु वार्तामाचावबोधन-
 माजीवज्ञाने क्रीडाकौशले सजीवनिर्जीवासु च दृतकलास्व-

¹ “Renowned (पित्त) for kindness (भ्युपपत्ति) to those who are anxious for future felicity,” श्वोवसीयाय चार्ता.

² From this and the preceding similar passage कौशिशसदासीर्णभूमिः, it appears that having a suit to prefer a woman let her hair loose, and that it was long enough even when tinted with grey पलितशार to reach the ground.

³ The meaning is somewhat obscure here, but it seems to be “Holy Sir.” “This your slave Kámanjari represents to you that I am to blame towards her: my fault is the discharge of my duty.”

⁴ Acts tending to promote bodily perfection, health, grace, beauty, and the like.

⁵ दोष here means “the humors of the body,” wind, bile, phlegm; चित्त, “the digestive faculty;” चातु, “an element of the body,” flesh, marrow, blood, &c.

⁶ शब्द, “grammar,” हेतु, “logic,” समय, “philosophy;” “a superficial instruction in these,” वार्तामाचावबोधनं.

भ्यन्तरीकरणमभ्यन्तरकलासु वैश्वासिकजनात् प्रयत्नेन प्रयो-
गयहरणं याचोत्सवादिष्वादरप्रसाधितायाः स्फीतपरिवर्हायाः
प्रकाशनं प्रसङ्गवत्यां सङ्गीतादिक्रियायां पूर्वसङ्गुहीतैर्याद्य-
वाग्मिः सिद्धिलभ्नं दिङ्गुसेषु तत्त्विल्पविर्वैर्येषः-
प्रख्यापनं कार्त्तान्तिकांदिभिः कल्याणलक्षणोपदोषणं ।
पीठमर्हविटविदूषकैर्भिर्द्युकीभिष्य नागरिकपुरुषसमवायेषु
रूपशीलमाधुर्यप्रस्तावना । युवजनमनोरथलक्ष्यप्रभूतायाः
प्रभूततमेन शुल्केनावस्थापनं । स्वतो रागान्धाय तत्त्वावदर्श-
नोन्मादिताय वा जातिरूपवयोर्धर्शक्तिशैचत्यागदाक्षिण्य-
शिल्पमाधुर्योपपन्नाय स्वतन्त्राय प्रदानमधिकागुणायास्वत-
न्त्राय प्राज्ञतमायात्मेनापि बहुव्यपदेशेनार्पणं । अस्वतन्त्रेण
वा गान्धर्वसमागमेन गुरुभ्यः शुल्कापहरणं । अलाभेर्धस्य
कामस्वीकृते स्वामिन्यधिकरणे वा साधनं । रक्षस्य हि
दुहिचैकचारिणीव्रतानुष्ठापनं । नित्यनैमित्तिकप्रीतिदाय-

¹ “Through knowledge.”

² “Arts of wantonness.”

³ Exhibition of her at public festivals in handsome attire स्फीतपरिवर्हा रम्योऽर्थायः and well ornamented, आदरप्रसाधिता, सलकृता.

⁴ Securing success in the performance of songs and the like by the words or plaudits of partisans (मात्र) previously agreed upon.

⁵ Spreading of her fame by those celebrated in such arts; that is, by musicians and the like.

⁶ “Palmists,” “fortune tellers,” and the like, कार्त्तान्तिकः सामुद्रिक्षः, “Vajjayanti,” from वृत्तान्त, “the end of what is done,” “fate,” “fortune.”

⁷ The explanation given by the Commentator A. is, अलाभेर्धस्य धूर्णात् समुल्लाभे कामस्वीकृते भैष्यादङ्गीकृते ननु धनादिनाङ्गीकृते स्वामिनि फ्रौडो यामाद्यसे अविकरणे नागरिकसंसदिसाधनं उच्चावचवागादिभिः स्वोपयुक्तविशानं. It implies, apparently, compelling payment before a friendly magistrate or a court of libertines.

कतया हतशिष्टानां गम्यधनानां चिरैरुपायैरपहरणं । अद-
दता लुभ्यप्रायेण च विगृहासनं । प्रतिहस्तिप्रोसाहनेन
लुभ्यस्य रागिणस्यागशक्तिसन्दृश्यं । असारस्य वाक्सना-
क्षणैर्लोकोपकोशनैर्दुहितृनिरोधनैव्रीडीत्पादनैरत्याभियोगैरप-
मानैश्चापवाहनं । अर्थदैरनर्थप्रतिंघातिभिश्चानिन्दैरन्यैरनु-
बद्धार्थानर्थसंशयान् विचार्य भूयो भूयः संयोजनमिति ।
गणिकायाच्च गम्य प्रतिसज्जतैव न सङ्घः सत्यामपिप्रीतौ न
मातुर्मातृकाया वा शासनातिवृत्तिः । एवं स्थिते-नया
प्रजापतिविहितं स्वधर्ममुल्लङ्घ क्वचिदागम्नुके रूपमाचधने
विप्रयूनि स्वेनैव धनव्ययेन रममाण्या मासमाषमत्यर्वाहि ।
गम्यजनश्चभूयानर्थयोग्यः प्रत्याचक्षमाण्यानया प्रकोपितः
स्वकुटुंबकञ्चावसादितं । एषा कुमतिर्बकल्पाणीति निवा-
रयन्यां मयि वनवासाय कोपात्प्रस्थिता सा चेदियमहार्थ-
निश्चया सर्व एष जनो चैवानन्यगतिरत्नशनेन संस्थास्यत

^१ गम्य here means, “a libertine.” गम्यी विदः पाहविको भुजङ्ग इति भागुति.

^२ The words least usual in this passage are thus explained : आसनं षेषणं, प्रतिहस्तित्, आसनगृहयेत्यापतिः, सम्भूषणं, उद्दीपीकरणं.

^३ उपद्रवनिवारतैः, “with those who keep off calamity,” or राजवदाङ्गाशक्तिप्रशान्तैः, “chief persons, whose commands are like those of the king.”

^४ “Having repeatedly weighed the certainty of their fulfilling their engagements.” अनुपद्वौ-योः येऽु ताहशानर्थसंशयान् भूयो भूयो विचार्यः; that is, अनुरक्षसाक्ष्या ताहशेन रुग्ये रुदा चेत् यथमस्तानिहेभेति, “supposing the damsel being loved by any one should be detained in his house, how is she to be recovered?”

^५ मातृका, “maternal grandmother;” मातुर्माता तु मातृका, “Vaijayanti.”

^६ Third pers. sing. indef. pret. passive verb of चह, “to bear,” here with अति, “to be spent or passed.”

^७ कुटुंबं, अनुकम्यायां रक्तं, “her poor relations.”

^८ अहार्थनिश्चया, “immoveably resolved.”

^९ संस्थास्यते, वरिष्यति.

इत्यवादीत् । अथ सा वारयुवतिस्तेन तापसेन भद्रे ननु
 दुःखाकरोऽयं वनवासस्तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा प्रथमस्तु
 तयोः प्रकृष्टज्ञानसाथः प्रायो दुःसम्पाद एव द्वितीयस्तु
 सर्वस्यैव सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनस्तदशक्यारभादुपरस्य
 मातुर्मते वर्षस्वेति सानुकम्पमभिहिता । सा तु प्रत्य-
 वादीत् । यदि भगवन्यादमूलमशरणं शरणमस्तु मम कृप-
 णायाः हिरण्यरेता एव इत्युदमेनायत् । स तु मुनिरनुविमृश्य
 गणिकामातरमवदत् सम्प्रति गच्छ गृहान् प्रतीक्षस्व कानि-
 चिह्नानि यावदियं सुकुमारा सुखोपभोगसमुचिता सत्य-
 रणवासोद्देजिता भूयो भूयश्चास्माभिर्विद्वाऽथमाना प्रकृतावेव
 स्थास्यतीति । तथेति तस्याः प्रतियाते स्वजने सा गणिका
 तमृषिमलघुभक्तिर्थौतोऽननीयवासिनी नात्याहतशरीरसं-
 रुक्षारा वनतरुपोतकालवालपूरणेदवतार्चनकुसुमोद्यावच-
 यप्रयासैरनेकविकल्पोपहारकर्मभिः कामशासनार्थे च गत्य-
 मात्यधूपदीपनृत्यगीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरेकान्ते च चिव-
 गेसंबन्धिनीभिः कथाभिरथ्यात्मवदेशानुहृष्टैरल्पीयसैव का-
 लेनान्वरञ्जयत् । एकदा च रहसि रक्तं तमुपलक्ष्य मूढः खलु
 लोको यत् सहधर्मेणार्थकामावपि गणयतीति । किञ्चिद-

¹ आ technically दात् is inserted.

² A name of fire.

³ "So distracted was she," a nominal verb, from उन्मनस्, "out of one's mind," 3d pers. sing. 1st prot.

⁴ उच्चय, is said to be gathering fruit, flowers, &c. by climbing up a tree. उच्चय
 "is their collection near the ground."

⁵ The three objects of life, passion, wealth, virtue.

स्मयत । कथय वासु केनाशेनार्थकामातिशायी धर्मस्तवा-
भिग्रेत इति प्रेरिता मरीचिना सलज्जा मन्त्रमारभताभि-
धातुम् । इतः किल जनाद्भगवतस्त्रिवर्गबलाबलज्जानं । अथ
वा तदपि प्रकारान्तरं दासजनानुयहस्य भवतु श्रूयतां । ननु
धर्माहतेर्थकामयोरनुत्पत्तिरेव तदनपेक्षयैवधर्मर्मे निवृत्ति-
सुखप्रसूतिहेतुराभ्यनः समाधानमाप्तसाध्यस्य सोर्थकामव-
द्वाद्यसाधनेषु नात्यायतते । तस्यदर्शनोपवृहितस्तु यथाकथ-
च्छिदनुष्ठीयमानाभ्यां नार्थकामाभ्यां बाध्यते बाधितोऽपि
चाल्पायासप्रतिसमाहितस्तमपि दोषं निर्दत्य श्रेयसे-प्यन-
त्प्याय कल्पते । तथा हि पितामहस्य तिलोत्तमायामभिलाषः
भवानीपतेर्मुनिपन्नीसहस्रदूषणं पद्मनाभस्य षोडशसहस्रान्तः
पुरविहारः प्रजापतेः स्वदुहितर्मतिप्रणयप्रवृत्तिः शचीपते-
रहस्याजारता शशाङ्कस्य गुस्तल्पगमनमशुंमालिनो दण्डवा-
लद्वन्मनिलस्य केसरिक्लभसमागमः वृहस्पतेस्तत्प्यभार्या-
भिसरणं पराशरस्य दासकन्यादूषणं पाराशर्यस्य भातृदारस-
ङ्गतिरेमृगीसमागम इति । आमराणां तेषु तेषु कार्येष्वा-
सुरविप्रलभनानि ज्ञानबलान्धर्मपीडामावहन्ति धर्मपूते
च मनसि नभसीव न जातु रजो-नुष्पन्ते । तन्मन्ये नार्थ-
कामौ धर्मस्य शततमीमपि कलां स्पृशत इति । श्रुतेतद्विष्णु

¹ This is put interrogatively: “ Is it from such a person that knowledge of the comparative force of the three objects can be expected by your reverence ? ”

² Third pers sing. pres. of यत्, “ to make exertion,” with चति and चा, intensifiers, prefixed.

³ “ Demonical misdoings,” आसुरिक्लभनानि, आकृतपरतानि.

दीर्घरागवृक्षिरभ्यधात् । अयि विलासिनि साधु पश्यसि न
धर्मस्तावदर्शिनां विषयोपभोगेनोपरुद्धत इति किन्तु जन्मनः
प्रभृत्यर्थकामवार्तानभिज्ञा वर्यं । ज्ञेयौ चेमौ किंहृपौ किंप-
रिवारौ किंफलौ वेति सा त्वादीत् । अर्थस्तावदर्जनवर्जन-
रक्षणात्मकः कृषिपाशुपात्यबाणिज्यसन्धिवियहादिःपरिवा-
रत्तीर्थप्रतिपादनं फलश्च कामस्तु विषयातिसक्तचेतसोः स्त्री-
पुंसयोर्निरतिशयसुखस्यर्थविशेषः परिवारस्तु तस्य यावदिह
रत्यमुज्ज्वलं वस्तु फलं पुनः परमाहादनं परस्परविमर्दजन्म-
स्मर्थमाणमधुरमुदीरताभिमानमनुक्तमसुखमपरोक्षं स्वसंवे-
द्यमेव । तस्यैव कृते विशिष्टस्थानवर्जिनः कष्टानि तपांसि
महानि दानानि दारुणानि युद्धानि भीमानि समुद्लङ्घना-
दीनि मानवाः समाचरन्तीति । निशन्यैतत्त्विभित्तबलात्मु-
तत्पाटवात्मु स्वबुद्धिमाद्यात्मु स्वनियममनाहत्य तस्यामसौ
प्रासंजत् । सा सुदूरं मूढान्मानं च तं प्रवहणेन नीता पुरमु-
दारशेभया राजवीथ्या स्वभवनमनैषीत् । अभूत्त घोषणा
श्चः कामोस्तव इति । उत्तरेद्युः स्नातानुलिप्तमारचितमुण्डमा-
लमारव्यकामिजनवृत्तनिवृत्तस्ववृत्ताभिलाषं क्षणमात्रे गते
तया विना दूयमानचित्तं तमृषिमृद्धिमता राजमार्गेणोस्तव-
समाजे नीता क्लचिदुपवनोद्देशे युवतिशतपरिवृत्य राजः
सन्निधौ समासदत् तत्र स्मितमुखेन तेन भद्रे भगवता सह
निषीदेत्यादिष्ठा सविभमकृतप्रणामा सस्मितं न्यषीदत् ॥

¹ “Spending on proper objects,” तीर्थप्रतिपादनं, सत्याचरदानं.

तत्र काचिद्गुत्थाय बद्धाङ्गलिरुत्तमाङ्गना देव जितानयाहं
 तद्वास्यमद्यप्रभृत्यभ्युपेतं मयेतिप्रभुं प्राणंसीत् । विस्मयह-
 र्थमूलश्च कोलाहलो लोकस्योदजिंहीत । हृषेन च राजा
 महाहैरलङ्कारैर्महता च परिवर्हेणानुगृह्य विसृष्टा वारमु-
 स्थाभिः पौरमुख्यैश्च गणशः प्रशस्यमाना स्वभवनमगत्वैव
 तमृषिमभाषत । भगवन्नयमङ्गलिर्विभनुगृहीतोऽयं दासजनः
 स्वार्थं इदानीमनुष्टेय इति । स तु रागादशनिनिहत इवो-
 ङ्गाम्यात्रवीत् प्रिये किमेतत् कुत इदमौदासीन्यं ऽगतस्तव
 मन्यसाधारणानुराग इति । अथ सा सस्मितमवादीद्भगवन्
 ययाद्य राजकुले मत्तः पराजयोऽभ्युपेतस्तस्याश्च मम च
 कस्मिन् सङ्गर्थे महर्थिं मरीचिमावर्जितवतीव ष्ठांघसं इति
 तयाहमधिक्षिप्ता दास्यपणवन्धेन चास्मिन्बर्थे प्रावर्त्तिषि ।
 सिङ्गार्था चास्मि त्वंप्रसादादिति । स तया तथावधूतो
 दुर्मतिः कृतानुशयः शून्यवन्न्यवर्त्तिष्ठ । यस्तयैवं कृतस्तपस्त्री
 तमेव माम् महाभाग मन्यस्व स्वर्गक्षिप्तिष्ठ रागमुहृत्य
 तयैव बन्धक्षया महैराग्यमर्पितं । अचिरादेव शक्य आत्मा
 त्वदर्थसाधनक्षमः कर्तुं । अस्यामेव तावद् वसाङ्गपुर्वां चम्पा-
 यामिति । अथ तन्मनश्चुततमःस्पर्शभियेवाल्लं रविरणाहृषि

¹ Third pers. sing. indef. præt. of शुभ, "to bow," with अ prefixed.

² "Arose," 3d pers. 1st præt. atm. pada of हृ, "to go," verb, 3d conjugation, with उद् prefixed, ई substituted for the radical vowel, Gr. p. 213.

³ "Thou boastest ; having kept clear of or avoided the sage Marichi."

⁴ "United with its own faculty," that of beguiling प्रलोभनशक्तिः an epithet of राग passion.

⁵ B. has चर्चितं, D. चर्चितं, the reading of A. seems preferable.

मुक्तश्चरागः सन्ध्याते मास्फुरत् तत्कथादत्तवैराग्याणीव
कमलवनानि समकुचन् । अनुमतमुनिशासनस्वहममुनैव
सहोपास्य सन्ध्यामनुरूपाभिः कथाभिस्तमनुशय्य । नीतराचिः
प्रत्युन्मिष्टत्युद्यप्रस्थदावकल्पे कल्पद्रुमकिशलयावधीरित्यर्थ-
णार्चिषि तत्त्वमसृत्य नगरायोदचलम् । अर्दशश्च मार्गा-
भ्याशवर्त्तिनः कस्यापि क्षपणकविहारस्य वहिर् विविक्ते
रक्ताश्शेकस्तरेऽनिष्टमसृत्यसमाधिमाधिक्षीणमयगण्यमन-
माभिरूपाणां कृपणवर्णकमपि क्षपणकं । उरसि चास्य
शिथिलितमलनिचयान्मुखान्निपतितानश्चुविन्दूनलक्ष्यम् ।
अप्राक्षश्चान्तिकोपविष्टः क्ष तपः क्ष च रुदितं न चेद्रहस्यमि-
च्छामि ओतुं शोकहेतुमिति । सोऽब्रूत सौम्य श्रूयताम
हमस्यामेव चम्पायां निधिपालितनामः श्रेष्ठिनो ज्येष्ठसूनु
र्वेसुपालितो नाम वैरूप्यान्मम विरूपक इति प्रसिद्धिरासीत् ।
अन्यस्थाप सुन्दरक इति यथार्थेनामा कलागुणैः समद्भौ
वसुना नातिपुष्टोऽभवत् । तस्य च मम च वपुर्वसुनी निमि-
क्षीकृत्य वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूतैरुदपाद्यत । त एव कदा-
चिदावयोरुत्सवसमाजे स्वयमुत्पादितमन्योन्यावमानमूलम-
धिक्षेपवचनव्यतिकरमुपशमय्य न वपुर्वसु वा पुंस्त्वमूलमपि

¹ तमनुशय्य, तेनसह शयित्वा, “having been made or invited to sleep in his hermitage.”

² “A Buddhist monastery,” an accuracy of specification corroborative of the affirmed date of the composition.

³ A has सृष्ट, the other copies have अस्त्वृहसमाधि; the first is an error, but it is difficult to attach any satisfactory sense to the second. असृष्ट, “undismissed,” “uninterrupted,” will agree better with समाधि, “religious or profound meditation.”

तु प्रकृष्टगणिकाप्रार्थयौवनो हि यः स पुमान् । अतो युव-
तिललामभूता काममञ्जरी यं कामयते स हरतु सुभगपता-
कामिति अवास्थापयन्मयुपेत्यावां प्राहिंशुव तस्यै द्रूतान् ।
अहमेव किलामुष्टा स्मरोन्मादहेतुरासम् । आसीनयो-
शावयोर्मामेवोपगम्य सा नीलोन्पलमयमिवापाङ्गदामाङ्गे
मम मुञ्चती तं जनमपयपयाधोमुखं अधस्त । सुभगेन च
मया स्वधनस्य स्वगृहस्य स्वगुणस्य स्वदेहस्य स्वजीवितस्य
च सैवेष्वरी कृता कृतशाहमनया मलमेल्लकाशेषः हतस्वर्वस्व-
स्तयापवाहितः प्रपद्य लोकोपहासलक्षतां । अक्षमस्य धिङ्कृ-
तानि पौरवृद्धानां षोडुमिहैवायतने मुनिनैकेनोपदिष्ट उक्त-
मो वर्त्मा सुकर एष वेषो वेशनिर्गतानामिन्युहीर्णवैराग्यस्त-
दपि कौपीनमजहाम् ॥ अथ पुनः सङ्कीर्णमलपङ्कः प्रबलके
शलुञ्जनव्यथः प्रकृष्टतमक्षुन्पिपासादिदुःखः स्थानासनशयन-
भोजनेषु द्विप इव नवयहो बलवतीभिर्यन्तरणामिरुद्देजितः
प्रत्यवांमृषम् । अहमस्मि द्विजांतिरस्वधर्मो ममैष पाष-

¹ “Having agreed.”

² First pers. dual, 1st pres. of है, “to go,” verb, 5th conjugation, with प्र prefixed, “to send for.”

³ मलमङ्गकं, “the cloth worn round the loins,” कौपीनं मलमङ्गकमिति वैश्यकी.

⁴ The copies, except A., have हृह चैनायतने; but that, there is little doubt, is an addition of the transcriber, unless it be considered synonymous with चौड़ा. The Jains do not live together in convents like the Buddhists.

⁵ हृत, meaning “to abandon,” is regularly conjugated, Gr. 213,

⁶ First pers. sing. 1st pres. of मृष, “to endure,” with प्रति and चर्व prefixed, “to suffer beyond endurance.” The MSS. have मृष, but unless considered, as it sometimes is, as synonymous with मृष, the context requires the latter: one verb is very commonly written for the other.

⁷ “As a Vaisya,” “he is one of the twice-born.”

रुदपथावतारः श्रुतिस्मृतिविहितेनेव वर्त्मना मम पूर्वजाः
प्रावर्हन्त मम तु मन्दभाग्यस्य निन्द्यवेशममन्ददुःखायतनं
हरिहरहिरण्यगर्भादिदेवतापवादश्ववणनैरनार्थात् प्रेत्यापि
निरयफलमफलं विप्रलभ्यप्रायमीहशमिदमधर्मवर्त्मं धर्म-
वत् समाचरणीयमासीदिति प्रत्याकलितस्वदुर्जयः पिरंडी-
खरः विविक्षेतदासाद्य पर्याप्तमन्तु मुच्चामीति । अन्ता
चैतदनुकम्पमानोऽनुवम् । भद्र द्वामस्व कञ्चित्कालमचैव
निवस निजेन द्युमेनासावेव वेश्या यथा तां योजयिष्यति
तथा यतिष्ठे सन्युपायास्ताद्धशाः ॥

इत्याश्वास्य तमन्धुन्तितोऽहं नगरमाविश्वेव चोपलभ्य
लोकवादाल्लुब्धसमृद्धपूर्णे पुरमिति अर्थानां नश्वरत्वज्ञ प्रद-
र्श्ये प्रकृतिस्थानमून्विधास्यन् कर्णीसुतप्रहिते पथि मति-
मकरवम् । अनुप्रविश्य च द्यूतसमाजमक्षधूर्णैः समर्गांसि ।
तेषां पञ्चविंशतिप्रकारासु सर्वासु द्यूताक्षाश्रयासु कलासु
कौशलमक्षभूमिहस्तादिषु चात्यनादुरूपलक्षाणि कूटकर्माणि
तन्मूलानि सावलेपान्यधिक्षेपवचनानि जीवितनिरपेक्षाणि
संरभविचेष्टितानि सभिकप्रत्ययव्यवहारान् न्यायबलप्रताप
प्रायानङ्गीकृतार्थसाधनक्षमान् बलिषु सान्त्वनानि दुर्बलेषु

¹ निरयो नरः ।

² A name of the Asoka.

³ द्युमेन चनेन.

⁴ Karhisuta is said to be the author of the science of stealing, स्लेयशास्त्रप्रवर्त्मः. The name is a synonym of Kansa, king of Mathurā, in the Trikañdī Sesta, 2. 8. 23. The commentator quotes the name Háraváli, but erroneously.

⁵ First pers. sing. indef. pret. atm. pada, Gr. p. 262.

भर्त्सितानि पक्षरचनानैपुण्यमुच्चावचान्युपप्रलोमनानिग्लंह-
प्रभेदवर्णनानि द्रव्यसंविभागौदार्थ्यमन्तरान्तराष्ट्रीलप्रायान्
कलकलानित्येतानि चान्यानि चानुभवत् प्रसिद्ध्यगच्छम् ।
अहसच्च किञ्चित्प्रमादं दशशरे क्वचित् कितवे प्रतिक्रितवस्तु
निर्देहनिव ऋधतामया हशा मामभिवीस्य शिक्षयसि रे
द्यूतवर्त्म हासव्याजेनात्मामयमशिक्षितो वराकस्त्वयैव ताव-
विचक्षणेन देविषामीति । द्यूताध्यक्षानुमत्या अत्यरंजत् ।
मया जितश्वासौ षोडशसहस्राणि दीनाराणां । तदर्द्धं सभिकाय
सभ्येभ्यश्च दत्वार्द्धं स्वीकृत्योदतिष्ठम् । उदतिष्ठंश्च तचगतानां
हर्षगर्भाः प्रशंसालापाः प्रार्थयमानसभिकानुरोधाच्च तदगारे-
भ्यवंहारविधिमकरवम् । यन्मूलश्च मे दुरोदरावतारः स मे
विमर्द्धको नाम विश्वास्यतरं वितीयं हृदयमासीत् ॥

तन्मुखेन च सारतः कर्मतः शीलतश्च सकलमेव नगरमव-
धार्य धूर्जटिकाग्नकलमषकालतमे तमसि नीलवसनार्द्धेत्क-

^१ Dexterity in securing the support (of those present).

^२ "Various," "deceptions," अनेकानि भोहनानि.

^३ "Gaming," "play," or "a stake," "a wager."

^४ अस्त्रील्, "the unlucky."

^५ "I was never satiate," "I could never sufficiently admire."

^६ प्रमाददशशरे, "by whom a piece was carelessly or badly moved," referring no doubt to the common game of pachisi, which is played something like draughts or backgammon.

^७ Third pers. sing. imper. of आउ, "to sit," verb; 2d conjugation, "let this unskilful fellow sit out."

^८ Third pers. sing. 1st pres. of एच्च, "to embrace," with यि and अति prefixed, "he played or engaged in the game," अतिएच्चो-भवतः all the other copies agree in the reading; or अवसजाव, or still preferably अवसजावहि, "we two played together," would seem to be more appropriate.

^९ अभवहारे भोजनं.

^{१०} A short coat coming to the half अर्द्धे or middle of the thigh ऊँ.

परिहितो बद्धतीक्ष्णकौशेयंकः फणिमुखकाकलीसन्दंशकपु-
रुषशीर्षकयोगचूर्णयोगवर्त्तिकामानसूचकर्कटकरञ्जुदीपभाज-
नभमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपंकरण्युक्तो गत्वा कस्यचिल्लुव्येष्व-
रस्यगृहे सन्त्यज्जित्वा पटभाँक्षसूक्ष्मचिद्रालक्षितानार्गृहम्-
वृक्षिरव्यथो निजगृहमिवानुप्रविश्य नींविं सारमहतीमादाय
निरगाम् । नीलनीरदनिकरपीवरतिमिरनिविडपीडितायां
राजवीथ्यां भृटिति शतहृदासम्यातमिव द्व्यामालोकमल-
क्षयम् । अथासौ नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता निःसम्बा-
धवेलायां निःसृता सन्निकृष्टा काचिदुन्मिष्टूषणा युवतिर-
वीरासीत् । कासि वासु ऋ यासीति सदयमुक्ता सग्रन्दा
मामवादीत् । आर्यं पुर्यामस्यामर्यवर्यः कुवेखस्त्वभनामा

^१ A sword.

^२ Some of the Upakaraṇas or apparatus are sufficiently intelligible, others may require explanation. According to the commentary, the फणिमुख, "snake's head," is a sort of spade, commonly called सवरी; काकली, a sort of musical instrument with a low tone, the use of which is to discover if a person is asleep or awake; सन्दंशक is a pair of tongs or pincers, commonly सडसी; पुरुषशीर्षक is an artificial head of wood; योगचूर्णं is magic powder, possibly the योगरेचना of the Mrichchakati, of which Servillaka says, चनयाहि समारुद्धं न मां द्रस्यन्ति रमिष्यतः शस्त्राच परितां गाढे हृजं नोत्यादयिष्यति; ^३ so योगवर्षिक, a magic candle, which lights up every place; मानसूचं, a measuring line; कर्कटक, that which resembles a crab—a hook—is not explained, and it may be connected with रञ्ज, a rope with a hook at the end, by which to climb up; भ्रमरकरण्ड is a box containing a bee or moth, which puts out a light that may be burning. Besides the magic powder, we have in the Mrichchakati also the प्रसादासूचं, "the measuring line," and the प्रतिपुरुषः, which is perhaps the artificial head thrust forward to see if any one is about to seize the intruder, the दीप a lamp, and the चारनेयः कटः for extinguishing a light.—Mrich. Act 3. Scene 1.

^३ पटभासः प्रेषयासाधनं, "means or instrument of seeing or espial."

^४ "The principal or most valuable treasure," मूलधनं.

^५ A chief Vaisya.

वसति । अस्यहं तस्य कन्या । मां जातमाणां धनमिचनाके
 चत्यायैव कस्मैचिदिष्यकुमारायान्वजानाङ्गार्थां मे पिता । सु
 पुनरमुष्मिन्नत्युदारतया पितोरन्ते विसैर्निजैः क्रीचैवार्थिवर्गा
 हारिष्यं दरिद्रति सति । अथ उदारक इति च प्रीतलोकाधि-
 रोपितापरद्वायनाम । निवारत्येव तस्मिन् मां तरुणीभू-
 तामधन इत्यदला-र्थपतिनाके कस्मैचिदितरस्मै यथार्थनाके
 सार्थवाहाय दिसति मे^१ पिता । तदमङ्गलमद्य किल प्रभाते
 भावीति ज्ञाता प्रागेवप्रियतमदत्तसङ्केता वच्चितस्वजना
 निर्गत्य बास्याभ्यस्तेन वर्तना मन्मथांभिसरा तदागारमभि-
 सरामि । तन्मां मुच्च गृहाणैतज्ञाणमित्युभुच्य मद्यमर्पित-
 वती । दयमानश्चाहमशुवम् एहि साध्वि तां नंयै तत्प्रियत-
 ममिति चिचतुरणि पदान्युदचलम् । आपत्त्वा दीपिकालो-
 कपरिलुप्यमानतिमिर्भार यष्टिकृपाणपाणिनागरिकवलम
 नल्प्य । प्रवेपमानां कन्यकामवदम् भद्रे मा भैषीरस्यसिद्धि-
 तीयो मे बाहुरपितु मृदुरयमुपायस्त्वदपेक्षया चिन्तितः ।
 श्येयं भावितविषवेगविक्रियस्त्वयापाणमी वाच्याः निशि वय-
 मिमां पुरीं प्रविदाः दृश्य ममैष नायको दर्विकरेणामु-
 भिन् सभागृहकोण एव । यदि वः कश्चिन्मन्त्रवित्कृपालुः
 स एव तमनुजीवयेन्ममप्राणानाहेदनाथाया इति । सा-पि

^१ इभ, “A wealthy man.”

^२ “Having love for my associate,” चाभिवरः सहायः.

^३ First pers. sing. imper. atm. pada of शौ, “to conduct,” “let me conduct.”

^४ The commentators say दीपिका means “a lamp or light borne in the hand,” “a torch.”

^५ दक्षीकरेण सर्पेण.

बाला गत्यन्तराभावाद् भयग्रन्थस्वरा वाष्पदुर्दिनाक्षी बह-
वेपथुः कथक्षयमपि गत्वा मदुक्तमन्वतिष्ठत् । अशयिषि चाहं
भावितविषविक्रियस्तेषु कश्चिक्करेन्द्राभिमानी मां निवर्ण्य
मुद्रातन्त्रमन्वयानादिभिष्योपक्रम्याकृतार्थो गत एवायं का-
लदृष्टस्थाहि स्तव्यश्याववर्णाङ्गं रुद्रादृष्टिः शान्ता एवोष्मा ।
शुचा अलं वासु श्वोऽग्निसात्करिष्यामः कोऽतिवर्तते दैवमिति
सहेतैः प्रायात् ॥

उन्नितश्चाहमुदारकाय तां नीत्वा-ब्रुवम् । अहमस्मि
कोऽपि तस्करस्वप्नतेनैव चेतसा सहायभूतेन त्वामिमामभिस-
रन्तीमन्तरोपलभ्य कृपया त्वासमीपमनैषम् । भूषणमिदमस्या
इत्यंशुपटलपादितधानाजालं तदपर्पितवान् । उदारकल्तु
तदादाय सलज्जं च सहर्षज्ज सप्तमज्ज मामभाषत । आर्ये
त्वयैवेयमस्यां निशि प्रिया मे दक्षा वाक् च पुनर्ममापहता ।
तथा हि न जाने वर्कु त्वत्कर्मेतदम्भुतमिति । ननु ते स्वशी-
लमम्भुतवत्प्रतिभाति । नैवमन्येनापि कृतपूर्वमिति प्रतिनि-
यतैव वस्तुशक्तिः । न हि त्वम्बन्धीया लोभादयः । त्वयाद्य
साधुतोन्मीलितेति तत्प्रायस्त्वत्पूर्वावदानेभ्यो न रोचते ।
हृष्मिदानीमौदार्यस्य स्वरूपमिति । तदाशयमननुमान्य न
युक्तो निष्यतः । त्वयामुना सु तेन क्रीतोऽयं दासजन इति ।

¹ नरेन्द्र is here used for a doctor who administers antidotes, चिकित्साः ।

² “Having doctored उपक्रमचिकित्सा with solemn meditations, prayers, charms, and gesticulations:” the last मुद्रा is the mummery of modern mesmerism, of old familiar to the Hindus.

असारम् । अतिगरीयसा क्रीणासीति स ते प्रज्ञाधिक्षेपः ।
 न प्रियादानस्य प्रतिदानमिदं शरीरमिति तदलाभे निधनो-
 न्मुखमिदमपि त्वयैव दर्शनं । अथ वैतावदच्चप्राप्तं रूपं । अद्य-
 प्रभृति भर्तुष्वोऽयं दासजन इति मम पादयोरपतत् । उत्थाप्य
 चैनमुरसोपश्चिष्टाभाषिष्ठि । भद्रं काद्य ते प्रतिपक्षिरिति ।
 सोऽभ्यधस्त् ॥

न शक्नोमि चैनामच पितुरनन्धनुज्ञयोपयम्य जीवितुम् ।
 अतोऽस्यामेव यामिन्यां देशमिमं जिहांसामि । को वा-हैं
 यथा त्वमाज्ञापयसीति । अथ मयोक्तमस्येतत्स्वदेशो देश-
 लारमिति नेयं गणना विद्युत्स्य पुरुषस्य किन्तु बालेय-
 मनल्पसौकुमार्यकष्टाः प्रत्यवायभूयिष्ठाच्च कानारपथाः ।
 शैषिल्यमिव किञ्चिन्प्रज्ञासत्त्वयोरनर्थेनहशेन देशत्यागेन स-
 भाष्यते तत्सहानया सुखमिहैव वस्तुष्यमेहि नयावैनां स्वं
 वासमिति । अविचारानुमतेन तेन सद्यैवैनां तन्त्रहमुप-
 नीय तयैवापसर्प्यभूतया तत्र मृद्गाराडावशेषमचोरयाव ।
 ततो निष्पत्य क्वचिन्मुषितकं निर्धाय समुद्घलन्तौ नागरिक-
 पुरुषसम्पाते मार्गपार्श्वशायिनम् किञ्चिन्मत्सवारणमुपरिपु-
 रुषमाकृथाद्यारोहाव । यैवेष्यकप्रतोदपादयुगलेन मयोत्था-

^१ प्रतिपक्षि is here explained by कर्त्तव्यं, "what must be done," what is your purpose?

² First pers. pres. desiderative form of हा, "to abandon."

³ "A spy," "an agent or accessory."

⁴ "Having concealed the stolen property."

⁵ "A rope," यैवेयको रज्जुः.

यमान एव पतिताधोरणः पृथुलोरः स्थलपरिणतः पुरीतस्त-
तापरीतदनाकारः । स रक्षिकवलमक्षिणोत् । अव्यसयाव
चामुनैवार्थपतिभवनं । अपवाह्य च फचन जीर्णोद्याने शासा-
यहिकयावातराव । स्वगृहं गतौ च ज्ञातौ शयनमध्यशि-
श्रियाव ॥

तावदेवोदगादुदधेस्त्वयाचलेन्द्रपद्मरागमृङ्गकल्पं कल्पदुम-
हेमपत्त्वापीडपाटलं पतङ्गमण्डलं उत्थाय च धौतवक्त्रौ
प्रगेतनानि मङ्गलान्वनुष्टायास्मलकर्मतुमुलं पुरमनुचरन्ता-
वशृणुव वरवधूगृहेषु कोलाहलं । अथार्थर्थपतिः कुवेर-
दत्तमाश्वास्य कुलपालिकाविवाहं मासावधिकमकल्पयत् ।
उपद्धरे पुनरशिक्षम् धनमिचम् । उपतिष्ठ सखे । एकान्त एव
चर्मरास्त्वस्त्रिकामिमां पुरस्कृत्याङ्गराजमाचक्ष्व । जानात्येव
देवो नैककोटिसारस्य वसुमिचस्य मां धनमिचं नामैकपुर्णं ।
सोऽहं मूलहरत्वमेत्यार्थिवर्गादस्यवज्ञातो मदर्थमेव संवर्द्धि-
तायां कुलपालिकायां महारिद्यदोषात् पुनः कुवेरदत्तेन
दुहितर्थर्थपतये दिसितायामुद्वेगादुज्जित्तुमसूनुपपौरिकं जस-
वनमवगाह्य कर्तव्यत्तशस्त्रिकः केनापि जटाधेरण निवा-
र्येवमुक्तः । किं ते साहसस्य मूलमिति । मयोक्तमवज्ञासौ-

¹ परित्तः, properly “bent,” “bowed;” when applied to an elephant denotes, “one stooping to strike with his tusk,” रिष्टेगदनप्रहारै.

² First pers. dual indef. pret. of द्वि, “to serve,” with चक्षि prefixed, taking reduplication as well as the augment, Gr. 183.

³ A leather bag or purse for holding jewels.

⁴ Inf. of उत्तम्, “to abandon.”

दर्शने दारिद्र्यमिति । स पुनरेवं कृपालुरन्वयहीत् । तात
मूढोःसि नान्यत्पापिष्ठतममात्मत्यागात् । आत्मानमात्म-
नानवसार्थैवोद्धरन्ति सन्तः । सन्युपाया धनार्थैनस्त्वं वहवो
नैवकम्ब्लकरुप्रतिसन्धानपूर्वस्य प्राणलाभस्य । किमनेन
सोःस्थहं मन्वसिद्धः साधितेयं लक्ष्याहिणी चर्मरलभस्त्रिका
चिरमहमस्याः प्रसादात्कामरूपेषु कामप्रदः प्रजानामवास्तुं
मतसरिण्यां जरसि भूमिस्वर्गमधोहेशे प्रवेश्यन्नागतस्तामिमां
प्रतिगृहाण । मदन्यज्ञं चेयं बण्णम्भ्यो वारयोषिन्मुख्याभ्यो
वा दुर्घे इति हि तप्रताप्रतीतेःकिन्तु यत्सकाशादन्यायापहतं
तस्मै प्रत्यर्पणीयं न्यायार्जितं तु देवब्राह्मणेभ्यस्याज्यं । अथेयं
देवतेव शुचौ देशे निवेश्यार्घ्यमाना प्रातः प्रातः सुवर्णपूर्णैव
हृश्यते स एष कल्पविधिः । इति बद्धाञ्जलिरहमतिष्ठम् ।
बद्धाञ्जलये महमेनां दत्ता किमपि यावद्धिद्रुं प्राविशत् ।
इयं च रज्जभूता चर्मभस्त्रिका देवायानिवेद्यं नोपजीवेत्या-
नीता परं तु देवः प्रमाणमिति । राजा च नियतमेव वक्ष्यति ।
भद्र प्रीतोःस्मि गच्छ यथेच्छमेनामुपभुस्वेति । भूयश्च बूहि
यथा न कश्चिदेनाम् मुष्णाति तथानुगृह्णतामिति । तदर्थव-
श्यमसावभ्युपेष्यति । ततः स्वगृहमेत्य यथोक्तमर्थत्यागं कृता
दिने दिने वरिवस्यमानां स्तेयलवैर्यैर्नक्तमापूर्ये प्राहै
लोकाय दर्शयिष्यसि । ततः कुवेरदस्त्वृणाय मन्वार्थपतिम-

¹ The passage is somewhat obscure, but the sense is, "This bag, besides myself, is for
merchants and courtesans, (who shall with entire faith in it (say), 'I milk;') that is, I take
from it whatever I want.

र्थलुब्धः कन्यकया स्वयमेव त्वामुपस्थास्यति । अथ कुपितो
र्थपतिर्थवहर्षु मर्षगर्भादभियोक्षते तं च भूयश्चैरूपायैः
कौपीनावशेषं करिष्यावः स्वकं च चौर्यमेतेनैवाभ्युपायेन
सुप्रद्वन्नं भविष्यतीति । हृष्टश्च धनमिष्ठो यथोक्तमन्वतिष्ठत् ।
तदहरेव मन्त्रियोगाद्विमर्हकोऽर्थपतिसेवाभियुक्तस्योदारके
वैरमध्यवद्यत् । अर्थलुब्धश्च कुवेरदत्तो निवृत्यार्थपतेर्थन-
मिष्ठायैव तनयां सानुनयं प्रादिस्तत प्रत्यबभाद्वार्थपतिं ॥

एव्येव दिवसेषु काममज्जर्याः स्वसा यदीयसी रागमज्जरी
नाम पञ्चवीरणोहे सङ्गीतकमनुस्थास्यतीति सान्द्रादरः समा-
गमनागरजनः स चाहं सह सख्या धनमिष्ठेण तच सन्न्यंधिषि ।
प्रवृत्तनृत्यायाच्च तस्यां द्वितीयं रङ्गपीठं ममाभूम्भनस्तदृष्टि-
विभमोत्पलवनस्त्रापाश्रयश्च पञ्चशरो भावरसानां साम-
ग्यात्समुदितबलं इव मामतिमाषमव्यथयत् । अचासौ
नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता लीलाकराक्षमालाशृङ्गलाभि-
नीलोत्पलपलाशश्यामलाभिर्मामवधात् । नृत्योन्निता च
सा सिद्धिलाभशोधिनी किं विलासात् किमभिलाषात्

^१ Third pers. sing. 1st pres. of the desiderative of दा, “wished to give.”

^२ The only explanation given is, that it is a meeting of people, नगरदेवीरोहं यज्ञानपदेस्तातः.

^३ First pers. sing. indef. pres. atm. pada of श्व, “to hold,” but with सम् and नि pre-fixed, “to be near to,” “to be present at.”

^४ Some rather extravagant and not easily intelligible metaphors are here intended: “My mind (or heart) was her other stage floor रङ्गपीठं, and the awning covering सत्रापाश्रयः the lotus thicket of her glances.” Performances of singing and dancing are usually exhibited in an open hall, the floor being covered by a cloth, and an awning being spread over head.

^५ Emotions and sentiments.

किमकस्मादेव न जाने सकृन्माम् सखीभिरप्यनुपलक्षितेन-
पाङ्ग्रेष्ठितेन सविभमारेचितभूलतामभिवीक्ष्य सापदेशव्य-
किञ्चिदाविस्तृतदशनचन्द्रिकं स्मिता लोकलोचनमानसा-
नुयाता प्रातिष्ठत ॥

सोऽहं स्वगृहमेत्य दुर्चिवारयोक्तरया दूरीकृताहारस्यृहः
शिरःशूलस्पर्शमपदिशन् विविस्ते तत्ये मुक्तैरवयवैश्यिषि ।
अतिनिष्णातस्य मदनतन्त्वैर्मामभ्युपेत्य धनमिचो रहस्यक-
शयत् । सखे सा धन्या गणिका दारिका यामेवं भवन्मनो
भिनिविशते तस्याश्च मया सुलक्षिता भाववृक्षिः । तामप्य-
चिरादयुग्मशरः शरशयने शाययिंष्यति । स्थानाभिनिवेशि-
नोश्च वांमयत्नसाद्यः समागमः । किन्तु सा किल वार-
कन्यका गणिका स्वधर्मप्रतीपगामिना भद्रोदारेणाशयेन
समगिरत् गुणशुल्काहं न धनशुल्का न च पाणिमहणाहते पि-
भोग्यं यौवनमिति । तज्ज मुहुः प्रतिष्ठिद्याकृतार्था तज्जगिनी
काममज्जरी तन्माता च माधवसेनाराजानमशुकरद्यौ व्यजि-
द्धंपतां । देव युष्महासी रागमज्जरी रूपानुरूपशीलशिल्पकौ-
शला पूरयिष्यति मनोरथानित्यासीदस्माकं महत्याशा साद्य
मूलच्छिन्ना । यदियमतिक्रम्य स्वकुलधर्मम् अर्थनिरपेक्षा

¹ Pretending a headache.

² Third pers. sing. fut. indef. causal of श्वी, “to sleep,” “shall cause to repose,” “shall put to rest.”

³ वाम्, “of you two,” अभिनिवेशिनोः, “persevering,” “resolved.”

⁴ Third pers. dual indef. præt. of the causal of श्वी, “to know,” with वि prefixed, “to represent.”

गुणेभ्य एव स्वं यौवनं विचिक्षीषते कुलस्त्रीवृत्तमेवानुति-
ष्टांसति । एवं सति सा चेदियं देवपादाश्राज्याः पि तावत्प्र-
कृतिमापद्येत तदा पेशलं भवेदिति । राजा च तदनुरोधात्-
थानुशिष्टा सत्यप्यनाश्रवैव सा यदासीहृदास्याः स्वसा माता
च हृदितनिर्बन्धेन राजे समगिरेतां यदि कश्चिभुजङ्गोः स्म-
दिच्छया विनैनां बालां विलोभ्य नाशयिष्यति स तत्सर-
वद्वय इति । तदेवं स्थिते धनाहृते न तत्सज्जनोः नुमन्यते न तु
धनदायासावभ्युपगच्छतीतिविचिन्योः चाभ्युपायः ॥

अथ मयोऽहं किमचिन्नं गुणेस्तामावर्ज्ये गूढमर्थस्तस्व-
जनं तोषयिथामीति ततश्च कांचित् काममञ्जर्याः प्रधा-
नदूतीं धर्मरक्षितां नाम शार्करभिक्षुकीं चीवरपिराइदाना-
दिनोपसङ्ग्रह्य तन्मुखेन तया बन्धका पणवन्धमकरवम् ।
अजिनरन्मुदारकान्मुषित्वा मया तु भ्यं देयं यदि प्रतिदानं
रागमञ्जरीति सोऽहं प्रतिपन्नायाच्च तस्यां तथा तमर्थं सम्पाद्य
मन्मुणोन्मादिताया रागमञ्जर्याः करकिशलयमयहीषम् ।
यस्यां च निश्च चर्मरन्स्तेयवादस्तस्याः प्रारम्भे कार्यान्तराप-
देशेन समाहृतेषु शृणत्स्वेव नागरमुख्येषु मत्प्रणिधिविर्मर्द-
कोः र्थपतिगृहो नाम भूत्वा धनमिष्मुखस्य बहुतर्जयत् ।

¹ Third pers. sing. pres. desiderative form of भूति, "to buy," with वि prefixed, "to sell," "wishes to dispose of."

² Third pers. sing. present of the desiderative of स्वा, with चनुं prefixed, "to follow," "to conform to," "wishes to follow the practice of women of family."

³ अनाश्रया अनन्त्रीकृताशा.

⁴ A female Baudha or female mendicant: the writers of this period are fond of attributing to these ladies the office described in the text.

उक्तज्ञ धनमिचेण भद्र कल्तवार्थो यत्परस्य हेतोर्मामाक्षोशसि
 न स्मरामि स्वत्प्यमपि तवापकारं मया कृतमिति । स
 भूयोःपि तर्ज्जयनिवाब्रवीत् स एष धनगद्वीं नाम यत्परस्य
 भार्यां शुल्काक्रीतां पुनस्तन्तितरौ द्रष्टेण विलोभ्य स्वां
 चिकीर्षसि । ब्रवीषि च स एष कल्तवापकारो मतकृत इति ।
 नतु प्रतीतमेवैतत् सार्थवाहस्यार्थपतेर्विमर्हको वहिष्वराः
 प्राणा इति सोऽहं तत्कृते प्राणानपि परित्यजामि ब्रह्महत्या-
 मपि न परिहरामि । ममैकराचजागरप्रतीकारत्त्वैषचर्मर-
 त्नाहङ्कारदाहज्जरः इति । तथा ब्रुवाणश्च पौरमुख्यैः साम-
 वेनिषिद्धापवाहितो गतोऽभूत् । इयज्ञ वार्ता कृषिमार्त्तिना
 धनमिचेण चर्मरत्ननाशमादावुपक्षिण्य पार्थिवाय निवेदि-
 ता । स चार्थपतिमाहूयोपद्धरे पृष्ठवान् । अङ्ग किमत्ति
 कश्चिद्विमर्हको नामाचभवत इति । तेन च मूढात्मनात्ति
 देव परमं मिथं कश्च तेनार्थं इति कथितं राज्ञोक्तमपि
 शक्नोषि तमाहातुमिति वाढमस्मि शक्त इति निर्गत्य
 स्वगृहे वेशवाटे घूतसभायामापणे च निपुणमन्विष्यन् नो-
 पलव्ववान् । कथच्चोपलभेत स वराकः । स खलु विमर्हको
 मङ्गाहितत्वदभिज्ञानचिह्नो मन्त्रियोगात्मदन्वेषणायोज्जयिनीं
 तदहरेव प्रातिष्ठत । अर्थपतिस्तु तमहृष्टा तत्कृतमपराधं नाम
 मात्सम्बन्धीति मत्वा मोहाभ्यादा प्रत्याख्याय पुनर्धनमिचेण
 विभावितेन कुपितेन राज्ञा निगृण्य निगडबन्धनमनीयत ॥

तेष्वेव दिवसेषु विधिकल्पेन चर्मरत्नं दोग्भुकामा काम-
 मज्जरी पूर्वदुर्धं क्षपणीभूतविष्वपकं रहस्युपसृत्य तदपद्धतं

सर्वमर्थजातं तस्मै प्रत्यप्र्ये सप्रत्ययज्ञ बहूनुनीय प्रत्यगमत् ।
 सोऽपि कथञ्चिन्निर्विद्यकप्यहान्मोचितात्मा मदनुशिष्टो हस्त-
 तमः स्वर्धमर्ममेवप्रत्यपृथत् । काममञ्जर्यपि कृतिपर्यैरिवा-
 होभिररमनंकशेषमजिनरामदोहाशया स्वमभ्युदयमकरोत् ।
 अथ मन्त्रयुक्तो धनमिच्छः पार्चिर्विमिथो व्यज्ञापयत् । देव येर्व
 गणिका काममञ्जरी लोभोत्कर्षाल्लोभमञ्जरीति लोकोपक्रो-
 शपाणमासीत् साध्य मुसलोलूखलान्यपि निरपेक्षं त्यजति ।
 तन्मन्ये मद्भर्मरामलाभहेतुत्सस्याः सलु कल्पस्ताहशः । बणि-
 ग्भ्यो वारमुख्याभ्यज्ञ वा दुर्घे नान्येभ्य इति हि तत्रता प्रती-
 तिरतोऽमुष्यामस्ति मे शङ्केति । सा सद्य एव राजा सह जनन्या
 समाहृयत । अथितवर्णेनैव मयोपहृरे कणितं नूनमार्ये सर्वस्य
 त्यागादितिप्रकाशादाशङ्कनीयस्यर्मरामलाभः तदनुयोगाया-
 ङ्गराजेन समाहृयसे । भूयो भूयस्य निर्बद्धया तया नियतं
 निरपेक्षितोऽस्मि तदागर्वेन नाहमपदेश्यः । ततस्य मे भावी
 चिष्वधः । मपि च मृते न जीविष्यत्येव ते भगिनी तज्ज
 निः स्वीभूता चर्मरामं च धनमिच्छमेव प्रतिभजिष्यति ।
 तदियमापासमनातोऽनर्थानुबन्धिनी तत्किमचप्रतिविधेय-
 मिति । तया तज्जनन्या चाश्रूणि विसृज्योर्क्ष । अस्त्वैतद-
 स्मद्भालिश्याचिर्भिन्नप्रायं रहस्यं । राज्ञस्य निर्बन्धाद् द्विपि-
 च

¹ निर्विद्यकप्यहात्, from the doctrine of the Buddhists *Nir-granthika* may mean, "one who is freed from all restraint," or "one who denies the authority of books," that is, especially of the *Vedas*.

² "To the fire-place alone."

³ The reading of B. and D.; A. has चाशङ्कनीयादि चर्मरामलाभः; C. omits the verb.

तुरमतिनिहूत्यापि नियतमागतिरपदेश्यैवं चोरितस्य तयि ।
 तयि च व्यपदिष्टे सर्वमस्मल्कुटचमवसीदेत् । अर्थपतौ च तद्य-
 शो रुद्धं । अङ्गपुरप्रसिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्माभिःसङ्गतम् ।
 अमुनैतदस्मभ्यं दत्तमित्यपदिश्य वरमात्मा गोपायितुमिति
 मामभ्युपगमत्य राजकुलमगमतां । राजानुयुक्ते च नैष
 न्यायो वेशकुलस्य यहातुरपदेशः न शर्वर्णायार्जितैरेव पुरुषा
 वेशमुपतिष्ठन्तीत्यसकृदतिप्रणुद्य कर्णनासाक्षेदोपक्षेपभीषि-
 ताभ्यां दग्धवस्थकीभ्यां स एव तपस्वी तस्करलेनार्थपति-
 रथ्यास्थात् । कुपितेन च राजा तस्य प्राणेष्वृद्धतदण्डः प्राज्ञलिना
 धनमिषेणैव प्रत्यषिष्ठत । आर्ये मौर्यदत्त एष वरो बलि-
 जामीहशेष्वपराधेष्वसुभिरवियोगो यदि कुपितोऽसि हतस-
 र्वेस्वो निर्वासनीयः पाप एष इति । तम्भूला धनमिषस्य
 कीर्तिरपर्यंत । अप्रीयत च भर्ता । पटचरद्धर्दशेषोऽर्थपति-
 रथमत्तः सर्वपौरजनसमक्षं निरवास्यत । तस्य द्रव्याणां

¹ This is the reading of three manuscripts, A. B. D., as if the construction with वरम् were equivalent to that with शक्षम्, “it is possible for our (self) to be preserved,” C. has वरमात्मा गोपायित्यः.

² Third pers. sing. 1st præt. of the causal of the pass. of मह्, “to seize,” “was charged with,” “was made to be attacked by,” “the character of a thief.”

³ We are not apprised what authority exists for this exemption from capital punishment having been granted to the mercantile class, but it is not impossible either that the exemption or the tradition of it prevailed at the date of the composition, having been accorded by the Maurya princes, whom the Purâhas consider to have been Sudras, and whom the Buddhists claim as their own, and who appear to have been hostile to the Brahmanas. B. has सौर्यदत्त, but all the others agree in writing मौर्य, which is the more intelligible reading.

⁴ Third pers. sing. 1st præt. of प्रश्न 1st conjugation, “to be famous.”

⁵ C. is alone in reading छद्, but it seems preferable to the छेद् of the other three, “having nothing left but a covering of old cloth.”

केनचिद्वयवेन सा वरकी काममज्जरी चर्मरलमृगतृष्णि-
कापविद्वसर्वस्वा सानुकम्य धनमिष्याभिचोदितेन भूपेनान्व-
गृष्टत । धनमिष्याहनि गुणिनि कुलपालिकामुपायंत ।
तदेवं सिद्धसंकल्पो रागमज्जरीगृहं हेमरलपूर्णमकरवम् ॥

अस्मिंश्च^१ पुरे लुब्धसमृद्धर्वग्नस्तथा मुषितः यथा कपा-
लपाणिः स्वैरेव धनैर्मद्विश्राणितैः समृद्धीकृतस्यार्थिवर्गस्य
गृहेषु भिक्षार्थमध्यमत् । न द्यलमतिनिमुणोऽपि पुरुषो नि-
यति लिखिते लेखामतिक्रमितुं । यतोऽहमेकदा रागमज्जर्याः
प्रणयकोपप्रशमनाय सानुनयं यापितायाः प्रणयसमर्पित-
मुखमधुगराहूषमास्वादमास्वादं मदेनास्यृश्ये । शीर्लं हि मदो-
न्मादयोरमार्गेणायुचितकर्मस्वेव प्रवर्त्तनं । यदहमुपोढ-
मदो नगरमिदमनयैकैवशर्वर्या निर्देनीकृत्य त्वज्जवनं पूर-
येयमिति प्रव्यथितप्रियतमाप्रणामाज्जलिशपथशतातिवर्ती
मत्तवारण इव रभसछिचशृङ्खलः कया-पि धात्रा शृगालि-
काख्ययानुगम्यमानो नातिपरिकरोऽसिद्धितीयो रहसापरे-
णोदचलम् । अभिपततोऽपि नागरिकपुरुषानशङ्कमेवावगाश
तस्कर इति तैरभिहन्यमानो नातिप्रकुपितः क्रीडन्निव मदा-
वसन्नहस्तपातितेन निर्खिंशेन द्विचानेव हत्वा अवघूर्णमान-
तामहाश्चिरपतम् । अनन्तारमार्त्तरवान्विसृजनी शृगालिका-

^१ “On a lucky day.”

^२ A. and C. have पापिता, पापिता. The reading followed is that of B, from या, “to go,” causal form, “soothed,” “pacified,” which, though not usually employed, is perhaps more intelligible than either of the other readings.

^३ शीर्लं स्वभावः. The sentence is a remark parenthetically put, “For the nature of drunkards and madmen is engaging in proper actions in an improper manner.”

ममाभ्यासमगमत् । अबध्ये चाहमरिभिरापदा तु मदापहारिण्या सद्य एव बोधितस्तत्क्षणोपज्ञातया प्रतिभया व्यंचीचरम् । अहो ममेयं मोहमूला महत्यापदापतिता । प्रसृततरं च सख्यं मया सह धनमिच्यस्य मन्यपरियंहत्वं च रागमञ्जर्याः मदेनसा च तौ प्रोर्णुतौ शो नियतं नियाहयिष्येते । तदियमिह प्रतिपक्षियंयानुष्ठीयमानया मन्त्रियोगतस्तौ परिपास्येते मां च कदाचिदनर्थादितस्तारयिष्यतीति । कमण्युपायमात्मनैव निर्णीय शृगालिकामवादिष्म् । अपेहि जरतिके या तामर्थलुभ्यां दग्धगणिकां रागमञ्जरिकामजिनरनमतेन शशुणा मे मिच्छद्यना धनमिषेण सङ्गमितवती सा हतासि । तस्य पापस्य चर्मरनमोषाद् दुहितुश्च ते साराभरणापहारादह मद्य निः शत्यमुत्सृजेयं जीवितमिति । सा पुनरुद्धितज्ञा परमधूर्ती साश्रुग्रन्थमुदञ्जलित्तान् पुरुषान् सप्रणाममासादितवती सामपूर्वं मम पुरुत्तादयाचत । भद्रकाः प्रतीक्ष्यतां व्यञ्जित्कालं यावदस्मादस्मदीयं सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छे

^१ First pers. sing. 1st pret. pass. v. of चक्षु, “to bind,” “I was bound;” the verb drops the nasal before य.

^२ First pers. sing. indef. pret. of the causal of चर, “to go;” with चिं prefixed, “to consider,” “I was made to reflect.”

^३ “Marriage.”

^४ “Overwhelmed—from छर्णु, “to cover,” with प्र prefixed—by my fault,” नद इनसा.

^५ “Will certainly be arrested,” (caused to be seized), 3d pers. dual indef. fut. of the passive of the causal of the passive of यह, “to seize.”

^६ “Therefore here is a contrivance (needed), by following which, through my direction, they shall be saved, and (which) in some way shall extricate me from this mishap.”

^७ “Vile old woman,” अराणी कुत्सायां कन्.

^८ First pers. sing. pot. mood of दृश्य, “to relinquish,” 6th conj. “I can lose my life without regret.”

यमिति । तथेति तैः प्रतिपदे पुनर्मात्समीपमासाद्य सौम्य
क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपरार्थं । अत्तु सकामं त्वक्लृप्ता-
भिमशी वैरास्पदं धनमिच्छः स्मरंत्तु चिरकृतां ते परिच-
र्यामनुपहीतुर्महसि दासीं रागमञ्चरीं । आकल्पसारो हि
रूपाजीवो जनः तद् ब्रूहि क्ष निहितमस्या भूषणमिति
पादयोरपतत् । ततो दयामान इवाहमन्त्रुवम् । भवतु ।
मृत्युहत्तवर्जिनः किं ममामुष्या वैरानुवन्धेनेति । तद् ब्रुवन्निव
करणे एवैनामशिक्षंवमेवमेवं प्रतिपत्त्वमिति । सा तु प्रति-
पत्त्वार्थी जीव चिरं प्रसीदन्तु ते देवता देवोऽपद्मराजः पौर्ण-
ष्प्रीतो मोचयत् तामेते-पि भद्रमुखास्त्व दयनामिति क्षणा-
दपासरत् । आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य शासनाशारकम्॥

अथोत्तरेष्युरागस्य हम्पतरः सुभगमानी सुन्दरम्मन्यः पितुर-
न्ययादचिराधिष्ठिताधिकारत्ताल्लयमदादन्तिपङ्कः कानाको
नाम नागरिकः । किञ्चिदिव भर्त्ययित्वा स्त्रीमामभ्यधस्, न
चेष्टनमिंषस्याज्जिनरत्नं प्रतिप्रयच्छसि न चेष्टा नागरिकेभ्यश्चो-
रितकानि प्रत्यर्प्यसि द्रष्ट्यसि पारमष्टादशानां कारंणाना-
मन्ते च मृत्युमुखमिति । मया तु स्मयमानेनाभिहितं । सौम्य
यद्यपि दयामाजन्मनो मुषितं धनं न त्वर्षपतिदारापहारिणः
श्चोर्मे मिचमुखस्य धनमिचस्य चर्मरत्नप्रत्याशां पूरयेयं ।
आदत्वैवैतदयुतमपि यातनानामनुभवेयमियं मे साधीयसी

¹ आकल्पसारः, “dependent on dress and decoration.”

² First pers. sing. 1st præt. of शिष्य, “to teach,” here treated as a verb of the 8th conj.

³ क्षरणं here means, “pain,” “torture,” of which, it appears from this passage, eighteen kinds were imposed by the former criminal code of the Hindus.

सन्धेति । तेन च क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतज्ज्वनप्राये प्रतिदिन मनुयोगष्टिकेऽनुगुणांच पानलाभात् कतिपयैरेवाहेभिर्विरोपितव्यः प्रकृतिस्योऽहमासम् ।

अथ कदाचिद्द्व्युताचरपीतातपत्विषि क्षयिणि वासरे दृष्टवर्णा शृगालिकोज्ज्वलेन वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामु- पश्चिष्यात्रवीत् । आर्ये दिष्या वर्षेसे । फलिता तव सुनी- तिः । यथा त्वयादिश्ये तथा धनमिष्यमेत्याग्रुवम् । आर्ये तवैवमापन्नमृद्दामुना चैवमादिष्टोऽसि । अहमद्य वेशसंसर्ग- सुलभात् पानदोषाद्वद्धः । त्वया पुनरपि विशङ्कमद्यैव राजा विज्ञापनीयो देव देवप्रसादादेव पुरापि तदजिनरत्नमर्थप- तिमुषितमासादितं । अथ तु भर्ता रागमञ्जर्याः क्षिदक्षधूर्तः कलासु कवित्वेषु लोकवार्तासु चातिवैचक्षण्यान्मया सम- सृज्यत तत्सच्चन्याश्च वस्त्राभरणप्रेषणादिना तज्जार्या प्रतिदि- नमन्वर्वते । तदसावर्शङ्किष्ट निकृष्टाशंयतया कितवः । तेन च कुपितेन हतं तज्जर्मरत्नमाभरणसमुक्तकः च तस्याः । स- तु भूपःस्तेयाय भ्रमन्नगृह्णत नागरिकापुरुषैः । आपन्नेन चामु- नानुसृत्य रुदन्त्यै रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्वप्रणयानुवर्त्तिना तज्जारणिधानोद्देशः कथितः ममापि चर्मरत्नमुपायोपक्रा-

^१ सन्धा प्रतिज्ञा मर्यादेयमणः ।

^२ “ Proper food and drink,” अनुगुण, अश्च, पान.

^३ First pers. sing. 1st prast. of वृत्, “ to be,” with अनु prefixed, “ to be kind or civil to.”

^४ Third pers. sing. indef. prast. of ज्ञाकि, “ to doubt or suspect.”

^५ निकृष्टाश्चयः, “ vile disposition,” here implying “ jealousy.”

^६ उपक्रान्तो चक्षीकृतः । उपक्रान्तो चक्षीकरे चक्षारम्भे चिकित्सने इति वैजयन्त्री.

नो यदि प्रयच्छेदिह देवपादैः प्रसादः कार्ये इति । तथा निवेदितश्च नरपतिरसुभिर्मामवियोज्योपच्छस्त्रनैरेव स्वं ते दापयितुं प्रयतिष्ठते । तत्रः पश्यमिति श्रुतैव च तदनुभावप्रत्ययादनतिष्ठुना तेन तस्थैव सम्पादितं । अथाह तदभिज्ञानप्रत्यायितायाः रागमञ्जर्याः सकाशाद्यथेषितानि वस्तुनि लभमाना राजदुहितुर्बालिकाया धार्णी माङ्गलिकां तदादिष्टेन मार्गेणान्वरज्जयम् । तामेव सङ्कुमीकृत्य रागमञ्जर्याशाबलिकायाः सख्यं परमवीकृथम् । अहरहस्त नवनवानि प्राभृतान्युपहरन्ती कथाचिचाचित्तहारिणीःकथयन्ती तस्याः परं प्रसादपात्रमासम् । एकदा च हम्र्याङ्गुणगतायास्तस्याः स्थानस्थितमपि कर्णकुवलयं स्रस्तमिति प्रतिसमादधती प्रमत्तेव प्रच्याव्य पुनरुत्क्षयं भूमेस्तेनोपकन्यापुरं कारणेन केनापि भवनाङ्गुणं प्रविष्टस्य कान्तकस्योपरि कुहर्प्रसक्तपारावतपासनापदेशात् प्रहसन्ती प्राहार्षेम् । सोऽपि धन्यमन्यः पुरा किञ्चिदुन्मुखः स्मयमानो मत्कर्मप्रहासितायाः राजदुहितुर्बिलासप्रायमाकारमात्माभिलाषमूलमिव यथा सङ्कल्पयेत् तथा मया॒पि संज्ञैव किमपि चतुरमाचे-

¹ उपच्छम्हः सान्तवनमिति केषामः, “will exert himself to cause” your property to be restored by gentle means.”

² प्रत्यापिता, पित्रास्त.

³ उपार्णीकृत, “having made her the means.”

⁴ First pers. sing. indef. prast. of the causal form of वृत्त, “to grow,” “I made to grow or augmented.”

⁵ “Having thrown down,” causal of चु, “to fall,” part. passive indeclinable.

⁶ “Intent on pairing,” कुहर्प्रसक्त.

हितमाकृष्णन्वना च मनसिजेन विद्धः सन्दिग्धफलेन पचि-
खातिमुग्धः कर्थं कथमथपासरत् । सार्यं च राजकन्यकाङ्गुलीय-
कमुद्रितां वासंताङ्गूलवरांशुक्रयुगलभूषणावयवगर्भां पेटिकां
क्षयाचिङ्गालिकाया याहयित्वा रागमस्त्र्या इति नीत्वा काना-
कस्यागारमगाम् । अगाधे रागसागरे मग्नो नावमिव मामु-
पलभ्य परमदृष्ट्यत् । अपस्थान्तराणि च राजदुहितुः सुदारु-
खानि व्यावर्त्यन्त्वा मया स दुर्मैतिर्दूरमुदमाद्यत । तत्प्रा-
र्थिता चाहं तत्प्रियाप्रहितमिति ममैव मुखताङ्गूलोच्छिष्टानु
लेपननिर्मात्यमलिनांशुकं चाम्बेश्युरूपाहरम् । तदीयानि च
राजकन्यार्थमन्त्यादाय छन्दमेव प्राक्षिपम् ॥

इत्यच्च सम्युक्षितमन्मथाप्तिरेकान्तो मयोपमन्वितोऽभूत् ।
आर्यं लक्षणान्वेव तवाविसंपादीनि तथा हि मन्त्रातिवेश्यः
कश्चिकार्त्तान्तिकः कामाकस्य हस्ते राज्यमिदं पतिष्ठति ताह-
शानि तस्य लक्षणानीत्यादिक्षत् । तदनुरूपमेव च त्वां राज-
कन्यका कामन्तते । तदेकापत्यश्च राजा तया त्वां समागतमु-
पलभ्य कुपितोऽपि दुहितुर्मरणभयान्तोच्छेत्सति प्रत्युत प्राप-
यिष्यन्वेव यौवराज्यं । इत्यं चायमर्थोऽर्थानुवन्धी किमिति
तात नाराघ्यते । यदि कुमारीपुरप्रवेशाभ्युपायं नावचुघ्यसे ननु
वन्धनागारभिसृष्टामचयमन्तरालमारामप्राकारस्य केनचिस्तु

¹ “With an envenomed blade.”

² वासंताङ्गूल is considered as one word. Betel, combined with cardamoms, cloves, camphor, and other aromatics.

³ “Not deceptive,” “not fallacious.”

हस्तवतैकागारिकेण तावतीं सुरुद्धां कारयित्वा प्रविष्टस्यो
पवनं तबोपरिष्टादस्मदायत्तैव रक्षा । रक्ततरो हि तस्याः
परिजनो न रहस्यं भेत्स्यन्तीति ॥ सोऽब्रवीत् साधु भद्रे दर्शितं ।
आस्ति कश्चित्स्तरः खननकर्मणि सगरमुतानामिवान्यतमः
स चेष्टुव्यः क्षणेनैतत् कर्म साधयिष्यतीति । कतमोऽसौ
किमिति न लभ्यत इति मयोक्ते येन तद्वनमिष्यत्य चर्मरत्नं
मुषितमिति तामेव निरदिष्टत । यद्येवमेव त्यासिमन्कर्मणि
साधिते चिचैरुपायैस्त्वामहं मोचयिष्यामीति शपथपूर्वं तेन
सन्धाय सिद्धेर्थं भूयोऽपि निगडयित्वा योऽसौ चौरः स सर्व-
शोपक्तानो न तु धृष्टतमः प्रकृष्टवैरस्तदजिनरत्नं दर्शयिष्य-
तीति राज्ञे विज्ञाय चित्तमेन घातयिष्यसि तथा च सत्यर्थः
सिद्धति रहस्यञ्च न स्रवतीति मयोक्ते । सोऽतिहृष्टः प्रतिपद्य
मामेव तदुपप्रलोभने नियुज्य वहिरवस्थितः । प्राप्तरूपमितः
परं चिन्त्यतामिति ॥

प्रीतेन च मयोक्ते । मदुक्तमल्पं त्वन्नय एवाच भूयान् ।
आनयैनमिति । अथानीतेनामुना मन्मोचनाय शपथः
कृतो मया च रहस्यानिर्भेदाय । विनिगडीकृतश्च स्नानभो-
जनविलेपनान्यनुभूय नित्यान्यकारात्काराभित्तिकोणादारभ्य
उरगास्येन सुरुद्धामकरवम् । अचिन्तयज्जैवं हनुमनसैवा-

¹ “By some dextrous (हस्तवत्) thief,” एवाच भूयान्.

² “As if he were another of the sons of Sagara,” who, in their search after the sacred horse which had been stolen from their father, dug down to the centre of the earth, and formed what was afterwards the bed of the ocean. See Rámáyaña.

³ The implement formerly termed फलिमुक्तः, “a sort of spade.”

मुना मन्मोचनाय शपथः कृतः तदमुं हत्यापि नासत्यवाद-
दोषेण स्मृश्य इति । निष्ठततश्च मे निगडनाय प्रसार्यमाण-
पाणेत्तस्य पादेनोरसि निहत्य पतितस्य तस्यैवासिधेत्वा शिरो
न्यकृतम् । अकथयज्ञ शृगालिकां भण भद्रे कथभूतः कन्या-
पुरसन्निवेशो महानयं प्रयासो मा वृथैव भूत । अमुच
किञ्चिद्दोरयित्वा निवर्त्तिष्ठ इति । तदुपदर्शितविभागश्चाव-
गात्य कन्यान्तः पुरं प्रज्जलत्सु मणिदीपेषु नैककीडाखेदसुप्रस्य
परिजनस्य मध्ये महार्हरन्प्रत्युम्भसिंहाकारदग्नापादे हंसतूल-
गर्भकोमलशम्योपंधानशालिनि कुसुमलवेष्टुरितपर्यन्ते पर्य-
क्षतले दक्षिणपादपाण्येधोभागानुवेल्लितेरचरणायपृष्ठमी-
ष्टिवृतमधुरगुल्फसन्धिपरस्परश्चिष्टजङ्घाकारङ्गमाकुंचितोभ-
यजानु किञ्चिद्देल्लितोरुदरङ्गयुगलमधिनितश्चस्तमुक्तैकभुज-
लतायपेशलमपार्थ्यान्तनिहिताकुञ्चितेरभुजलतोक्षानत-
लकरकिशलयमाभुग्नश्चोणिमरङ्गलमतिश्चिष्टचीनांशुकानारी-
यमनतिवलिततनुतरोदरमणुतरनिःश्वासारभकम्पमानक-
ठोरकुचकुञ्जलमातिरक्षीनवन्धुरशिरोहेशहश्यमाननिष्पतप-

^१ “A crooked knife.”

^२ First pers. sing. 1st p्रत. of कृत, “to cut,” with नि prefixed, “I cut off.”

^३ “Pillow and bed stuffed with swan’s down,” “a feather bed,” articles of furniture very unusual in India among the natives, the Hindus especially, who would now consider, in most cases probably, feathers as impure.

^४ “The borders carved with flowers.”

^५ “Doubled or turned under.” In this and the following description the compounds are used adverbially in the accusative neuter.

^६ अपास्याने, मस्तकाने, “at the end (or by the side) of the head,” is the explanation of the commentary.

^७ “Very gently,” from अचु, “minute,” “little.”

नीयसूचपर्यंतपद्मरागरूचकमङ्गलस्थाधैरकर्णपाशनिभृतकु-
रुङ्गलमुपरिपरावृत्तश्ववणपाशरनकर्णिकाकिरणं मञ्जरीपिङ्ग-
रितविषमव्याविङ्गशिथिलशिखराङ्गवन्धमान्मप्रभापटलदुर्लभ्य-
पाटलोच्चराधरविवरम् गराङ्गस्थलीसङ्कान्तहस्तपङ्गवदर्शितक-
र्णावतंसकृत्यमुपरिकपोलदेशतलनिषक्तचित्तवितानंपञ्जा-
तिजनितविशेषकक्रियमामीलितलोचनेन्दीवरमविभान्तभू-
पताकमुञ्जिद्यमानश्वमजलपुलकभिङ्गशिथिलचन्दनतिलक-
माननेन्दुसमुखालकलतं च विश्रव्यप्रसुभामतिधवलोच्चराङ्गद-
निमग्नां प्रायैकपार्श्वतया चिरविलसनसेदनिष्कलां शरदम्भो-
धरोत्सङ्गशयिनीमिव सौदामिनीं राजकन्यामपश्यम् । हृष्टैव
स्फुरदनङ्गरागशक्तिश्वोरयितव्यनिः स्यृहस्तयैव तावच्छोर्य-
माणहृदयः किङ्गर्जव्यतामूढः क्षणमतिष्ठम् । अतर्क्षयज्ञ न
चेदिमां वामलोचनामाम्रयां न मृष्टति मां जीवितुं वसन्त-
वन्धुः । असङ्केतितपरामृष्टा चेयमतिबाला अक्षमार्जरवेण
निहन्यान्मे मनोरथं ततोऽहमेवांग्नीय इति । तदियमच प्रति-
पत्तिरिति नागदन्तलग्ननिर्यासवालुकाकाल्कवर्णितफलकं

^१ “A necklace,” रुचको यीवाभरणं.

^२ “The lower or under ear.”

^३ “Covered.”

^४ “Turned upwards.”

^५ This is not very intelligible, but it means, apparently, “that the flowers or pattern of the variegated hangings of the bed (वित्तान) were in a superior manner wrought upon (reflected by) her temples.”

^६ First pers. sing. potential एत् pada pass. v. of हन्, “to kill or destroy,” with चा prefixed, “I may be destroyed,” “I may or must die.”

^७ A board (or pallet) coloured with the white sediment of a sandy extract (or paint) placed on a shelf.

मादाय मणिसमुन्नकाद्वर्णवर्तिकामुद्भृत्य तां तथाशयानां
तस्याच्च मामाबद्धाञ्जलिं चरणलग्नमालिखम् आर्याच्चैतां ।

त्वामयमाबद्धाञ्जलिदासजनस्तमिममर्थमर्थयते ।

स्वपिहि मया सह मदनव्यतिकरसिन्नैवमामैव ॥

हेमकरणङ्काच्च वासताम्बूलवीटिकां वर्षूरस्फुटिकां पारि-
जातकच्छोपयुज्यालक्षकपाटलेन तद्रसेन सुधाभित्तौ चक्रवा-
कमिष्ठुनं निरहीवम् । अङ्गुलीयकविनिमयज्ञ कृत्वा कथंक-
यमपि निरणाम् । सुरङ्गया च प्रत्येत्य वन्दनागारं तचबद्धस्य
नागरिकवरस्य सिंहघोषनाम्बस्तेष्वेवदिनेषु मिष्ठेनोपचरि-
तस्यैवं मया हतस्तपस्त्री कान्तकस्तस्याप्रतिभित्त्वा रहस्यं
लब्ध्यो मोक्ष इत्युपदिश्य सह शृगालिकया निरक्षामिष्ठम् ॥

नृपतिपथे च समागत्य रक्षिकपुरुषैरगृहे । अचिनायज्ञ ।
अलमस्मि जवेनापसर्तुमनांमृष्ट एवैभिरेषा पुनर्वराकी गृह्येता
तदिदमप्राप्त्युपमिति । तानेव चपलमभिपत्य स्वपृष्ठसम-
र्पितकूर्परः पराङ्मुखः स्थित्वा यद्यहमस्मि तस्मै भद्रा बभ्रीत
माम् युष्माकमयमधिकारो न पुनरस्या वर्षीयस्या इत्यवा-
दिष्म् । सा तु तावतोच्चीतमदभिप्राया तान् सप्रणाम-
मभिगत्य भद्रमुखा ममैष पुचो वायुयस्तश्चिरञ्जिकित्सितः
पूर्वद्युः प्रसन्नकल्पः प्रकृतिस्थ एव जातो जातास्युया मया
बन्धनाक्षिःक्रमस्य स्नापितोःनुलेपितश्च परिधाय्य निष्ठ्वा-

¹ “Lac,” “the die.”

² “Unovertaken,” “unapprehended,” चनामृष्टोऽस्यृःः ।

³ “Insane,” “possessed by wind.”

⁴ “New clothes.”

णियुगलमध्यवहार्यं परमान्नमौशीरेद्य कामाचारः कृतो-
भूत । अथ निशीषे भूय एव वायुनिम्नो निहत्य कानकं
नृपतिदुहिचा रमेयमिति रङ्गसा परेण राजपथमध्यपतत् ।
निरूप्य चाहं पुचमेवङ्गतमस्यां वेलायामनुधावामि । तत्म-
सीदत बध्वैनं मखमर्पयतेति यावदसौ क्रन्दति तावदहं
स्थविरे केन देवो मातरिश्वा बङ्गपूर्वः किमेते काका शीङ्गेयस्य
मे निगृहीतारः शानां पापमित्यधावम् । असावथमीमि-
स्त्वमेवोन्मस्ता या अनुमत्त इत्युन्मत्त मुक्तवती कस्तमिदानीं
बधातीति निन्दिता कदर्थिता रुदत्येव मामन्वधावत् । गत्वा
च रागमङ्गरीगृहं चिरवियोगविक्षिवामिमां बहुविधं समा-
श्वास्य तं निशाशेषमनयम् । प्रभाते पुनरुदारकेण च
समगच्छे ॥

अथ भगवन्तं मरीचिं वेशकृच्छादुत्थाय पुनः प्रतिपत्ततपः
प्रभावप्रत्यापन्नदिव्यचक्षुषमुपसङ्गम्य तेनास्येवभूतवर्हश्चेन-
मवगमितः । सिंहघोषश्च कानकापचारं निर्भिद्य तत्पदे
प्रसन्नेन राजा प्रतिष्ठापितस्तेनैव चारकसुरङ्गापथेन कन्यापु-
रप्रवेशं भूयोऽपि मे समपादयत् । समर्गसि चाहं शृगालि-
कामुखविसृतवार्तानुरक्तया राजदुहिचा । तेष्वेव दिवसेषु
चरणवर्मा सिंहवर्मावधूतदुहितृप्रार्थनः कुपितोऽभियुज्य
पुरमवारुणत् । अमर्षणश्वाङ्गराजो यावदरिः पारयामिकं

^१ चोङ्गीरं शयनासनं.

^२ A name of Garuda, or one having a dark garment, नीलङ्गदसु विहङ्गायातिरियपीति
यैवयन्नी.

विधिमाचिकीर्षति तावत्स्वयमेव सालं निर्भिद्य प्रत्यासन्ना-
नपि सहायानप्रतीक्षमाणो निर्गत्याभ्यधिकबलेन विविषा-
महति सम्पराथे भिन्नमर्मा सिंहवर्मा बलादगृह्णत । अस्ता-
लिका च बलवदभिगृह्ण चरणवर्मणा परिणेतुमात्मभवनम-
नीयत । कौतुंकं च स किल क्षपावसाने विवाह इत्यबभात ।
अहज्ज धनमिच्छन्ते तद्विवाहायैव पिनङ्गमङ्गलप्रतिसरत्तमे-
वावोचम् । सखे समापतितमेवाङ्गनाथाभिसरं राजमरणलं
सुगृहमेव सम्भूय पौरवृद्धैतदुपावर्त्य । उपावृत्तश्च कृतकृत्यः
कृतशिरसमेव शचुं द्रष्ट्यसीति तथा च तेनाभ्युपगते गतायु-
षोऽमुष्य भवनमुत्सवाकुलमुपसमाधीयमानपरिणयोपकरण-
मितस्ततः प्रवेशनिर्गमप्रवृत्तलोकसम्पातमलस्यशस्त्रिकः सह
प्रविश्य मङ्गलपाठकैरचालिकापाणिपङ्गवमग्नौ साक्ष-
रण्यार्थवैरेण विधिनार्थमानमादिसमानस्यायामिनं बाहु-
दरणमाकृष्ण छुरिकयोरसि प्रांहार्षम् । स्फुरतश्च कतिपयान-
न्यानपि यमविषयमगमयम् हतविधस्तज्ज तप्रृहमनुविचर
न्येपमानमधुरणाचीं विशाललोचनामभिनिशाम्य तदालि-
ङ्गसुखमनुबुभूषुत्तामादाय गर्भगृहमविक्षम् । अस्मिन्नेव क्षणे
तवास्मि नवाचुवाहगम्भीरेण स्वरेणानुगृहीतः ॥

^१ प्राकारे-सरणः साल इत्यन्तः ।

^२ “The marriage thread or ring,” “he bound the ring at the marriage;” that is, he celebrated the ceremony at the end of the night.

^३ “Having put on the marriage-festival attire as one of the attendants.”

^४ “By the officiating priest,” celebrating the rite according to the ritual of the Atharva Veda.

^५ First pers. sing. indef. prat. of द्व, “to take,” with अ prefixed, “to strike.”

इति श्रुता च स्मिता च देवोऽपि राजवाहनः कथमसि-
कार्क्षयेन कर्णीसुतमप्यतिक्रान्त इत्यभिधाय पुनर्निरीक्ष्योप-
हारवर्माणमाचक्ष्य तवेदानीमवसर इत्यभाषत ॥

इति श्रीदण्डिकृते दशकुमारचरित अपहारवर्मचरितं
नाम द्वितीय उच्छ्वासः ॥

उपहारवर्मचरितं नाम तृतीय उच्छ्वासः ॥

सोऽपि सस्मितं प्रणम्याभताभिधातुम् । एषोऽप्यहमस्मि
पर्यटनेकदा गतो विदेहेषु । मिथिलामप्रविश्यैव छचिन्मठि-
कार्यां विश्रमितुमेत्य कथा-पि वृष्टतापस्या दशपाद्यः क्षण-
मलिन्दंभूमाववास्थिषि । ततस्तस्यात्तु महर्शनादेव किमपि
बद्धधारमश्रु प्रावर्त्तत । किमेतद्वच कथय कारणमिति पृष्ठा
सकरुणमाचष्ट । जैवातृक ननु श्रूयते पतिरस्या मिथिलायाः
प्रहारवर्मा नामासीत् । तस्य खलु मगधराजो राजहंसः परं
मिचमासीत् । तयोश्च वल्लभे बलशंवरयोरिव वसुमतीप्रि-

¹ "A small temple."

² There is usually in front of temples a covered portico or verandah.

³ First pers. 3d præt. atm. pada, from इति with चक्र prefixed.

⁴ Synonymous with आयुष्मत्, "long lived," a term of endearment.

⁵ Bala and Śamvara are said to be the names of two asuras; the former was the brother of Hiranyakasipu, and was killed by Indra. Padma-P.; the latter is the hero of a legend in the Vishnu and Bhágavat Puráṇas, Harivansha, and other works, having carried

यं वदे सख्यमप्रतिममददताम् । अथ प्रथमगर्भाभिनन्दितां तां
च प्रियसस्तीं दिष्ट्युः प्रियवदा वसुमतीं सह भन्ना पुष्पपुरम-
गमत् । अस्मिन्नेव च समये मालवेन मगधराजस्य महज्ज-
न्यमजनि । तच लेशतोऽपि दुर्लक्षिताङ्गतिमगमन्मगधराजः ।
मैथिलस्तु मालवेन्द्रप्रयत्नप्रांणितः स्वविषयं प्रतिनिवृत्तो
ज्येष्ठस्य संहारवर्भेणः सुतैर्विकटवर्भेप्रभृतिभिर्यासं राष्ट्रमा-
कर्णे स्वस्त्रीयात् सुलपतेरेणावंयवमादिसुरटवीपथमव-
गाय लुब्धं कालुभसर्वस्वोऽभूत् । तस्मुतेन च कनीयसा हस्तव-
र्त्तिना सदैकाकिनी वनचरशरवर्षभयपलायिता वनमगाहिं-
षि । तच च मे शार्दूलनखावलीढनिपतितायाः पाणिभृषः स
बालकः कस्यापि कपिलाशवस्य क्रोडमध्यलीयत । तच्चवा-
कर्षिणो व्याघ्रस्यासूनिषुरिष्वासनयन्वमुक्तः क्षणादालिङ्क्षत् ।
भिष्टदारकैः स बालकोऽपांहारि । सा त्वहं मोहसुप्ता केनापि

carried off Pradyumna, the son of Krishna, and been killed by him when arrived at maturity. The circumstance of the affection subsisting between the wives of these two asuras must be derived from some other source as it is not alluded to by the authorities specified, not even by the Harivansa, where the story is most fully detailed. See the translation of the Harivansa by M. Langlois, Vol. II. p. 159.

¹ Here, as before, ज्येष्ठ means "war."

² ग्राणिते, "preserved in life," "having his life spared."

³ दह्य here means "an army," दह्यो दमसेनयोर्हिति भागुतिः.

⁴ "A forester," लुभको व्याधः.

⁵ First pers. sing. indef. præt. atm. pada of गाह, "to plunge into."

⁶ Part. past of लिह, "to lick," radical vowel made long, Gr. p. 204.

⁷ Third pers. sing. indef. præt. of लिह, as before.

⁸ Third pers. sing. indef. præt. pass. v. of लृ with चय prefixed, "to take away."

वृश्चिपालेनोपनीय स्वकुटीरमावेश्य कृपयोपक्रान्तावणा स्व-
स्थीभूय स्वर्भूरनिकमुपतिष्ठासुरसहायतया यावद्गाकुली
भवामि तावन्मैव दुहिता सह यूना केनापि तमुहेशमाग-
मत् । सा भृशं रुटोद । रुदिताने च सा सार्थघाते स्वहस्त-
गतस्य राजपुचस्य किरातहस्तगमनमात्मनश्च केनापि वनच-
रेण ब्रणविरोपणं स्वस्थायाश्च पुनस्तेनोपयन्तुं चिनिताया
निकृष्टजातिसंसर्गवैकल्प्यात्मत्याख्यानपारुषं तदक्षमेण चा-
मुना विविक्तविपिने स्वशिरःकर्त्तनोद्यमं तस्यानेन यूना
यहस्तया हृषेन दुरात्मनो हननमात्मनश्चोपयमनमित्यकथ-
यत् । स च पृष्ठो मिथिलेन्द्रस्य कोऽपि सेवकः कारणविलक्षी
तन्मार्गानुसारी वभूव । सह तेन स्वर्भूरनिकमुपसृत्य पुच-
वृत्तानेन श्रोत्वमस्य देव्याः प्रियंवदायाश्चादहाव ॥

स च राजादिष्टदोषज्येष्ठपुचैश्चिरं विगृह्ण पुनरसहिष्युत-
यातिमार्थं प्रयुध्य बद्धः देवी च बन्धनं गमिता दग्धा पुनर-
हमस्मिन्दपि वार्ष्णेये जीवितमपारंयनी हातुं प्रवर्ज्यां किला-
यहीषम् । दुहिता तु मम हतजीविताकृष्टा विकटवर्ममहिषीं
कल्पसुन्दरीं किलाशिश्रियंत् । तौ चेद्राजपुचौ निरूपद्रवाव-

¹ “A cow-herd, वृश्चिपेष्ठु गोदु चेतवयः.

² उपद्गामानशिक्तितः, “healed.”

³ “On the dispersion of the company or retinue of the king,” सार्थाते, सङ्कर्भंशे.

⁴ “Having been delayed by some cause.”

⁵ First pers. dual 1st prast. of हृह्, “to burn,” “to afflict.”

⁶ “Having warred with.”

⁷ अपारयनी, अपारयनी, from अपार, verb, 10th conjugation, “to be able,” पार, आपर्ये.

⁸ A mendicant and erratic life.

⁹ Third pers. sing. indef. prast. of एषि, “to serve,” which takes the reduplicate form as well as the angment, Gr. p. 182.

वर्द्धिष्येतामयता कालेन तवेमां वयोवस्थामस्येतां ।
 तयोश्च सतो दायादा नरेन्द्रस्य प्रसव्यकारिणो न भवेयुरिति
 प्रवृद्धमन्युरभिस्त्वोद । श्रुता च तां तापसीगिरमहमपि प्रवृद्ध-
 वाष्पो निगूढमभ्यधाम् । यद्येवमस्य समाच्छसिहि । नन्वत्ति
 कश्चिन्मुनिस्त्वया पुचाभ्युपपाद्नार्थं याचितस्तेन स लब्धो
 वार्षितश्च । वार्तेयमतिमहती हि किमनया सोऽहमस्मि ।
 शक्यश्च मयासौ विकटवर्म्मा यथाकथच्चतुपश्चिष्य व्यापाद-
 यितुम् । अनुजाः पुनरतिवहवत्तैरपि धटको पौरजानपदाः
 मां तु न कश्चिदिहत्य ईहस्तया जानाति । पितरावपि याव-
 न्मां न प्रतिसंविदाते किमुतेतरो । तदेनर्मर्थमुपायेन साध-
 यिष्यामीत्यग्नादिष्वम् । सा तु वृद्धा सरुदितं परिष्वज्य मुहुर्मुहुः
 शिरस्युपाग्राय प्रसुतंस्तनी सगङ्गदमगदत् । वत्स चिरञ्जीव
 भद्र तव प्रसन्नोऽद्य भगवाच्चिधिः । अद्यैव प्रहारवर्म्मस्यंधि

^१ Third pers. dual conditional mood atm. pada of वृद्ध, "to grow or increase."

^२ Third pers. dual conditional mood atm. pada of स्पृश, "to touch," "to attain." "If those two princes had grown up without misfortunes, they would have attained your age."

^३ "With enhanced sorrow."

^४ "Bringing up," "taking care of."

^५ Third pers. pl. pres. of शट, "to strive with or against."

^६ "Inhabitant of this place," derivative of ईह, "here."

^७ Third pers. dual pres. of विद, "to know," verb, 2d conj., and with वा॒ प्र॒ prefixed conj. in the atm. pada.

^८ First pers. indef. pres. of गद, "to speak."

^९ A. B. C. have प्रसुतस्तनी, D. has प्रसुत, which is preferable.

^{१०} An unusual though regular construction of the preposition apart from the verb governing the locative case. The commentator explains जाता चाहि to mean, subject to प्रहारवर्म्माधीना; but the sense should be rather, "have now prevailed or triumphed over," "have revolted from;" the reason of which is assigned, "since you have come to enable them to cross the sea of sorrow," &c.

विदेहा जाताः । यतः प्रलंबमानपीनवाहुर्भवानपारं बत
शोक्षसागरम्योपारयितुं स्थितः । अहो महामागधेयं देव्याः
प्रियं वदावा इति हर्षनिर्भरा ज्ञानभोजनादिना मामुपाचरत् ।
अशिक्षियज्ञास्मिन्मैक्षदेशे निश्चि क्षेत्रम्यां । अचिनामज्ञ
विनोपाधिनामर्थो न साम्यः स्त्रियोपाधीनामुद्वेष्ये । अतोऽनः पुरवृत्तानामस्या अवगम्य तद्वारेण किञ्चिज्जालं-
माचरेयमिति । चिन्मापन एवं मयि महार्ष्योन्मग्नमार्स-
रुद्गतुरगनिः शासरयावभूतेव व्यावर्त्तत चियामा समुद्रगर्भवा-
सजडीकृत इव मन्दप्रतापो दिवाकरः प्रादुरासीत् ॥

उत्थायावसायितदिनमुखनियमविधितां मे मातरमवा-
दिष्म् । अब जास्मस्य विक्षटमर्मणः क्षिदनाः पुरवृत्ताना-
मभिज्ञानासीत्यनवसितवचन एव मयि काचिदङ्गना प्रत्यह-
श्वत । तां चावेष्य सा मे धारी हर्षाश्रुकुचितकरणमाचह ।
पुष्टि पुष्टरिके पश्य भर्तृदारकं । अयमसावकृपया मया वने
परित्यक्तः पुनरपेवमागतः । सा तु हर्षनिर्भरनिपीडिता चिरं
प्रल्य बहुविलम्ब शान्ता पुनः स्वमात्रा राजानाः पुरवृत्ताना-
खाने न्ययुज्यत । उक्तञ्च तथा कुमारकामरूपेश्वरस्य कलिन्द-
वर्मनामः कन्या कल्पसुन्दरी कलासु रूपे चासरसोऽप्ति-
कानी पतिमभिर्भूय वर्तते । तदेकवस्थभः स तु बहुर्वरोध-

^१ An interjection, “ alas ! ”

^२ “ Deception,” “ device.” The subsequent reflection bears hard upon the female sex.

^३ “ A net ;” literally or figuratively, “ a device.”

^४ Third pers. sing. 1st prst. pass. v. of युज, with नि prefixed, “ to employ or instigate.”

^५ C. has चातिभूय, in either it implies “ despising or disregarding.”

^६ “ He is her only lord ;” that is, she is faithful to him, but he has a numerous harem.

नोऽति विकटवर्म्मेति । तामवोचम् । उपसर्थेनां मन्त्रगुरुकैर्ग-
न्यमाल्यैरुपजनय चासमानदोषनिन्दादिना स्वभर्त्तरि हेषं ।
अनुरूपभर्तृगामिनीनां वासवदत्तादीनां वर्णेनेन याहयानु-
शयं । अवरोधनालरेषु चामुष्य विलसितानि सुगृदाच्यपि
प्रयत्नेनान्विष्य प्रकाशयनी मानमस्या वर्षयेति । पुनरह-
मसामवोचम् । इत्यमेव त्वयायनन्यव्यापारया नृपाङ्गना-
सावुपस्थातव्या । प्रत्यहश्च यद्यत्त वृत्तान्तं जातं तदस्मि
त्वयावबोधः । मदुक्ता पुनरियं । उर्दैक्स्वादुनोऽस्मक्लर्मणः
प्रसाधनाय छायेवानपायिनी कल्पसुन्दरीमनुवर्ततां । ते च
तमर्थं तथैवान्वितिष्ठतां । केषुचिद्दिनेषु गतेष्वाचष्ट मां मदस्मा
वास माधवीव पिचुर्महाष्टेषिणी यथासौ शोच्यमात्मानं
मन्यते तथोपपाद्य स्थापिता किं भूयः कृत्यमिति । पुनरह-
मभिलिख्यात्मनः प्रतिकृतिमस्मन्प्रतिकृतिरियममुष्यै नेया ।
नीता चैनां निर्वर्ण्य सा नियतमेवं वस्थति । नन्वस्ति कश्चि-
दीहशकारः पुमानिति । प्रतिबूहेनां यदि स्यात्तः किमिति ।
यदुत्तरं सा दास्यति तदहमस्मि प्रतिबोधनीय इति । सा
तथेति राजकुलमुपसङ्गम्य प्रतिनिवृत्ता मामेकान्ते न्यवेदयत् ।

¹ The story of Vásavadatta seems to have been very popular in the middle ages. It is given in the Sarit-Ságara, and is alluded to in the Megha Dúta and in the Málati and Mádhava.

² "Result," "success."

³ "Constantly attending or adhering to."

⁴ Third pers. sing. imper. atm. pada of वृत्, "to be;" with अनु prefixed, "let her accompany."

⁵ The nimb tree.

वत्स दर्शितोऽसौ चिच्चपटस्तस्यै मत्तकाशिगै चिचीयमाणा
 चासौ भुवनमिदं सनाथीकृतं येन देवे॒पि कुसुमधन्वनि
 नेहशी वपुःश्री सच्चिदस्ते । चिच्चमेतच्चिच्चतमं । न च तमवैमि य
 ईहशमिदमिहत्यो निर्मिमीते । केनेदमालिखितमित्याहतवती
 आहतवती च । मया च स्मेरयोदीरितं । देवि सहशमाङ्गा-
 पयसि भगवानपि मकरकेतुरेव सुन्दर इति न शक्यमेवं
 सम्भावयितुम् । अथ च विस्तीर्णेयमर्णवनेमिः क्वचिदीहश-
 मपिहर्वं दैवशक्त्या सम्भवेत । अथ तु यद्येवरूपो रूपानुरूप-
 शिल्पशीलविद्याङ्गानकौशलो युवा महाकुलीनश्च कश्चित्
 सच्चिहितः स्यात् स किं लप्स्यत इति । तयोरुमेव किं^१
 ब्रवीषि शरीरं हृदयं जीवितमिति सर्वमिदमल्पमनर्हन्त्वं ततो
 न किञ्चिल्लप्स्यते न चेदयं विप्रलभ्मः स्यात् । तस्या अमु-
 द्यर्दर्शनानुभवेन यथेदं चक्षुश्चरितार्थं भवेत् तथानुयहः कार्यं
 इति । भूयो॒पि मया हृदतरीकर्त्तुमुपन्यस्तमस्ति को॒पि राज-
 मूनुरवरुद्धश्चरक्षमुष्य वसन्नोत्सवे सहस्रामिन नैगरोपवनवि-^{१२}
 हारिणी रतिरिव वियहिणी यहच्छया दर्शनपथङ्गतासि गत-
 आसौ कामशैरैकलस्थतां मामन्ववर्जिष्ट । मया च वामयो-

^१ “Shining or seeming like one insane.”

^२ Third pers. sing. pres. of ना, “to measure,” with निर् prefixed, “to make,” verb, 3d conjugation, Gr. p. 212.

^३ शक्यं सम्भावयितुम्, “cannot be compared with.”

^४ Third pers. sing. indef. fut. atm. pada of लूभ, “to gain.”

^५ अवरुद्धः, “private,” “incognito.”

म्यानुरूपैर्व्यदुर्लभैराकाशदिभिर्गुणतिशयैषप्रेर्यमाणया तद्-
चित्तैरेव पुनुमदेवरस्तग्नुलेपनादिभित्ति चिरमुपासितासि
साहश्यज्ञ स्वमनेन स्वयमेवाभिलिख्य तासमादिगाढन्द-
र्शनाय प्रेषितं । एव चेदर्थो निषिद्धितो तस्यामुष्यातिमानुस-
प्राणसत्त्वप्रद्वाप्रकर्षस्य न किञ्चन दुःक्षरं नाम । तमस्त्वैष
दर्शयेयं सङ्केतो देव इति । तथा तु किञ्चिदिव आत्मा पुनर्स-
भिहितं । अत्र नैतदिदानीं गोष्यमतः कथयामि । भम तातस्य
राज्ञा प्रहारवर्मणा सह महती ब्रीतिरासीम्मातुज्ञ मे भास्त-
वत्याः प्रियवस्यायाः प्रियंवदायाज्ञ देष्याः । ताभ्यां पुनरज्ञा-
तापत्याभ्यामेव कृतः समयोःभूत । आवयोः पुच्छत्वाः पुच्छत्वा
दुहितृचत्वा दुहिता देया इति । तातस्तु माँ जातां प्रनदापत्यां
प्रियंवदेति प्रार्थयमानाय विकल्पवर्मणे देवादृशवान् । अवश्य
निहुरः पितृद्रोही नात्युपपत्तसंस्थानः कामोपचारेष्वलब्ध्यवै-
चक्षण्यः कलासु काच्चनाटकादिषु मन्दाभिनिवेशः श्रीर्षो-
म्मादी दुर्विकल्पनोःनृतवादी चास्थानंवर्धी नातिरोचते मनैष
भर्ता । विशेषत चेषु वास्तरेषु यद्यमुद्घाने मदनारङ्गभूतां
पुष्करिकामण्युपानात्वर्त्तिनीमनाहत्य मम्यावद्वसापन्वयमस्तर-
मनामङ्गामात्मनाटकीयां रमयन्तिकां नामापत्यनिर्विशेषं
मत्संवर्द्धितायाच्चम्पकलतायाः स्वयमवचिताभिः सुमनो-

¹ “To show the intensity of his passion for you.”

² “Not of a very pleasing or graceful form, or presence,” उपपत्तसंस्थानोऽनुगुणापयतः.

³ “Wickedly or improperly boastful.”

⁴ “Having intercourse with unfit or low persons.”

भिरलभकाशीते । आयोग्यशयुमानवज्ञातुच्चमवृत्तस्तत् किमि-
त्ययेष्यते । परलोकभयच्छेहिकेन दुःखेनान्तरितं । अविष्टं
हि योषितामनङ्गशरनिषङ्गीभूतचेतसामनिष्टजनचिरसंवा-
सयन्नरणादुःखं । अतोऽमुना पुखेण मामयोषानमाधवी-
गृहे समागमयेति । तदास्ताश्रवणमाचेष्व हि ममातिमार्चं
मनोऽनुरक्तं । अस्ति चायमर्षराशिरलेनामुं स्वपदे प्रतिष्ठाप्य
तमेवमत्यनामुपचर्यं जीविषामीति । मया तदन्युपेत्य प्रत्या-
गतं । अतः परं भर्षृदारकः प्रमाणं ॥

ततस्तस्या एव सकाशादनाः पुरसच्चिवेशमनार्देशिकपुरुष-
स्वानानि प्रमदवनप्रदेशानपिविभागेनावगम्य अस्तगिरिष्ट-
खरपातशुभितशेषित इव शोखीभवति भानुविष्वे पश्चिमा-
भोधिपयः पातनिर्दापितपतङ्गाङ्गारधूमसम्भार इव भरित-
नक्षसि तमसि विजृम्भिते । परदारपरामर्शोन्मुखस्य ममाचा-
र्यकंमिव कर्त्तुं समुच्चिते गुरुपरियहयहणस्थाधिनि यहायेसे
क्षपाकरे कल्पसुन्दरीवदनपुराइरीकेणेव महर्षनातिरागप्रथमो-
पनतेन समयमानेन चन्द्रमण्डलेन सम्युक्तमाणतेजसि भुव-
नविजिगीषोद्यते देवे पुष्पधन्वनि यथोचितं शयनीयमभजे
अचीचरञ्च । सिद्धप्राय एव अयमर्षः किन्तु परकलचलङ्ग-

¹ All but B, which omits the passage, add भद्रफुलमुले विष्वदूगभेदेहिकागते एनास्ये
तया वह आहारीत्, but this is the evident addition of a coarser and less discriminating
hand.

² “Was to place my rule of conduct (आचार्यं) in the moon (काशपाकरे), who
boasted of his carrying off the wife of (the Guru of the gods) Vrihaspati.”

³ First pers. sing. indef. præt. of चर, “to go,” with चिं prefixed, “to reflect,” verb of
the 10th conjugation.

नाद्वर्मपीडा भवेत् । सार्थकामयोर्द्वयोरूपलभे शास्त्रका-
रैनुमतैवेति । गुरुजनवन्यमोक्षोपायाभिसन्धिना मया चैष
व्यतिक्रमः कृतस्तदपि पापं निर्दत्य कियत्यापि धर्मकलया
मां समाश्रयेदिति । अपि त्वेतदाकरणे देवो राजवाहनः सुहदो
वा किं वक्ष्यन्तीतिचिन्नापराधीन एव निद्रया परामृश्ये ।
अदृश्यत च स्वप्ने हस्तिंवङ्गो भगवानाहस्म च सौम्य उपहा-
रवर्मन् मास्म ते दुर्विकल्पो भूत् । यतस्त्वमसि मदंशः
मंज्जटाभारलालनोचितामसरिदसौ वरवर्णिनी । तां वदा-
चिद् गजाननो जलक्रीडां कुर्वन्तिष्ठगाहत । सा च सपनी-
तनयविहितां विलोडनामसहमाना तमशपत् । एहि मर्त्य-
त्वमिति । सोऽप्यहेतुकशापप्रदानात् क्रुष्टामशपत् यज्ञेह
बहुभोग्या तथापि प्राण्य मानुषकमनेकसाधारिणी भवेति
तदयमयो भव्यो भवता निराशङ्क्य इति । प्रतिकुञ्च च ग्रीति-
युक्तस्तदहरपि प्रियासङ्केतव्यतिकरादिस्मरणेनाहमनैषम् ।
अन्येष्वुरनन्यव्यावृत्तिरनङ्गो मय्येव इषुवर्षमवर्षत् । अशुद्धज्ञ
ज्योतिष्मतः प्रभामयं सरः प्रासरज्ञ तिमिरमयः कर्हमोऽहज्ञ

¹ “ Making great effort,” “ striving for,” अभिसन्धिः समुद्दोग इति भागुटि.

² Gañéśa, having an elephant's head.

³ Third pers. sing. indef. pres. of न्, used in the sense of the imperative with the negative मास्म.

⁴ It is also read शकुरलाल; but Gañéśa, as a portion of Śiva, may appropriate his attributes, and as he is speaking, the pronoun seems most correct.

⁵ Here is a confusion of things and persons, the river Gangá and the goddess.

⁶ Gañéśa was the son of Párvatí, as well as Gangá the bride of Śiva: the rivalry of these two ladies is a frequent subject of poetical allusion.

⁷ Third pers. sing. 1st pres. of शुद्ध, “ to dry, or be dried up.”

कार्द्मिकनिवेसनश्च हठतरपरिकंरः खङ्गपाणिरूपसंवृत्तप्रस्तु-
तोपस्त्रः स्मरन्मातृदत्तान्यभिज्ञानानि राजमन्दिरपरिखामुद-
भसमुपातिष्ठम् । अथोपस्त्रांतं मातृगृहारे पुष्करिकया
प्रथमसत्त्विधायितां वेणुयष्टिमादाय तच्छायितया परिखायां
स्थापितया च प्राकारमत्यलङ्घ्यम् । अधिस्त्र य पक्षेष्टकचितेन
गोपुरोपरितलाधिरोहेण सोपानपथेन भुवमयवातरम् ।
अवतीर्णश्च वकुलवीयिमतिक्रम्य चम्पकावलीवर्मना मना-
गिवोपसृत्योत्तराहि करुणं चक्रवाकमिथुनरवमशृणवम् ।
पुनरुदीचा पाटलापथेन स्पर्शलभ्यविशालसौधतुल्योदरेणं
शरस्त्रेपमिव गत्वा पुनः प्राचा पिण्डीभारडीरखराडमरिडतोभ-
यपार्श्वेन सैकतपथेन किञ्चिदन्तरमतिक्रम्य पुनरवाचीं चूत-
वीयिमगाहिषि । ततश्च गहनतरमुदोपरचितरल्नवेदिकं मा-
धवीलतामराडपमीषद्विवृतसंम्युटोन्मिषितभासा दीपवर्त्या
न्यरूपयम् । प्रविश्य चैकपार्श्वे फुल्लपुष्पनिरक्तरकुरटपोतप-
द्विभिस्तिपरिणितं गर्भगृहमवनिपतितारुणाशोकशासामयम-
भिनवकुसुमकोमलमुकुलपुलकलांच्छितं प्रत्ययप्रवालपटल-

¹ “Dirt, or dark coloured.”

² “The girdle, or waistband.”

³ “Near to the fosse,” an indeclinable compound, used attributively.

⁴ अ॒ श्वायिता, “by that laid down,” part. of the causal of श्वा, “to sleep.”

⁵ “A gateway or tower.”

⁶ A. has विशालसौष्ठुदिमोदेष, B. विशालसौष्ठुल्योदेष, C. विमलसौष्ठुल्योदेष.

D. विशालसौष्ठुल्योदेष. As the path lies amongst trees and shrubs, a comparison to a building or wall on either hand, not its real presence, is most consistent.

⁷ B. has रमुद्रक, C. रमुद्रसम्युद, A. and D. agree: in either case, something like a lantern is intended.

पाटलं कपाटमुहाद्यं प्रावक्षम् । तथ चासीविस्तीर्णे कुसुम-
शयनं मदनोपकरणवल्लुर्गर्भाश्च कमिलिनीपलाशसम्पुटाः
दनामयस्तांलवृत्ताः सुरभिसलिलभरितश्च भृङ्गारकः । समुप-
विश्य मुहूर्ते विश्रान्तः परिमलमतिशयवन्नमाश्रासिषम् ।
अश्रौषज्ञ मन्दमन्दं पदशस्थं श्रुत्वैव सङ्केतगृहान्निर्गत्य रक्ता-
शोकास्तन्यपार्श्ववहिताङ्गः स्थितोऽस्मि । सा च सुधूः सुशी-
मकामा शनैरुपेत्य मामदृष्टा बलवद्यथिष्ठ असृजच्च महरा-
जहसीव करद्वागवल्लुगमदां गिरं अक्षमस्मि विग्रलव्या
नास्त्युपायः प्राणितुम् । अयि हृदय किमिदमकार्ये कार्य-
वद्यथवस्यापि तदसम्भवेन किमेवमुक्ताम्यसि । भगवन्
पञ्चवाण कस्तवापराधः कृतो मया यदेवं दहसि न च भस्मी-
करोषीति । अथाहमाविर्भूय विवृतदीपभाजनो भासिनि ननु
बहूपराद्दं भवत्या चित्तजन्मनो यदमुष्य जीवितभूतां रति-
माकृत्या कदर्थितवती धनुर्येष्टि भूलताभ्यां भमरमालामर्यां

¹ “A tray or dish,” or the leaf of the lotus serving the purpose of one; betel, aromatics, perfumes, and the like being placed upon the leaves.

² “An ivory fan.”

³ “A ewer.”

⁴ The usual sense of मुशीम् is “cold,” but here it means “intense,” तीव्रमन्मया, or it may signify “one whom desire wastes.”

⁵ A. कार्यवद्यथवसायस्त्रेयसा-तदसम्भव, B. कार्यवद्यथवस्यापि तदसम्भवे, C. यद्यथवसा-यस्त्रेयसापि तदसम्भवेन, D. यद्यथवस्यापि तदसम्भवे. The copyists seem to have been perplexed by the indeclinable past part. of ज्ञो, which, with य, may be स्य or साय, with अर्थ and अवं prefixed, “having entered upon, or engaged eagerly in, what was impracticable as if it was practicable.”

⁶ त्रम्, “to be distressed,” verb, 4th conjugation, making the radical vowel long.

⁷ “Kāma or love.”

ज्यां नीलालकण्ठुतिभिरखारण्यपाङ्गवीक्षितैर्महारजनध्वजप-
टांशुकं दशनष्टदमयूरुजालैः प्रथमसुहृदं मलयमारुतं परि-
मलपटीयसा निःश्वासपवनेन परिभृतस्तमतिमञ्जुलप्रलापैः
पुष्पमर्यां पताकां भुजयश्चिभ्यां दिग्विजयारभपूर्णकुभ्यमि-
शुनमुरोजयुगलेन क्रीडासरो नाभिमरणलेन सनात्यरथमरणलं
श्रोणिमरणलेन भवनरम्नतोरणस्तमयुगलमूरुयुगलेन ली-
लाकर्णकिशलयं चरणतलप्रभाभिरतः स्थान एव त्वां दुनोति
मकरकेतुः । माम् पुनरनपराधमधिकमायासयतीत्येष अस्य
दोषः । तत्प्रसीद सुव्दरि जीवय मां जीवनौषधैरिवापाङ्गैरन-
ङ्गभुजङ्गदृष्टमित्याश्चिष्टवानरीरमं रागावेशपेशलां विशाल-
लोचनां । तदननारं चिरपरिचिताविवातिरुद्धविश्वभौ द्वाण-
मवतिष्ठावहि । तदा तदा वियोगकाले समायाते अहमु-
णमायत्तं च निश्चस्य किञ्चिद्दीनहश्चित्स्तां हृष्टं परिष्वज्याप-
सर्वं प्रवृत्तः । अश्रुमुखी तु सा यदि प्रयासि नाथ प्रयातमेव
मे जीवितं गणय । नय मामपि न चेहासजनो निःप्रयोजन
इत्यञ्जलिमवतंसतामनैषीत् । अवादिष्वच्च तामपि मुग्धे कः
सचेतनः स्त्रियमभिकामयमानां नाभिनन्दति । यदि मदनु-
यहनिश्चलस्तवाभिसन्धिराचराविचारं मदुपदिष्टं । आदर्शय
राङ्गे मासाहश्यगर्भे चिष्पटमाचक्ष्य च किमियमाकृतिः
पुरुषसौन्दर्यस्य परमाङ्गा न वा वाढमाङ्गेति नूनमसौ
वक्ष्यति । ब्रूहि भूयो यदेवमस्ति कापि तापसी देशानारम्भम-

¹ Safflower, bearing red blossoms.

² According to the commentator, this sentiment is in *Sakontala*.

ण्णलव्यप्रागल्प्या मम च मातृभूता तयेदमालेष्य रूपं पुरस्कृ-
त्याहमुक्ता । सोऽस्ति ताहमन्त्रो येन त्वमुपोषिता पर्वणि
विविक्तायां भूमौ पुरोहितैर्हेतमुक्ते सप्तार्चिषि नक्षमेकाकिनी
शतचन्दनसमिधः शतमगुरुसमिधः कर्पूरमुष्टीः पटृवस्त्राणि
च प्रभूतानि हूत्वा भविष्यस्येवमाकृतिः अथ चालयिष्यसि
घटाणं । घटापुटकाणिताहूतश्च भर्ता भवत्यै सर्वे रहस्यजात-
माख्याय निमीलिताक्षो यदि त्वामालिङ्गेदियमाकृतिरमुमु-
पसङ्कामेत् तं तु भविष्यसि यथा पुराकौरैव । यदि भवत्यै
भवत्त्वियाय च रोचते न चास्मिन्विधौ विसंवादः शङ्ख्य
इति । वपुष्वेदिदं तवाभिमतं सह सुहन्मन्त्रिभिरनुजैः पौर-
जानपदैश्च सम्मत्य तेषामथनुमतेन कर्मण्यभिमुखेन स्थे-
यमिति । स नियतमभ्युपेष्यति पुनरस्यामेव प्रमदवनवाटी-
शृङ्गाटिकायामार्थवर्णिकेन विधिना सङ्क्षिप्तपशुना-भिहृत्य
मुक्ते हिरण्यरेतसि तद्भूमशमनेन संप्रविष्टेन मया-स्मन्त्रेव
लतामरणपे स्यातर्थं तं पुनः प्रगाढायां प्रदोषवेलायामाल-
पयिष्यसि कर्णे कृतनर्मस्मिता विकटवर्माणं धूर्त्ते-सि त्वम-
कृतज्ञश्च मदनुयहलव्येनापि रूपेण लोकलोचनोत्सवायमा-
नेन मत्सपल्नीरभिरमयिष्यसि । नाहमात्मविनाशाय वेता-
लोत्थापनमाचरेयमिति । श्रुतेदं त्वद्वचः स यद्वदिष्यति तन्म-
खमेकाकिन्युपागत्य निवेदयिष्यसि । ततः परमहमेव ज्ञास्या-

¹ “Deception or disappointment.”

² “An open place”—one where several walks meet.

³ Part. pass. of श्रृङ् ग in the causal form with रूप् prefixed, “to slay.”

मि । मत्पदचिह्नानि चोपवने पुष्करिकया प्रमार्ज्जयेति । सा तथेति शास्त्रोपदेशमिव मदुक्तमाहत्य कर्त्तव्यमण्यगात्माः पुरं । अहमपि यथाप्रवेशं निर्गत्य स्वमेवावासमयासिष्म ॥

अथ सा मत्तकाशिनी तथा तमर्थमन्वतिष्ठत् । अतिष्ठच्च तन्मते स दुर्मतिः । अभमच्च पौरज्ञानपदेष्वियमनुतायमाना वार्ता राजा किल विकटवर्मा देवीमन्त्रबलेन देवयोग्यं वपुरासादयिष्यति । नूनमेष न विप्रलभ्योऽतिकल्याणः कैव कथा प्रमादस्य स्वस्मिन्नेवान्तःपुरोपवने स्वायमहिष्यैव सम्पाद्यः किलायमर्थः । तथापि वृहस्पतिप्रतिमवुद्भिभि मेन्निभिरण्यभूदनुमतः यद्येवभावि नान्यदतः परमस्ति किञ्चिद्भुतमचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभाव इति । प्रसृततरेषु लोकवादेषु प्राप्ने पर्वदिवसे प्रगाढायां प्रौढतमसि प्रदोषवेलायामन्तःपुरोद्यानादुदैरत धूर्जटिकरणधूमोदूमोन्नमः स्त्रीराज्यदधितिलगौरसर्वपवसामांससुधिराहुतीनाच्च परिमलः पवनानुसारी च दिशि दिशि प्रावांसीत् । प्रशान्ते च सहसा धूपोन्नमे तस्मिन्नहमविश्म निशांनोद्यानमागमच्च गजगामिनी । आलिङ्ग्य च मां सस्मितमन्यधात् । धूर्त्स सिञ्चं ते समीहितमवसितच्च पशुरसौ । अमुष्य चोपप्रलोभनाय तदादिष्यादिशा मयोक्तं । कितव न साधयामि ते सौन्दर्यमेवं सुन्दरो हि तमप्सरसामपि स्यृहनीयो भविष्यसि किमुत मानु-

¹ “Concealment,” “obscurity.”

² 3d pers. sing. indef. præt. of वृत्त, “to dwell,” with प्र prefixed, “to spread abroad.”

³ “The garden of the palace;” निशान्त having one of its meanings, “a house.”

⁴ आदिष्म, indication of doubt or suspicion reproved.

धीर्णां मधुकर इव निसर्गचापलाद्य इच्छिदासज्जति भव-
इशो नृशंस इति । तेन तु मे पादयोनिंपत्याभिहितं । रमोह-
सहस्र मल्कृतानि दुश्चरितानि मनसापि न चिनायेयमितः
परमितरजारीं । त्वरस्त्र प्रकृते कर्मणीति तदहमीष्टशेन वैवा-
हिकेन नेपथ्येन त्वामभिसृतवती । प्रागपि यगाग्निसाक्षिक-
मनङ्गेन गुरुणा दत्तैव तुर्यं एषा जाया पुनरपीमं जातवेदसं
साक्षीकृत्य स्वहृदयेन दत्तेति प्रपदेन च चरणपृष्ठे निष्ठीऽग्न-
प्रोत्क्षिप्तपादपार्णिरितरेतर्यतिषक्षकोमलाङ्गुलितलेन भुज-
लताद्वयेन कथरां ममावेष्य सलीलमाननमानमय स्वय-
मुचमितमुखकमला विभान्नविशालद्विरसकृद्यचुच्चत ॥

अथैनामिहैव कुस्तिगुलमगर्भे तिष्ठ यावदहं निर्गत्य साथ्येयं
साथ्यं सम्यगिति विसृज्य तामुपसृत्य होमानलप्रदेशमशो-
कशाखावलंविनीं घटामचालयम् । अकूजच्च सा तं जनं
कृतानादूतीवाह्यनी । प्रावर्त्तिष्ठि चाहमगुरुचन्दनप्रमुखानि
होतुम् । आयासीच्च राजा यथोक्तं देशं । शङ्खापन्नमिव कि-
च्छासविस्मयं विचार्यं तिष्ठनामब्रवेम् । ब्रूहि सत्यं भूयोऽपि
मे भगवन्नां चिच्छानुमेव साक्षीकृत्य न चेदनेन रूपेण
मत्सपल्नी रमयिथसि ततस्त्वमिदं रूपं संक्रमयेयमिति स
तदैव देवेवेयं नोपधिरिति स्फुटोपजातः सम्प्रत्ययः प्रावर्त्तत

¹ First pers. sing. 1st pres. of शृ॒, “to speak;” the indicatory शृ॒ of the inflective termina-
tion prevents the substitution of शृ॒त्, as in the 3d pers. plural, which is शृ॒तन्.

² A name of fire.

³ First pers. sing. pot. of the causal of गृ॒, “to go;” the vowel remains short,
Gr. p. 159.

शपथाय । स्मिता पुनर्मयोऽस्ते । किं वा शपथे न कैव हि
मानुषी मां परिभविष्यति यद्यप्सरोभिः सङ्गच्छस्व
कामं । कथय कानि ते रहस्यानि तत्कथनाने तत्स्वरूपभंश
इति । सोऽब्रवीत् । अतिं बद्धो मन्त्यितुः कनीयान् भाता
प्रहारवर्मा । तं विषानेन व्यापाद्याजीर्णदोषं ख्यापयेयमिति
मन्त्यिभिः सहाध्यवसितं । अनुजाय विशालवर्मणे दण्डचक्रं
पुरुषाभियोगाय दिसितं । पौरवृद्धश्च पाञ्चालिकः परिचात्श्च
सार्थवाहः स्वनति नादो यवनाद्यज्ञेकं वसुन्धरामूल्यं लघी-
यसार्देण लभ्यमिति ममैकान्ते-मन्त्येताम् । गृहैपतिश्च ममा-
नाङ्गभूतो जनपदमहस्तः शतहलिरलीकापवादशीलमवले-
पवनां दुष्यामण्यमनन्तर्सीरं जनपदकोपेन घातयेयमिति
दण्डधरनुद्वारकमर्मणि मन्त्रयोगान्तियोक्तुमन्यपुगमत् । इत्य-
मिदमचिरप्रस्तुतं रहस्यमित्याकर्ण्य तमियत् तवायुरुपपद्यस्व
स्वकमर्मोचितां गतिमिति छुरिक्या द्विधा कृत्य कृत्यगार्चं तस्मि-
नेव प्रवृत्तस्फीतस्यर्पिष्ठि हिरण्यरेतस्यजुहवम् । अभूञ्चासौ

¹ First pers. sing. pot. causal of रूप्या, “to tell,” “I will cause it to be reported.”

² “An army,” “a division or detachment.”

³ A. has लूण्, but this is clearly wrong: all the others have लूणं, “a diamond.” The name in A. and C. is स्वभीति, but neither is likely to be very correct. The mention of a Yavana as a diamond-dealer is noticeable.

⁴ “A householder,” but here said to mean मानाध्यक्ष, “head of a village or district,” मनपदमहस्तः.

⁵ A proper name, a great farmer, or one who has extensive ploughing.

⁶ First pers. sing. pot. causal of हन्, “to kill,” “I will have him killed by a (pretended) popular tumult.

⁷ “Employed in his death or extinction, which was not to be entrusted to the magistrate (Dañdadhara).”

भस्मसात् । अथ स्त्रीस्वभावादीषविहूलां हृदयवस्थभां समाशास्य हस्तकिशलयमवलंभ्य गत्वा तप्रहमनुज्ञयास्याः सर्वाण्यन्तः पुराण्याहूय सद्य एव सेवां दत्तवान् विस्मितविलासिनीसार्थमध्ये कञ्जविहृत्य कालं विसृष्टावरोधमण्डलस्तदन्तः पुरे तया सह निशामनैषम् । अलभे च तन्मुखाद्राज्ञकुलस्य शीलम् । उषसि खाता कृतमङ्गलो मन्त्रिभिः सह समगच्छे तांश्चाब्रवम् । आर्या हृषेणैव सह परिवृक्षो मम स्वभावो य एष विषाक्तेन हन्तुं चिन्तितः पिता मे स मुखा स्वमेतद्राज्यं भूय एव याहयितव्यः पितृवद्मुष्मिन् वर्यं शुश्रूषयैव वर्तामहे । न स्ति पितृवधान्परं पातकमिति । भातरज्ञ विशालवर्माणमाहूयोक्तवान् वस न सुभिक्षाः साम्यतं पुराङ्गात्ते दुःखमोहोपहतास्यकामानो राष्ट्रं नः सुभिक्षमभिद्रवेयुरतः मुष्टिवधः संस्यवधो वा यदोन्पद्यते तदाभियास्यसि नाद्य याचा युक्तेति । नगरवृद्धानप्तलापिष्मल्पीयसा मूल्येन महार्हे वस्तु न मे लभ्यं धर्मरक्षायै तदनुगुणेनैव मूल्येनादानं क्रियतामिति । शतहलिङ्गं राष्ट्रमुख्यमाहूयाख्यातवान् यो-सावनन्तसीरः प्रहारवर्मणः पक्ष इति विनाशयिषितः सोऽपि पितरि मे प्रकृतिस्ये किमिति नाश्येत त्वयापि तस्मिन् संरभो न कार्यं इति । त इमे सर्वमाभिज्ञानिकमुपलभ्य स एवायमितिनिष्ठिन्वाना विस्मयमानाच्च

^१ “Affray, or devastation of crops.”

^२ Past part. of the desiderative of the causal of शश्, “to perish,” with वि prefixed, “has been sought to be caused to perish.”

^३ Third pers. sing. pot. pass. of the causal of शश्.

मां महादेवीच प्रशंसन्तो मन्त्रवलानि चोद्दोषयन्तो बन्धनान्तितरौ निःक्रमम्य स्वं राज्यं प्रत्यपादयन् । अहं तया मे धाच्या सर्वमिदं समाचेहितं रहसि पितोरवगमम्य प्रहर्षकाशाधिरूप्योत्तयोः पादमूलमभजे । अभज्ये च यौवराज्यलक्ष्म्या तदनुज्ञातया । प्रसाधितामा देवपादविरहदुःखदुर्भगान् भोगान्विर्विशम् । भूयोःस्य पितृसखस्य सिंहवर्मणो लेखाश्चरवर्मणश्चम्याभियोगमभिगम्य शशुबधो मिचरक्षा चेभगमपि करणीयमेवेत्यलघुना लघुसमुच्चानेन सैन्यचक्रेणाभ्यसरम् । अभूवच्च भूमिस्त्वत्पादलक्ष्मीसाक्षात्क्रियामहोत्सवानन्दराशेरिति ॥

श्रुतैतहेवो राजवाहनः सस्मितमवादीत् । पश्यत पारतस्त्रियकमुपधियुक्तमपि गुरुजनबन्धव्यसनमुक्तिहेतुतया दुष्टमित्यप्रमापणोपायतया राज्योपलब्धिमूलतया च पुष्कलावर्धम्मावर्थरीर्थत् किं हि बुद्धिमत्तिः प्रयुक्तं नाभ्युपैति शेभामित्यर्थपालमुखे विधाय निर्गदीर्घां हस्तिमाचष्ट । भवानात्मीयचरितमित्यादिदेश । सोऽपि बद्धाज्ञलिरभिदधे ॥

इति दशकुमारचरिते उपहारवर्मचरितं

नाम तृतीय उच्छ्वासः ॥

¹ Indeclinable past part. of the causal of गत, "to go," with निः prefixed, "having taken out or liberated."

² The same of गत, "to go," with चक्र prefixed, "to make known."

³ तदनुज्ञात refers to parents, "permitted or assented to by them," or it may be considered as referring to Kalpa-Sundari, "permitted by her."

⁴ Third pers. sing. indef. pres. of the causal of रुप्त, "to be accomplished," "he has caused to be attained or effected entire (पुष्कलौ) wealth (or worldly success) and virtue." The moral of this story therefore is, that the end fully justifies the means.

अथ अर्थपालचरितं चतुर्थं उच्चासः

देव सोऽहमप्येभिरेव सुहृद्दिरेककर्म्मोर्मिमालिनेमिभूमिव-
लयं परिखमनुपासरम् कदाचित्काशिपुरीं वाराणसीमुपस्थृत्य
मणिभङ्गनिर्मलाभसि मणिकर्णिकायामविमुक्तेष्वरं भगव-
न्नामन्यकमथनं प्रणम्य प्रदक्षिणं परिखमन् पुरुषमेकमायाम
वन्नामायसपरिधि पीवराभ्यां भुजाभ्यामावथमानपरिकरम-
नवरत्नदितोच्चूनताम्बहृदिमद्राक्षम् । अतर्केयज्व कर्कशोऽयं
पुरुषः कार्पण्यमिव वर्षेति मूनतारं चक्षुरारभश्च साहसानु-
वांदी नूनमसौ प्राणनिःस्पृहः किमपि कृच्छ्रं प्रियजनव्यसन-
मूलं प्रपित्संते । तत्पृच्छेयमेनमस्तिचेद्यमापि कोऽपि सा-
हाय्यावकाशस्तमेनमभ्युपपद्य इत्यपृच्छम् । भद्र सन्नाहोऽयं
साहसमवगमयति न चेन्नोर्यमिच्छामि श्रोतुं तु शोकहेतुमि-
ति । स मां बहुमानं निर्वर्ण्य को दोषः श्रूयतामिति । ततः
क्षचित् करवीरतले मया सह निषेणः कथामकार्षीत् ।

^१ Benares or Kāsi: the former is correctly Varanāsī, from its lying between two small feeders of the Ganges, the Varana and the Asi.

^२ The name of one of the principal landing places or ghāts by the side of the Ganges at Benares.

^३ A name of Siva, and the form under which he was worshipped at Benares, especially in the early ages of the Christian era, having been in some degree displaced by another denomination, that of Visveśvara.

^४ The destroyer of the daitya Andhaka.

^५ An iron club.

^६ "Has the semblance of oppression," अनुवादिन् सहशःः.

^७ Third pers. sing. pres. desiderative of एह, "to go," with प्र prefixed, "to engage in or perform," "he purposes to engage in some penance," कृच्छ्रः.

^८ "This undertaking."

महाभाग सोऽहमस्मि पूर्वेषु कामचरः पूर्णभद्रो नाम गृह-
पतिपुरः प्रयत्नसंवर्जितोऽपि मिथा दैवद्वानुवर्त्ती तु चौस-
वृक्षिरासम् । अथास्यां काशिपुर्यामर्यवर्यस्य कस्यचिन्नहे
चोरयिता रूपाभिंयाहितो बद्धः । बद्धे च मयि मत्तहत्ती
मृत्युविजयो नाम हिंसाविहारी राजगोपुरोपरितलाधिष्ठस्य
पश्यतः कामपालनामः उत्तमामात्यस्य शासनाज्जनकारदर-
वद्विगुणितघटारवो मरडलितंहस्तकारणोऽभ्यधावत् । अभि
पत्य च मया निर्भयेन निर्भर्त्सितः परिणमन्दारुलरुद्धसुविरानु-
प्रविष्टोभयभुजदरडचरणघटितप्रतिमानो भीत इव न्यवर्त्तिष्ठ ।
भूयस्थ नेत्रा जातसंरभेण निकामदारुणीर्वागङ्गुशपादपातै
रभिमुखीकृतो मयापि द्विगुणाबद्धमन्युना निर्भर्त्स्याभिहतो
निवृत्यापादवत् । अथ मयानुपत्य सखसमाकुष्ठः रुद्धस्थ
यन्ना हन्ता मृतोऽसि क्ष गच्छसि कुञ्जरांपसदेति निश्चितेन
वारणेन वारणं मुहुर्मुहुरभिन्ननिर्याणभागे कथमपि मदभिमु-
खमकरोत् । अथापसरतु द्विरदवराक एषोऽन्यः कश्चिन्मातङ्ग-
पतिरानीयतां येनाहमिह मुहूर्ते विहत्य गच्छामि गन्तव्यां

^१ “Following the will of destiny.”

^२ “Apprehended or caused to be seized in the fact.”

^३ “Curling up his trunk.”

^४ “Bending the head so as to strike with the tusk.”

^५ The space between the tusks प्रतिमानः was violently struck with the wood, in the holes of which the culprit's arms were passed, a sort of stocks for the hands instead of the feet.

^६ कुञ्जरापसदः गजाशमः.

^७ The hook or goad used for driving elephants, the ankuśa.

^८ निर्याण, the outer angle of the eye of an elephant or part next to it, the temples.

गतिभित्यवोचम् । हृष्टैव स मां रुद्रमुक्तर्जनमुक्तामनां यन्तृ-
निहुराङ्गः पलायिष । मन्त्रिणा पुनरहमाहूयाभ्यभाषिष ।
भद्र मृत्युरिव एष मृत्युविजयो नाम हिंसाविहारी सोऽयमपि
तावस्थयैवभूतः कृतः । तद्विरम कर्मणो-स्मान्मलीमसात्
किमलमसि प्रपद्यास्मानार्थवृत्त्या वर्त्तितुमिति । यथाज्ञाप-
यति तथेति विज्ञापितोऽयं मया मिष्वन्मयवर्त्तिष्ट ॥

मयैकदा रहसि जातविश्रम्भेण पृष्ठः सोऽभाषत स्वचरितं ।
आसीत् कुमुमपुरे राज्ञो रिपुङ्गयस्य मन्त्री धर्मपालो नाम
विश्रुतधीः श्रुतर्षिरमुष्य पुच्छः सुमित्रो नाम पितैव समः
प्रज्ञागुणेषु तस्य द्वैमातुरः कनीयान् भाताहम् । वेशेषु दि-
लसन्तं मामसौ विनयरुचिरवारयत् । अवार्यो दुर्बयश्चाहमु
पसृत्य दिल्मुखेषु भ्रमन्यहृच्छयास्यां वाराणस्यां प्रमदवने
मदनदम्नाराधनाय निर्गत्य सहस्रीभिः कन्दुकेनानुक्रीड-
माना काशीभर्तुश्चराङ्गसिंहस्य कन्या कान्तिमती नाम चक्रमे ।
कथमपि समगच्छे च । अथ छन्दं च विहरता कुमारीपुरे सा
मयासीदापन्नसत्त्वा कञ्चित्सुतच्च सूतवती मृतजात इति सो-
ऽपविद्वस्तया रहस्यनिर्भेदभयात् परिज्नेन क्रीडाशैले शवर्या
च इमशानमानीतः । तयैव निवर्त्तमानया निशीथे राजवी-
आमारक्षिकपुरुषैरभिगृह्य तर्ज्जितया दण्डपारुष्यभीतया नि-

^१ First pers. sing. indef. præt. passive of भिभाष, “to speak to.”

^२ The destroyer of Kāmadeva, a name of Śiva.

^३ A light ball for playing with.

^४ A Savarī, a woman of a low caste, or one of a barbarous and forest tribe.

भिन्नप्रायं रहस्यं । राजाङ्गयाहमाक्रीडगिरिदीगृहे विश्वव्यप्र-
सुप्रस्तयोपदर्शितो यथोपपन्नरज्जुबद्धः शमशानमुपनीय मा-
तङ्गोद्यतेन कृपाणेन प्राजिंहीर्ये । नियतिबलाल्लूनवन्धस्तम-
सिमाद्विद्यान्यजं तमन्यांश्च कांश्चित् प्रहत्यापासरम् । अशरण-
श्वभमन्तव्यामेकदाश्रुमुख्या कथापि दिव्याकारया सपरिवा-
रया कन्यकयोपास्थापिषि सा मामज्जलिकिशलयोहसंसितेन
मुखविलोलकुन्तलेन मूर्ढ्ना प्रणम्य मया सह महावनवट्टु-
मस्य कस्यापि महतः प्रच्छायशीतले निषेणा कासि वासु
कुतोऽस्यागता कस्य हेतोरस्य मे प्रसीदसीति साभिलाषमा-
भाषिता मया वाङ्मयं मधुवर्षमवर्षत् ॥

आर्यं नाथस्य यक्षाणां मणिभद्रस्यास्मि दुहिता तारावली
नाम । साहं कदाचिदगस्त्यपत्नीं लोपमुद्रां नमस्तृत्यापवर्त्त-
माना मलयगिरेः परेतावासे वाराणस्याः कमपिदारकं रुद-
न्नमद्राक्षम् । आदाय चैनं तीव्रस्त्रेहान्मम पिचोः सञ्चिधिम-
नैषम् । अनैषीच तातो मे देवस्यालकेश्वरस्यास्थानीं । अथा-
हमाहूयाङ्गमा हरस्त्रेन बाले बाले^१स्मिन् कीष्टश्ले भाव
इति । औरस इवास्मिन् वत्से वत्सलतेति मया विज्ञापितः ।

¹ नातङ्गु here implies “an executioner,” or a Chandála so employed.

² First pers. sing. 1st præt. of the passive of the desiderative form of द्व, “to take,” with द्व prefixed, “to strike,” “I was intended to be struck or killed.”

³ सादृश्य आदृत्य, “having seized.”

⁴ First pers. sing. 3d præt. passive of the causal of द्व, “to stay.”

⁵ Kuvera, sovereign of Alaká or Mount Kailása, the friend of Siva, and supreme monarch of the Yakshas.

सत्यमाह वराकीति तम्भूलामतिमहतीं कथामकरोत् । तथैता वदवगतं मया तं किल शैनकः शूद्रकः कामपालशाभिनः बन्धुमती विनयवती कान्तिमती चाभिन्ना वेदिमती यष्टदासी सोमदेवी चैकैव । हंसावती सुरसेना सुलोचना चानन्यानन्दिनी रङ्गपताका इन्द्रसेना चापृथग्भूता । या किल शैनकावस्थायामग्निसाक्षिकमात्मसात् कृता गोपकन्ना सैव किलार्थदासी पुनश्चाद्य तारावलीत्यभूवम् । बालश्च किल शूद्रकावस्ये त्वयि आर्थदास्यवस्थायां मम्युद्भूत । अवर्जत च विनयवत्या स्नेहवासनया स तु तस्या कान्तिमत्यवस्थायामद्योद्भूत् । एवमनेकमृत्युमुखपरिक्षिण्ठै देवान्मयोपलब्धं तमेकपिङ्गादेशाद्वने तपस्यतो राजहंसस्य देव्यै वसुमत्यै तसुतस्य भाविचक्रवर्त्तिनो राजवाहनस्य परिचर्यार्थं समर्प्य गुरुभिरुद्धाता कृतान्तयोगात् कृतान्तमुखपरिक्षिष्ठस्य ते पादपद्मशुभूषणार्थमागतास्मीति ॥

इति श्रुत्वा तामनेकजन्मरमणीमसकृदाश्विष्ट हर्षाश्रुमुखो मुहुर्मुहुः सान्त्वयित्वा तत्प्रभावदर्शिते महति मन्दिरे अहर्निशं भूमिदुर्लभान् भोगानन्वभूवम् । द्विचाणि दिनान्यतीत्य मस-

¹ In what follows we have three persons named, each with five wives; or Saunaka with Bandhumati, Vedimati, Hansavati, Ananyanandini, and Gopakanya; Sudraka with Vinayavati, Yakshadasi, Surasena, Rangapataka, and Aryadasi; and Kámapala with Kántimatí, Somadevi, Sulochana, Indrasena, and Tárávali; who are declared to be respectively the same individual, that is, in different lives. Reference is here obviously intended to other narratives, of which Saunaka and Sudraka were respectively the heroes. The only Sudraka of whom we know any thing is the one mentioned in the Introduction to the Mrichchakali, as the king of Magadha and author of the drama.

² A name of Kuvera.

काशिनीं तामवादिषम् । प्रिये प्रत्युपकृत्य मत्प्राणद्रोहिणश्च-
रुडसिंहस्य वैरनिर्यातनसुखमनुबुभूषामीति । तया सस्मित-
मभिहितमेहि कान्त कान्तिमतीदर्शनाय नयामि त्वामिति
स्थिते-र्जुराचे राज्ञो वासगृहमनीये । ततस्तच्छ्रोभागवर्ति-
नीमादायासियद्विं प्रबोध्यैनं प्रस्फुरनामव्रवम् । अहमस्मि
भवज्जामाता भवदनुमत्या विना तव कन्यकाभिमर्शी तम-
पराधमनुवृत्या प्रमार्दुमागत इति । सोऽतिभीतो मामभि-
प्रणम्याह । अहमेव मूढापराञ्चो यत्तव द्रुहितृसंसर्गानुया-
हिणो यहयत्त इवोत्कान्तसीमा स्वयं समादिष्टवान् तदर्थं ।
तदास्तां कान्तिमती राज्यमिदं मम च जीवितमष्टप्रभृति
तदधीनमित्यवादीत । अथापरेष्युः प्रकृतिमरुडलं सन्तिधाय
विधिवदान्मजायाः पाणिमयाहयत । अश्रावयत्त तनयवासीं
तारावली कान्तिमत्यै सोमदेवीसुलोचनेन्द्रसेनाभ्यश्च पूर्वजा-
तिवृत्तानां । इत्यमहम् मन्त्रिपदादेशं यौवराज्यमनुभवन् वि-
हरामि विलासिनीभिरिति ॥

सं एवं माहशेष्ये पि जन्तौ परिचर्यानुबन्धी बन्धुरेकः सर्वे-
भूतानामलसकेन स्वर्गते अशुरे ज्यायसि च श्याले चरुघो-
षनामि स्त्रीष्वतिप्रसङ्गात् प्रागेव क्षयक्षीणायुषि पञ्चवर्षदे-

¹ “Affected or seized by a planet,” “affected with temporary insanity,” “moonstruck.”

² “By the destructibility or perishable nature of all beings,” अपरमलसकोभत इति देवयनी.

³ Kumārapāla, the narrative being resumed by Puruṣabhadra.

⁴ “Something less than five years' old,” ईषदसमाप्तो कल्पदेशदीयः.

शीयं सिंहघोषनामानं कुमारमध्येचयद्वर्जयच्च विधिनैनं
स साधुः । तस्याद्य यौवनोन्मादिनः पैशुन्यवादिनो दुर्म्म-
न्धिणः कतिचिदासन्नानारङ्गभूताः तैः किलासावित्यमया-
श्चत । प्रसखैव स्वसा तवामुना भुजङ्गेन सङ्गृहीता पुनः
प्रसुप्ते राजनि प्रहर्तुमुद्यतासिरासीत् तेनैवास्मै दैवात्मक्षण-
प्रवुद्धेन भीत्यानुनीय कन्या दहा । तच्च देवज्येष्ठं चण्डिघोषं
विषेण हत्वा बालोऽयमसमर्थ इति त्वमद्यापि प्रकृतिविश्रम्भ-
णायोपेषितः क्षिणोति पुरा स कृतमो भवन्तं । तमेवानन-
कंपुरं गमयितुं यतस्वेति । स तथा दूषितोऽपि यक्षिणीप्रभा-
वभयानामुष्मिन् पापमाचरितुमशक्त । एषु किल दिवसे
ज्वयथापूर्वमाकृतौ कानितामत्याः समुपलक्ष्य राजमहिषी सुल-
क्षणा नाम सप्रणयमपृच्छद् देवि नाहमयाथातथेन विप्र-
लभनीया कथय तथ्यं केनेदमयथापूर्वमाननारविन्दे तवैषु
वासरेष्विति । सा त्वादीत् भद्रे स्मरसि किमद्याप्ययाथात-
थेन किञ्चिन्मयोक्तपूर्वे । सखी मे तारावली सपाली च
किमपि कलुषिताशया रहसि भर्त्ता मनोषापदिष्टाप्रणयमध्य
येष्य प्रणम्यमानाथस्माभिरुपोढमसरा प्रावसत् अवसी-
दति च नः पतिरतोऽस्ति मे दौर्मनस्यमिति । तत्प्रायेणै
कान्ते सुलक्षणया कान्ताय कथितं । अथासौ निर्भयोऽद्य

¹ The present tense, with पुरा used in the sense of the future.

² “The city of the destroyer,” “Yama the regent of the dead.”

³ The wife of Chandraghosa.

⁴ A. C. D. have निर्भयोद्य, B. निर्भयेष्ट, E. reads as in the text.

प्रियतमाविरहपारुभिरवयवैर्धर्यस्तम्भिताश्रुपर्याकुलेन चक्षु-
षोष्मश्वासशोषिताभिरिवान्तिपेशलाभिर्वाग्भिर्वियोगं दर्श-
यन्तं कथमपि राजकुले कार्याणि कारयन्तं पूर्वसङ्केतितैः
पुरुषैरभियासावन्धयत् । तस्य किल स्यानस्यानेषु दोषमुद्भोष्य
तदुद्धरणीये चक्षुषी यथा तन्मूलमेवास्य मरणं भवेदिति ।
अतोऽचैकान्ते यथेष्टमशु मुक्ता तस्य साधोः पुरः प्राणान्
मोक्षकामो बधामि परिकरमिति ॥

मयापि तन्मितृष्टसनमाकर्ण्य पर्यश्चुणा सोऽभिहितः सौम्य
किं तव गोपायिता यत्तस्य सुतो यक्षकन्यया देवस्य राजवा-
हनस्य पादशुश्रूषार्थं देव्या वसुमत्या हस्तन्यासः कृतः सोऽहम-
स्मि । शश्यामि सहस्रमेव भटानामुदायुधानां हत्वा पितरं
मोचयितुम् । अपि तु सङ्कुले यदि कश्चित् पातयेत्तदङ्गे शस्त्रि-
कां सर्वं एव मे यन्मो भस्मनि हुतमिव भवेदित्यनवसितवचन
एव मयि महानांशीविषः प्राकाररन्मेणोदैरयंच्छ्रस्तमहं
मन्त्रौषधबलेनाभिगृह्ण पूर्णभद्रमब्रवम् । भद्र सिद्धं नः समी-
हितं । अनेन तातमलक्ष्यमाणः सङ्कुले यहच्छया पातितेन
नाम दंशयिता तथा विषं स्तम्भयेयं यथामृत इत्युदास्येत ।
त्या तु मुक्तसाधसेन माता मे बोधयितव्या यो यक्ष्या वने
देव्या वसुमत्या हस्तार्पितो युष्मासूनुः सोऽनुप्राप्तः पितुरवस्थां
मत्त उपलभ्य बुद्धिवलादित्यमाचरिष्यति । त्या मुक्तशासया

¹ B. reads उद्भाद्या, "having opened;" E. उद्भोष्य, "having made known."

² "A snake."

³ Third pers. sing. 1st præt. of the causal of इर्, "to go," with उद् prefixed, "put forth."

राजे प्रेषणीयं । एष स्तु ऋचधर्मः यद्भुरबन्धुर्वा दुष्टः स निरपेक्षं निर्यात्य इति । स्त्रीधर्मस्त्रैष यद्दुष्टस्य दुष्टस्य वा भर्तुर्गतिर्गतव्येति । तदहममुनैव सह चिताग्निमारोऽस्यामि । अभिजनानुरूपः पश्चिमो विधिरनुज्ञातव्य इति । स एवं निवेदितो नियतमनुज्ञास्यति । ततः स्वमेवागारमानीय कारणपटं परिक्षिप्ते विविक्तो हेशे दर्भसंस्तरमधिशास्य स्वयंकृतानुमरणमरणनया त्वया तच च सचिधेयमिति । अहं तु वास्तकद्युगतस्त्वया प्रावेशयिष्ये । ततः पितरमुज्जीव्य तदभिरुचितेनाभ्युपायेन चेष्टिष्यामह इति । स तथेति दृष्टतरस्तुर्णमन्यगात् । अहं तु घोषणास्थाने चिन्चावृक्षं घनतरविपुलशास्त्रमास्त्रं गूढतनुरतिष्ठम् ॥

आरूढश्च लोको यथायथमुच्छैःस्थानान्युज्ञावचप्रलापः स्थितः तावन्मे पितरं तस्तरमिव पश्चाद्भुजमुद्धुरध्वनिमहाजनानुयातमानीय मद्भ्यास एव स्थापयित्वा मातङ्गस्त्रिरघोषयत् । एष मन्त्री कामपालो राज्यलोभान्तर्सारं चरणसिंहं

¹ A. has चरणदिश्येत्, B. D. उत्सूज्येत्, C. E. उदास्येत्; either this or the second reading is equally good; the latter is the 3d pers. sing. pot. of the passive of उत्सू, "to throw," with उद् prefixed, "shall be abandoned as if dead."

² "Inclosed with a screen," कारणपटः.

³ "Having caused to be placed (the body of Kámapála) upon (चरिश्चास्य) a pile or bed of darbha-grass." All the copies read ततः स्वमेवागारम्, understanding probably स्व, "himself," "his body;" but possibly a preferable reading were ततस्तमेव चरिश्चास्य, as the causal participle requires a second accusative.

⁴ First pers. sing. indef. future of the passive of the causal of विश्व, with अ and चा prefixed, "to enter in," "I shall be made to be admitted."

⁵ "Unrestrained," "unbounded," उद्धुरल्पु विश्वंस्त्रलं.

युवराजं चरणघोषज्ज्व विषान्नेनोपांशु हत्वा पुनर्देवोऽपि सिं-
हघोषः पूर्णयौवन इत्यमुष्मिन्यापमात्ररिष्यन् विश्वासाद्रहस्य
भूमौ पुनरमात्यं शिवनागमाहूय स्थूलमङ्गारवर्षज्ज्व राजबधा-
योपजय तैः स्वामिभक्त्या विवृतंगुल्यो राज्यकामुकस्यास्य
ब्राह्मणस्यान्धतमसप्रवेशो न्याय इति प्राद्विवाकवाक्यादस्यु-
ज्जरणाय नीयते । पुनरत्योऽपि यदि स्यादन्यायवृत्तिस्तमये-
वमेव यथार्हेण दर्खेन योजयिष्यति देव इति । श्रुतैतद्वच्छक-
लकले महाजने पितुरङ्गे प्रदीप्तशिरसमाशीविषं अक्षिपम् ।
आहज्ज्व भीतो नामावस्तुत्य तच्चैव जनानुलीनः कुरुत्यालदृष्टस्य
तातस्य पिहितजीवरक्षो विषं क्षणादस्तभयम् । अपतत्त्व स
भूमौ मृतकल्पः प्रालपज्ज्व सत्यमिदं राजावमानिनो देवो
दराण एव स्पृशतीति यदयं अक्षिभ्यां विनावनिपतिना चि-
कीर्षितः प्राणैरेव वियोजितो विधिनेति मदुर्क्षं केचिदनुम-
न्यना अपरे तु पुनर्निनिन्दुः । दर्भीकरत्तु तमपि चरणालं
दद्वाहुद्वासद्वृतलोकदत्तमार्गः प्राद्रवत् । अथ मदद्वा पूर्ण-
भद्रग्रबोधितार्था ताहशेऽपि असने नातिविह्वला कुलंपरिज-
नानुयाता पद्मां धीरमागत्य मन्त्यितुरुत्तमाङ्गमुसङ्गेन धार-
यन्ती स्थिता राज्ञे समादिशत् । एष मे पतिस्तवापर्कर्त्ता
नवेति दैवमेव जानाति न मे नयात्ति चिन्तया फलं । अस्य

¹ Sthūna and Angāravarsha are proper names.

² "The secret was revealed."

³ B. has अत्यपरिजन.

⁴ Third pers. sing. 1st præt. of दिश, with सम and आ prefixed, "to apprise," see 48.

तु पाणियाहकस्य गतिमननुप्रपद्यमाना भवत्कुलं कलङ्कये-
यमतोऽनुमन्तुमर्हसि भर्त्ता सह चिताधिरोहणाय मासिति ।
श्रुत्वा चैतन्यीतियुक्तः प्रतिसमादिक्षेत् क्षितीश्वरः । क्रियतां
कुलोचितः संस्कारः । उत्सवोत्तरं च पश्चिमं विधिसंस्कारम-
नुभवतु मे भगिनीपतिरिति । चण्डाले तु मत्प्रतिषिद्धसक-
लमन्त्रवादिप्रयासे संस्थिते कामपालोऽपि कालदृष्ट एवेति
स्वभवनोपनयनममुष्य स्वमाहात्म्यप्रकाशनाय महीपतिरन्व-
मंत्त । आनीतश्चपिता मे विविक्तायां भूमौ दर्भशश्यामधि-
शयानः स्थितोऽभूत् । अथ मद्द्वा मरणमरणनमनुष्टाय
सकरुणं सखीरामन्त्य मुहुरभिप्रणम्य भवनदेवताः यत्नि-
वारितपरिजनाक्रन्दिता पितुर्मे शयनस्थानमेकाकिनी प्रावि-
क्षत् । तच पूर्वमेव पूर्णभद्रोपस्थापितेन च मया वैनतेयता-
गतेन निर्विषीकृतं भर्त्तारमैक्षत । हृष्टमा पत्युः पादयोः
पर्यन्तुमुखी प्रणिपत्य मात्रं मुहुर्मुहुः प्रसूतस्तनी परिष्वज्य

¹ First pers. sing. pot. mood of a nominal verb, formed from कलङ्क, “a mark or stain.”

² Third pers. sing. indef. pres. of समादिश्, as in 46, with श्रिति prefixed, “to inform in return,” “to reply to.”

³ B. and D. has उत्सवानाम्, A. C. and E. उत्सवोत्तरं, “the end or supplement of the festival;” but it is rather a questionable phrase. One sense of उत्सव is “anger;” so that it may mean, “the last obsequial rite, with which ‘my’ anger ceases.” The commentary is silent.

⁴ “The Chāndāla having perished, and being a check to any report that all the effects of the venom had been prevented by my charms.”

⁵ All the copies, except A., have वैनतेयतां गतेन; but the reading of the latter seems preferable, “having come with the faculty,” i.e. the speed of the son of Vinatā or Garudā; or, in the other case, it may mean, “by me who had obtained the faculty,” &c. either in regard to speed, or hostility to serpents, preventing the action of their venom.

सहर्षवाष्पगङ्गदमगदत् । पुष योऽसि जातमाषः पापया
मया परिव्यक्तः स किमर्द्धमेव मामतिधृणामनुगृह्णासि ।
अथवैष निरपराध एव ते जनयिता युक्तमस्य प्रत्यानयन-
मनाकाननात् । क्लूरा खलु तारावली या तामुपलभ्यापि
तत्वतः कुवेरादसमर्थं मत्यमर्पितवती देवै वसुमत्यै । सैव
वासहशकारिणी । नहि ताहशाङ्गराशेर्विना माहशो
जनोऽल्पपुण्यस्तवार्हति कलप्रलापामृतानि कर्णाभ्यां पा-
तुम् । एहि मां परिष्वजस्वेति भूयो भूयः शिरसि जिग्न्य-
ङ्गमारोपयन्ती तारावलीं गर्हयन्यश्चुभिरभिष्वन्युक्तमिता-
ङ्गयष्टिरन्याहशी क्षणमज्जनिष्ट । जनयिता॒पि मे नरकादिव
स्वर्गं ताहशाङ्गशनास्थाभूतमभ्युदयमारुदः पूर्णभद्रेण वि-
स्तरेण यथावृत्तमावेदितो भगवतो मधवतो॒पि भाग्यवला-
मात्मानमज्जीगणत् । मनागेव च मत्सवन्धमाख्याय हर्षवि-
स्मितात्मनोःपितोरकथयम् । आङ्गापयत काष्ठ नः प्रतिष-
त्तिरिति पिता मे प्राब्रवीत् । वास गृहमेवेदमस्मदीयमति-
विशालशालवलयमक्षम्यायुधयाममलङ्घतमा च गुप्तिः ।
उपकृताश्च मया बहवः सन्ति सामन्ताः प्रकृतयश्च भूयस्यो
न मे व्यसनमनुरूप्यन्ते । सुभटानाज्ञानेकसहस्रमस्त्येव सम्मु-
हन्त्युपदारमतो॒चैव कतिपयान्यहानि स्थित्वा वासाभ्यन्तर-
कोपानुत्पादयिष्यामः कुपितांश्चोपसंगृह्य प्रोत्सात्य खस्य प्रकृ-

¹ “Without (undergoing) such a load (or heap) of (adverse) fortune, I should not have been worthy,” &c.

² Third pers. sing. indef. præt. of गण, “to reckon,” verb, 10th conjugation.

त्यमिषानुत्याष्ट सहजांशु द्विषो दुर्दानामेनमुच्छेत्याम इति ।
को दोषस्तथास्त्रिवति तातस्य मतमन्वमंसि ॥

तथास्मासु प्रतिविधाय तिष्ठत्सु राजा-पि विज्ञापितोदन्तो
जातानुतापः पारथामिकान्वयोगान् प्रायः प्रायुक्ते चास्मा-
भिः प्रत्यहमहन्यन्त । अस्मिन्बेवावसरे पूर्णभद्रमुखाच्च राज्ञः
श्वास्थानमवगम्य तदैव स्वोदंवसितभित्तिकोणादार्थ्य सुर्व-
ङ्गामकार्षम् । गता च सा भूमिः स्वर्गकल्पमनल्पकन्यकाजनं
कमण्युद्देशं । अव्यथिष्ठ च हृष्टैव मां स नारीजनः तच काचि-
दिन्दुलेखेव स्वलग्वरणेन रसातंलान्धकारं निर्धूनाना वियहि-
णीव देवी वसुन्धरा । हरगृहिणीवासुरविजया यावतीर्णा
पातालमागता भूमिरिव वियहिणी गृहिणीव भगवतः
कुसुमधन्वनो राज्यलक्ष्मीरिवानेककुनृपतिदर्शनपरिहाराय
महीविवरं प्रविष्टा निष्टप्तकनकपुष्पिकेवावदातकान्तिः कन्य-
का चन्दनलतेव मलयमारुतेन मर्द्दनेनोदकम्पत । तथाभूते
च तस्मिन्बङ्गनासमाजे कुसुमितेव काशर्यहिः पाण्डुशिरसिजा
स्थविरा काचिच्चरणयोर्में निपत्य चासदीनमब्रूत । दीयताम-
भयदानमस्मै-नन्यशरणाय स्त्रीजनाय । किमसि देवकुमारो

¹ “Were defeated or repelled,” 3d pers. plur. 1st pret. pass. voice of हन्, “to strike or kill.”

² “Our own dwelling,” गृहं गेहोदवसितमित्यमतः.

³ One of the regions under the earth.

⁴ “Dissipating,” “destroying.” This is the reading of A.; the others have निहृषान, “concealing,” but this makes sense only by a strained metaphor.

⁵ Like the flowering stalk of the kās-grass, andropogon, bearing a cluster of white blossoms.

दनुजयुज्जतृष्णया रसातलं विविश्वः आज्ञापय कोऽसि कस्य
हेतोरागतोऽसीति । सा तु मया प्रत्यवादि मास्म भवत्यो
भैषुः । अहमस्मि विजातिवृषभात्कामपालादेव्यां कान्तिम-
त्यामुत्पन्नोऽर्थपालो नाम । सत्यर्थे निजगृहानृपगृहं सुरङ्ग-
योपसरन्निहान्तरे वो हृष्टवान् । कथयत काः स्थ यूयं कथमिह
निवसेति । सोदङ्गलिरुदीरतवती । भर्तृदारक भाग्यवत्यो
वयम् यास्त्वामेभिरेव चक्षुर्भिरनघमद्राक्षम् । श्रूयतां यस्त्व
मातामहश्चरणसिंहस्तेनास्यां देव्यां लीलावत्यां चरणघोषः
कान्तिमतीत्यपत्यद्यमुदपादि चरणघोषस्तु युवराजोऽत्यास-
ङ्गादङ्गनासु राजयक्षणांसुक्षयमगादलर्वत्यां देव्यामाचार-
वत्यां । अमुया चेयं मणिकर्णिका नाम कन्या प्रसूता । अथ
प्रसववेदनया मुक्तजीविताचारवती पत्युरन्तिकमगमत् ।
अथ देवश्चरणसिंहो मामाहूयोपहूरे समाज्ञापयत् । चृद्धिमति
कन्यकेयं कल्याणलक्षणा तामिमां मालवेन्द्रनन्दनाय दर्पेसा-
राय वर्ष्णयित्वा दित्सामि । विभेमि च कान्तिमतीवृत्तान्ता-
दारन्थ कन्यकानां प्रकाशवस्थापनादत इयमरातिष्ठसनाप
कारिते महति भूमिगृहे कृचिमशैलगर्भोत्कीर्णेनानामरणप्रे-
क्षागृहे प्रचुरपरिवर्हया भवत्या संवर्द्धतां । अस्त्वच भोग्यवस्तु
वर्षशतोपभोगे अक्षयमिति तथोक्ता निजवासगृहस्याङ्गण-

¹ A. has यक्षणा सरक्षयन्, B. D. E. यक्षणा सुरक्षयम्, C. यासुखयं. It should probably be either आसु, "quickly," or ज्ञासु, "life," that precedes अय. सुरक्षय, or असुरक्षय, although perhaps not wholly inadmissible, have no particular propriety.

भित्तावर्द्धपादं किञ्चुविष्कंभमुद्धृत्य तेनैव द्वारेण स्थानमिदम्-
स्मानवीविंशत् । इह च नो वसन्तीनां द्वादशसमाः समत्युः ।
इयज्ञ वासा तरुणीभूता न चाद्यापि स्मरति राजा । काम-
मियं पितामहेन दर्पसाराय सङ्कल्पिता तदस्या कान्ति
मत्या चेयं गर्भस्थैव द्यूतजिता स्वमाता तवैव जायानेन
समकल्प्यत । तदृश प्राप्तरूपं चिन्त्यतां कुमारेणैवेति । तां
पुनरवोचम् । अद्यैव राजगृहे किमपि कार्यं साधयित्वा प्रति-
निवृतो युष्मासु यथार्हं प्रतिपत्स्य इति तेनैव दीपदर्शितेन
विलपथेन गत्वा स्थिते-र्द्धराते तदर्द्धपादं प्रत्युद्धृत्य वासगृहं
प्रविष्टो विश्रव्यप्रसुप्तं सिंहघोषं जीवयांहमयहीषम् । आकृष्ण
च तमहमिवाहिशशुः स्फुरन्तममुनैव भित्तिरन्धपथेन स्लैण
सन्त्रिधिमनैषम् । आनीय च स्वभवनमायसनिगडसन्द-
नितचरणयुगलमवनमितमलिनवदनमश्रुवह्न्तरक्षुषमे-
कान्ते जनयितोर्मार्दर्शयम् । अकाययज्ञ विलकर्थां । अथ
पितरौ प्रदृष्टतरौ तं निकृष्टाशयं निशाम्य बन्धने नियम्य
तस्या दारिकायाः यथार्हेण कर्मणा मां पाणिमयाहयेतां ।
आनाथकञ्च तद्राज्यमस्मदायस्तमेव जातं । प्रकृतिकोपभयात्
मन्माता मुमुक्षितोऽपि न मुक्त एव सिंहघोषः । तथास्य
तास्य वयमङ्गराजः सिंहवर्मा देवपादानां भक्तिमान् कृतव-

¹ A space of the breadth of a cubit. किञ्चुरेस्तेत्यमर्तः परिणाहे विष्कम्भ इति वैश्यम्भी.

² Third pers. sing. indef. pret. causal of विश्व, “to enter,” “he sent us or made us enter into.”

³ “Violently,” “as if seizing the life.”

⁴ All the MSS. have वह्नु, which may mean, “suffused with.”

र्मा चेत्यमिचाभियुक्तमेनमभ्यसराम । अभूवज्ज्व भवत्पादप-
द्वारजोऽनुपात्यः । स चेदानीं भवत्परणप्रणामप्रायश्चित्तमनु-
तिष्ठतु सर्वदुश्चरिष्कालनमनार्थः सिंहघोष इत्यर्थपालः प्रा-
ञ्जलिः प्रणनाम । देवोऽपि राजवाहनो बहुपराक्रान्तं बहू-
पयुक्ता च बुद्धिर्मुक्तवन्धनस्ते इवशुरः पश्यतु मामित्यभिधाय
भूयः प्रमतिमेव पश्यन् प्रीतिस्मेरः प्रस्तूयतां तावदात्मचरि-
तमित्याज्ञापयत् सोऽपि प्रणम्य विज्ञापयामास ॥

इति श्री दण्डिना कृते दशकुमारचरितं अर्थपालचरितं
नाम चतुर्थ उच्छ्वासः

पञ्चम उच्छ्वासः प्रमतिचरितं

देव देवस्थान्वेषणाय दिक्षु भग्नमन्त्रभङ्गस्यापि विन्द्यपार्श्वा-
रुदस्य वनस्पतेरधः परिणतपतङ्गबालपक्षवावतंसिते पश्चि-
मदिगङ्गनामुखे पल्ललाभस्युपस्यृश्योपास्य सन्ध्यां तमः-
समीकृतेषु निक्षेपतेषु गन्तुमक्षमः क्षमातले किसलयैरूप-
रचय्य शम्यां शिशयिष्माणः शिरसि कुर्वन्नज्ञलिं यस्मिन्
वनस्पतौ वसति देवता सैव मे शरणमस्तु शरारुचक्कचार-
भीषणायां सर्वगलश्यामशर्वरात्मकारपूराध्मातगभीरगद्धरा-

¹ इवशुरः is here used to denote “a wife’s uncle,” not “a father-in-law,” its usual acceptation. Sinhaghosha being the brother of Chandraghosha, whose daughter, Manikarnikā, is the wife of Arthapāla.

² Part. pres. desiderative of श्री, “to sleep,” verb, 1st conjugation atm. pada.

³ “Fearful as the haunt of numerous mischievous creatures.”

यामस्यां महाटव्यामेकाकिनो मे प्रसुप्तस्येत्युपधाय वामभु-
जमशयिषि । ततः द्वाणादेवावनिदुर्लभेन स्पर्शेनासुखायिषत
किल मे गाषाण्यद्वादयिषतेन्द्रियाण्यभ्यमनायिष्ट चानारा-
त्मा विशेषिष्टतश्च द्विष्टास्तनूरूहाः पर्यस्फुरन्मे दक्षिणभुजः
कथं तिदमिति मन्दमन्दमुन्मिषन्मुपर्यच्छचन्द्रातपद्वेदकल्पं
शुक्रांशुकवितानमैश्चिषि । वामतो वलितहृषिः समया सौ-
धभित्तिं चिषास्तरणशायिनमतिविश्वप्रसुप्तमङ्गनाजनम-
लक्षयम् । दक्षिणतो दत्तचक्षुरागलितस्तनांशुकाममृतफेन-
पटलपाणुरशयनशायिनीमादिवराहदंश्वांशुकजाललग्नाम-
सस्पस्तदुधसागरदुकूलोत्तरीयां भयसाध्वसमूर्च्छितामिव धर-
णीमहणाधरमणिकिरणबालकिसलयलास्यहेतुभिराननार-
विन्दपरिमलोद्वाहिभिर्निश्चासमातरिश्चभिरीश्वरक्षणदहनदर्थं
स्फुलिङ्गशेषमनङ्गमिव सन्मुक्षयनीमनाः सुप्तदपदमसुज-
मिव जातनिद्रामामीलितलोचनेन्द्रीवरमाननं दधानामैरा-
वतमदावलेपलूनापविष्टामिव नन्दनवनकल्पवृक्षरत्नमञ्जरीं
कामपि तरुणीमालोकयम् । अतर्क्षयच्च । क गता सा
महाटवी कुत इदमूर्ढागडकपालसम्पुटोल्लेखि शक्तिर्धजशि-

¹ We have here two nominal verbs, from सुख, "pleasure," and द्वाद, "joy," 3d pers. plur. indef. prst. atm. pada.

² Nominal verb, from मनस्, "the mind," with अभि prefixed, "to be delighted," 3d pers. sing. indef. prst. atm. pada.

³ In the sense of being elevated, as the down of the body through delight, दुष्ट takes the augment इ; if simply "gladdened," "delighted," the form is दुष्ट.

⁴ "Near to," used with the accusative case.

⁵ "The upper half of the egg," i.e. the sky; alluding to Menu's description of the creation of the world.

⁶ "The building lofty as the trident which tops (the temple of) Kumára (Sakti-dhwaja)."

खरशूलोत्सेधसौधमागतं । क्वचिच तदरण्यस्थलीसमास्तीर्णं पञ्चवशयनं । कुतस्त्यज्जेदमिन्दुगमस्तिसम्भारभासुरं हंसतूल-द्वकूलशयनं । एष च को नु शीतरश्मिकिरणरजतरज्जुदोलाप-रिष्टमूर्च्छित इवाप्सरोगणः स्वैरसुप्तः सुन्दरीजनः । का चेयं देवीवारविन्दहस्ता शारदशशाङ्कमराङ्गलामलदुकूलोत्तरछदम-धिशेते शयनतलं । न तावदेषा देवयोषा यतो मन्दमन्दमि-न्दुकिरणैः संवास्यमाना कमलिनीव निद्राति । भग्नवृल-स्थुतरसविन्दुशवलितं पाकपाराङ्गुचूतफलमिवोऽन्नस्वेदेरेणं गराङ्गस्थलमालश्यते । अभिनवयौवनविदाहनिर्भरोष्मणि-कुचतटे वैवर्ण्यमुपैति वर्णकः । वाससी च परिभोगानुरूपं धूसरिमाणमार्दर्शयतः । तदेषा मांनुषेव दिष्ट्या चानुच्छृ-ष्टयौवना यतः सौकुमार्यमागताः सन्नोपि संहता इवाव-यवाः । प्रस्त्रिग्रथतमापि पाराङ्गुतानुविष्टैव देहच्छविः । दन्तपी-डानभिङ्गतया नातिविशदरागो मुखे विद्मधुतिरथरमणिः । अनन्त्यापूर्णमारक्षमूलं चम्पकमुकुलमिव कठोरं कपोलतलं । अनङ्गवाणपातमुक्ताशङ्कुच विश्रव्यमधुरं सुष्टुते । न चैतद्व-स्थाःस्थलं निर्दयविमर्हविस्तारितमुखस्तनयुगलं । अस्ति चान-तिक्कानशिष्टमर्यादचेतसो ममास्यामासक्तिः । आसङ्गनुरूपं पुनराश्विष्टा यदि स्पृष्टमार्त्तरवेणैव सह निद्रां मोक्षति । अथाहं न शक्षामि चानुपश्चिष्य शयितुम् । अतो यज्ञावि तद्वत्

त्रा

¹ “Fragrant unguent,” such as sandal paste and the like.

² “She is mortal, because she sleeps, because she perspires, because the unguent on her person dries up, and because there is dust upon her garments, accidents from which the goddesses are exempt.”

भाग्यमच परीक्षिष्य इति स्पृष्टास्पृष्टमेव किमप्याविष्टरागसाध्वं लक्ष्य सुप्तः स्थितोऽस्मि । सापि किमप्युत्कम्प्यना रोमोद्भेदवता वामपार्श्वेन सुखायमानेन मन्दं मन्दं विजृभिकारभमन्थराङ्गी त्वङ्गदयपक्ष्मणोश्वक्षुषोरलसतान्तारकेणातिपक्षनिद्राकषायितापाङ्गपरभागे नयुगलेनेषदुन्मिषनी चास-विस्मयहर्षरागशङ्काविलासविभ्रमव्यवहितानि व्रीडान्तराणि कार्य-माणा परिजनप्रबोधनोद्यतां गिरंकामावेशपरवशं दृदयमङ्गनि च साध्वसायाससच्चमानस्वेदपुलकानि कर्थं कर्थमपि निगृष्टं सप्त्युहेण मधुरकूणितचिभागेन मन्दमन्दप्रचारितेन चक्षुषा मदङ्गानि निर्वर्ण्य दूरोत्सर्पितपूर्वकायापि तस्मिन्देव शयनतले सचकितमशयिष्ट । अजनिष्ट मे रागाविष्टचेतसोऽपि किमपि निद्रा । पुनरननुकूलस्पर्शदुःखायमानगाचः प्रावुध्ये । प्रबुद्धस्य च सैव मे महाटवी तदेव तरुतलं स एव पचास्तरो ममाभूत । विभावरी च व्यासीत् । अभूद्ध मे मनसि किमयं स्वप्नः किं विप्रलभ्मो वा किमियमासुरी देवी वा कापि माया । यङ्गावि तङ्गवतु नाहमिदं तत्वतोऽनश्ववुद्ध मोक्षामि भूमिशम्यां यावदायुरजन्यायै देवतायै प्रतिशयिष्यामीति निश्चितमतिरितिष्ठम् ॥

अथाविर्भूय कापि रविकराभितप्तकुवलयदामतान्तगाच-यष्टिः क्षिष्टनिवसनोक्तरीया निरलक्षणपाटलेन निःशा-

¹ त्वङ्गत् part. pres. tense crude form, from त्वगि, “to move,” “moving or trembling.”

सोष्मजर्जरितत्विषा दन्ताछदेन वमन्नीव कपिलधूमधूमं विर-
हानलमनवरतसलिलधाराविसर्जनादुधिरावशेषमिव लोहि-
ततरं द्वितयमक्षणोरुद्धहन्ती कुलचारिचबन्धनपाशविभ्रमेणैक-
वेणीभूतेनकेशकलापेन नीलांशुकरचितचीरचूलिकापरिवृता
पतिव्रतापताकेव सञ्चरन्ती क्षामक्षामापि देवतानुभावाद-
नतिक्षीणवर्णावकाशा सीमन्निनी प्रशिपतन्तं मां प्रहर्षो-
त्कम्पितेन भुजलताद्येनोत्थाय पुचवन्परिष्वज्य शिरस्युपा-
द्ग्राय वास्त्व्यमिव स्तनयुगलेन स्तन्यछलात् प्रक्षरन्ती शिशि-
रेणाश्रुणा निरुद्धकरणी द्वेहगङ्गदं व्याहारीत् । वास यदि वः
कथितवती मगधराजमहिषी वसुमती मम हस्ते बालमर्य-
पालं निधाय कथाञ्च काञ्चिदात्मभृपुचसखीजनानुष्वां
राजराजप्रवर्त्तिं वृत्तान्तर्धानमगादात्मजा माणिभद्रस्येति
साहमस्मि वो जननी पितुर्वो धर्मपालसूनोः सुमित्रानु-
जस्य कामपालस्य पादमूलानिष्कारणकोपकलुषिताशया
प्रोष्टानुशयविधुरा स्वप्ने केनापि रक्षोरुपेणोपेत्य शप्नास्मि
चरित्कायां त्वयि वर्षमाचं वसामि प्रवासदुःखायेति ब्रुवतै-
वाहमाविषा प्रावृद्धे । गतञ्च तद्वर्षे वर्षसहस्रदीर्घे । अतीता-
यां तु यामिन्यां देवदेवस्य अस्त्रकस्य श्रावस्त्व्यामुसवसमाज-
मनुभूय बन्धुजनञ्च स्थानस्थानेभ्यः सञ्चिपतिं समीक्ष्य मुक्त-
शापा पत्युः पार्श्वमभिसरिष्यामीति प्रस्थितायामेव मयि त्वम-

¹ Related by the deity Kuvera.

चाभ्येत्य प्रतिपन्नोऽस्मि शरणमिहत्यां देवतामिति प्रसुप्तोऽसि।
 एवं शापदुःखाविद्या मया तदा न तत्वतः परिष्ठिक्षो भवान्।
 अपि तु शरणागतमविरतप्रमादायामस्यां महाटव्यामयुक्तं
 परित्यज्य गन्तुमिति मया त्वमपि स्वपत्रेवासि नीतः प्रत्या-
 सन्ने च तस्मिन् देवगृहे पुनरचिन्तायम्। कथमिह तस्मेनानेन
 सह समाजं गमिष्यामीति । अथ राज्ञः श्रावस्तीश्वरस्य यथा-
 र्थनाम्बो धर्मवर्द्धनस्य कन्यां नवमालिकां धर्मकालसुभगे
 कन्यापुरविमानहर्म्यतले विशालकोमलतलं शम्यातलमधि-
 शयानां यहच्छयोपलभ्य दिष्टेयं सुप्ता परिजनश्च गाढनिद्रः
 शेतामयमच मुहूर्सेमार्चं ब्राह्मणकुमारो यावकृतकृत्या निव-
 र्त्येति त्वां तच शायगित्वा तमुद्देशमगमम् हृष्टा चोत्सवश्रियं
 निर्विश्य च स्वजनदर्शनसुखमभिवाद्य च चिभुवनेश्वरमात्मा-
 लीकप्रत्याकलनोपाहृदसांध्यसञ्च नमस्कृत्य भक्तिप्रणतहृदयां
 भगवतीमचिकां^१ तया गिरिदुहिषा देव्या सस्मितमयि भद्रे
 मा भैषीर्भवेदानीं भर्तृपार्श्वगामिनी गतस्ते शाप इत्यनुगृ-
 हीता सद्य एव प्रत्यापन्नमहिमा प्रतिनिवृत्य हृष्टैव त्वां यथा-
 वदभ्यजानम्। कथं मत्सुत एवायं वत्सस्यार्थपालस्य प्राणभूतः
 सखा प्रमतिरिति पापया मयास्मिन्द्वानादौदासीन्यमाच-
 रितं । अपि चायमस्यामासक्तभावः कन्या चैनं कामयते

¹ Third pers. sing. imperative of शृणु, “let (the train) sleep.”

² “Who had brought violence upon himself by his simulated interposition;” referring, apparently, to Siva’s attempting to make peace between his rival brides, Parvati and Gangā.

युवानमुभौ चेमौ लक्ष्यसुप्तौ च पया साधसेन वान्योन्यमात्मानं न विवृत्ताते । गन्तव्यज्ञ मया कामाग्रातयाप्तनया कन्यया रहस्यरक्षणाय । न समाभाषितः सखीजनः परिजनो वा । न यामि तावल्कुमारं । पुनरपीमर्थे लब्धलक्षणे यथोपपन्नैरूपायैः साधयिष्यतीति मत्प्रभावः स्वापितं भवनामेतदेव पचशयनमनैषम् । एवमिदं वृत्तं । एषा चाहं पितुत्ते पादमूलं प्रत्युपसर्पेयमिति प्राञ्जलिं मां भूयोभूयः परिरूप्य शिरस्युपाग्राय कपोलयोच्चुचित्वा जेहविक्षिवा गतासीत् ॥

अहञ्च पञ्चवाणवश्यः आवस्तीमन्यवर्त्तिषि । मार्गे च महति निगमे नैगमानां तामचूडयुद्धकोलाहलो महानासीत् । अहञ्च तच सन्निहितः किञ्चिदस्मैषि । सन्निधिनिष्णत्तु मे वृद्धविटः कोऽपि ब्रासणः शनकैः स्मितहेतुमपृच्छत् । अब्रवञ्च । कथमिव नारिकेलं जातेः प्राच्यवार्टकुकुटस्य प्रतीच्यवाटपुरुषैरसमीक्ष्य वलांकाजातिस्तामचूडो वलप्रमाणाधिकस्यैवं प्रतिविसृष्ट इति । सोऽपि तज्ज्ञः किमज्जैरभिर्षुत्पादितैस्तूष्णीमास्वेत्युपहस्तिकायास्तामूलं कर्पूरसहितमुचृत्य

ca. k. f. 1.

¹ Second person dual, present tense of चु, “to choose,” verb, 5th conjugation, with चि prefixed, “to explain,” “to make known.” “These two through modesty or fear do not make each other mutually understood.”

² “A convenient opportunity.”

³ “In an assembly of tradespeople or merchants.”

⁴ A species of game-cock.

⁵ शाट, “a company,” “a party.”

⁶ Another kind of cock, inferior in spirit and strength to the other. This is described as having a long neck and white feathers, of good wind, but of uncertain courage.

⁷ A small bag or box holding betel or spices.

मर्द्दं दत्ता चिष्ठाः कथाः कथयन् क्षणमतिष्ठत् । प्रायुध्यत
 चातिसंब्बमनुप्रहारप्रवृत्तपक्षमुक्तकण्ठरवर्वं विहङ्गमद्य-
 यम् । जितश्चासौ प्रतीच्यवाटकुञ्जुटः सोऽपि विटः स्वकुञ्जुट-
 विजयप्रहृष्टो मयि वयोविरुद्धं सख्यमुपेत्य तदहरेव स्वगृहे
 खानभोजनादि कारणितोहरेद्युः श्रावस्तीं प्रयान्तं मामनुगम्य
 स्मर्त्तव्योऽस्मि सत्यर्थं इति मिचवद्विसृज्य प्रत्ययासीत् । अहं च
 गत्वा श्रावस्तीमध्यश्रान्तो वासोद्यानलतामराङ्गपे शयितो
 ऽस्मि । हंसरवप्रबोधितश्चोत्थाय कामपि क्षणितनूपुरमुखरा-
 भ्यां चरणाभ्यां मदनिकमुपसर्पन्तीं युवतीमद्राक्षम् । सा
 त्वागत्य स्वहस्तवर्त्तिनि चित्पटे लिखितं मात्सहशं कमपि
 पुरुषं माज्जं पर्यायेण निवर्णयन्तीं सविस्मयं सवितर्कं सह-
 र्षज्जं क्षणमवातिष्ठत् । मयापि तथ चित्पटे मात्साहशं
 पश्यता तस्याच्च हृषिविचेष्टिमनाकस्मिकं मन्यमानेन ननु
 सर्वसाधारणोऽयं रमणीयः पुण्यारामभूमिभागः किमिति चि-
 रस्यितिक्षेषोऽनुभूयते ननूपवेष्ट्यमित्यभिहिता सा सस्मित-
 मनुगृहीतास्मीति न्यषीदत् सङ्क्षया च देशवार्तानुविद्या
 काचनावयोरभूत् । कथा संश्रिता च सा देशातिथिरसि
 हश्यन्ते च ते ऽध्यश्रान्तानीव गाचाणि यदि न दोषो मम
 गृहे द्य विश्रमितुमनुयहः क्रियतामित्यशंसत् । अहं चायि
 मुन्धे नैष दोषो गुण एवेति तदनुमार्गागमी तमृहगतो
 राजार्हेण खानभोजनादिनोपचरितः सुखं निषखो रहसि
 पर्यपृच्छते । महाभाग दिग्नाराणि भ्रमता कञ्चिदत्ति किञ्चि
 दक्षुतं भवतोपलब्धमिति ममाभवन्मनसि महदिदमाशास्पदं ।

एषा स्खलु निखिलपरिज्ञनसम्बाधसंलक्षितायाः सखी राजदारिकायाश्चिचपे चास्मच्चस्ति तदुपरि विरचितसितवितानं हमर्यतलं तप्रतञ्च प्रकामविस्तीर्णे शरदध्वपटलपारादुरं शयनं तदधिशायिनी च निद्रालीढलोचना ममैवेयं प्रतिकृतिरतो नूनमनङ्गेन सापि राजकन्या तावतीं भूमिमारोपिता यस्यामसहमदनज्वरव्यथितोन्मादिता सती सखीनिर्बन्धपृष्ठविक्रियानिमित्ता चातुर्यैतदूपनिर्माणेनैव समर्थमुह्तरं दत्तवती रूपसंवादात्म संशयादनया पृष्ठो भिनव्यस्याः संशयं यथानुभवकथनेनेति जातनिश्चयोऽवम् । भद्रे देहि चिचपटमिति सा त्वर्पितवती मङ्गले । पुनस्तमादाय तामपि याजसुप्रामुखसन्मदनरागविह्लां वस्त्रभां तचैवाभिलिख्य काचिदेवंभूता युवतिरीहशस्य पुनः पार्श्वशायिन्यागण्यात्यां प्रसुप्तेन मयोपलब्धा किलैष स्वप्न इत्यालपञ्च । हृष्या तु तया विस्तरतः पृष्ठः सर्वमेव वृत्तान्तमकथयम् । असौ च सख्या मन्त्रिमित्तान्यवस्थानाराख्यवर्णयत् । तदाकर्ण्य च यदि तव सख्या मदनुपहोन्मुखं मनो गमय कानिचिदहानि कमपि कन्यापुरे निराशङ्कनिवासकरणमुपायमारच्यागमिष्यामीति । कथचिदेनामुपगमय गत्वा तदेव सर्वेष्ट वृद्धविटेन समर्गंसि । ससम्भवमसौ विश्रमय तथैव ज्ञानभोजनादि कारयित्वा रहस्यपृच्छत् । च्छार्यं कस्य हेतोरचिरात् प्रत्यागतोऽसि ।

¹ Indeclinable past part. causal of रूप, “to make,” “having caused to be made;” so presently, उपगमय, “having caused to approach;” and विष्वमय, “having made to take rest;” from उपगम, “to approach,” and विष्वम, “to rest.”

प्रत्यवादिष्मेनं स्थान एवाहमार्येण पृष्ठः श्रूयतामस्ति हि आवस्तीनाम नगरी तस्याः पतिरपर इव धर्मेषु चो धर्मवर्जनो नाम राजा तस्य दुहिता प्रत्यादेश इव श्रियः प्राणा इव कुसुमधन्वनः सौकुमार्यविंवितनवमालिका नवमालिका नाम कन्यका सा मया समाप्तिः स्त्रिहष्टा कामनाराचप-द्विभिव कटाक्षमालां मम मर्मणि व्यक्तिरत् । तच्छल्योद्धरणाक्षमश्च धन्वन्तरिसहशस्त्रहते नेतरोऽस्ति वैद्य इति प्रत्यागतोऽस्मि । तत्प्रसीद कञ्चिदुपायमाचरितुम् । अयमहं परिवर्त्तिस्त्रीवेषते कन्या नाम भवेयं । अनुगतश्च मया त्वमुपगम्य धर्मासनगतं धर्मवर्जनं वक्ष्यसि । ममेयमेकैव दुहिता । जातमाचार्यां त्वस्यां जनन्यस्याः संस्थिता । माता च पिता च भूत्वाहमेव व्यवर्जयम् । एतदर्थमेव विद्यामयं शुल्कमर्जितु-ङ्गतोऽभूदवन्नीनगरीमुज्जयिनीमस्मैवाहिकाकुलजः कोऽपि विप्रदारकः । तस्मै चेयमनुमता दातुमितरस्मै न योग्या । तरुणीभूता चेयं स च विलंवितस्तेन तमानीय पाणिमस्या याहयित्वा तस्मिन्यस्तभारः सन्यसिष्ये । दुरभिरक्षतया दुहितृणां मुक्तशैशवानां विशेषतश्चामातृकाणामिह देवं मातृपितृस्थानीयं प्रजानामापन्नशरणमागतोऽस्मि । यदि वृद्धं

¹ The usual sense of this word is contradiction; here it means "humiliator," "rival;" so in the Vikramorvasi, Urvasi is called पश्चादेषो रुचगद्विदार सिरि गौरीष, "the humbler of Gauri, proud of her beauty," p. 3.

² "Accidental encounter."

³ "Died."

⁴ "I shall abandon worldly care," from चल्ल, "to throw away," with सम् and नि prefixed, 1st pers. sing. indef. fut. atm. pada.

ग्रासणमधीतिमगतिमतिष्ठ मामनुयाश पक्षे गणपत्यादि
राजचरितधुर्यो देवः सैषा भवद्वजतरुच्छायायामस्तिष्ठितचा-
रिता तावदथ्यास्तां यावदस्याः पाणियाहकमानयेयमिति ।
स एवमुक्तो नियतमभिमनायमानः स्वदुहितृस्तिष्ठौ मां
वासयिष्यति । गतस्तु भवानागामिनि मासि फाल्गुने फा-
ल्गुनीषूत्तरासु भाँविनि राजान्तःपुरजनस्य तीर्थयाचोत्सवो
भविष्यति । तीर्थस्थानात् प्राच्यां दिशि गोरुतान्तरमतिक्रम्य
वानीरवलयमथवर्त्तिनि कार्त्तिकेयगृहे करतलगतेन शुक्रां-
वरयुगलेन सह स्यास्यसि । स खल्वहमनभिशङ्कः एवैतावन्तं
कालं सह विद्वत्य राजकन्यया भूयस्तस्मिन्नुसवे गङ्गाभासि
विहरन् विहारथ्याकुले कन्यकासमाजे मग्नोपसृतस्त्वदभ्याश
एवोन्मस्थ्यामि । पुनस्तदुपहृते वाससी परिधायापनीतदारि-
कावेशो जामाता नाम भूत्वा त्वामेवानुगच्छेयम् । नृपात्मजा
तु मामितस्ततो न्विष्यानासादयनी तया विना न भोस्य
इति रुदन्त्येव स्यास्यति तन्मूले च महति कोलाहले क्रन्दत्सु
परिजनेषु रुदत्सु सखीजनेषु शोचत्सु पौरजनेषु किं कर्तव्य-

¹ C. and E. read गणयति, as if it were the locative case of the participle of गण्य, "to count or calculate," agreeing with पञ्चः: the reading गणपति appears preferable, although Gañapati or Gañesa is not usually held forth as a model for kings.

² A. C. and E. omit भाविनि: it is not necessary.

³ "At the interval of a cow's lowing," गोरुतान्तरं, as far off as a cow may be heard.

⁴ 1st pers. sing. indef. fut. of मस्त, "to drown," with उत् prefixed, "to emerge." The verb substitutes ष्ट् for स्, inserts a nasal before the non-conjugational terminations, and rejects one ष्ट्. The final palatal ष्ट् becomes ष्ट्, which, with the स् of the inflection, makes ष्ट्. See Gr. p. 235, r. 213. c. 1.

तामूढे सामात्ये पार्थिवे त्वमास्थानीमेत्य मां स्थापयित्वा
वस्थसि । देव स एष मे जामाता तवाहैति श्रीभुजाराधनं-
मधीती चतुर्ष्वास्त्रायेषु गृहीती षट्स्वङ्गेष्वान्वीक्षिकीविचक्ष-
णश्चतुःषष्ठिकलागमप्रयोगचतुरो विशेषेण गजरथतुरङ्गत-
न्वविद्युसनास्त्रकर्मणि गदायुषे च निस्तप्तमः पुराणेतिहा-
सकुशलः कर्ता काष्ठनाटकाख्यायिकानां वेत्ता सोपनिषदो
र्धशस्त्रस्य निर्मैत्सरो गुणेषु विश्वभी सुहत्सु शक्तः संविभा-
गेशीलः श्रुतंधरो गतस्मयम् । नास्य दोषमणीयांसमण्युपलभे
न च गुणेष्वविद्यमानं । तन्मादृशस्य ब्राह्मणमाचस्य न लभ्य
एष सब्दन्धी । दुहितरमस्मै समप्प्य वार्षकोचितमन्यमाश्रमं
सङ्कुमेयं यदि देवः साधु मन्यत इति । स इदमाकरण्ये वैवर्ण्या-
क्रानावकुः परमुपेतो वैलक्ष्यमारप्स्यते नुनेतुमनित्यतादिस-
ङ्कीर्तनेनाचभवनां मन्त्रिभिः सह । तं तु तेषामदत्तश्चोषो
मुक्तकर्ण रुदित्वा चिरस्य वाष्पकुरुर्दकरः काष्ठान्याहृत्याग्निं
सन्धृष्ट्य राजमन्दिरद्वारे चिताधिरोहणायोपक्रमिष्यते । स
तावदेव तत्पादयोर्निःपत्य सामात्यो नरपतिरभिमतैर्थेस्तामु-
पच्छन्य दुहितरं मर्यां दत्ता मद्योग्यतासमाराधितः समस्तमेव

^१ “He is worthy of your veneration, such as is paid to Vishnū. श्रीभुज्, “the enjoyer or possessor of Sri.

^२ “Kindly speaking.” The commentator quotes Amara. शङ्कः मिर्यवदः, but it is a various reading of शङ्कः. See Colebrooke’s Am. Coshā, p. 258, l. 3, and note.

^३ “Liberal in distributing gifts,” &c.

^४ “Of good memory,” “retaining what is heard.”

^५ “Free from pride.”

^६ “As if choking (कुरुक्षङ्कः) with restrained tears after having long wept loudly.”

राज्यभारं मयि समर्पयिष्यति । सोऽयमभ्युपायोऽनुहेयो यदि
तु यथं रोचत इति । सोऽपि पदुर्बिटानामयणीरसकृदभ्यस्तक-
पटप्रपञ्चः प्राञ्चालशर्मा यथोक्तमभ्यधिकञ्च निपुणमुपक्रा-
न्तावान् । आसीच्च मम समीहितानामचिरकालसिद्धिः ।
अन्यभवञ्च मधुकर इव नवमालिकामार्द्दसुमनसम् । अस्य
राज्ञः सिंहवर्मणः साहाय्यदानं सुहासङ्केतभूमिगमनमित्युभ-
यमपेष्य सर्वबलसन्दोहेन चम्पामिमामुपगतो दैवादेवदर्श-
नसुखमनुभवामीति ॥

श्रुतैतत्प्रमतिचरितं स्मितमुकुलितनयनो विलासप्रायमू-
र्जितं मृदुप्रायं चेष्टितमिष्ट एष मार्गः प्रज्ञावतामथेदानी-
मचमवान् प्रविशत्विति मिषगुप्तमैक्षत श्रितीशपुणः ॥

इति श्री दण्डिना विरचिते दशकुमारचरिते प्रमतिचरितं
नाम पञ्चम उच्छ्वासः ॥

मिषगुप्तचरितं नाम षष्ठ उच्छ्वासः

मिषगुप्तचाचक्षे देव सोऽहमपि सुहासाधारणमणका-
रणः सुशेषु दामलिप्ताह्यस्य नगरस्य वासोदाने महानामु-
सवसमाजमालोकयम् । तत्र क्वचिदतिमुक्तलतामण्डपे कम-

¹ Dámalipita is usually considered the same as Támalipita or Támrálipita, the modern Tumlook, or somewhere in that situation: the commentator, however, follows the usual direction of placing Suhma in the Agni-koha or south east, whence I have conjectured it to be identifiable with Tipera or Aracan. See Vishnu Purána.

पि वीणावादेनात्मानं विनोदयनं युवानमद्राक्षम् । अप्रा-
क्षम् । भद्र को नामायमुसवः किमर्थे वा समारब्धः केन वा
निमिसेनोस्तवमनाहत्यैकान्ते भवानुत्करित इव परिवादि-
नीवितीयस्तिष्ठतीति । सोऽभ्यधृतः । सौम्य सुशप्तिस्तुङ्गधन्वा
नामानपत्यः प्रार्थितवानमुष्मिन्नायतने विस्मृतविन्द्यवास-
रागं वसन्त्या विन्द्यवासिन्याः पादमूलगादपत्यव्ययमनया च
किलास्मै प्रतिशयिताय स्वप्ने समादिष्टं । उत्पत्यते तवैकः
पुणो जनिष्ठते चैका दुहिता स तु तस्याः पाणियाहकमनु-
जीविष्टति । सा तु सप्तमावर्षादारभ्यापरिणयनात् प्रतिमासं
कृतिकासु कन्दुकनृत्येन गुणवर्जन्तुलाभाय मां समाराधयतु ।
यज्ञाभिलषेत् सामुष्मै देया । स चोत्सवः कन्दुकोत्सवो ना-
मास्त्विति । ततोऽल्पीयसा कालेन राज्ञः प्रियमहिषी भेदिनी
नामैकं पुष्मसूत । समुत्पन्ना चैका दुहिता । साय नाम कन्या
कन्दुकवती सोमापीडां देवीं कन्दुकविहारेणाराधयिष्टति ।
तस्यात् सखी चन्द्रसेना नाम धारेयिका मम प्रियासीत् सा
चैषु दिवसेषु राजपुण्ये भीमधन्वना बलवदनुरुद्धा । तदह-
मुलकरितो मन्मथशरशत्यदुःखोद्विग्नचेताः कलेन वीणार-
वेनात्मानं किञ्चिदाश्वासयन् विविक्षमध्यास इति ॥

अस्मिन्नेव च क्षणे किमपि नूपुरङ्गणितमुपातिष्ठत ।
आगता च काचिदङ्गुना हृष्टैव स एनामुत्कुलहृष्टिरूप्यायो-

¹ A name of Durgā, as the goddess of the Vindhya mountains: a celebrated temple to her under this appellation is in the neighbourhood of Mirzapur.

² "Wearing the moon as her diadem."

पगूढस्तया तचैवोपाविशत् । अशंसन्न सैषा मे प्राणसमा
यद्विरहो दहन इव दहति मामिदच्च मे जीवितमपहरता
राजपुण्ये भृत्युनेव निरुष्णतां नीतोःहं । न च शक्षामि
राजसूनुरित्यमुष्मिन् न्यायमाचरितुं । अतोःनयात्मानं सुहृष्टं
कारयित्वा त्यक्षामि निष्प्रतिक्रियान् प्राणानिति । सा तु
पर्यन्तुमुखी समन्धधात् । मा स्म नाथ मल्कृते-ध्यवंस्यः
साहसं । यस्त्वमुक्तमात् सार्थवाहादर्थदासादुत्पद्य कोशदास
इति गुरुभिरभिहितनामधेयः पुनर्मदत्यासङ्गादेशदास इति
द्विषिद्धिःप्रख्यापितोःसि । तस्मिन्स्त्वयुपरते यद्यहं जीवेयं
नृशंसो वेश इति समर्थयेयं लोकवादं । अतोःद्वैव नय मा-
मीस्तिं देशमिति । स तु मामन्धधस्त । भद्र भवद्वृषेषु राष्ट्रेषु
कतमत्समृद्धं सम्पन्नशस्यं सत्पुरुषभूयिष्यते । तमहमीषद्वि-
हस्याब्रवम् । भद्र विस्तीर्णेयमर्णवांवरा न पर्यन्तोःस्ति स्थाने
स्थाने रम्याणां जनपदानामपि तु न चेदिह युवयोः सुख-
निवासकारणं कमण्युपायमुन्पादयितुं शङ्कुयाम् ततोःहमेव
भवेयमध्यदर्शी । तावतोदैरत रणितानि मणिनूपुराणां ।
अथासौ जातसम्भवमा प्राप्नैवेयं भर्तृदारिका कन्दुकावती कन्दु-
कक्रीडितेन देवीं विन्ध्यवासिनीमाराधयितुं । अनिषिद्धदर्श-

¹ “I shall not be able to follow a proper conduct or loyalty to him (although he be) a prince.”

² Second pers. sing. indef. præt. of दो, with अधि and अच prefix, “to engage in or undertake;” used in the sense of the imperative with the particles मा स्म, and rejecting the augment.

³ Third pers. plur. 1st præt. of उत्, “to go,” with उत् prefixed, “to go up,” “sounds arose.”

ना चेयमस्मिन् कन्दुकोत्सवे सफलमस्तु युष्मशक्तुरागच्छतां
द्रष्टुम् । अहमस्याः सकाशवर्जिनी भवेयमित्ययासीत् ताम-
न्वयाव चावां । महति रुनरङ्गपीठे स्थितां प्रथमं तामोष्टीमप-
श्यम् । अतिष्ठत्वा सा सद्य एव मे हृदये न मयान्वेन चान्तराले
हृष्टा चिर्चीयाविष्टचित्तश्चाचिन्तयम् । किमियं लक्ष्मीर्नेहि
नहि तस्याः विल हस्ते विच्यस्तकमलमस्यात्तु हस्त एव
कमलं भुक्तपूर्वा चांसौ पुरातनेन पुंसा पूर्वराजैश्च । अस्यां
पुनरनवद्यमयातंयामं च यौवनभिति चिन्तयत्येव मयि सा
अनवद्यसर्वगाची अत्यस्तहस्तपञ्चवायस्यृष्टभूमिरालोलनील-
कुटिलालका सविभ्रमं भगवतीमभिवन्य कन्दुकममन्दरागस्स-
षिताक्षमनङ्गमिवालंबंत । लीलाशिथिलच्च भूमौ मुक्तवती
मन्दोत्यितच्च विच्छिकुचिताङ्गुष्ठेन प्रसृतकोमलाङ्गुलिना
पाणिपञ्चवेन समाहत्य हस्तपृष्ठेन चोचीय चदुलदृष्टिला-
च्छतं स्तवकमिव भमरमालानुवद्धमवपतनामाकाश एवा-
यहीत । अमुञ्चच्च मध्यविलंवितलये द्रुतलये च मृदु मृदु

¹ The passage is rather obscure, but it seems to imply, "although seen by me, a different person, and at a distance, she took her place immediately in my heart." E. has न मयान्वेन चान्तराले हृष्टा.

² "Lakshmi, who, as the bride of Vishnū, 'the Purātana-pumān,' and as the goddess of fortune, has been enjoyed by former sovereigns."

³ "Unenjoyed," "unpossessed."

⁴ "Extended." चर्त्त, "thrown," with चि and चति prefixed, "thrust forth."

⁵ The ball was of a red colour, whence it is compared to the eye of Ananga, or love glowing with passion.

⁶ "She held or balanced in her hand," 3d pers. sing. 1st pres. of लुचि with चा prefixed, "to impend or hang upon."

⁷ "She cast the ball in musical time, mean, slow, and quick."

प्रहरन्ती तत्क्षणे चूर्णपदमदर्शयत् । प्रशान्ताच्च तं निर्देयप्र-
हारैरुदपातयत् । विपर्ययेण च प्राशमयत् । पक्षमृज्जागतच्च
वामदक्षिणाभ्यां कराभ्यां पर्यायेणाभिन्नती शकुनमिवोद-
स्थापयत् । दुरोन्धितच्च प्रपतनामादत्य गीतमार्गमाचरत्
प्रतिदिशच्च गमयिता प्रत्यागमयत् । एवमनेककरणमधुरं
विहरन्ती रङ्गपातस्य रङ्गचेतसो जनस्य प्रतिक्षणमुच्चावचाः
प्रशंसावाचाः प्रतिगृह्णन्ती तत्क्षणाहृष्टविश्राम्भं कोशदासमंसे
वलंव्य करिटकतगराडमुत्पुलेक्षणच्च मय्यभिमुखीभूय तिष्ठ-
ति । तत्प्रथमावतीर्णकन्दर्पकारितकटाक्षहृष्टदनुमार्गवि-
लसितलीलाज्जितभूलता श्वासानिलवेगान्दोलितैदनाच्छद-
रश्मिजालैलीलापल्लवैरिव मुखकमलपरिमलयहणलोलान-
लिनस्ताडयन्ती मण्डलभूमणेषु कन्दुकस्यातिशीघ्रप्रचारतया
प्रविशन्तीव महर्शनलज्जया पुष्पमयं पञ्चरं पञ्चविन्दुप्रसृतेषु
पञ्चापि पञ्चवाणवाणान् युगपदिवाभिपततस्नासेनावघट्ट-
यन्ती गोमूषिकांप्रचारेषु घनदर्शितरागविभ्रमा विद्युत्तात-
मिवविंवयन्ती भूषणमणिरणितदत्तलयसंवादिपादचारम-
पदेशस्मितप्रभाभिष्ठविद्वाधरमवसंसितप्रतिसमाहितशि-

^१ This is a term borrowed from the *Sangita*, or art of music and dancing. According to the commentator, it is stepping backwards and forwards with differing degrees of rapidity.

^२ "Going round ten paces," दशपदचक्रमणं तु गीतमार्गः.

^३ We have no help to the interpretation of this and several analogous forms in this passage, but they refer to modes of dancing or acting. The *Gomūtrikā* prachāra is said to intend a movement like the undulating line of forked lightning, although the term is derived from a less poetical analogy.

खण्डभारं समाधट्टितक्षणितरन्मेखलागुणमज्जितोन्मितपृष्ठु
 नितस्विलंवितविचलदंशुकोज्जुलमाकुञ्जितप्रसृतवेल्लितभु-
 जलताभिहतललितकन्दुकमावर्जितबाहुपाशमुपरिपरिवर्ति-
 तचिकाविलग्नलोलकुनालमवगलितकर्णपूरकनकपचप्रतिस-
 माधानशीघ्रतानतिक्रमितप्रकृतक्षीडनमसकृदुत्क्षयमानहस्त-
 पादवास्याभ्यन्तरभानाकन्दुकमवनमनोचमननैरनर्वनदृष्ट-
 मध्ययिकमवपतनोत्पतननिर्वचस्यमुक्ताहारमङ्गुरितघर्म-
 सलिलदूषितकपोलपचभङ्गशोषणाधिकृतश्ववणपल्लवज्ज्ञ निष-
 द्योत्याय निमीत्योन्मीत्य स्थिता गत्वा चैवातिचिरं पर्य-
 क्षीडत राजकन्या । अभिहत्य भूतलाकाशयोरपि क्षीडान्तरालि-
 दर्शनीयान्येकेनैव वानेकेनैव कन्दुकेनादर्शयंत् । चन्द्रसेना-
 दिभिष्य प्रियसखीभिः सह विहत्य विहतानो चाभिवन्द्य देवीं
 मनसा मे सानुरागेणेव परिजनेनानुगम्यमाना कुवलयशस-
 मिव कुसुमशरस्य मम्पाङ्गं समर्पयन्ती सापदेशमसकृदा-
 वर्त्यमानवदनचन्द्रमण्डलतया स्वदृदयमिव मत्समीपे प्रेषितं
 प्रतिनिवृत्तं नवेत्यालोकयन्ती सह सखीभिः कुमारीपुरमग-
 मत् । अहज्ञानङ्गविह्वलः स्ववेशम गत्वा कोशदासेन यन्तव-
 दत्युदारं स्नानभोजनादिकमनुभावितोऽस्मि ॥

सायज्ज्वोपसृत्य चन्द्रसेना रहसि मां प्रणिपत्य पत्युरसमसेन

¹ “With her hair flowing down to the end of her back” (चिक्के).

² This description of the princess's sport is a celebrated passage, and presents in truth a great variety and choice of terms, many of which being of unfrequent occurrence, render it somewhat difficult of interpretation.

प्रणयपेशलयाधृयन्युपाविशत् । आचष्ट च हृष्टः कोशदासः ।
 भूयासमेव यावदायुरायताक्षित्वप्रसादस्यपाचमिति । मया
 तु सस्मितमभिहितं सखे किमेतदाशास्यं । अस्ति किञ्चिद-
 छनमनया तदक्षणेष्या राजसूनुरूपस्थितो वानरीमिवैनां
 द्रश्यति विरक्तश्चैनां पुनरूपक्ष्यतीति । तया तु स्मेरयास्मि
 कथितः । सोऽयमार्येणाङ्गाकरो जनोऽवर्यमनुगृहीतो यद-
 स्मिन्नेव जन्मनि मानुषं वपुरपनीय वानरीकरिष्यते तदा-
 स्तामिदमन्यथापि सिद्धं नः समीहितं । आद्य खलु कन्दुकोस्तवे
 भवन्नमवहसितमनोभवाकारमभिलषन्ती रोषादिव हरवि-
 पातिमाचमायास्यते राजपुत्री । सोऽयमर्थो विदितभावया
 मया स्वमाचे तया च तन्माचे महिषा च मनुजेन्द्राय निवे-
 दयिष्यते । विदितार्थस्तु पार्थिवस्त्वया दुहितुः पाणिं याह-
 यिष्यति । ततश्च तदनुजीविना राजपुत्रेण भवितव्यं । एष
 हि देवतासमादिष्टो विधिः । त्वदायते च राज्ये नालमेव
 तामतिक्रम्य मामेव रोचुं भीमधन्वा तस्तहतामयं चिचतु-
 रणि दिनानीति मामामन्य प्रियज्ञोपगूह्यं प्रत्ययासीत् ।
 मम च कोशदासस्य च तदुक्तानुसारेण बहुविकल्पयतोः कर्ष-
 चिदक्षीयत क्षपा । क्षपानो च कृतमर्थोचितनियमस्तमेव
 प्रियार्दशनसुभगमुद्यानोहेशमुपागतोऽस्मि । तच्चैव चोपसृत्य

¹ First pers. sing. benedictive mood of भू, “to be,” “I wish I may be.”

² The meaning of this is, apparently, “There is a (magic) unguent with which his eyes being anointed by her, the prince may look upon her as a female monkey, and so disgusted may leave her.”

राजपुणो निरभिमानमभिमुखीभिः कथाभिर्मामनुवर्त्तमानो
 मुहूर्तमास्त नीत्वाचोपकार्यामात्मसमेन ज्ञानभोजनशयना-
 दिव्यतिकरेणोपाचरत् । तत्प्रगतज्ज्व स्वभेनानुभूयमानप्रिया-
 दर्शनसुखमायसेन निगडेनातिबलवद्द्विषुपुरुषैःपीवरभुजदगडे-
 परुषमबन्धयन् मां प्रतिबुद्धज्ज्व सहसा समभ्यधात् । अयि
 दुर्मते श्रुतमालपितं हतायाच्छन्दसेनाया जालरन्धनिःसृतं
 तस्मेष्टावबोधप्रयुक्तयानया कुच्चया त्वं किलाभिलषितो वरा-
 क्या कन्दुकावत्या तव किलानुजीविना मया स्थेयं त्वद्वचः
 किलानतिक्रमता मया चन्द्रसेना कोशदासाय दास्यत इत्यु-
 द्धा पार्श्वचरं पुरुषमेकमालोक्याकथयत् प्रक्षिपैनं सागर
 इति । स तु लव्वराज्य इवातिहृष्टे देव यदाङ्गापयसीति यथा-
 दिष्टमकरेत् । अहनु निरालंबनो भुजाभ्यामितस्ततः स्यन्द-
 मानः किमपि काष्ठं दैवदत्तमुरसोपक्षिष्ठ तावदस्त्रोषि याव-
 दपासरक्षासरः श्वर्षीरी च सर्वा प्रत्युषस्यहश्यत किमपि वहिचं ।
 अमुचासन् यवनाः । ते मामुदृत्य रामेषुनामे नाविकना-
 यकाय कथितवन्नाः कोपयमायसनिगडवद्ध एव जले लव्वः
 पुरुषः । सोऽयमपि सिञ्चेत् सहस्रं द्राक्षाणां क्षणेनैकेन ।
 अस्मिन्ब्रेव क्षणेनैकनौकापरिवृतः कोपि मन्त्रुभ्यधावत् ।

¹ Third pers. sing. 1st pres. causal of चन्द्य, “to bind,” “he (the prince) caused me to be bound.”

² By Yavanas we are here probably to understand Arabs, who we know were at this period the chief traders and navigators in the Indian and China Seas.

³ For “grapes,” the usual sense of Drákshá, it may be allowable to substitute “raisins,” which are articles of import into India from the Persian and Arabian gulphs.

⁴ “A galley,” “a vessel of war.”

अविभयुर्यवनास्तावदतिजवा नौकाः शवान् इव वराहमस्म-
त्पोतं पर्यन्वन् । प्रावर्षत सम्भवारः । परोजयिषत यवनाः ।
तानहमगतीनवसीदतः समाश्वास्यावादिष्वं । अपनयत मे
निगडवन्वन् । अयमहमवसादयामि वः सप्त्नानिति । अमी
तथाकुर्वन् सर्वांश्च तान् प्रतिभटान् भङ्गवर्षिणा भीमटङ्गतेन
शङ्गेण लवलीकृताङ्गानकार्षम् । अवभूत्य हतविष्वस्तयोध-
मस्मत्पोतसंसक्षपोतममुचनाविकनायकमनंभिसरमभिपत्य
जीवयाहमयहीषं । असौ चासीत् स एव भीमधन्वा । तच्च
मामवबुद्ध जातव्रीडमब्रवम् । तात किं हृषानि कृतान्तवि-
लसितानीति । ते तु सांयाचिका मदीयेनैव शृङ्गलेन तम-
तिगाढं बद्धा हर्षकिलकिलारवमवुद्देन्माज्जापूजयन् । दुर्वारा
तु सा नौरननुकूलवातनुन्ना दूरमभिपत्य कमपिद्वीर्पं निवि-
डमाद्विष्वती । तच्च च स्वादुपानीयमेधांसि कन्दमूलफ-
लानि सज्जिघृक्ष्वो गाढपतितशिलावलयमवातराम । तच्च
चासीन्महाशैलः । सोऽहम्हो रमणीयोऽयं पर्वतनितम्भागः
कान्ततेर्यं गन्धपाषाणवत्युपत्यका शिशिरमिदमिन्दीवरार-
विन्दमकरन्दविन्दुचन्द्रकोसरङ्गोऽचवारि । रम्योऽयमनेकवर्ण-

¹ Third pers. plur. indef. pret. passive voice of जि, "to conquer," with पर prefixed, "were defeated."

² "Without a follower."

³ Rendered usually "a voyaging merchant," पोतविश्व, but here meaning "sailors."

⁴ "Desirous of collecting," from सम्, "before," गृह, "to take," desiderative form, with उ aff.

कुसुममञ्चरीमञ्चुलतरत्तरत्तरवनाभोग इत्यतृप्तया हशा वहुवहु
पश्यत्तलक्षिताथ्यारुद्धक्षोणीधरशिसरः शोणीभूतमुत्त्रभाभिः
पद्मरागसोपानशिलाभिः किमपि नालीकपरागधूसरं सरः
समव्यगमम् । आतच्च कांचिदमृतस्वादूच्चिसभङ्गानास्वाद्यां-
सलग्नकहारत्तीरवर्तिना केनापि भीमह्येण ब्रह्मराक्षसेना-
भिपत्य कोऽसि कुतस्योऽसीति निभर्त्यता-व्यधीये । निर्भयेन
च मया सोऽधधीयत । सौम्य सोऽहमस्मि द्विजन्मा । शच्च-
हत्तादर्णवमर्णवाद्यवननावं यवननावश्चित्यावाणमेनं पर्व-
तप्रदेशं गतो यहन्त्यास्मिन्सरसि विश्वान्तो भद्रं तवेति ।
सोऽब्रूत न चेद्वीषि प्रस्नानप्नामि त्वामिति । मयोऽस्तु पृच्छ
तावद्वविति । अथावयोरेकयार्थयासीत् संलापः ।

किं ब्रूं स्लीहृदयं किं गृहिणः प्रियहिताय दारगुणाः
कः कामः सङ्कल्पः किं दुष्करसाधनं प्रज्ञा ॥

इयदुक्ता धूमिनीगोमिनीनिच्छवतीनितच्छवत्यः प्रमाणमित्यु
पदिष्ठो मया सोऽवीत् कषय वीहश्यत्ता इति । अचो-
दाहरम् ॥

अस्ति चिगर्त्तो नाम जनपदत्तचासन् गृहपतयस्त्रयः स्फी-
तसाधनाः सोदर्याः धनकधान्यकधन्यकाख्यास्तेषु जीवासु न
वर्वर्ष वर्षाणि द्वादश दशशतांश्चः क्षीणसारं सस्यमोषध्यो

¹ First pers. sing. 1st præt. passive voice of श्व, “to have,” with चित् prefixed, “to speak;” here, “to be spoken to;” so in the next sentence we have the 3d pers. sing. of the same tense, “he was spoken to or answered.”

² “The thousand-eyed,” Indra.

बन्धा न फलवन्तो वनस्पतयः क्षीवा मेघा क्षीणस्रोतसः
स्रवन्त्यः पङ्कशेषाणि पत्त्वलानि निर्नियन्दान्युत्समर्डलानि
विरलीभूतं कन्दमूलफलमवहीनाः कथा गलिताः कस्याणो-
स्तवक्रिया बहुलीभूतानि तस्करकुलान्यन्यमभक्षयन् प्रजाः
पर्यलुठितस्ततो वलाकापारादुराणि नरशिरः कपालानि
पर्यहिरडतं शुष्काः काकमराडस्यः शून्यीभूतानि नगरयामस-
ईटपुटभेदनादीनि । त एते गृहपतयः सर्वधान्यनिचयमुपयु-
ज्याजाविकटं गवलंगणं गदां यूथं दासीदासजनमपत्यानि
ज्येष्ठमध्यमभार्ये च क्रमेण भक्षयित्वा कनिष्ठभार्या धूमिनी
श्वो भक्षणीयेति समकस्पयन् । अथ कनीयान् धन्यकः प्रियां
स्वामसुमक्षमस्तया सह तस्यामेव निश्यपासरत् मार्गक्षान्ता-
ज्ञोऽवहन् वनं जगाहे । स्वर्मांसासुगपनीतक्षुन्तिपासां तां
नयन्तरे कमपि निकृष्टपादपाणिकर्णेनासिकमवनिपृष्ठे बि-
चेष्टमानं पुरुषमद्राक्षीत् । तमप्यार्द्धाशयः स्वन्वेनोदूर्ध्वं कन्द-
मूलमृगबहुले गहनोहेशे यन्त्रचतिपर्णशालश्चिरमवसत् ।
अमुज्ज रोपितव्रणमिङ्गुदातैलादिभिरामिषेण शकेनामनि-

^१ “Mountain water-courses, or springs,” उत्सः प्रथमयः. See Amara Cosa.

^२ Th:ird pers. plur. 1st præt. of लुठ, verb, 6th conjugation, with घरि prefixed, “the crania of men, white as the cranes, rolled about hither and thither.”

^३ “The dry crows’ nests were deserted;” from हिडि, “to go,” “to disrespect,” with घरि prefixed 3d pers. plur. 1st præt.

^४ काकमहस्यः is the reading of A. B. and D.; C. has पश्चिमहस्यः; and E. कामं कस्ततः, which has no sense.

^५ “Herd of buffaloes.”

^६ Indecl. part. past of घट, “to bear;” the semi-vowel changed.

विशेषणं पुपोष । पुष्टज्ज्व तमुद्रिक्षधातुमेकदा मृगान्वेषणाय प्रयाते धन्यके सा धूमिनी रिंसंयोपातिष्ठत् । भर्त्सितापि तेन बलाकारमध्यरीरमंत् । निवृत्तज्ज्व पतिमुदकाभ्यर्थिनं-मुहृत्य कूपात् पिव रुजति मे शिरः शिरोरोग इत्युदज्जनं सरज्जुं पुराश्चिक्षेपोदज्जयनं तज्ज्व कूपादपः पृष्ठतो गत्वा प्रणु-नोद । तज्ज्व विकलं स्खल्येनोदूद्य देशादेशान्तरं परिष्वमली पतिव्रताप्रतीतिं लेभे बहुविधाज्ज्व पूजाः । पुनरवन्निराजानु-यहान्महत्या भूत्या न्यवसत् । अथ पाणीयार्थिसार्थजनसमा-पत्तिष्ठौकृतमवन्निषु भमनामाहारार्थिनं भर्त्सारमुपलभ्य सा धूमिनी येन मे पतिविकलीकृतः स दुरात्मायमिति तस्य साधोश्चिच्चबधमज्जेन राजा समादेशयाज्जकार । धन्यकस्तु दह-पञ्चाइन्द्रो बथ्यभूमिं नीयमानः सशेषत्वादायुषो यो मया विकलीकृतोऽभिमतो भिष्मुच्चेन्मे पापमाचक्षीत युक्तो मे दराड इत्यदीनमधिकृतमभिजगाद । को दोष इत्युपनीय दर्शि-ते-मुष्मिन् स विकलः पर्यन्तुः पादपतितस्तस्य साधोस्त्वं-कृतमसत्याज्ज्व तस्यात्तथाभूतं दुष्कृतिमार्यबुद्धिराचचक्षे । कुपितेन राजा विष्वपितमुखी सा दुष्कृतकारिणी कृता श्वभ्य-

¹ “Wish to sport,” from रु, in the desiderative form.

² Third pers. sing. indef. præt. of the causal of रु, “to sport,” with चभि prefixed.

³ “A bucket or pail.”

⁴ Second or compound præt. of the passive voice of चादिष्म, “to command,” “was ordered.” MSS. A. B. D. E. read चक्षार, but the form to be expected would have been चक्षे. This is one of the passages which C. has wholly altered. The verb must be in the passive voice; for although राजा might have been written for राजा, yet the attributive चज्जेन leaves no doubt of the case intended.

पांचिका । कृतश्च धन्यकः प्रसादभूमिः । तद्वीर्मि स्त्रीहृदयं
क्लरमिति । पुनरत्नयुक्तो गोमिनीवृत्तान्तमाख्यातवान् ॥

आस्ति द्रविडेषु काञ्ची नाम नगरी । तस्यामनेककोटिसारः
श्रेष्ठिपुचः शक्तिकुमारो नामासीत् । सोऽष्टादशर्वदेशीय-
चिनामापेदे । नास्त्यदाराणामननुगुणदाराणां वा सुखं
नाम । तत् कथनु गुणविधेयं कलचमिति । अथ पर-
प्रत्ययाद्वेषु दारेषु याहच्छिकीं सम्पत्तिमनभिसंमीक्ष्य का-
र्त्तान्जिको नाम भूत्वा वस्त्रान्तपिनङ्गशर्णलिप्रस्थो भुवं बधाम ।
लक्षणंशोऽयमित्यमुख्याय कन्याः कन्यावन्तः प्रदर्शयाद्यभूवुः ।
यां काञ्चिलक्षणवर्तीं सवर्णां कन्यां हृष्टा स किल स्म ब्रवी-
ति । भद्रे शक्नोषि किमनेन शालिप्रस्थेन गुणवदन्तमस्मानभ्य-
वहारयितुमिति । सहसितावधूतो गृहान्तरूपं प्रविश्याभमत ।
एकदा तु शिर्विषु कावेरीदक्षिणतीरेषु पट्टने सहपितृभ्याम-
वसितमहर्ष्मवशीर्णभवनसारां धाश्चा प्रदर्श्यमानां काञ्चन
विरलभूषणां कुमारीं दर्दशे । अस्यां संसक्तचक्षुश्वातर्केयत् ।
अस्याः खलु कन्यकायाः सर्वे एवावयवा नातिस्थूला नाति-
कृशा नातिहस्त्वा नातिदीर्घा न विकटा मृजावनाश्च । रक्त-

¹ Páchiká is properly “a ripening;” but it may mean that which is ripe or cooked, “meat,” “food,” in which sense it is used here.

² The affix देशीय implies, “about, or under, nearly eighteen years’ old.”

³ “Not approving of accidental coming together in wives taken upon faith in others.”

⁴ Sáli is said to be the paddy or unthreshed rice of the cold-weather crop.

⁵ In this place the compound præt. is used in the active voice, “those having daughters shewed their daughters to him.”

⁶ The Sivis, a people of the south, शिर्षमरुदथायास्तु दक्षिणं वर्णमिष्यत इति वैजयनी.

तलाङ्गुली यवमत्स्यकमलकलशाद्यनेकपुण्यलेखालाञ्छितौ
करौ समगुल्फसन्धी मांसलावशिरालौ चाङ्गी जङ्गे चानुपू
र्ववृत्ते पीवरोस्पत्त इव दुरुपलक्ष्ये जानुनी । सकृदिभक्तचतु-
रसः कुकुन्द्रविभागशोभी रथाङ्गाकारसंस्थितश्च नितञ्चभागः ।
तनुतरमीषनिक्षणभीरनाभिमण्डलं वलिचयेण चालङ्गुतमु-
दरं । उरोविभागव्यापिनावुन्मुखमानचूचुकौ विशालारभ-
शोभिनौ पयोधरौ । धनधान्यपुण्यभूयस्त्वचिहूलेखालाञ्छित-
तले निर्गोदयकोमलनखमणी चृज्जनुपूर्ववृत्तामाङ्गुली ।
सन्तांसदेशे सौकुमार्यवत्यौ निमग्नपर्वसन्धी च बाहुलते ।
तन्वीकंवु वृत्तबन्धुरा च कन्धरा । वृत्तमध्यविभक्तरागाधरम-
संक्षिप्तचारुचिवुकमापूर्णकठिनगण्डमण्डलमसङ्गतानुवक्तनी-
लत्तिग्न्यधूलतमनतिप्रौढतिलकुमुमसहशनासिकमत्यसितभ-
वलरक्तचिभागभासुरमधुरधीरसञ्चारमन्यरायतेक्षणमिन्दुशक-
लसुन्दरललाटमिन्दनीलशिलाकाररम्यालकपङ्कि^१ द्विगुणकु-
ण्डलितमूलननालीकनालललितलंवश्रवणपाशयुगलमानन-
कमलम् । अनतिभङ्गुरो बहुलः पर्यन्ते प्यकपिलछविराया-
मवानेकैकनिसर्गसमन्निग्न्यनीलो गन्धयाही च मूर्जजक-
लापः । सेयमाकृतिर्न व्यभिचरति शीलमासञ्जति च मे
हृदयमस्यामेव । अथचपरीक्षैनामुद्वहेयमविमृश्यंकारिणां

^१ The two feet are fleshy, not tendinous.

^२ The description recurs to the feet, or the limbs, of which the nails are the ornaments, having well-rounded and ruddy toes, with the lower surfaces marked with lines, indicating abundance (भूयस्त्व) of corn, wealth, and children.

^३ Two copies, B. D., have, instead of the passage of the text, with which the other three concur, अचिमृश्यकारिणां हि नियमेनोपतिष्ठन्तुपर्वतुशयाः.

हि नियतमनेकाः पतन्यनुशयपरम्परा इति ख्विग्धहष्टिराचष्ट । भद्रे क्वचिदल्लिकौशलं शालिप्रस्थेनानेन सम्पन्नमाहारमस्मानन्धवहारयितुमिति । ततस्तया वृद्धदासी साकूतमालोकिता । तस्य हस्तान्प्रस्थमांचाधान्यमादाय क्वचिदलिन्दोहेशे सुसिक्कसम्मृष्टे दत्तपादशौचमुपावेशयत् । सा कन्या तान् गन्धशालीन् माचया विशेषातपे मुहूर्मुहुः परिवर्त्य स्थिरसमायां भूमौ नालीपृष्ठेन मृदुमृदु घर्षयन्ती तुषैरखरैल्लणुलान् पृथक् चंकार । जगाद च धार्चीं मातरेभिस्तुषैरर्धिनो भूषणमृजाक्रियाक्षमैः स्वर्णकारात्मेभ्य इमान् दत्तालब्बाभिः कांकिणीभिः स्थिरतराण्यनत्यादाणि नातिशुष्कानि काष्ठानि मितम्पचां स्थालीमुभे शरावे चाहरेति । तथाकृते तया तान्तरणुलाननतिनिष्ठोत्तानविस्तीर्णकुक्षी ककुभोलूसंले लोहपचवेइतमुखेन समशरीरेण विभाष्यमानमध्यता नवेन आयततमेन गुरुणा खादिरेण मुसलेन चतुरलितोत्केपापक्षेपणायासितभुजमसकृदङ्गुलीभिरुद्योद्यूत्यावहत्योद्यूत्य शूर्पशेधितकणकिंशर्सकादीनस्तरणुलानसकृद्ग्निः प्रक्षाल्य क्वचितपञ्चगुणे जले दत्तचुल्लीपूजा प्राक्षिपत् ।

^१ A Prastha is said to be forty-eight double handfuls. The commentator says, in common practice it intends a seer and a quarter, rather more than two pounds.

^२ This term occurs again, but it is doubtful in what sense. See माचया परिवर्त्य.

^३ It is also read चतुरलित with the same meaning, “rubbing नालीपृष्ठेन with the back or the external part of the stalk.”

^४ “Detached the grain from the unbroken chaff.”

^५ A coin or measure of value of small amount, equal to twenty Cowri shells.

^६ A mortar of kakubha (pentaptera) wood.

^७ “Cleansed by the winnowing basket from the chaff and awn.”

प्रस्थावयवेषु प्रस्फुरत्सु तरङ्गलेषु मुकुलावस्थामतिवर्षमानेषु
 संक्षिप्तानलमुपहितमुरवपिधानया स्थात्यान्नमर्दमग्नाल-
 यत् । दङ्गो चावगात्य मात्रया परिवर्त्य समपकेषु सिवेषु
 तां स्थालीमधोमुखीमवांतिष्ठिपत् । इन्धनान्यनाः सांराण्य-
 भसा समभ्युक्त्य प्रशमिताग्नीच्छणाङ्गारीकृत्य तदर्थिभ्यः
 प्राहिणोत् । एभिर्लेभ्याः काकिणीदेवा शाकं घृतं दधि तैल-
 मामलकं चिर्चाफलज्ज्वला यथालाभमानयेति । तथानुष्ठिते च
 तया विचानुपूर्वदंशानुपपाद्य तदन्नमर्दमार्दबालुकोपहितन-
 वशरावगतमिति मृदुना तालवृत्तानिलेन शीतलीकृत्य
 सलवणसम्भारं दत्ताङ्गारधूपवासज्ज्वला सम्पाद्य तदाप्यामलकं
 स्फृक्षणपिष्टमुत्पलगन्धि कृत्वा धाचीमुखेन खानाय तमचोद-
 यत् । तया च खानशुद्धया दत्ततैलामलकः क्रमेण सख्ती
 खातः सिरङ्गमृष्टे कुट्टिमे फलकमारुत्य पाण्डुहरितस्य चिभा-
 गशेषलूनस्थाङ्गणकदलीपलाशस्योपरि शरावद्वयदत्तमार्दम-
 भिमृशब्दतिष्ठत् सा तु तां पेयामेवाये समुपाहरत् । पीत्वा

¹ “When the rice was passing the state of a full-blown bud;” that is, when it was swollen sufficiently.

² Third pers. sing. 1st præt. causal of गङ्ग, “to drop,” “she caused to drop,” “she poured off the scum or the superfluous water in which the rice had been boiled.”

³ Third person 3d præt. causal of हा with असि prefixed, “she made the pot to stand with inverted mouth over the thoroughly boiled rice,” thus leaving it to steam with the moisture it retains, a lid or platter, of course, covering the mouth of the vessel.

⁴ “The fuel not quite consumed.”

⁵ The articles here enumerated to form an accompaniment to the rice are, vegetables, ghee, curds, oil, myrobalan, and tamarinds, to be mixed together, or used separately, as subsequently described.

⁶ Spices and condiments, cloves, mace, cinnamon, cardamoms, and the like.

चापनीताध्यन्नमः प्रदृष्टः प्रक्षिप्तसकलगाढः स्थितो-भूत् ।
 ततस्तस्य शास्योदनस्य दद्विद्यं दत्ता सर्पिर्माचं सूपमुपर्दश-
 च्चोपजहार । इमज्ज्व दध्ना च चिजातकावचूर्णितेन सुरभिशी-
 तलाभ्याज्ज्व कालशेयकाञ्जिकाभ्यां शेषमन्नमभोजयत् । सशेष
 एवान्वस्यसावत्युत्थ । अयाचत च पानीयं । अथ नवभृङ्गा-
 रसभृतमगुरुधूपधूपितमभिनवपाटलाकुसुमवासितमुकुलो-
 त्पलयथितसौख्यं वारिनालीधारात्मना पातयाज्ज्वभूव । सो-पि
 मुखोपहितशरावेण हिमशिशिरकणकरालितारुणायमाना-
 क्षिपक्षमा धारारवाभिनन्दितश्रवणः स्पर्शमुखोङ्गिन्द्रियमाज्ज्व-
 कर्कशकपोलः परिमलप्रवालोत्पीडफुलग्राणरन्मो माधुर्यप्रक-
 षावज्ज्वितरसनेन्द्रियस्तद्द्वं पानीयमाकरणं पपौ । शिरः-
 कम्पसङ्गावारिता च पुनरपरकरकेणाचमनमदंत कन्या ।
 वृद्धया तु तदुच्छिष्टमपोष्य हरितगोमयोपलिप्ते कुट्टिमे स्वमे-
 वोत्तरीयकर्पटं व्यधाय क्षणमशेत । परितुष्ट्व विधिवदुपयम्य
 कन्यां निच्ये । नीत्वैतदनपेक्षः कामपि गणिकामवरोधमक-
 रेत् । तामप्यसौ प्रियसखीमिवोपाचरत् । पतिज्ज्व दैवतमिव
 मुक्ततन्द्रा पर्यचरत् । गृहकार्याणि चाहीनमन्वतिष्ठत् परि-
 जनज्ज्व दाक्षिण्यनिधिरात्माधीनमकरोत् । तन्मुणवशीकृतज्ज्व
 भर्त्ता सर्वमेव कुटुम्बं तदायत्तमेवं कृत्वा तदेकाधीनजीवितश-

¹ Butter milk and rice water.

² All the senses were gratified, the eye by the condensed vapour on the pitcher, the ear by the sound of the drops, the touch by the cold feel, the nose by the fragrance, and the tongue by the sweetness.

³ Third pers. sing. 1st pres. of दा, "to give," 3d conj. atm. pada.

रीरस्त्रिवर्गं निर्विवेश । तद्वीमि गृहिणः प्रियहिताय दारगुणं
इति । ततस्तेनानुयुक्तो निष्ववतीवृत्तानामाख्यातवान् ॥

अस्ति सौराष्ट्रेषु वलभी^१ नामनगरी तस्यां गृहगुप्तनाम्बो
गुरुकेन्द्रतुस्यकिभवस्य नाविकपंतेर्दुहिता रत्नवती नाम
ताङ्किल मधुमत्याः समुपागम्य बलभद्रो नाम सार्षवाहपुणः
पर्यग्नीवीत् । तयापि नववधा रहसि रभसविमितसुखो
भृटिति द्वेषमल्पेतरं बबन्ध न तां पुनर्दृष्टमिष्टवान् । तप्रहा-
गमनमपि सुहवाक्यातिवक्षी लज्जया परिजहार ताच्च दुर्भगां
तदाप्रभृत्येव नेयं रत्नवती निष्ववती चेयमिति स्वजनः परि-
जनश्च परिबभूव । गते च कस्मिचिकालान्तरे सानुतथमाना
का मे गतिरिति विमृशनी कामपि वृद्धपरिंवाजिकां मा-
तृस्थानीयां देवशेषकुसुमैरूपस्थितामपश्यत । तस्याः पुरो
रहसि सकरुणं रुरोद । तयाथश्रुमुख्या बहुप्रकारमनुनीय रुदि-
तकारणं पृष्ठा चपमाणापि कार्यगौरवात् कथञ्चिद्ब्रवीत् ।
च्चच्च किं ब्रवीमि दौर्भाग्यं नाम जीवन्मरणमङ्गनानां विशे-
षतश्च कुलवधूनां । तस्याहमस्युदाहरणभूता । मातृप्रमुखो

¹ Valabhi is seldom mentioned in Sanscrit writings. According to Colonel Tod it was sacked by the Huns in the beginning of the sixth century; but it would appear to have survived this calamity, and to have been a place of note as late as the date of our author, by its having a place in his narratives.

² Thence also we may infer that Valabhi was a place of commerce; and although not a sea port, yet being not far from the coast it was connected with maritime trade. According to Tod it is still to be traced at Balbi, 10 miles north-west of Bhawanagar. See Annals of Rujusthán, I. 216.

³ A place named Madhumati.

⁴ A female Buddhist mendicant.

पि ज्ञातिवर्गो मामवज्ज्यैव पश्यति । तेन सुहृष्टां मां कुरु
 न चेत् त्यजेयमद्य निः प्रयोजनान् प्राणान् । आविरामाच्च
 मे रहस्यं न आव्यभिति पादयोः पपात । सैनामुत्पायोद्वाष्पा
 प्रोवाच वत्से माथ्यवस्थः साहसं । इयमस्ति त्वच्चिदेशवर्त्तिनी
 यावति मयोपयोगस्तावति भवाम्यनन्याधीना यद्येवासि
 निर्विखा तपश्चरत्वं मदधिष्ठिता पारलौकिकाय कल्याणाय ।
 नन्वयमुदर्कः प्राक्कनस्य दुः कृतस्य यदनेनाकारेणेहशेन शीलेन
 जात्या चैवंभूतया समनुगता सत्यकस्मादेव भर्तृष्वेष्टतां गता-
 सि । यदि कश्चिदस्त्युपायः पतिद्रोहप्रतिक्रियायै दर्शयामुं
 मतिर्हि ते पटीयसीति । अथासौ कथच्चित्क्षणमधोमुखी
 ध्यात्वा दीर्घोषश्वासपूर्वमेवोचत् । भगवति पतिरेकदैवतं
 वनितानां विशेषतः कुलजानामतस्तच्चुशूषणाभ्युपायभृतं
 किञ्चिदाचरणीयं । अस्यस्मत्प्रातिवेशयो बणिक् । अभि-
 जनेन विभवेन राजान्तरङ्गभावेन च सर्वपौरानतीत्य प्रवर्तते ।
 तस्य कन्या कनकवती नाम मत्समानरूपावयवा ममाति-
 क्षिण्डा सखी तथा सह तदिमानहर्म्यतले ततोऽपि द्विगुण-
 मणिता विहरिष्यामि । त्वया तु तन्मातृप्रार्थनं सकरुणम-
 भिधाय पतिरेतन्हृहं कथच्चनानेयः । समीपगतेषु च युष्मासु
 क्षीडामस्ता नाम कल्पुकं भूशयेयम् । अथ तमादाय तस्य
 हस्ते दत्ता वक्ष्यसि पुन तवेयं भार्यासखी निधिपतिदत्तस्य
 श्रेष्ठिमुख्यस्य कन्या कनकवती नाम त्वामियमनवस्यो नि-

¹ “Consequence,” “result.”

ष्कृण्णेति रनवतीनिमित्तमत्यर्थं निन्दति तदेष कन्दुको विपक्षधनं प्रत्यर्पणीयमिति । स तथोक्तो नियतमुन्मुखीभूय तामेव प्रियसखीमन्यमानो मां बद्धाङ्गलिना च मानायै मल्यं भूयस्त्वत्प्रार्थितः साभिलाषमर्पयिष्यति । तेन रन्नेणोपश्चिष्ट रागमुन्मुखीकृत्य यथासौ कृतसङ्केतो देशान्तरमादाय मां गमिष्यति तथोपपादनीयमिति । हर्षाभ्युपेतयानया तथैव सम्यादितं । अथैतां कनकवतीति वृद्धतापसीविप्रलब्धो बलभद्रः सरन्नसारभूषणमादाय निश्चि निरन्धतमसि प्राव-सत् । सा तु तापसी वार्तामापादयत् । मन्देन मया निर्निमित्तमुपेक्षिता रनवती शमुरौ परिभूतौ सुहदशार्तिवर्त्तितास्तदचैव संसुष्टो जीवितुं जिह्वेमीति बलभद्रः पूर्वेष्युर्मामकाश्यत् । नूनमसौ तेन नीता । अक्षिशाचिराङ्गविष्यतीति । तच्छुत्वा तद्वान्यवास्तदन्वेषणं प्रति शिथिलयन्नास्तस्युः । रनवती तु मार्गे काञ्चित्परण्यदासीं सङ्ग्रह्य तयोद्यमानपाथेयाद्युपस्त्रा खेटकपुरमगमत् । अमुच च अवहारकुशलो बलभद्रः स्वत्येनैव मूल्येन महङ्गनमुपार्ज्जयत् पौरायगण्यशासीत् परिजनश्च भूयानर्थवशात्समाजगाम । ततस्तां प्रथमदासीं न कर्म करोषि हृष्टं मुष्णास्यप्रियं ब्रवीषीति परुषमुक्ता बहूताडयत् । चेटी तु प्रसादकालोपाख्यातरहस्यास्या वृत्तान्नैकदेशमात्तरोषा निर्बिभेद । तच्छुत्वा लुब्धेन तु दण्डवाहिना

¹ First pers. sing. pres. of ह्री, "to be ashamed," 3d conjugation.

² The head of the police, the magistrate, but acting subordinately to the corporation of elders or Panchayat.

पौरवृद्धसन्धिर्विनिधिपतिदत्तस्य कन्यां कनकवतीं मोषेण-
पहन्यास्मन्पुरे निवसत्येव दुर्मतिर्बलभद्रः । तस्य सर्वस्वहरणं
न भवद्विः प्रतिबन्धनीयमिति नितरामभर्सयत । भीतज्ज्ञ
बलभद्रमभिजगाद रत्नवती । न भेतव्यमेवं ब्रूहि नेयं निधि-
पतिदत्तकन्या कनकवती बलभ्यामेव गृहगुप्तदुहिता रत्नवती
नामेयं दसा पितृभ्यां मया च न्यायोढा । न चेत् प्रतीष
प्रणिधिं प्रहिंचुतास्या बन्धुपार्श्वमिति । बलभद्रत्तु तथोक्ता
श्रेणीप्रांतिभाष्येन तावद्वातिष्ठत् यावन्पुरवृद्धलेख्यलब्धवृ-
त्तानो गृहगुप्तः सेटकपुरमागत्य सहजामाषा दुहितरमति-
प्रीतः प्रत्यनैषीत् । तथा हृष्टा रत्नवती कनकवतीति भाव-
यतस्तस्यैव बलभद्रस्यातिवल्लभा जाता तद्वीमि कामो
नाम सङ्कल्प्य इति । तदनन्तरमसौ नितव्यवतीवृत्तानामप्रा-
क्षीत् । सोऽहमववम् ॥

अस्ति शूरसेनेषु मधुरा नाम नगरी तथ कश्चित् कुलपुणः
कलासु गणिकासु चातिसक्तो मिथार्थं स्वभुजमाचनिर्षूढात-
नेककलहः कलहकरणक इति कर्कशैरभिख्यापिताख्यः प्रत्य-
वासीत् । स चैकदा कस्यचिदागन्तोश्चिकरस्य हस्ते चिचपटं
दर्दश । तथ काचिदालेख्यगता युवतिरालोकमाचेणैव कल-

^१ Second pers. plur. pres. of इ, “to go,” with प्रति prefixed, “to believe,” “to have faith in.”

^२ Second pers. plur. imp. of द्वि, “to send,” 5th conjugation, with प्र prefixed.

^३ “By the security of his company, or the association of trades to which he necessarily belonged.”

^४ It is rather remarkable that all the copies read Madhurā instead of Mathurā.

^५ One of the meanings of कुलपुणः is “a Súdra,” in which sense it is here employed.

हकारटकस्य कामातुरं चेतश्चकार स च तमश्रवीत् । भद्र विरुद्धमिवैतत् प्रतिभाति । यतः कुलजाटुर्लभं वपुराभिजात्यर्थं-
शिनी च नम्रता पाराद्वा मुखद्वंविलतिपरिभुक्तसुलभा च तनुः
प्रौढतानुविद्वा च हृष्टः । न चैषा प्रोष्ठितभर्वृका प्रवासचिहूस्य
वेण्यादेरदर्शनात् । लक्ष्म चेतहक्षिणपार्षवर्ति तदियं वृद्धस्य
कस्यचिह्निणिजो नातिपुंस्त्वस्य गृहिणी त्वयातिकौशलाद्यथा-
हृष्टमालिखिता भवितुमर्हतीति । स तमभिप्रशंस्याशंसत् ।
सत्यमिदमवन्निपुर्व्यामुज्जयिन्यामननाकीर्तिनामः सार्थवा-
हस्य भार्या यथार्थनामा नितश्ववती नाम एषा सौन्दर्यवि-
स्मितेन मया एवमालिखितेति । स तदैवोन्मनायमानस्त-
दर्शनाय वव्राजोज्जयिनीं भार्गवो नाम भूत्वा भिक्षानिभेन
तमृहं प्रविश्यैनां दर्श । हृष्टा चात्यारुद्धमन्मध्ये निर्गत्य
पौरमुखेभ्यः श्मशानरक्षामयाचत । अलभत च । तथ लब्धैश्च
शवावगुरुरुद्धनपटादिभिः कामर्हन्निकां नाम श्रमणिकामु-
पासाच्चक्रे । तन्मुखेन च नितश्ववतीमुपमन्वयामास सा चैवं
निर्भसेयनी प्रत्याचचक्षे । श्रमणिकामुखाच्च दुष्करशीलभर्त्तरां
कुलस्थियमुपलभ्य रहस्ति दूतिकामशिक्षयत् । भूयोऽपुपतिष्ठ
सार्थवाहस्य भार्या ब्रूहि चोपद्धरे संसारदोषदर्शनात् समा-

¹ A name implying “an astrologer.”

² “Under the pretence of asking for alms.”

³ The clothes in which the dead bodies were wrapped, the perquisite of the keeper of the Smasān or ground where they were burnt.

⁴ The female is a Buddhist, by the term that follows, a Śramaṇikā; but Arhat more commonly implies a Jain, although it is also a Baudha designation. Possibly the two sects were beginning to be confounded, the Jains commencing to take the place of the Buddhists, their predecessors, about this time.

धिमास्थाय मुमुक्षमाणे माहशो जनः कुलवधूनां शीलपातने
घटत इति क घटते । एतदपि त्वामत्युदारया समृद्धा रूपेणा-
तिमानुषेन प्रथमेन वयसोपपन्नां किमितरनारीसुलभं चापलं
स्यृहं न चेति परीक्षा कृता तुष्टास्मि । तथैवमदुष्टभावतया
त्वामिदानीमुत्पन्नापत्यां द्रष्टुमिच्छामि । भर्ता तु भवत्या
केनचिन्नुहेणाधिहितोः समर्थोः भूत् । न च शक्यं तस्य विष्ण-
मप्रतिकृत्यापत्यमस्माल्लभुम् । आतः प्रसीद वृक्षवाटिकामे-
काकिनी प्रविश्य मदुपनीतस्य कस्यचिन्मन्त्रवादिनः स्वच्छ-
न्दमेव हस्ते चरणमर्प्ययित्वा तदभिमन्त्रितेन प्रणयकुपिता
नाम भूत्वा भर्तारमुरसि प्रहर्तुर्मर्हसि । उपर्यसावुत्तमधातुमु-
ष्टिमूर्जितापत्योत्पादनक्षमामासादयिष्यति । अनुवर्त्तिष्यते
देवीमिव अक्षभवतीं न शङ्का कार्येति । सा तथोक्ताव्यक्त-
मभ्युपेष्यति । नर्तं मां वृक्षवाटिकां प्रवेश्य तामपि प्रवेश-
यिष्यसि । तावतैव त्वयाहमनुगृहीतो भवेयमिति सा तथै-
वोपयाहितवती सोऽतिप्रीतस्तस्यामेव क्षपायां वृक्षवाटि-
कायां गतो नितच्चवतीं निर्यन्तिकाप्रयत्नेनोपनीतां पादे
परामृशन्निव हेमनूपुरमेकमाक्षिष्य क्षुरिकयोरूमूले किञ्चिदा-
लिख्य द्रुततरमपासरत् । सा तु सान्द्रान्तासा स्वमेव दुर्नयं
घर्हेमाणा जिधांसनीव अमणिकां तद्वाणं भवनदीर्घिकायां
प्रक्षास्य दत्वा पटबन्धनं सा भयापदेशादपरञ्चापनीय नूपुरं
शयनपरा चिचतुरणि दिनान्येकान्ते निन्ये । स धूर्जो विक्रेष्य

¹ First pers. sing. indef. fut. of ल्पति, "to buy," verb, 9th cl. with यि prefixed, "to sell."

इति तेन नूपुरेण तमनन्तकीर्तिमुपाससाद् । स हष्टा मम गृहिण्या एवैष नूपुरः कथमयमुपलब्धस्त्वयेति तमब्रुवाणं निर्बन्धेन प्रपञ्च । स तु बणिग्यामस्याये वक्ष्यामीति स्थितोऽभूत् । पुनरसौ स्वगृहिण्यै स्वनूपुरयुगलं प्रेषयेति सन्दिदेश सा च सलज्जं ससाध्वसज्जाद्यराचौ विश्रामप्रविष्टायाः वृक्षवाटिकायां प्रभष्टो मैकः प्रतिशिखिलबन्धो नूपुरः सोऽद्यायन्विष्टो न हृः सपुनरयं द्वितीय इत्यपरं प्राहिणोत् । अनया च वार्त्यामुं पुरस्तृत्य सबणिग्जनः समाजगाम । स चानुयुक्तो धूर्तः सविनयमावेदयत् । विदितमेव खलु वो यथाहं युष्मदाङ्गया पितृवनमभिरक्ष्य तदुपजीवी प्रतिवसामि । लुम्बाश्च कदाचिन्महर्शनभीरवो निशि दहेयुरपि शवानीति निशास्वपि इमशानमधिशये । अपरेषु दग्धादग्धं मृतकं चितायाः प्रसभाकर्षन्तीं श्यामाकारां नारीमपश्यम् । अर्थलोभानु निगृह्य ससाध्वसं सा गृहीता शस्त्रिकयोर्मूले यहच्छया किञ्चिदुल्लिखतमेष च नूपुरस्तरणादाक्षिप्रस्तावत्येव द्रुतगतिः सा पलायिष्ट । सोऽयमस्यागमः परं भवन्तः प्रमाणमिति । विमर्शेन च तस्याः शांकिनीत्वमैकमत्येन पौरणामभिमतमासीत् भन्ना च परित्यक्ता तस्मिन्नेव इमशाने बहुविलय पाशेनोद्धृथं मर्तुकामा तेन धूर्तेन नक्तमगृह्यत ।

¹ Association of traders, the corporation, or, in this case, the municipality.

² B. and D. have डाकिनीर्ण ; the sense is the same. The character of a female goblin, a Śakini or Dákiní ; an evil being in the person of a woman, and who, to the usual attributes of a witch, is supposed to add the practice of holding orgies in cemeteries, and feeding occasionally on dead bodies.

अनुनीता च सुन्दरि तदाकारोन्मादितेन मया तदावर्ज्जने
बहूनुपायान् भिष्मीमुखेनोपन्यस्य तेष्वसिद्धेषु पुनरयमुपा-
यो यावज्जीवमसाधारणीकृत्य रन्तुमाचरितस्तत् प्रसीदानन्य-
शरणायास्मै दासजनायेति मुहुर्मुहुशरणयोर्निपत्य प्रयुज्य
शन्वनशतानि तामगत्यन्तरामात्मवश्यामकरोत् । तदि-
दमुक्तं दुष्करसाधनं प्रज्ञेति । इदमाकरणे ब्रह्मराक्षसो मा-
मपूजयत् ॥

अस्मिन्नेव क्षणे नातिप्रौढपुन्नागमुकुलस्यूलानि मुक्ताफ-
लानि सह सलिलविन्दुभिरच्चरतलादपतन् । अहं तु कि-
चिदमित्युच्छक्षुरालोकयम् कमपि राक्षसं काञ्चिदङ्गनां विचेष्ट-
मानगार्चीमार्कर्षनामपश्यम् । कथमपहरति निष्कामामपि
स्त्रियमनाचारो नैर्चंतृत इति गगनगमनमन्दशक्तिरशस्त्रशा-
तये । स तु मत्सम्बन्धी ब्रह्मराक्षसः तिष्ठ तिष्ठ पाप कापहर-
सीति भर्त्यनुत्थायापरराक्षसेन समसृज्यत । तां तु रोषाद-
नपेक्षापविद्धाममरवृक्षमञ्जरीमिवान्तरिक्षादापतनीमुन्मुख-
प्रसारितोभयकरः कराण्यामयहीषम् । उपगृह्य च वेपमानां
सम्मीलिताक्षीं मदङ्गस्पर्शसुखेनोऽन्निकरोमाज्जां ताहशीमेव
तामनवतारयन्तिष्ठम् । तावक्षाकुभावपि शैलशृङ्गभङ्गैःपा-
दपैष रभसोन्मूलितैर्मुष्टिपादप्रहौरैष परस्परमक्षपयेताम् ।

¹ A kind of tree (*rottleria tinctoria*), “pearls large as its blossoms fell from the sky.”

² A Rākshasa.

³ Third pers. dual 1st prst. causal of श्वेते, “to perish;” atm. pada being used in a re-
ciprocal or reflective sense, “they two mutually destroyed each other.”

पुनरहमतिमृदुनि पुलिनवति कुसुमलवलाञ्छिते सरस्तीरे
 -वरोष सस्यृहं निर्वर्णयस्तां मत्प्राणैकवल्लभां राजकन्यकां
 कन्दुकावतीमलक्ष्यम् । साहि मया समाश्वास्यमाना तिर्थ्यहं
 मामभिनिरूपं जातप्रत्यभिज्ञा सकारुणमरोदीत् । अवादीच्छ
 नाथ त्वदर्शनादुपोढरागा तस्मिन्कन्दुकोत्सवे पुनः सख्या
 चम्द्रसेनया तत्कथाभिरेव समाश्वसितास्मि तं किल समुद्रमध्ये
 मज्जितः पापेन मञ्चापा भीमध्यनेति श्रुता सखीजनं परि-
 जनच्छ वन्धवित्वा जीवितं जिहासुरेकाकिनी क्रीडावनमुपा-
 गमम् । तथ च मामचक्रमत कामरूप एव राक्षसाधमः
 सोऽयं मया भीतयावधूतप्रार्थनः स्फुरन्तीं मां निगृह्याभ्यधा-
 वत् । अचैवमवसितोऽभूत । अहम्च दैवात्मैव जीवितेशस्य
 हस्ते पतिता भद्रं तवेति श्रुता च तया सहावत्स्य नावम-
 ध्यारोहम् । मुक्ता च नौः प्रतिवातप्रेरिता तामेव दामलिप्तां
 प्रत्युपातिष्ठत । अवरुद्धाच्छ वयमश्रमेण तनयस्य च तनया-
 याश्च नाशादनन्यापत्यस्तुङ्गधन्वा सुखपतिर्निष्कलः स्वयं
 सकलच एव निष्कलङ्के गङ्गारोधस्यनश्नेनोपरन्तुं प्रतिष्ठते ।
 सह तेन मर्तुमिच्छत्यनन्यनाथानुरुक्तः पौरवृद्धलोक इत्यश्रुमु-
 स्तीनां प्रजानामाक्नदमशृणुम् । अथाहमस्मै राजे यथावृत्त-
 माख्याय तदपत्यङ्गं प्रत्यर्पितवान् प्रीतेन तेन जामाता
 कृतोऽस्मि दामलिप्तेश्वरेण तन्मुखो मदनुजीविजातो मदा-

¹ Third pers. sing. indef. prst. of क्षम, "to desire," verb, 1st conjugation. As this verb is in some respects inflected like a causal, so the 3d prst. takes the like form. Gr. 158.

ज्ञापेन चामुना प्राणवदुभिता चन्द्रसेना कोशदासमभजत् ।
ततश्च सिंहवर्भसाहाभार्यमनागत्य भर्तुलव दर्शनोत्सवसु-
खमनुभवामीति ॥

श्रुत्वा चित्तेयं दैवगतिरवसरेषु पुष्कलः पुरुषकार इत्यभि-
धाय भूयः स्मिताभिषिक्तदमाछदो मन्त्रगुप्ते हृषीफुलं चक्षुः
पातयामास देवो राजवाहनः । स विल करकमलेन विच्छि-
संवृताननो ललितवस्त्रभारभसदसदमाक्षतव्यसनविह्लाध-
रमणिनिरोष्यवर्णमात्मचरितमाचचक्षे ॥

इति श्री दण्डिना विरचिते दशकुमारचरिते मित्रगुप्तचरितं
नाम षष्ठ उच्छ्वासः ॥

मन्त्रगुप्तचरितं सप्तम उच्छ्वासः

राजाधिराजनन्दन नगरन्धगतस्य ते गतिं ज्ञास्यन्नहृष्ट-
गतः कदाचित्कलिङ्गान् । कलिङ्गनगरस्य नायासन्नसंस्थि-
तजनदाहस्थानसंसक्तस्य कस्यचित् कान्तारधरणिजस्याल्ली-
र्णसरसकिसलयसंस्तरे तले निषय निद्रालीढृष्टिरशयिषि ।
जगति च कालराचिशिखण्डजालकान्धकारे चरितरक्षसि
क्षरितनिहोरे निजनिलयनिलीननिःशेषजने नितानाशीते

¹ “Dead,” “the burning of dead bodies,” संस्थानदाह.

निशीथे घनतरशास्त्रिशासनारोलनिर्हादि नेचनिंसिनीं नि-
द्रां निगृह्णत कर्णेदेशं गतं कर्थं खलेनानेन दग्धसिष्टेन
रिंसाकाले निदेशं दिसता जन एष रागेणानर्गलेनार्हित
इत्यंस्तिलीकृतः क्रियेतास्याणकंनरेन्द्रस्य केनचिदननाशस्त्रिना
सिद्धन्तराय इति किङ्करस्य किङ्कर्म्याश्चातिकातरं रटितं ।
तदाकरणे क एष सिद्धः का च सिद्धिः किञ्चानेन किङ्करेण
करिष्यत इति दिष्टकाङ्कानाहृदयः किङ्करगतया दिशा क्रिच्चि-
दनारङ्गतस्तरलतरनरास्थशक्लरचितालङ्कानाकायं दह-
नदग्धकाष्ठनिर्हाङ्गारजःकृताङ्गरागं तडिष्टताकारजटाधरं
हिरण्येरेतस्यरण्यचक्रान्धकारराक्षसेष्टणगृहीतनानेन्द्रनयास-
चञ्चदर्शिषि दक्षिणेतरेण करेण तिलसिद्धार्थकादीनिरन्तरच-
टचंटायितानाकिरितं कच्छिदद्राक्षम् । तस्याये सकृताञ्चलिः
किङ्करः किं करणीयं दीयतां निदेश इत्यतिष्ठत् । आदिष्टश्चायं
तेनातिकृष्टाशयेन गच्छ कलिङ्गराजस्य कर्हनस्य कन्यां कन-
कलेखां कन्यागृहादिहानयेति । स च तथाकार्षीत् । ततश्चैनां

¹ A. C. and E. have चन्नगुलनिर्हादिनि ; B. and D. चन्नलिनिर्हादि ; the preferable reading is चन्नगुलनिर्हादि ; and the whole may be rendered, "a dialogue (referring to रटितं, some lines below) came to my ears, preventing the sleep which was kissing (निसिनीं) my eyes, sounding among the branches of the thickly-clustered trees."

² "Made empty or powerless;" from खिलु, "empty," "defeated," "overcome."

³ अश्वकनरेत्र here means, "inferior or base magician."

⁴ "The dust (or ashes) of the coals (left) by the destruction (combustion) of wood."

⁵ Sesamum and white mustard seeds.

⁶ "Crushed or crumbled;" from चट, "to break in pieces;" the repetition is in some degree imitative.

चासेनालघीयसास्पर्जरेण च करेन रणरणिकागृहीतेन च
हृदयेन हा तात हा जननीति क्रन्दनी^१ कीर्णगूनशेखरस्प्रजि
शीर्णनहनशिरसिजानां सञ्चये निगृह्यासिना शिलाशितेन
शिरश्चिकर्त्तिषयाचेष्टत भृतित चाढ्हिद्य तस्य हस्तात् तां
शस्त्रिकां तया निकृत्य तस्य तच्छिरः सजटाजालं निकटस्थस्य
कर्त्त्यचित् जीर्णसालस्य स्फन्द्यरन्मे न्यधिषि । तच्छिद्याय हृष्टतरः
स राक्षसः क्षीणाधिकथयत् । आर्य कर्त्त्यस्यास्य कर्त्तर्णनाद्
न कदाचिन्निद्रायाति नेचे । तर्ज्जयति चासयति चाकृत्ये चाज्ञां
ददाति तदच कल्याणराशिना साधीयः कृतं यदेष नरकाकः
कारणानां नारकीणां रसज्ञानायापनीतः शेते शीतेरदीधि-
तिदेहजस्य नगरं । तदित्यं दयानिधेरनन्ततेजसस्ते^२ यं जनः
काञ्चिदाज्ञाञ्चिकीर्षति । आदिशालं कालहरणेनेव्यनंसीत् ।
आदिशञ्च तं सखे सैषा सज्जनाचरितासरणिर्णयदणीयसि
कारणे नणीयानादरः सन्दृश्यते । न चेदिदं नेच्छसि सेयं
सन्ताङ्ग्यष्टिरङ्गेशाहं सत्यनेनाकृत्यकारिणात्यर्थं ङ्गेशिता
तन्मयैनां निजनिलयं नान्यदितः किञ्चिदत्स्ति चिन्ताराधनं न
इति । अथ तदाकर्ण्य कर्णशेखरणीलनीरजायितान्यीरेत-
रतारकां हृशं तिर्यक्षिञ्चिदञ्चितां सञ्चारयन्नी सलिलचर-
केतनशरासनानानां चिल्लिकालंतां ललाटरङ्गस्थलीलास्य-

^१ “Oppression,” “vexations conduct.”

^२ All but C. have नारकीणां; which may be deduced from नरक, “hell,” though its immediate derivative नारक, “infernal;” by adding इन्, नारकिन्, “deserving the pains of hell,” but the form is unusual and superfluous.

^३ “A road,” “a path,” “a line of conduct.”

^४ “The eye brow,” चिल्लिकालता, भूलता.

नर्सकीं लीलालसं लालयन्ती करटकितरक्तगण्डेखाराग-
 लज्जान्तरालचारिणी चरणायेण तिरस्मीननखार्चिश्चन्द्रिकेण
 धरणीतलं साचीकृताननसरसिंजं लिखन्ती दनाछदकिश-
 लयलझिना हर्षास्सलिलधाराशीकरकणजालसंकेदितस्य
 स्तनतटचन्दनस्यार्द्रतां निरस्यतास्यान्तरालनिसृतेन तनीय-
 सानिलेन हृदयलक्ष्यदलनदक्षरतिसहचरसायकस्य दयितेन
 तरङ्गितदशनचन्द्रिकानि कानिच्चिदेतान्यक्षरणिं कलकणी-
 कलान्यसृजत । आर्यं केन कारणेनैनं दासजनं कालहस्ता-
 दाच्छिद्यानन्तरं रागानिलचालितरणरणिकातरङ्गिण्यनङ्ग
 सागरे किरसि । यथा ते चरणसरसिंजरजःकणिका तथाहं
 चिननीया । यदि दयास्ति ते च जने नन्यसाधारणः करणीयः
 स एष चरणाराधनक्रियायां । यदि च कन्यागाराथ्यासने
 रहस्यक्षरणादनर्थं आसङ्गेत नैतदस्ति । रक्ततरा हि नत्तचस-
 ख्यश्चेद्यश्च यथा न कश्चिदेतज्ज्ञास्यति तथा यतिथन्त
 इति । स चाहं देहजेनाकर्णीकृष्णसायकासनेन चेतस्यतिनिर्दयं
 ताडितस्तत्कटाक्षकालायसनिगडगाढसंयतः किङ्गरानननि-
 हितष्टिरगादिष्म् । यथेयं रथचरणजघना कथयति तथा
 चेन्नाचरेयं नयेत नक्रकेतनः क्षणेनैकेनाकीर्तनीयां दशां ।
 जनस्वैनं सहानयानया कन्यकया कन्यागृहं हरिणनयनयेति ।
 नीतश्चाहं निशाचरेण शारदजलधरजालकान्तिकन्यकानिके-
 तनं । तच च काञ्चिकालकलां चन्द्राननानिदेशास्त्रन्द्रशलै-
 कदेशे तद्वर्णनचलितधृतिरतिष्म् । सा च स्वच्छन्दतः शयानाः
 करतललालससङ्गटनापनीतनिद्राः काञ्चिदधिगतार्थाः सखी-

रकार्षीत् । अथागत्य ताम्बरणनिहितशिरसः क्षरदम्बकरालि-
तेष्ट्वणा निजशेषरकेसरायसंलग्नषट्चरणगणरणितसंशयि-
तकलगिरः शनैरकथयन् । आर्ये यदत्यादित्यतेजसस्त एषा
नयनलक्ष्यतां गता ततः कृतानेन गृहीता दक्षा चेयं चित्तजेन
गरीयसा साक्षीकृत्य रागानलं तदनेनाश्वर्यरनेन नलिनाक्षस्य
ते रन्शैलशिलातलस्थिरं रागतरलेनालङ्कृयतां हृदयं । ततः
सखीजनेनातिदक्षिणेन हृष्टरकृतम्भेहनिगडत्या सच्चताङ्गा
सङ्गत्यारंसिषि ॥

अथ कदाचिदायासितजायारहितचेतसि लालसालिल-
झनगृनष्टनकेसरे राजदरण्यस्थलीलाटलीलायिततिलके
ललितानङ्गराजाङ्गीकृतनिर्णिद्रकणिकाकाञ्चनछचे दक्षिणद-
हनसारथियाहृतसहकारचञ्चलकलिके कालोङ्गजकरुदराग-
रक्षरक्ताधंगरतिरण्यायसन्नाहशालिनि शालीनकन्यकानाः कर-
णसङ्गानारागलङ्गितलज्जे र्द्वृगिरितटचन्दनास्त्रेष्वशीतला-
निलाचार्यदहनानालतानृतलीले काले कलिङ्गराजः सहा-
ङ्गनाजनेन सह च तनयया सकलेन च नगरजनेन दशचीणि
च दिनानि दिनकरकिरणजालालङ्गनीये रणदलिसङ्गलङ्गि-
तनतलतायकिशलयालीढसैकततटे तरलतरङ्गशीकरासारस-
ङ्गशीतले सागरतीरकानने क्रीडासजातासक्तिरासीत् । अथ

¹ This and such of the following compounds as are not epithets of the immediately succeeding terms are epithets of काले, (at the season) "when the hearts of those separated from their wives are distressed," &c.

² Káláñdaja; literally, "black-bird;" here denotes the Indian cuckoo.

³ रक्षाषण, "a female chorister of heaven," a Kinnari.

सन्ततगीतसङ्गीतसङ्गताङ्गनासहस्रशूङ्गारहेलानिर्गलानङ्ग-
सङ्गर्षहर्षितश्च रागतृष्णैकतन्वस्त्वं रन्धे-न्धनाथेन जयसिंहेन
सलिलतरणसाधनानीतेनानेकसंख्येनानीकेन द्रागागत्याग-
स्थत सकलचः । सा चानीयत चासचच्चलाक्षी दयिता नः सह
सखीजनेन कनकलेखा । तदहं दाहेनानङ्गदहनजनितेनान्त-
रिताहारचिन्नश्चिन्नयन् दयितां गलितमाषकानितिरित्यतर्क-
यम् । गता सा कलिङ्गराजतनया जनिषा जनयिष्या च
सहारिष्यत्तं । निरस्त्वैर्यस्तां स राजा नियतं संजिघृषेत् ।
तदसहा च सा सती गरसादिना सद्य सन्तिष्ठेत् । तस्याच्च
ताण्णीं दशां गतायां जनस्यास्थानन्यजेन हन्येत शरीरधार-
णसा का स्यान्नतिरिति । अचान्तरे-न्धनगरादागच्छब्यजः
कच्छिदैष्यत । तेन चेयं कथा कथिता । यथा किल जयसिं-
हेनानेकनिकांरदत्तसङ्गर्षेण जिधांसितः सकार्हनः कनकलेखा-
दर्शनैधितेन रागेणारक्ष्यत । सा च दारिका यक्षेण केनचिद-
धिष्ठिता न तिष्ठत्यये नरान्तरस्यायस्यति च नरेन्द्रसार्थसङ्ग-
हणेन तन्निरकरिष्यन् नरेन्द्रो न चालिसिद्धिरिति । तेन
चाहं दर्शिताशः शङ्करनृहरङ्गदेशजातस्य जरसालस्य स्तन्य-

¹ Third pers. sing. pot. mood desiderative of गृह, "to take," with सम् prefixed. The initial of the radical is changed to श when the final is combined with the sign of the voice as श्.

² "Injury," "offence," चपकात्.

³ Pass. part. of the desiderative voice of हन्, "to kill," "intended to be put to death."

⁴ The Raja.

⁵ Narendra, in this place, means, "a sorcerer," "an exorciser."

रथान्तर्जटाजालं निकृष्ट तेन जटिलताङ्गतः कन्धाचीरसञ्च-
यानारितसकलगाचः कांश्चिच्छिष्यानयहीषं तांश्चनानाश्चर्य-
क्रियातिसंहितांज्जनादाकृष्टान्वैलादित्यागान्वित्यहृष्टानका-
ष्टम् । अयासिषञ्च दिनैः कैश्चिदन्धनगरं तस्य नात्यासने
सलिलराशिसहशस्य कलहंसगणदलितनलिनदलसंहतिग-
लितकिञ्चल्कशकलशारस्य सारसश्रेणिशेखरस्य सरसस्तीरका-
नने वृतनिकेतनः स्थितः । शिष्यजनकथितचिच्छेष्टाकृष्टस-
कलनागरजनातिसन्धानदक्षः सन् दिशिदिशीत्यकीर्त्ये जनेन ।
य एष जरदरण्यस्थलीसरस्तीरे स्थगिलशायी यतिस्तस्य विल
सकलानि रहस्यानि सषडङ्गानि च छन्दांसि रसनाये सच्चि-
हितान्यन्यानि च शास्त्राणि येन यानि न ज्ञायन्ते स तेषां
तस्मकाशादर्थनिर्णयं करिष्यति । असत्येन नास्यास्यं संसृज्यते ।
सशरीरश्चैष दयाराशिः । एतासकाशादर्थयहेणाद्यचिरं चरि-
तार्था दीक्षा । तच्चरणरजः कर्णैः कैश्चन शिरसि कीर्णिरनेक-
स्यानेक आतङ्कश्चिरं चिकित्सकैरसंहार्यः संहतस्तदद्विक्षाल-
नसलिलसेकीर्णिष्कलकशिरसां नशयन्ति द्वाषेनैकेनाखिलनरे-
न्द्रयन्तलद्विनश्चराङ्गतारा यहा न तस्य शक्यं शक्तेरियताज्ञानं ।
न चास्याहङ्कारकणिकेति । सा चेयं कथानेकजनास्यसञ्चा-

¹ First pers. sing. indef. pret. of यह, “to take,” the augment इ being made long.

² C. and E. have चतिसन्धित, which might be formed, although the more regular part. of शा is हित, making चतिसंहित, “deceived,” “cheated.”

³ The Upanishads.

⁴ A curious coincidence of phraseology, “he has all the Vedas on the tip of his tongue.”

रिणी तस्य कनकलेखाधिष्ठानधनदाङ्गाकरनिराक्रियातिसङ्ग-
चेतसः क्षमियस्याकर्षणायाशक्त् स चाहरहरागन्यादेरणाति-
गरीयसार्वयन्नर्थैश्च शिष्यान् संगृह्णन्नधिगतक्षणःकदाचित्
कांश्चित्तार्थसार्थसाधनाय शनैरयाचिष्ठ । ध्यानधीरस्थानद-
र्शितज्ञानसच्चिदिष्टैनं निरीक्ष्य निचाम्याकथयम् । तात स्थान
एष हि यन्तस्तस्य हि कन्यारन्तस्य सकलकल्प्याणालक्षणैकरा-
शेरधिगतिः । क्षीरसागरशनालङ्कृतायाः गङ्गानदीसहस्रहा-
रयहिराजितायाः धराङ्गनाया एवासादनाय साधनं । न च
यक्षस्तदधिष्ठायी केनचिन्बोरन्देण तस्या लीलाच्छितनीलनी-
रजदर्शनायाः दर्शनं सहते तद्वच सखानां चीर्णहानि वैरहं
यतिष्ठे-र्थस्यास्य साधनाय । तथादिष्टे च हृष्टे क्षितीशे गते
निशि निशि निर्चिंशकारार्च्छिषि निरन्धान्धकारकणनिकरनि-
गीर्णदशदिषि निद्रानिगलितनिखिलजनहशि निर्गत्य जल-
तलनिलीनगाहनीयं नीरन्धं कृच्छ्राच्छिद्रीकृतानारालं तदेकतः
सरस्तटं तीर्थासच्चिकृष्टं केनचित् स्वननसाधनेनाकार्षम् ।
घनशिलेष्टकाच्छब्धिद्राननं तसीरदेशं जनैरशङ्कनीयं निश्चित्य
दिनादिस्थाननिर्णिक्तगाच्छ नक्षमसन्नानहारयक्षमययथित-
रनं क्षणदान्धकारणन्धहस्तिदारणैककेसरिणं कनकशैलशृङ्ग-
रङ्गलास्यलीलानटं गगनसागरधनतरङ्गराजिलङ्गनैकनकं

¹ “Having considered.” The commentator has निचाम्य, हृष्ट, “having seen;” but as एवं निरीक्ष्य, “having looked at him,” immediately precedes, the “seeing” here meant is that of reflexion. B. C. and D. have निश्चित; A. E. and the commentary निचाम्य.

कार्याकार्यसाक्षिणं सहस्रार्चिषं सहस्राक्षदिग्ङुनारक्तचन्द-
नाङ्गरागायितकिरणजालं रक्तनीरजाङ्गलिनाराध्य निजनि-
केतनं न्यन्यशिश्रयम् ॥

याते च दिनचये-स्तुगिरिशिखरौरिकतटसाधारणच्छाया-
तेजस्यचलराजकन्यकाकर्दर्थनायानारिक्षाख्येन शङ्करशरीरेण
संसृष्टायाः सन्ध्याङ्गुनायाः रक्तचन्दनचर्चितैकत्तनकलशदर्श-
नीये दिनाधिनाये स जनाधिनाथश्वागत्य जनस्यास्य धरणि-
न्यस्तचरणनसकिरणाच्छादितकिरीटः कृताङ्गलिरतिष्ठत् ।
आदिष्ठ दिष्ठ्या हृषेष्टसिद्धिरिहजगति हि न निरीहदेहिनं
श्रियः संश्रयन्ते । श्रेयांसि च सकलान्यनलसानां हस्ते नित्य-
साक्षिध्यानि । यतस्ते साधीयसा सञ्चरितेनानाकलितकल-
ङ्केन चर्चितेनान्यादररचितेनाकृष्टचेतसा जनेनानेन सरक्तथा
संसृतं यथेह ते॒ द्यु सिद्धिःस्यात् । तदेतस्यां निशि गलदर्ढायां
गाहनीयं । गाहनानन्तरच्च सलिलतले सततगतीनन्तः सञ्चा-
रिणःसञ्चिगृह्य यथाशक्ति शश्या कार्या ततश्च तटस्खलितज-
लस्थगितजलजस्तराङ्गवलितदण्डकरटकायदलितदेहराजहंस-
चासर्जररसिंतसन्दत्तकर्णेस्य जनस्य क्षणादाकर्णनीयं जनि-
थते जलसङ्घातस्य किञ्चिदारटितं शान्ते च तच्च सलिलरटिते
क्षिन्चगाचःकिञ्चिदारक्तहृष्टयेनाकारेण निर्यास्यसि निचाय्य
तं निखिलजननेचानन्दकारिणं न स यक्षः शश्यत्यपतः स्थि-
तये स्थिरतरनिहितस्त्रेहशृङ्गलनिगडितं च कन्यकाहृदयं क्षणे-

¹ “A sound,” “a noise,” रसातः शब्दः.

नैकेनासहनीयदर्शनानारायं स्यात् । अस्याश्च धराङ्गनाया
नात्याहतनिराकृतारिचक्रचक्रं करतलगतं चिनानीयं न तच
संशयः । तच्चेदिच्छस्यनेकशस्त्रज्ञानधीरधिषणैरधिकृतैरितैश्च
हितैषिणैराकलय्य जालिकशतमानाभ्यान्तरं नागरशतैर्येषे-
ष्टृष्टानारालं सरः क्रियेत रक्षा च तीरात् चिंशहराङ्गान्तराले
सैनिकानेन सादरं रचनीया कस्तच तज्जानाति यच्छ्रद्धे-
णारयश्चिकीर्षनीति । तस्य हृदयहारिजातं तदधिकृतैश्च
तच्चकृत्ये रन्धरदर्शनसहैरिच्छां च राज्ञः कन्यकातिरागगजनितां
नितान्तनिश्चलां निश्चित्यार्थं एष न निषिद्धः । तथास्थितश्च
तदासादनहृष्टतराशयश्च स आख्यायत । राजन्च ते जनान्ते
चिरं स्थितं । न चैकच चिरस्थानं नः शस्तं । कृतकृत्यश्चेह न
तिष्ठामि यस्य ते राष्ट्रे यासाद्यासादितं तस्य ते किञ्चिदना-
चर्यं कार्यं गतिरार्थं गर्वते । तचैतच्चिरस्थानस्य कारणं
तच्चाद्य सिद्धं । गच्छ गृहान् यथार्हजलेन हृद्यगन्धेन स्रातः
सितस्त्रगङ्गरागः शक्तिसहशेन दानेनाराधितधरणितं लतैतिल-
गणस्तिलस्त्रेहसित्यस्त्रयप्रथितचैलाञ्चलखराङ्गकाग्निशिखा-

¹ Third pers. sing. 1st pres. passive voice of रूपा, "to speak," "he was told or thus spoken to."

² Taitala is said to have for one sense that of "a divinity," तैतिलौ देवबलिङ्गौ; whence भरणितालौतिलौ is equivalent to भूदेव, "a Brahman," "a god on earth."

³ A. and C. have कार्तिकाग्निशिखा, "the flames of the fire of Kártika,"—either the month, or of the divinity,—but in what sense is not explained. The other copies read as the text, and are intelligible: "The darkness of the night being dispelled by a thousand torches, (or lit.) by the thousand flames of fire from fragments of cloth fastened to the end of a stick which have been sprinkled with sesamum oil."

सहस्रयस्तनैशान्वकाराशिरागत्यार्थसिद्धये यतेषा इति । स किल कृतज्ञतां दर्शयन्नसिद्धिरेषा सिद्धिर्यदसन्निधिर्हार्थाणां कष्टा चेयं निःसङ्गता या निरागसं दासजनं त्याजयति न च निषेधनीया गरीयसां गिर इति ज्ञानाय गृहानयासीत् । अहम् निर्गत्य निर्जने निशीषे सरत्तीररम्भनिलीनः सन्नी-षच्छिद्रदस्तकर्णः स्थितः स्थिते चार्द्धराते कृतयथादिष्टक्षियः स्थानस्थानरचितरक्षः स राजा जालिकजनानानीय निरा-कृतानाः शत्यं शङ्काहीनः सरःसलिलं सलीलगतिरणाहत । गतश्च कीर्णेकेशं संहतकर्णेनासिकं सरसस्तलं हास्तिनं नक्ष-लीलया नीरनिलीनया तं तथाशयानं कन्धरायां न्ययहीषम् । रुतरकालदण्डघटनातिचरणैः करचरणघातैर्निर्देयदसनि-यः द्वयैनैकेनाजहात् स चेष्टां ततश्चाकृष्टं तच्छरीरं तीर-छिद्रे निधाय नीरनिरयासिषम् । सद्यः सङ्गतानां च सैनि-कानां तदत्यचिंधीयताकारणारप्यहणं । गजस्तन्यगतः सित-छादिसकलराजचिहूराजितश्चण्डतंदण्डिदण्डताडनश्चस्तजन-दसानारया राजरथ्या यातस्तां निशां नयनसनिरस्तनिद्रा-रतिरनैषम् । नीते च जनस्याक्षिलक्षतां लाक्षारसदिग्भदि-गजशिरः सहक्षे शङ्कदिग्ङुनारम्नादर्शे कैचके कृतकरणीयः

¹ Second pers. sing. pot. mood atm. pada of यात्, "to make effort."

² "The depth of which was an elephant's stature," हास्तिनं हस्तिप्रमाणं. C. has हस्ति-नक्षलीलया; and B. and D. probably intend the same, although they give erroneously हस्तिनकुलीलया.

³ Third pers. sing. 1st pres. of a nominal verb, from चित्, "wonderful," "the change of form caused the great wonder of the assembled troops."

किरणजालकरालरम्भराजिराजितराजाहासनाध्यासी यथा
 सदृशाचारदर्शिनः शङ्कायन्विताङ्गान् सच्चिधिनिषादिनः सहा-
 यानगादिषम् दृश्यतां शक्तिरार्थी । यत्तस्य यन्मैरजेयस्येन्द्रि-
 याणां संस्कारेण नीरजसा नीरजसाच्चिधशलिनि सहधा-
 लिनि सरसि सरसिजदलसच्चिकाशङ्कायस्याधिकतरदर्शनीय-
 स्याकारान्नारत्य सिद्धिरासीत् । आद्य सकलनास्तिकानां जायेत
 लज्जानं शिरत्तदिदानीं चन्द्रशेखरनरकशसनसरसिजांस-
 नादीनां चिदशेशनां स्यानान्यादररचितनृत्यगीताराधनानि
 क्रियनां ह्रियनां च गृहादितः क्लेशनिरसनसहान्यर्थिसार्थ-
 धनानीति । आचर्ष्यरसातिरेक्ष्येष्यस्ते जय जगदीश स्व-
 तेजसातिश्च दशदिशः स्थगयन्विजेन यशसादिगजयशांसि ।
 इत्यसकृदाश्यास्याचरन् यथादिष्टाः क्रियाः स चाहं दयितायाः
 सखीं दृद्यस्थानीयां शशङ्कसेनां कन्यकां कदाचित् कार्या-
 क्षारगतां रहस्याचक्षिषि । कच्चिदयं जनः कदाचिदासीद्वृष्ट-
 इति । अथ सा हर्षकाष्ठाङ्गतेन दृद्येनेषदालक्ष्य दशनदीधि-
 तिलतां लीलालसं लासयनी ललिताच्चितकरशासान्तरि-
 तदनाश्वदकिसलया हर्षजलक्ष्मेदर्जरनिरञ्जनेष्टणा रचिता-
 च्छिलिनितरां जाने यदि न स्यादेन्द्रजालिकस्य जालं किञ्चि-

¹ The Nástikas, in Brahmanical phraseology, are Buddhists and Jains; both are probably intended.

² A rather singular enumeration of objects of veneration, Śiva, Yama, and Brahmá; but the orthodox divinities seem to have been neglected by the Raja just murdered, alluding no doubt to struggles between the parties, which we have reason to suppose were not unfrequent about this period.

³ Third pers. plur. imp. passive voice of लेते, "to take."

देताहशं । कथञ्चैतत्कथयेति खेहनिर्यन्वणं शनैरगादीत् । अहञ्चास्यै कार्येनाख्याय तदाननसङ्कालेन सन्देशेन सञ्चन्य सहचर्यानिरतिशयं हृदयाहार्द । ततश्चैतया दयितया निर्गंगलीकृतातिसत्कृतकलिङ्गनाथन्यायदत्तया सङ्गत्यान्वकलिङ्गराज्यं कलिङ्गनाथे न्यासम् । तस्यास्यारिणा लिलङ्गयिषितस्याङ्गराजस्य साहस्रकायालघीयसा साधनेनागत्याचते सक्षिजनसङ्कृतस्य यादृच्छिकर्दर्शनानन्दराशिलङ्गितचेता जात इति तस्य तत् कौशलं स्मितज्योत्त्राभिषिक्तदन्तर्छदः सह सुहङ्गिरभिनन्द्य चित्तमिदं महामुनेर्वृत्तमधैव खलु फलितमतिकष्टं तपस्तिष्ठतु तावन्नर्मर्हषेप्रकर्षस्पृशोः प्रज्ञासत्त्वयोर्हृष्टमिहस्वरूपमित्यभिधाय पुनरवतरतु भवानिति बहुश्रुते विश्रुते विकचराजीवसहशं हृशं चिक्षेप देवो राजवाहनः सोऽप्याचचक्षे ॥

इति श्री दण्डिना विरचिते दशकुमारचरिते मन्त्रगुप्तचरितं
नाम सप्तम उच्चासः

विश्रुतचरितं नामाहम उच्चासः

देव मयापि परिक्षमता विन्ध्याटव्यां कोऽपि कुमारः क्षुधा
तृषा च क्षित्यन्नक्षेत्रार्हः क्षचिन्कूपाभ्याशे एवर्षेदेशीयो हृष्टः
स च चासगन्नदमवदत् । महाभाग क्षित्यस्य मे क्षियतामार्ये

साहाय्यकं । अस्य हि मे प्राणापहारिणीं पिपासां प्रतिकर्त्तुमु-
दकमुद्घच्छिह कूपे कोऽपि निष्कालः समैकशरणभूतः पतितः
तमलमस्मि नाहमुद्दर्तुमिति । अथाहमभ्येत्य ब्रतत्या कथा-
पि बद्धमुत्तार्य तज्ज बालं वंशनालीमुखोद्भृताभिरङ्गिः फलैष
पञ्चवैः शरक्षेपोच्छ्रुतस्य लिकुचंवृक्षस्य शिखरात्पाणाण-
पातितैः प्रत्यानीतप्राणवृक्षिमापद्य तस्तलनिषणत्तं जरना-
मष्ववम् । तात क एष बालः को वा भवान् कथञ्चेयमाप-
दापनेति । सोऽश्रुगन्नदमगदत् श्रूयतां महाभाग ॥

विद्धौ नाम जनपदस्तस्मिन् भोजवंशभूषणमंशावतार इव
धर्मस्यातिसत्वः सत्यवादी वदान्यो विनीतो विनेता प्रजानां
रञ्जितभृत्यः कीर्तिमानुदयो मूर्तिवुद्धिभ्यामुत्थानशीलः शा-
स्त्रप्रमाणकः शक्यभव्यकल्यारम्भी सम्भावयिता बुद्धान् प्रभा-
वयिता सेवकानुद्भावयिता बन्धून् न्यभावयिता शशूनसम-
द्धप्रलापेष्वदत्तकर्णीः कदाचिदपवितृष्णो । गुणेष्वतिर्दीष्णः
कलासु नेदिष्ठो धर्मार्थसंहितासु स्वल्पे-पि सुकृते सुतरां
प्रत्युपकर्त्ता प्रत्यवेक्षिता कोशवाहनयोर्यत्नेन परीक्षिता सर्वा-
धक्षाणामुत्साहयिता कृतकर्मणामनुरूपैर्दानमानैः सद्यः
प्रतिकर्त्ता दैवमानुषीणामापदां षाङ्गुण्योपयोगनिपुणो मनु-

^१ In this place निष्काल means, “an old man.”

^२ “A fruit-bearing tree,” *Artocarpus lacucha*.

^३ “Of the race of Bhoja.” One would infer from this that the work, or at least this chapter, was composed subsequent to Bhoja’s death, unless the introduction of his name were meant as a compliment to the Raja.

^४ “Possessed of manly vigour or spirit,” उत्थानःपीरुषे.

^५ “Skilful.”

मार्गेण प्रणेता चातुर्वर्णस्य पुण्यस्त्रोकः पुण्यवर्मा नामा-
सीत् । स पुण्यैःकर्मभिः प्रारंय पुरुषायुषं पुनरपुण्येन
प्रजानामगण्यतामरेषु । तदननारमननावर्मा नाम तदायति-
रवनिमध्यतिष्ठत् । स सर्वगुणैः समृद्धोऽपि दैवाहरङ्गनीत्याम्
नात्याद्यतोऽभूत् तमेकदा रहसि वसुरक्षितो नाम मन्त्रिवृद्धः
पितुरस्य बहुमतः प्रगत्यवागभाषत । तात सर्वैवात्मसम्प-
दभिजनात् प्रभृत्यन्यूनैवाचभवति लक्ष्यते बुद्धिश्च निसर्गपद्मी
कलासु नृत्यगीतादिषु चित्रेषु च काव्यविस्तरेषु प्राप्तविस्तारा
तवेतरेभ्यः प्रतिविशिष्यते । तथाप्यसावप्रतिपद्यात्मसंख्याम-
र्थशास्त्रेष्वनग्निशोधितेव हेमजातिर्नातिभाति बुद्धिः । बुद्धि-
हीनो हि भूभृत्युच्छ्रुतोऽपि परैरथ्याहस्यमाणमात्मानं न
चेतयते न च शक्तः साध्यं साधनं वा विभज्य वर्त्तितुम् ।
आयथावृत्यकर्मसु प्रतिहन्यमानः स्वैः पैश्च परिभूयते ।
न चावज्ञातस्याज्ञा प्रभवति प्रजानां योगक्षेमाराधनाय ।
अतिक्रान्तशासनाश्च प्रजा यत्किञ्चनवादिन्यो यथाकथञ्चित्त-
हिन्यः सर्वाः स्थितीः सङ्क्षिरेयुः निर्मर्यादश्च लोको लोकादि-
तोऽमुतश्च स्वामिनमात्मानश्च भंशयेत् । आगमदीपद्धेन
खल्वध्वना सुखेन वर्तते लोकयाचा । दिव्यं हि चक्षुर्भूतभव-
द्धविष्यासु अवहितविप्रकृष्टादिषु च विषयेषु शास्त्रं नामाप्न-

¹ “Of virtuous reputation,” यशसि स्त्रोकः. It is hence a denominative also of king Nala.

² Indeclinable part. pass. “having lived.”

³ Third pers. sing., 1st pres. pass. voice, “he was enumerated among the immortals.”

⁴ “Naturally inclined or addicted to,” from पद्, “a road,” निसर्गपद्, “that which follows nature.”

तिहतवृत्तिस्तेन हीनः सतोरथायतविशालयोर्लोचनयोरन्व
 एव जन्मुर्थदर्शनेष्वसामर्थ्यात् । अतो विहाय वास्तविद्या-
 स्वभिषङ्गमागमयस्व दण्डनीतिं कुलविद्यां तदर्थानुष्ठानेन
 चावर्ज्जितशक्तिसिद्धिरस्तलितशासनः शांधि चिरमुदधिमेल-
 लामुदधिमिति । एतदाकर्ण्य स्थान एव गुरुभिरनुशिष्टं तथा
 क्रियत इत्यन्तःपुरमविश्वत् । ताच्च वार्तां पार्थिवेन प्रमदा-
 सन्धिधौ प्रसङ्गेनोदीरितामुपनिशम्य समीपोपविष्टः चिन्ता-
 नुवृत्तिकुशलः प्रसादवित्तो गीतनृत्यवादिवादिष्ववास्तो वास्त-
 नारीपरायणः पदुरयन्त्रितमुखो बहुभंडिविशारदः परमर्मा-
 न्वेषणपरः परिहासयिता परिवादरुचिः पैशुन्यपरिणितः सच्चि-
 वमण्डलादथुत्कोचहारी सकलदुर्नयोपाध्यायः कामतन्वकर्ण-
 धारः कुमारसेवको विहारभद्रो नाम स्मितपूर्व व्यज्ञापयत् ।
 देव दैवानुपर्यहेण यदि कश्चिन्नाजनं भवति विभूतेस्तमकस्मा-
 दुश्चावचैरुपप्रलोभनैः कर्दर्थयन्तः स्वार्थं साधयन्ति धूर्ताः ।
 तथाहि । केचित्प्रेत्य किल लभ्वैरभ्युदयातिशयैराशमुत्पाद्य
 मुराङ्गित्वा शिरो बधा दर्भरञ्जुभिरजिनेनाञ्छाद्य नवनीतेनो-
 पलिष्यानशनशशाययित्वा सर्वस्वं स्वीकरिष्यन्ति तेभ्योऽपि
 घोरतराः पाषणिनः पुचदारशरीरजीवितान्यपि मोचयन्ति ।
 यदि कश्चित्पुजांतीयो नास्यै मृगतृष्णिकायै हस्तगतं त्यक्तुमि-

¹ Second pers. sing. imp. of शास्त्र, "to instruct," "to govern."

² "Equivoque," "double-entendre;" it also implies "irony," or "any covert or crooked speech."

³ "Like a sensible or clever person." आनीय्, affix, implying "resemblance or sort."

चेत् तमन्ये परिवार्याहुः । एकामपि काकिणीं कार्षापणल-
क्षमापादयेम शस्त्राहते सर्वशचून् धातयेम एकशरीरमाचमपि
मर्त्यं चक्रवर्तिनं विद्युमहि यद्यस्मद्द्विषेन मार्गेण चर्यत
इति । स पुनरिमान् प्रत्याह । कोऽसौ मार्गं इति । पुनरिमे
ब्रुवते । ननु चतस्रो राजविद्याख्यावार्तान्वीक्षिकीदराइनी-
तिरितं तासु तिस्रख्यावार्तान्वीक्षिको महत्यो मन्दफलाच्च
तास्तावदासतां । अधीष्ठ तावहराइनीतिमियमिदानीमाचा-
र्यविष्णुगुप्तेन मौम्यार्थे षड्गः श्वोकसहस्रैः संक्षिप्ता सैवेय-
मधीत्य सम्यग्नुष्टीयमाणा यथोक्तकर्मक्षमेति स तथेत्यधीते
शृणोति च तत्त्वैव जरां गच्छति । तस्मु किल शास्त्रं शास्त्रा-
न्नारानुबन्धं सर्वमेव वाङ्मयमविदित्वा न तत्त्वोऽधिगांस्यते ।
भवतु कालेन बहुनाल्पेन वा तदर्थाधिगतिः । अधिगतश-
खेण चादावेव पुच्छारमपि न विश्वास्यं । आत्मकुक्षेरपि कृते
तरणुलैरियन्निरियानोदनः सम्पद्यत इयतस्मैदनस्य पाकायै-

¹ “He can convert a cowrie—the shell used as coin—into a hundred thousand kárhá-páias, measures of gold.” “These are the alchemists, so they profess to multiply money indefinitely, to kill without weapons,” i.e. by charms, and to secure imperial power.

² First pers. plur. pot. mood atm. pada of शा, “to hold,” third conj. with वि prefixed, “to form,” “to regulate.”

³ The four sciences of Princes are “the three vedas,” the Puráñas (Várttá), Logic, and Policy.

⁴ Third pers. plur. imper. atm. pada of चास, “to sit,” 2d conj. “let them be,” “let them be neglected.”

⁵ Vishnugupta is the same as Chánakya, the preceptor of Maurya, or of Chandragupta of the Maurya dynasty. See the Mudrá Rákhsha: he is the reputed author of a work on Niti, which is here said to contain six thousand stanzas: at present fragments only are procurable.

तावदिन्यनं पर्याप्तमिति मानोन्मानपूर्वकं देयं । उत्थितेन राजा शालिते मुखे मुष्टिमर्ढमुष्टिं वाभ्यानारीकृत्य कृत्तमाय-
व्यजातमहूः प्रथमे-हमे भागे श्रोतव्यं । शृणुत एवास्य द्विगुणमपहरन्ति ते-ध्याधूर्तास्त्वारिंशतं चाणशोपदिष्टा-
नाहरणोपायान् सहस्राभ्यात्मवुद्धैव ते विकल्पयितारः ।
द्वितीये-त्वोन्यं विवदमानानां प्रजानामाक्षोशैदृशमानकर्णः
कष्टजीवति । तथापि प्राइविवाकाद्यः स्वेच्छया जगपराजयौ
विद्धानाः पापेनाकीर्त्या च भर्त्तारमात्मनश्चार्थ्योजयन्ति ।
तृतीये ज्ञातुं भोक्तुच्च लभते भुक्तस्य च यावदन्धः परिणाम-
स्तावदस्य विषभयं न शाम्यत्येव भुक्त्वा । चतुर्थे हिरण्यप्रतिय-
हाय हस्तं प्रसारयन्तेवोक्तिष्ठति । पञ्चमे मन्त्रिचिन्ताया महा-
नामायासमनुभवति । तथापि मन्त्रिणो मध्यस्था इवान्योन्यं
मिथः सभूय दोषगुणैर्दूतचारवाक्यानि शक्याशक्यतां देश-
कालकार्यावस्थां स्वेच्छया विपरिकर्त्तेयन्तः स्वपरमित-
मण्डलान्युपजीवन्ति वास्याभ्यन्तरांश्चक्षकोपान् गूढमुत्पाद्य
प्रकाशं प्रशमयन्ता स्वस्वामिनमवशमवगृह्णन्ति । षष्ठे स्वैर-
विहारे मन्त्रो वा सेव्यः सोऽस्यैतावान् स्वैरविहारकालो यस्य
तिस्रस्त्रिपादोत्तरनाडिकां । सप्तमे च तुरङ्गबलप्रत्यवेक्षण-

¹ Here follows a satirical description of the appropriation of the royal day and night, divided each into eight portions. A more grave account of them is to be found in the books of law, as the Mitakshara. See also Vikramorvási, Act 2. Scene 1.

² A Nádiká is twenty-four minutes. The whole time that the prince has to amuse himself in, if he chooses, is three Nádikás and three quarters, or, in English time, an hour and a half.

प्रयासः । आष्टमे स्य सेनापतिसखस्य विक्रमचिन्नांकेशः । पुनरुपास्यैव सन्ध्यां प्रथमे रात्रिविभागे गूढपुरुषा द्रष्टव्यास्त-न्मुखेन चातिनृशंसाः शस्त्राग्निरसंप्रणिधयो-नुहेयाः । द्वितीये भोजनानन्तरं श्रोत्रिय इव स्वाध्यायमारभते । तृतीये तूर्थ्यघोषेण संविष्टश्चतुर्थपञ्चमौ शयीत किल कथमिवा-स्याजस्त्रचिन्नायाः सविहूलमनसो वराकस्य निद्रासुखमुपन-मेत् । पुनः षष्ठे शास्त्रचिन्नाकार्यचिन्नारभः सप्तमे तु मन्त्र-यहो दूतादिप्रेषणानि च दूताश्च नामोभयच्चप्रियाख्यानल-व्यानर्थान् वीतशुल्कवाधवर्त्मनि बणिज्यया वर्जयन्तः कार्य-मविद्यमानमपि लेशेनोत्पाद्यानवरतं भवन्ति । आष्टमे पुरो-हितादयो-भ्येत्यैनमाहुः । आद्य हृष्टो दुःस्वप्नो दुःस्थिता यहाः शकुनानि चाशुभानि शानायः क्रियनां सर्वैमत्तु सौवर्णमेव होमसाधनं । एवंसति कर्म गुणवद् भवति ब्रह्मकल्पा इमे बालणाः कृतमेभिः स्वस्ययनं कस्याणतरं भवति ते चामी कष्टादिरिद्धा बहूपत्या यज्ञानो वीर्यवत्ताश्च आद्याप्रप्राप्तप्र-तियहा दक्षश्चैभ्यः स्वर्गयमायुष्मरिष्टनाशनञ्च भवतीति । बहु बहु दापयिता तन्मुखेन स्वयमुपांशु भक्षयन्ति । तदे-वमहर्चिशमविहितसुखलेशमायासवहुलमविरलकर्दर्थनन्द-नयतो नयज्ञस्यास्ताञ्चकवर्त्तिता स्वमण्डलमाप्तमपि दुरा-

¹ In the eighth watch the Raja is to hold a military council.

² "Poison."

³ In the third watch of the night, after being serenaded with musical instruments, the Raja may retire to rest, and sleep for the next two watches.

⁴ Third pers. sing. imp. of आस, "to sit," "to remain." आस्ताचक्रवर्षिता, "royalty may be or is."

रक्षभवेत् । शास्त्राङ्गसमाज्ञातो हि यद्दाति यन्मानयति यन्त्रि-
यम्बवीति तस्वर्वमतिसन्धातुमित्यविश्वासोऽविश्वास्यता हि
जन्मभूमिरलक्ष्म्या यावता च नयेन विना लोकयाचा स लो-
केत एव सिद्धः न तच शास्त्रेणार्थः । स्तनन्धयोऽपि हि तैलै-
रूपायैः स्तनपानं जनन्या लिप्सते । तदपास्यातियन्तर्णा-
मनुभूयन्तां यथेष्टमिन्द्रियसुखानि । ये युपदिशनि । एवमि-
न्द्रियाणि जेतव्यानि । एवमरिष्टद्वार्गस्त्याज्यः सामादिरूपा-
पवर्गः स्वेषु परेषु चाजस्त्रं प्रयोज्यः । सन्धिवियहचिन्तयैव
नेयः कालः स्वल्पोऽपि सुखावकाशो न देय इति । तैरप्येभि-
र्मन्त्रिवकैर्युष्मतश्चौर्थ्यार्जितं धनं दासीगृहेष्वेव भुज्यते । के चैते
वराका ये अपि मतिकर्मशास्त्रकारा शुक्राङ्गिरसविशालाक्ष-
बाहुदन्तिपुचपराशरप्रभृतयत्तैः किमरिष्टद्वार्गो जितः । कृतं वा
तैः शास्त्रानुष्ठानं तैरपि हि प्रारब्धेषु कार्येषु हृष्टे सिद्धसिद्धी ।
पठनाश्चापठङ्गिरतिसन्धीयमाना बहवः । नन्दिदमुपपत्तं
देवस्य यदुत सर्वलोकवन्द्या जातिरयातयामं वयो दर्शनीयं
वयुरपरिमाणा विभूतिस्तत्सर्वं सर्वाविश्वासहेतुना सुखोप-

¹ B. and D. read नयेन विना न याति लोकयाचा ; C. has समयेन विना लोकयाचा . The reading of the text is sufficient : “ As long as the course of the world (proceeds) without policy, the object (of government) seems to be accomplished through the world (by ordinary means, or of its own nature, or spontaneously) not by the Sástras.”

² The class of six “moral” foes comprises desire, wrath, covetousness, folly, inebriety, and malignity.

³ Sukra is the teacher of the Asuras ; Angiras of the Brahmins : Parásara is also a well-known teacher : the other two seem put down at random ; Visálaksha being either Siva or Garuda, and Báhudanti putra being Jayadatta the son of Indra.

भोगप्रतिबन्धिना बहुमार्गविकल्पनासर्वकार्येष्वमुक्तसंशयेन
तन्नावायेनैव मा कृष्णा मा कृष्णा वृथा सन्ति हि ते दन्तिनां
दशसहस्राणि हयानां लक्षण्यमनन्तपादात्मपि पूर्णान्येव
हेमरन्तैः कोषगृहाणि सर्वश्चैषजीवलोक समयमपि युगसहस्रं
भुज्ञानो न ते कोषागाराणि रेचयिष्यन्ति । किमिदमपर्याप्तं
यदन्यार्जनायासः प्रस्तूयते जीवितं हि नाम जन्मवतां चतुः-
पञ्चान्यहानि तथापि भोगयोग्यमल्पाल्पं वयःखण्डमपरिड-
ताः पुनरर्ज्जयना एव धंसन्ते नार्जितस्य वस्तुनो लवमप्या-
स्वादयितुमीहन्ते । किञ्चहुना राज्यभारं भारक्षमेष्वनारङ्गभूतेषु
भक्तिमस्तु समर्प्याप्सरसः प्रतिरूपाभिरन्तः पुरिकाभीरममा-
णो गीतसङ्गीतपानगोष्ठीश्च यथर्हु बभन् यथार्थे कुरु शरी-
रलाभमिति पञ्चाङ्गीस्पृष्टभूमिरञ्जलिचुच्चितचूडच्चिरमशेत ।
प्राहसीच्च प्रीतिफुल्लोचनोऽन्तः पुरप्रमदाजनः जननायश्च
सस्मितमुक्तिष्ठन्ननु हितोपदेशान्नुरुद्वो भवन्ति किमिति गुरुत्व-
विपरीतमनुष्ठितमिति तमुत्थाप्य क्रीडानिर्भरमतिष्ठत् ॥

अथैतेषु दिनेषु भूयो भूयः प्रस्तुते र्थे प्रेर्यमाणो मन्त्रिवृद्धेन
वचसाभ्युपेत्य मनसैवाचित्तज्ञ इत्यवज्ञातवान् । अथैवं मन्त्रि-
णो मनस्यभूत् । अहो मे मोहाद्वालिश्यमनुचिते र्थे चोदय-

¹ “From anxious care of the kingdom,” or “fear of enemies,” आवापस्त्रपिचिकान्.

² Second pers. sing. indef. pres. of कू, “to do;” used imperatively with मा, and therefore rejecting the augment.

³ Third pers. plur. indef. future of the causal of रिष्ट, “to be empty,” “will not exhaust or cause to be empty.”

ब्रह्मिगतोऽहमस्य हास्यो जातःस्पष्टमस्य चेष्टा नामायथापूर्वी
 तथा हि न मां क्षिर्गं पश्यति न सितपूर्वी भाषते न रहस्यानि
 विवृणोति न हस्ते स्पृशति न अवसनेष्वनुकम्पते नोत्सवे-
 ष्वनुगृह्णाति न विलोभनवस्तूनि प्रेषयति न मसुकृतानि
 प्रगणयति न मे गृहवार्षी पृच्छति न मत्पक्षान् प्रत्यवेष्टते न
 मामासन्नकार्येष्वभ्यन्तरीकरोति न मामन्तःपुरं प्रवेशयति ।
 अपि च मामनर्हेषु कर्मसु नियुक्ते मदासनमन्यैरवृष्ट्यामा-
 नमनुजानाति मैत्रिषु विश्रम्य दर्शयति मदुक्तस्योत्तरं न
 ददाति मत्समानदोषान्विगर्हयति मर्मणि मामुपहसति स्व-
 मतमपि मया वर्णेमानं प्रत्यवक्षिपति महार्हाणि वस्तूनि
 मन्महितानि नाभिनन्दति नयज्ञानां स्खलितानि मसमक्षं
 मूर्खैस्त्वोषयति । सत्यमाह चाणक्यः । चित्तज्ञानानुवर्त्तिनो
 नर्था अपि प्रिया स्युः दक्षिणा अपि तत्त्वाववहिः कृता
 देष्या भवेयुरिति । तथापि का गतिरविनीतोऽपि न परित्याज्यः
 पितृपैतामहैरस्माहशैरंयमधिपतिरपरित्यजन्तोऽपि कमुपका-
 रमश्रूयमाणवाचः कुर्मः । सर्वथा नयज्ञस्य वसन्तभानोरश्म-
 केन्द्रस्य हस्ते राज्यमिदं पतितमपि नामापदो भाविन्यः प्रकृ-
 तिस्थमेनमापादयेयुः । अनर्थेषु सुलभव्यलीकेषु क्वचिदुत्पन्नो-

¹ “Disliked,” “hateful.” E. adds अर्थात्, “like a petitioner,” instead of अनुचित. It reads also अस्त्रित, “disagreeable.”

² B. D. have अस्माकमुपसेवितमिदं यजुलनीहस्तायमधिपतिः, but it is not necessary. The sense without it, “This prince, although ungracious, is not to be abandoned by such as we are, descended from such progenitors.”

पि द्वेषः सदृशमस्मै न रोचयेत् । भवतु भविता तावदनर्थः
स्तम्भितपिशुनजिह्वो यथाकथज्जिदभ्यष्टपदस्तिष्ठेयमिति ॥

एवं गते मन्त्रिणि राजनि च कामवृत्ते चन्द्रपालितो ना-
माश्मकेन्द्रामात्यस्येन्द्रपालितस्य सूनुरसदृशः पितृनिर्वासितो
नाम भूत्वा बहुभिष्मारणैर्बहुभिरनल्पकौशलाभिः शिल्पका-
रिणीभिरनेकछन्किङ्गैरेष्व गूढपुरुषैः परिवृतोऽभ्येत्य विवि-
धाभिः क्रीडाभिर्विंहारभद्रमामसादकरोत् । अमुना चैव
सङ्कुमेण राजन्यास्पदमलभत । लब्धरन्धस्व स यद्यद्यसंनमाभते
तत्त्वेत्यवर्णयत् । देव यथा मृगया सौपकारिकी न तथान्यत् ।
अच हि व्यायामोल्कर्षादपासूपकर्त्ता दीर्घाभ्यलङ्घनक्षमो जङ्गा-
जवः कफापचयादारोग्यैकमूलमाशयांगिनदीप्तिमेदोपकर्षाद-
ङ्गानां स्वैर्यकार्कश्यातिलाघवादीनि शीतोष्णवातवर्षक्षुन्ति-
पासासहत्वं सत्वानामवस्थानारेषु चित्तचेष्टितज्ञानं हरिणग-
वलगवयादि बधेन शस्यलोपप्रतिक्रिया वृक्षथाग्रादिधातेन
स्थलपथशस्यशोधनं । शैलाटवीप्रदेशानां विविधकर्मस्त्र-
मानामालोचनमाटविकर्वग्विश्रभनमुसाहशस्त्रिसन्मुक्षयेन
प्रत्यनीकचिचासनमिति बहुतमाः गुणाः । द्यूते^१पि द्रव्यराशे-
स्तृणवस्यागादनुपमानमाशयौदार्थ्ये जयपराजयानवस्थाना-
द्वर्षविषादयोरविधेयत्वं पौरुषैकनिमित्स्यामर्षस्य वृद्धिरक्ष-
हस्तभूम्यादिगोचराणामत्यनादुरूपलक्ष्याणां कूटकर्मणामु-

^१ He vindicates the seven vices of princes; viz. "women, gambling, hunting, drinking, violence in word or deed, and seizure of private property," not exactly in the same order.

² "The appetite," "the fire of the stomach."

पलेष्ठणादननाबुद्धिनैपुण्यं । एकविषयोपसंहाराच्चित्तस्या-
तिच्चित्तमैकाग्र्यमध्यवसायसहचरेषु साहसेष्वभिरतिरतिकर्क-
शपुरुषप्रतिसंसर्गादनन्यधर्षणीयतामानावधारणमकृपणं च
शरीरयापनमिति । उत्तमाङ्गनोपभोगे एष्वधर्मयोः सफली-
करणं पुष्कलः पुरुषाभिमानः भावज्ञानकौशलमलोभक्षिद-
माचेष्टितमखिलासु कलासु वैचक्षण्यमलब्धोपलब्धिलब्धा-
नुरक्षणरक्षितोपभोगभुक्तानुसन्धानरक्षणनुनयादिष्वजस्तमभ्यु-
पायरचनया बुद्धिवाचोः पाटवमुक्तैष्टशरीरसंस्कारात् सुभ-
गवेषतयालोकसम्भावनीयता परं सुहृत्तियत्वं गरीयसी परि-
जनव्यपेक्षा स्मितपूर्वाभिभाषितमुद्रितसत्त्वता दाक्षिण्यानु-
वर्त्तनमपत्योन्यादनेनोभयलोकश्रेयस्त्वरत्वमिति । पाने-पि
नानाविधरोगभङ्गपटीयसामासवानामासेवनात्स्पृहणीयवयो-
ष्वस्यापनमहङ्गारप्रकर्षादशेषदुःखतिरस्तरणमङ्गजरागदीप-
नादङ्गनोपभोगशक्तिसन्मुक्षणमपराधप्रमार्जनात्मानशल्यो-
न्मार्जनमश्राव्यशस्त्रिभिरनगलप्रलापैर्विश्वासोपवृहणं मत्स-
राननुबन्धादानन्दैकतानता शब्दादीनामिन्द्रियार्थनिं सात-
त्येनानुभवः संविभागशीलतया सुहृद्वर्गसंवर्षणमनुपमान-
मङ्गलावण्यमनुक्तराणि विलसितानि भयाच्चिन्निराकरणाच्च
साङ्गामिकत्वमिति । वाक्पारुण्यं दण्डो दारुणो दुषणानि
चार्थानामेव यथावकाशमौपकारिकाणि न हि मुनिरिव
नरपतिरुपशमरतिरभिवितुमरिकुलमलमवलंवितुज्ज लो-
कतन्त्रमिति । असावपि गुह्यपदेशमिवात्यादरेण तस्य मत-

¹ “Close attention,” “singleness of purpose or object.”

मन्ववर्त्तत । तच्छीलानुसारिण्यश्च प्रकृतयो विशृङ्खलमसेवना
असनानि सर्वश्च समानदोषतया न कस्यचिच्छद्रान्वेषणा-
यायतिष्ठ समानभर्तृप्रकृतयस्तन्त्रायक्षाः स्वानि कर्मफला-
न्यभक्षयन् । ततः ऋमादायद्वाराणि अशीर्यन्त अयमुखानि
विटविधेयतया विभोः हरहर्थवर्षन्त सामन्तपौरजानपदमु-
ख्याश्च समानशीलतयोपाहृष्टविश्रम्भेण राजा सजानयः पा-
नगोष्ठीष्वभ्यन्तरीकृताः स्वं स्वमाचारमन्त्याचरिषुः । तदङ्गना-
सुचानेकापदेशपूर्वमपाचरन्ते लद्वस्तदनः पुरेषु चामी भिन्नवृत्तेषु
मन्दसासा बहुमुखैरवर्त्तन्त सर्वश्चकुलाङ्गनाजनः पांसुलजन-
भङ्गिभाषणरतो भग्नचारिष्यन्तरणस्त्रृणायापि न गणयिता
भर्तृन् धातृगणमन्त्रणान्यशृणोत । तन्मूलाश्च कलहा साम-
र्धाणामुद्भवन् । अहन्यन्त दुर्बला बलिभिः । अपहतानि
धनवतां धनानि तस्तरादिभिरपहतपरिभूतयः प्रहताश्च पात-
कपथा हतवान्वयाः हतवित्ता बधवन्त्यातुराश्च मुक्तकण्डमा-
क्रोशनश्चकण्डयः प्रजाः दण्डशायथाप्रहितो भयक्रोधावजन-
यत । कृशकुट्टेषु लोभः पदमधत्त विमानिताश्च तेजस्विनो
मानेनादस्यन्त । तेषु तेषु चाकृत्येषु प्रासरन् परोपजांपाः । तदा
च मृगयुवेषता मृगवाहुत्यवर्णनेनाद्रिदोणीरनपसारमार्गाः
शुष्कतृणवंशगुल्माः प्रवेश्यद्वारतोऽग्निविसर्गैर्व्याघ्रादिवधं
प्रोत्साह्य तन्मुखपातनैरिष्टकूपतृणोन्यातनेनातिदूरहरितानां

¹ The different members of the state.

² Tantra here implies "a kingdom."

³ One of its synonimes is, "a gallant," शाला जारे विशालारि, Ajayapala.

⁴ "Dissensions," उपकारे भेदः.

प्राणहारिभिः क्षुत्पिपासाभिर्वैद्यनैस्तुणगुल्मगूढच्छतटप्रदर-
पातहेतुभिर्विषममार्गप्रधावनैर्विषमुखीभिः क्षुरिकाभिष्वरण-
करण्टकोचरणैर्विष्वग्निवसरविच्छिन्नानुयातृतयैकाक्षीकृतानां
यथेष्टघातनैर्मृगदेहापरादैर्नामेषुमोक्षणैः सपणवन्धमधिरु-
सादिमृक्षाणि दुरधिरोहारणनव्यलक्ष्मैः प्रधंसनैराटविकछप्तना
विपिनेषु विरलसैनिकानां प्रतिरोधनैरक्षयूतपक्षियुद्याचो-
त्सवादिसङ्कुलेषु बलवदनुप्रवेशनैरितरेषां हिंसोत्पादनैर्गूढो-
त्पादितव्यलीकेभ्योः प्रियाणि प्रकाशं लब्धासाक्षिषु तद्विख्या-
प्याकीर्तिंगुप्तिहेतुभिः पराक्रमैः परकालेषु सुहस्येनाभियोज्य
जाराभर्त्तुनुभयं वा प्रहृत्य तत्साहसोपन्यासयोग्यनारीहारिता-
नां सङ्केतेषु प्रागुपनीय पश्चादभिदृत्याकीर्तनीयैः प्रमापणैरुप-
प्रलोभ्य विलप्रवेशनेषु निधानस्तननेषु मन्त्रसाधनेषु च विघ्न-
व्याजसाध्यैर्थापादनैर्मृशगजाधिरोहणाय प्रेर्य प्रत्यवायनिर्व-
र्त्तनैर्थालहस्तिनं कोपयिता लक्ष्मीकृतमुख्यमरणलेष्वपक्षमणै-
दीयाद्यर्थे विवदमानानुपांशु हत्वा प्रतिपक्षेष्वयशः पातनैः
सामलापुरजनपदेष्वयथावृत्तानप्रकाशमभिप्रहृत्य तदैरि नाम
घोषणैर्योग्याङ्गनाभिरहर्निश्चमभिरमव्य राजयक्षोत्पादनैर्व-
स्त्वाभरणमाल्याङ्गरागादिषु रसविधानकौशलैश्चिकित्सामुखे-
नामयवृहणैरन्यैश्चाभ्युपायैरश्च केन्द्रप्रयुक्तात्तीक्षणरसदादयः
प्रक्षपितप्रवीरमननवर्मकटकं जर्जरमकुर्वन् ॥

अथ वसन्तभानुर्भानुवर्माणं नाम वानवास्यां प्रोत्सा-

¹ Vánavási, a city in the south of India, the remains of which, in the Sunda district, were discovered by Colonel Colin Mackenzie. It is the Banavasi of Ptolemy.

स्थानन्तवर्मणा व्याहयत् । तन्परामृष्टराष्ट्रपर्यन्तानन्त-
वर्मा तमभियोकुं बलसमुत्थानमकरोत् । सर्वसामनोभ्य-
शाश्वमकेन्द्रः प्रागुपेत्यास्य प्रियतरो-भूत् । अपरे-पि सामनाः
समगंसत् । गत्वा चाभ्यर्णे नर्मदारोधसि न्यविशत् । तस्मि-
श्वावसरे महासामनास्य कुन्तलं पतेरवन्निदेवस्यान्मनाटकीयां
द्वातलोर्बशीं नाम चन्द्रपालितादिभिरतिप्रशस्तनृत्सकौशल-
माहूयानन्तवर्मा नृत्समद्राक्षीदतिरक्षभुक्तवानिमां वधूस-
मांमश्वमकेन्द्रस्तु कुन्तलपतिमेकान्ते समभ्यधस् । प्रमह एष
राजा कलचाणि नः परामृशति कियत्यवज्ञा सोढव्या मम
श्वतमस्ति हस्तिनां पञ्चशतानि च ते तदावां सम्भूय मुरुलेशं
वीरसेनमृचीकेशमेकवीरं कोङ्कणपतिं कुमारगुप्तं साशिक्य
नाथज्ञ नागपालमुपर्जपावत्ते चावश्यमस्याविनयमसहमा-
ना अस्ममतेनैवोपवर्त्तेन् । अयज्ञ वानवास्यः प्रियं मे

¹ Third pers. sing. 1st præt. of the causal of यह, “to take;” with वि prefixed, “to make war.”

² Kuntala, a country in the south of India, usually placed to the south of the Tungabhadra river, but it must have extended formerly nearer to the Nerbudda.

³ The reading of B. All the other copies have मधुमत्तां, which may be correct.

⁴ With exception of Konkaṇa, or the Concan, the northern portion most probably, the names of the countries here specified are not identifiable with any modern appellations, nor have we anywhere else any clue to their position. Richika is probably the Rishika of the Purāṇas, and Śāśikya the country of the Śāśikas of the same. See Vishnū Purāṇa, 189, where the two terms occur as various readings. The Muralas have not been met with as far as I remember. We may safely infer from the context that these various tribes occupied the country between the Kuntalas and the Konkaṇas, or the Tungabhadra and the ghats on the south and west, and the Nerbudda on the north, spreading through the northern Mahratta country, the west of Hyderabad and Kandesh.

⁵ First pers. sing. dual imp. of उच्च, “to speak inaudibly;” with उच्च prefixed, “to plot,” as treason.

मिचममुनैनं दुर्विनीतमयतो व्यतिषक्तं पृष्ठतः प्राहेरम को-
षवाहनञ्च विभज्य गृह्णीम इति । हृषेन चामुनाभ्युपेते
विंशति वरांशुकानां पञ्चविंशति काञ्चनकुङ्कुमकञ्चलानां
प्राभृतीकृत्याप्नुखेन तैः सामन्तैः सम्मन्य तानपि स्वमता-
वस्थापयत् । उत्तरेद्युस्तेषां सामन्तानां वानवास्यस्य चान-
न्तावर्मा नयद्वेषादामिषंतमगमत् । वसन्तभानुष्ठ तत्कोषवा-
हनमवशीर्णमात्माधिष्ठितमेव कृत्वा यथाप्रयासं यथाबलञ्च
विभज्य गृह्णीत युष्मदनुज्ञया येन केनचिदंशेनाहं तुष्यामी-
ति शाद्यास्त्वानुवर्ती तेनैवामिषेण निमित्तीकृतेनोत्पादि-
तकलहः सर्वसामन्तानञ्चंसयत् तदीयञ्च सर्वस्वं स्वयमेवा-
यसत् । वानावास्यं केनचिदंशेनानुगृह्य प्रत्यावृत्य सर्वमनन्त-
वर्मराज्यमात्मसादकरोत् ॥

अस्मिंश्चान्तरे मन्त्रिवृद्धो वसुरक्षितः कैश्चिन्मौलैः सभूय
बालमेनं भास्करवर्माणमस्यैव ज्यायसीं भगिनीं चयोदश-
वर्षां मञ्चुवादिनीमनयोष्ठ मातरं महादेवीं वसुन्धरामादाया-
पसर्पनापदोऽस्याभावितया दाहञ्चरेण देहमजहात् । अस्माह-
शैर्मिचैस्तु नीत्वा माहिष्मतीं भर्तृवैमातुरायधाचे-मिचवर्मणे
सापत्या देवी दर्शिताभूत् । ताञ्चार्यामनार्यो-सावन्यथाभ्य-
मन्यत निर्भर्त्सितञ्च तया सुतमियमखण्डचारिता राज्यार्हं

¹ By the "blankets" are to be understood, the commentator says, Kashmir shawls. C. and E. have चलानां, as if they meant so many "palas," a certain weight of saffron and gold.

² "The condition of flesh." Anantavarmā, through neglect of policy, became the food or the prey of those princes, and of the king of Vanavāsi.

चिकीर्षति नैर्घृण्यात्तमेनं बालमजिधांसत् । इदं तु ज्ञात्वा
देव्याहमाज्ञमस्तात नालीजङ्घ जीवतानेनार्भकेण यत्र छचि-
दबधायजीवज्ञीवेयज्ञेदहमयेनमनुसरिष्यामि ज्ञापय मां
क्षेमप्रवृत्तः स्ववार्तामिति । अहं तु सङ्कुले कथचिदेनं निर्ग-
मय्य विन्द्याटवीं व्यगाहिषि । परिचारदुःस्थितज्ञैनमाश्वास-
यितुं घोषे छचिदहानि कानिचिद्विश्रमय्य तथापि राजपुर्स-
षसम्यातभीतो दूरमपसरम् । तथास्य दारुणपिपासापीडितस्य
वारिदातुकामः कूपे स्मन्त्रपश्यपतितस्त्वयैवमनुगृहीतस्व-
भेवास्यातः शरणमेधि विशरणस्य राजसूनोरित्यज्ञलिमव-
धात् । किमीया जात्यास्य मातेव्यनुयुक्ते मयामुनोक्तं पाट-
लीपुषस्य बणिजो वैश्रवणस्य दुहितरि सागरदक्षायां कोश-
लेन्द्रात् कुसुमधन्वनोऽस्य माता जातेति यद्येवमेतन्मातुर्म-
त्नितुश्चैको मातामह इति सखेहं तमहं सखजे वृद्धेनोक्तं
सिन्धुदत्तपुचाणां कतमस्ते पितेति सुश्रुत इत्युक्तो सोऽत्यहस्यत ।
अहं तु तं नयावलिम्पमश्मकं नयेनैवोन्मूल्य बालमेनं पिश्चे
पदे प्रतिष्ठापयेयमिति प्रतिज्ञाय कथमस्यैनां क्षुधं क्षयेयमि-
त्यचिन्नायम् । तावदापतितौ च कस्यापि व्याधस्य चीनिष्ठू-
नतीत्य द्वौ मृगौ स च व्याधस्तस्य हस्तादवशिष्टमिषुद्ययं कोद-

¹ Second pers. sing. imperative mood of ज्ञात्, "to be."

² All the MSS. agree in reading this किमीया, a very unusual derivative of किं, although it may be formed with the technical aff. छ, like तदीय, &c. It must be the nominative, agreeing with माता, "what like is his mother by birth or caste," जात्या, in the instrumental case.

रुद्राक्षिण्याबधिषम् । एकश्च सप्ताकृतोऽन्यश्च निष्पत्ताकृतोऽपतत् । तज्जेकं मृगं दत्वा मृगयेऽन्यस्यापलोमत्वचः क्लोमापोत्त्वं निःकुलाकृत्य विकृत्योर्वस्थियीवादि शूलाकृत्य दावाङ्गारेषु तप्तेनामिषेण तयोरात्मनश्च क्षुधमत्यतांपर्सम् । एतस्मिन्कर्मणि मत्सौष्ठवेनातिहृष्टं किरातमस्मि पृष्ठवान् । अथ जानासि माहिषमतीवृत्तान्तमिति । असावाचृष्टं तत्प्राप्तवत्त्वचोहतीश्विक्षीयाद्यैवागतः किं न जानासि प्रचण्डवर्मा नाम चराइवर्मानुजोऽमिषवर्मदुहितरं मञ्जुवादिनीं विलुप्तुर्भ्येतीति तेनोत्सवोत्तरा पुरी । अथ कर्णे जीर्णमन्त्रवम् । धूर्णोऽमिषवर्मा दुहितरि सम्यक् प्रतिपत्त्या मातरं विश्वास्य तन्मुखेन प्रत्याकृथ्य बालकं जिधांसति । तत्प्रतिगत्य कुशलमस्य मद्वार्ताज्ज्व देव्ये रहो निवेद्य पुनः कुमारः शार्दूलभक्षित इति प्रकाशमाक्रोशः कार्यः स दुर्मतिरन्तः प्रीतो वहिर्दुःखं दर्शयन् देवीमनुनेष्यति । पुनस्तया तन्मुखेन स वाच्यो यदपेक्षया तन्मतमत्यक्षमिषं सोऽपि बालः पापेन मे परलोकमगात् । अथ तु त्वदादेशकारिण्येवमहं स तथोक्तः

¹ One pierced the animal to the feathered part, the other passed quite through and left the feathers behind; hence one is said to be सप्तवाक्तः, and the other निष्पत्तवाक्तः.

प्रीतिं प्रतिपद्याभिपत्स्यति । पुनरनेन वत्सनाभनाक्षा महा-
विषेण सत्त्वीय तोर्यं तच मालां मज्जयित्वा तया सवक्षसि
मुखे च हन्तायः स एवायमसिप्रहारः पापीयसस्तव भवतु
यद्यस्मि पतिव्रता पुनरनेनागदेन सङ्गमिते-भसि तां मालां
मज्जयित्वा स्वदुहिते देया मृते तु तस्मिन्स्तस्यां च निर्वि-
कारायां सत्यां सतीत्यैवैनां प्रकृतयो-नुवर्त्तिष्ठनो पुनः प्रच-
रणवर्मणे सन्देश्यमनायकमिदं राज्यमनेनैव सह बालिकेर्य
स्वीकार्येति तावदावां कापालिकवेष्टक्षी देव्यैव दीयमान-
भिक्षौ पुरावहिरुपश्मशानं वत्सावः पुनरार्थप्रायान् पौरकृ-
द्धानाप्रांश्च मन्त्रिवृद्धानेकानो ब्रवीतु देवी स्वप्ने-द्य मे देव्या
विन्द्यवासिन्या कृतः प्रसादो-द्यचतुर्थे-हनि प्रचरणवर्मा मरि-
ष्टि पञ्चमे-हनि रेवातटवर्त्तिनि मम्बन्मे परीक्ष्य वैजन्यं जनेषु
निर्गतेषु कपाटमुहुषाद्य त्वत्सुतेन सह को-पि द्विजकुमारो मि-
र्यास्यति स राज्यमिदमनुपाल्य बालं ते प्रतिष्ठापयिष्यति ।
स खलु बालो मया आग्रीरूपया तिरस्कृत्य स्थापितः । सा
चेयं वत्सा मञ्जुवादिनी तस्य द्विजातिदारकस्य दारबेनैवक-
स्त्रियेति तदेतदतिरहस्यं युष्मास्वेव गुप्तं तिष्ठतु यावदेतदु-
पपत्स्यत इति स साम्यतमतिप्रीतः प्रयातो-र्धेश्वायं यथाचि-
न्नितमनुष्ठितो-भूत । प्रतिदिशञ्च लोकवादः प्रासर्पत । अहो
माहात्म्यं पतिव्रतानामसिप्रहार एव हि स मालाप्रहारस्त-
स्मिज्ञातो । न शक्यमुपधियुक्तमेतत्कर्मेति वर्कु यतस्तदेव दसं
दाम दुहिते स्तनमरणनमेव तस्यै जातं न मृत्युः । यो-स्याः
पतिव्रतायाः शासनमतिवर्त्तते स भस्मैव भवेदिति ॥

अथ महाव्रतिवेषेण मात्रा पुच्छ भिक्षायै प्रविष्टौ हृष्टा-
पश्चुतस्तनी प्रत्युत्थाय हर्षाकुलमन्त्रवीत् । भगवन्नयमन्त्रलिप्त-
नाथोऽयं जनोऽनुगृह्यतामस्ति ममैकः स्वप्नः स किं सत्यो
नवेति । मयोक्तं फलमस्याद्यैव द्रष्ट्यसीति । यद्येवं बहुभागधे-
यमस्या वो दास्याः । स खल्वस्याः सानाथ्यशंसी स्वप्नः । मह-
र्शनरागबद्धसाध्वसां मञ्जुवादिनीं प्रणमन्य भूयः सा हषगर्भे-
मवूत् । तच्चेन्मिथ्या सोयं युष्मदीयो बालकपाली श्वो मया
निरोद्धव्य इति मया सस्मितं मञ्जुवादिनीरागदीनहृष्टिलीढ-
धैर्येणैवमस्त्विति लब्धभैक्षणी नालीजद्धमाकार्यं निर्गम्य तत-
च तच्चानुयानं शनैरपृच्छम् । क्वासावल्पायुः प्रथितः प्रचरण-
वमर्मेति सोऽब्रूत राज्यमिदं ममेत्यपास्तशङ्को राजास्थानमण्डप
एव तिष्ठत्युपास्यमानः कुशीलवैरिति यद्येवमुद्याने तिष्ठेति
तं जरनामादिश्य तत्प्राकारैकपार्श्वकस्याज्जून्यमठिकायां
मात्राः समवतार्य तद्रक्षणनियुक्तराजपुचः कृतकुशीलवै-
षलीलः प्रचरणवमर्माणमेत्यन्वरञ्जयम् । अनुरञ्जितातपे तु
समये जनसमानज्ञानोपयोगी संहृत्य नृत्यगीतनानारुदितादि
हस्तचञ्चुमण्डुर्मूर्द्धपादालानपादापीडवृश्चिकमकारलङ्घनादीनि

¹ The Mahávrata is the same as the Kápálika, the assumption of a mendicant life, in professed imitation of Śiva, and receiving alms in a skull.

² “Having called.”

³ “Clothes,” मात्राः परिज्ञद इति वैज्ञयनी.

⁴ B. D. have जनसमाजोपयोगीनि, intended to agree with करणनि, actions or performances suited to the knowledge or taste of an assemblage of people; but it seems, preferably, to be an epithet of the narrator, “I, versed in the knowledge common to the people;” that is, in the various arts of gesticulation, tumbling, and posture-making subsequently named, the character of which may be inferred from the nomenclature.

मत्स्योदर्शनादीनि च करणानि पुनरादायासन्नवर्त्तिनां छुरि-
कास्ताभिरूपहितवर्षा चिच्छुःकराणि करणानि श्येनपातो-
त्क्रोशपातादीनि दर्शयन् विंशतिचापानारालावस्थितस्य
प्रचण्डवर्मणः छुरिकयैकया प्रत्युरसं प्रहत्य जीवाद्वर्षसहस्रं
वसन्नाभानुरित्यभिगर्जन् मङ्गाचमुक्तर्सुमुद्यतासः कस्यापिचा-
रभटस्य पीवरांसवाहुशिखरमाक्रम्य तावतैव तं विचेतो
कुर्वन्नाकुलञ्च लोकमुश्कुर्कुर्वन् द्विपुरुषोच्छ्रुतं प्राकारमत्य-
लङ्घयम् अवमृत्य चोपवने मदनुयातिनामेष पन्था हश्यत
इति ब्रुवाण एव नालीजङ्घसमीकृतसैकतास्पृष्टपादन्यासया
तमालबीथ्या चानुप्राकारं प्राचा प्रतिप्रधावितः पुनरवाचो-
च्छितेष्टकचितत्वादलस्थपातेन प्रदृत्य लङ्घितप्राकारवप्रखात-
वलयस्तस्यां शून्यमठिकायां तूर्णमेव प्रविश्य प्रतिविमुक्त-
पूर्ववेषः सहकुमारेण मत्कर्मतुमुलराजद्वारदुःखलब्बवर्त्मा
श्मशानोद्देशमध्यगाम् । प्रागेव तस्मिन् दुर्गागृहे प्रतिमा-
धिष्ठान एव मया कृतं भग्नपार्श्वस्थैर्यस्थूलप्रस्तरस्थगितवा-
खद्वारं विलं । अथ गलति मध्यरात्रे वर्षधरोपनीतमहार्हरन-
भूषणपट्टनिवसनौ तं विलमावां प्रविश्य तूष्णीमतिष्ठाव
देवी तु पूर्वेद्युरेव यथार्थमग्निसंस्कारं मालवाय दत्ता प्रचण्ड-
वर्मणे च तामवस्थामश्मकेन्द्रोपधिकृतामेव सन्दिश्योत्तरेद्यु
प्रत्युषस्येव पूर्वसङ्केतितपौरामात्यसामन्तवृद्धैः सहाभ्येत्य भग-
वतीमर्द्धयित्वा सर्वजनप्रत्यक्षं परीक्षितकुक्षिवैजन्यं तत्त्ववनं
विधाय दत्तहृष्टिः सह जनेन स्थित्वा पटीयांसं पटहशब्दम-
कारयत् । अणुतरं रन्धप्रविष्टेन तेन नादेनाहं दत्तसङ्गः शि-

रसैवोन्निष्ठ्य सप्रतिमं लोहपादपीठमंसलपुरुषप्रयान्तुश्चल-
मुभयकरविधृतमेकपार्श्वमेकतो निवेश्य निरगमं निरगमयच्च
कुमारं । अथ यथा पूर्वमर्पयित्वा दुर्गामुहाटितकपाटः प्रत्य-
क्षीभूय प्रत्ययहृष्टहृष्टिस्पृष्टरोमाच्चमुद्यताच्चलिहृष्टविस्मयच्च
प्रणिपतन्तीः प्रकृतीरभ्यधाम् । इत्थं देवी विन्द्यवासिनी
मन्मुखेन युष्मानाङ्गापयति मया सकृपया शर्दूलरूपेण तिर-
स्कृत्याद्य वो दत्तत्त्वमेनमद्यप्रभृति मन्युष्टतयामन्दमातृपक्ष
इति परिगृह्णन्तु भवन्तोऽपि च दुर्घटकूटकोटिघटनापाटव
प्रकाटशात्यनिष्ठुराश्चकाघटघटनामानं मां मन्युष्मस्य रक्षि-
तारं रक्षानिर्वेशस्यास्य स्वसेयं सुभूत्यनुज्ञाता मद्यमार्यवेति ।
श्रुतैतदहो भाग्यवान् भोजवंशो यस्य तमार्यादत्तो नाथ
इत्यप्रीयला प्रकृतयः सा तु वाचामगोचरां हर्षावस्थामस्पृशन्मे
शश्वत्तदहरेव च यथावद्याहयम् मञ्जुवादिनीपाणिपङ्कवं ।
प्रपञ्चायाच्च जामिन्यां सम्यगेव विलं प्रत्यपूरयम् । अलव्व-
रम्भस्य लोको नष्टमुहिंचिनादिकथनैरभ्युपायामारप्रयुक्तैर्दि-
व्यांशतामेव मम समर्थयमानो मदाङ्गां नात्यवर्तत । राज-
पुरस्थार्यापुष इति प्रभावहेतुः प्रसिद्धिरासीत् । तच्च गुणव-
त्यहनि भद्राष्टृतमुपलाय्य पुरोहितेन पाठ्यक्षीतिं राजकार्या-
रुप्याच्चतिष्ठम् । अचिन्तयच्च राज्यं नाम शक्तिचयायत्तं शक्तयच्च
मन्त्रप्रभावोत्साहाः परस्परानुगृहीताः कृत्येषु क्रमन्ते मन्त्रेण
हि विनिश्चयोर्धानां प्रभावेन प्रारम्भ उत्साहेन निर्वहणं ।

¹ “Hire,” “recompense.”

अतः पञ्चाङ्गमन्त्रमूलो विष्णुप्रभावस्तन्धन्तुर्गुणोत्साहंवि�-
टपो विसम्पतिप्रकृतिपदः षड्गुणकिर्सलयः शक्तिसिद्धिपुष्ट्य
फलश्च नयवनस्पतिर्नेतुरूपकरोतु सचायमनेकाधिकरणत्वा-
दसहायेन द्रुपदीवो यस्त्वयमार्यकेतुर्नाम मित्रवर्ममन्त्री
स कोशलाभिजनत्वात् कुमारमातृपक्षो मन्त्रिगुणैश्चयुक्तस्त-
न्मतिमवमत्यैव धस्तो मित्रवर्मा स चेत्स्यव्यः पेशलमित्यथ
नालीजङ्घं रहस्यशिक्षयम् । तात आर्यमार्यकेतुमेकान्ते
ब्रूहि को व्वेष मायापुरुषो य इमां राज्यलक्ष्मीमनुभवति
स चायमस्मद्वालो भुजङ्गेनामुना परिगृहीतः किमुन्नीर्येत
यस्येत वेति स यद्विष्टति तदस्मि बोध्य इति सोऽन्यदैवं
मामावेदयत् । मुहुरूपास्य प्राभृतैः प्रवर्त्य चित्राः कथाः
संवाल्य पाणिपादमतिविश्रम्भदस्त्वर्णं तमप्राक्षं तदुपदिष्टेन
नयेन सोऽप्येवमकथयत् । भद्र मैवं वादीरभिजनस्य शुचिदर्श-
नमसाधारणं बुद्धिनैपुण्यमतिमानुषं प्राणबलमपरिमाणमौ-
दार्यमत्याश्चर्यमस्त्रकौशलमनल्पं शिल्पज्ञानमनुयहार्द्वचेत-
स्तेजश्चार्थपरिविषयमभ्यमिचीणमित्यस्मिन्नेव सन्निपातिता

¹ The five parts are, “ friends, expedients, distinction of place and time, counteraction of evil, success.”

² Abundance of wealth and abundance of population.

³ Exertion of mind, speech, body, and action.

⁴ The Prakritis are usually considered the constituent parts of a principality, as the prince, the minister, the people, the treasure, the army, &c. In the Amara Kosha eight only are enumerated, or occasionally nine; but in this place allusion is made to foreign princes, and their means of annoyance, as enumerated by Manu, 7. 157.

⁵ Six expedients of defence, peace, war, invasion, defence, sowing dissension (between allied enemies), alliance with a more powerful prince.

गुणाः ये न्यचैकैकशोः पि दुर्लभाः । द्विषतामेष चिरविल्वदूमः
 प्रह्लानां तु चन्दनतस्तमुद्दृत्य नीतिज्ञमन्यमश्मकमिमञ्च
 राजपुण्यमनेन पित्रे पदे प्रतिष्ठितमेव विद्धि नाचसंशयः
 कार्यं इति । तज्जापि श्रुता भूयो भूयश्चोपधाभिर्विशेष्य तं मे
 मतिसहायमकरवम् । तस्सखञ्च सत्यशौचानमात्यान्विविध-
 अञ्जनांश्च गूढपुरुषानुदपादयम् । तेभ्यश्चोपलभ्य लुब्धसमृद्ध-
 मत्युस्तिसङ्गमविधेयप्रायञ्च प्रकृतिमण्डलमलुब्धतामभिष्यत्या-
 पयन् धार्मिकत्वमुद्भावयन् नास्तिकान् कर्दर्थयन् करण्टकान्
 विशेषयन्नमित्रोपधीरूपमन् चातुर्द्वार्ण्यञ्च स्वधर्मकर्मसु
 स्थापयन्नभिसमाहेरयमर्णानर्थमूला हि दण्डविशिष्टकर्मार-
 भाः न चान्यदस्ति पापिष्ठं तत्र दौर्बल्यादित्याकलम्य योगा-
 नन्वतिष्ठम् ॥

इति श्री दण्डिना विरचिते दशकुमारचरिते विश्वुतचरितं
 नाम अष्टम उच्छ्वासः ॥

दशकुमारचरितं समाप्तमिति ॥

ERRATA.

PAGE. LINE.

1, 1, for पूर्वपीठिका	read पूर्वपीठिका
7, 16, .. वङ्गभा	... वङ्गभो
12, 10, .. कुरूहाकुरु	... कुरूहलाकुरु
17, 4, .. जनदेहभ	... जनदुर्जेभ
25, 9, .. भूसुरान्	... भूसुराद्
.. 18, .. हृहिंद	... हृहिंद
26, 1, .. गणस्य	... गणस्य
.. 14, .. शङ्क	... शङ्क
30, 13, .. स्यापयन्	... स्यापयन्
32, 7, .. प्रवलताया	... प्रवलताया
33, 2, .. निर्गेमिष्यति	... निर्गेमिष्यति
.. 13, .. निर्गेमिष्यामी	... निर्गेमिष्यामी
44, 12, .. आपुर्ये	... आपुर्ये
45, 11, .. नामधेयोऽम्	... नामधेयोऽऽम्
57, 19, .. हृषक	... हृषक
58, 1, .. देवमप	... देवमुप
62, 12, .. देवकल्पाणि	... देवकल्पाणि
67, 8, delete मा	
70, 1, for प्रलोभ	... प्रलोभ
76, 6, .. वात्स	... वात्सं
82, 10, .. भनमित्र	... भनमित्र
84, 9, .. रागमञ्जगरि	... रागमञ्जगरि
86, 16, .. भूयः	... भूयः

PAGE. LINE.

88, 6, for जचस्य	read जचस्य
.. 10, .. कन्यार्थामत्य	... कन्यार्थामित्य
.. 11, .. जमि	... जमिन
89, 3, .. भेषयन्ती	... भेषयती
90, 3, .. जसिषेत्व	... जसिषेन्वा
92, 8, .. वस्त्वन	... वस्त्वन
98, 7, .. कचहिप	... कणक्षिहिप
99, 2, .. उत्तारायितुं	... उत्तारायितुं
102, 11, .. नहापत्यां	... नहापत्या
103, 1, .. भिरलभ	... भिरलन
105, 14, .. कुरद्ध	... कुरुद्ध
152, 17, .. इवभ्य	... इवभ्यः
156, 2, .. मुरव	... मुर्व
158, 10, .. कस्मिष्ठित्	... कस्मिंष्ठित्
164, 15, .. उत्तिष्ठत	... उत्तिष्ठित
172, 10, .. जनस्यास्य	... जनस्यास्य
173, 16, .. निष्कलक	... निष्कलङ्क
178, 18, .. ज्ञिलि	... ज्ञलि
179, 2, .. कास्तेन	... जास्तेन
182, 23, .. जातीयर्	... जातीयर्
183, 8, .. मौर्य	... मौर्यं
187, 2, .. तत्त्वावायेन	... तत्त्वावायेन
195, 7, .. दूरमपसरभ्	... दूरमपासरम्

LONDON :

PRINTED BY WILLIAM WATTS,
Crown Court, Temple Bar.

3 2044 015 586 415

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS
NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON
OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

Harvard College Widener Library
Cambridge, MA 02138 (617) 495-2413

